

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞERHU'L-MEKKÛDÎ ADLI ESERDE GEÇEN ŞÂHİD
BEYİTLERİN İNCELENMESİ**

Ömer YILDIZ

Diyarbakır 2016

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞERHU'L-MEKKÛDÎ ADLI ESERDE GEÇEN ŞAHİD BEYİTLERİN
İNCELEMESİ**

Ömer YILDIZ

Danışman
Prof. Dr. M. Edip ÇAĞMAR

Diyarbakır 2016

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Şerhu'l-Mekkûdî Adlı Eserde Geçen Şâhid Beyitlerin İncelenmesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/projemin tamamı her yerden erişime açılabilir.

21/07/2016

Ömer YILDIZ

KABUL VE ONAY

Ömer – Yıldız tarafından hazırlanan tezin Şerhu'l-Mekkûdî Adlı Eserde Geçen Şâhid Beyitlerin İncelenmesi'' adındaki çalışma, 21/07/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Edip ÇAĞMAR (Başkan)

Doç. Dr. Yahya SUZAN (Üye)

Doç. Dr. Tahirhan AYDIN (Üye)

ÖNSÖZ

Tarih boyunca her millet belli bazı özellikler ile bilinmiştir. İşte bu anlamda Araplar dillerinin fesahat ve belâgati ile meşhur olmuştur. Bu da belâgat açısından dilin en önemli unsuru olan şiir ile olmuştur. Nitekim Câhiliye döneminde Araplar bu maksatla panayırlar düzenlemişler, kendilerinden çıkan şairlere çok değer vermişler, şairler, sevinç ve sıkıntı anlarının tümünde şiirleri ile onların yanında olmuşlardır. İslâmî dönemde ise, fasih Arap şiirinin toplumsal yönünden ayrı ilmî yönü de ortaya çıkmıştır. Zira Müslümanlar özellikle Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi anlamak için dille ilgili kuralları tespit etmeye çalışmışlardır. Tespit edilen kuralların doğruluğu için başvurdukları kaynaklardan birisi de şiir olmuştur. Bundan dolayı nahiv ilmi ile ilgili, zamanla yazılan her eserde şâhid olarak yüzlerce beyit zikredilmiştir. Bu beyitlerde bulunan şâhid yönün iyi anlaşılması için ya şevâhid isimli birçok kitap yazılmış ya da farklı kitapların içinde şâhid beyitler izah edilmiştir.

Bu çalışmamızda özellikle *el-Elfiyye* gibi meşhur bir kitabın şerhi olan ve Mağrib bölgesi olmak üzere birçok ilim merkezinin ders müfredatına girmiş olan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizin de bazı medreselerinde okutulan *Şerhu'l-Mekkûdî* adlı eserde bulunan şâhid beyitleri incelemenin faydalı olacağına kanaat getirerek bu konuyu çalışmayı tercih ettik. Bu karara vardıldıktan sonra öncelikle bu konuya benzer modern eserlere ve sadece şâhid beyitleri izah eden klasik çalışmalara baktık. Fakat bu tür eserlerle yetinmedik. Nahiv, sarf, lügat, tefsir ve biyografik eserlerden de istifade ettik.

Bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde istişhâd hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde el-Mekkûdî'nin hayatı, ilmi yönü ve *Şerhu'l-Mekkûdî* adlı eseri tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise *Şerhu'l-Mekkûdi* adlı eserde geçen şâhid beyitlerin detaylı bir şekilde tahlili yapılmıştır. Bu bölümde beyitler sıra ile *Şerhu'l-Mekkûdî*'nin başından sonuna kadar teker teker izah edilmiştir. Hemen her beytin izahında beytin söyleyeni, Arapçası, kaside matla'ı, mühtelif rivayeti, kelimelerinin izahı, kıssası, manası, istişhâd yönü ve kaynakları zikredilmiştir. Ayrıca dipnotlarda beyti söyleyen şair hakkında kısa bir bilgi verilmiştir.

Öncelikle çalışmanın başından itibaren birikimi ve tecrübesiyle beni yönlendiren ve bu eserin meydana çıkmasında büyük emek sarfeden hocam ve danışmanım Prof. Dr. M. Edip ÇAĞMAR'a şükranlarımı sunuyorum. Tezimi baştan sona okuma zahmetinde bulunan Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ, Dr. M. Nafi ARSLAN ve Araştırma Görevlisi Masum ASLAN hocalarıma teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışma süresince fedakâr davranan eşim ve çocuklarıma içten teşekkür ediyorum.

Ömer YILDIZ
Diyarbakır 2016

ÖZET

Nahiv kitaplarında zikredilen bir kuralın ispatı için istişhâda başka bir ifade ile söz konusu olan kuralın doğruluğu için delil getirmeye çok önem verilmiştir. Bu maksatla getirilen her bir delile şâhid denmiştir. İşte bu çalışmamız *Şerhu'l-Mekkûdî* adlı eserdeki şâhid beyitlerle ilgilidir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde istişhâd ve istişhâdın kaynakları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde el-Mekkûdî'nin hayatı, ilmi yönü ve *Şerhu'l-Mekkûdî* adlı eseri ele alınmıştır. İkinci ve çalışmamızın en önemli bölümünde ise *Şerhu'l-Mekkûdî*'de şâhid olarak kullanılan beyitler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Öncelikle *Şerhu'l-Mekkûdî*'de kısmen de olsa tek mısra halinde zikredilen beyitlerin diğer mısraları da bulunup izah edilmiştir. Beyitlerde bulunan garip sözcüklerin manası açıklanmıştır. Beytin istişhâd yönü ele alınmış ve şâhid olarak kullanılan beytin kaynakları belirtilmiştir.

Ayrıca okuyucunun beyitlere hâkim olabilmesi için beyti söyleyenin hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Kaside halinde yazılmış beyitlerin matla' beyti bu çalışmamıza alınmıştır. Yine beyitlerin farklı rivayetleri ve inşâd sebebi zikredilmiştir. Gerekli görülen yerlerde beytin öncesi ve sonrasında bulunan beyitler de tercüme edilmiştir. Son olarak bazı beyitlerin manası ve aidiyetleri hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelime

el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, nahiv, istişhâd, şâhid beyitler.

ABSTRACT

In syntax books, to show an evidence, called *istişhad*, is of capital importance in proving a rule. For this reason, each evidence is called witness, in Turkish *şâhid*. This study is related witness couplets in the *Şerhu'l-Mekkudî*.

This study is consist of an introduction and two chapters. In introduction, brief information about *istişhad* and its sources is given. In the first chapter, the life and scientific characteristic of el-Mekkudî and his work, *Şerhu'l-Mekkûdî*, is explained. In the second chapter, couplets used as witness in the *Şerhu'l-Mekkûdî* are probed in detail. Firstly, other verses of the couplets mentioned in one verse in the *Şerhu'l-Mekkûdî* are explained in availability. The meaning of the strange words found in couplets is explained. The *istişhad* direction of the couplet is discussed and sources of couplet used as witness are expressed.

Also, information about the life of poet is given to be useful for reader. The first verses of couplets written in eulogy are included in this work. Additionally, the different rumor of couplets is elucidated. Couplets in before and after the couplet are translated where necessary. Finally, the assessment is conducted on the meaning and belonging of some couplets.

Keywords

el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, syntax, *istişhâd*, witness couplets.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	IX

GİRİŞ

İSTİŞHÂD VE KAYNAKLARI

1. İSTİŞHÂD.....	1
2. İSTİŞHÂDIN KAYNAKLARI.....	3
2.1. Kur'ân-ı Kerim.....	3
2.2. Hadis.....	4
2.3. Arap Kelamı.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

el-MEKKÛDÎ'NİN HAYATI, İLMİ YÖNÜ VE ŞERHU'L-MEKKÛDÎ ADLI ESERİ

1 HAYATI.....	11
1.1 Adı ve Künyesi.....	11
1.2 Nisbesi.....	12
1.3 Doğum Tarihi ve Yeri.....	12
1.4 Yaşadığı Dönem.....	13
1.5 Vefatı.....	14
2. İLMİ YÖNÜ.....	15
2.1 Eğitimi ve Hocaları.....	15

2.2 Müderrisliği ve Öğrencileri	15
2.3 Şairliği	18
2.4. Eserleri.....	18
2.4.1 Şerhu Elfiyyeti İbn Malik (Şerhu'l-Mekkûdî 'ala Elfiyyeti İbn Mâlik)	19
2.4.2 Şerhu Metni'l-Âcurrûmiyye	19
2.4.3 el-Bastu ve't-te'rîf fi 'ilmi't-tasrîf.....	19
2.4.4 Takyîd fi asli lafzi'z-Zerâfe (Risâletun fi vasfi'z-Zerâfe).....	20
2.4.5 Meksûra fi medhi'n-Nebî (s.a.v.)	20
3. ŞERHU'L-MEKKÛDÎ 'alâ ELFİYYETİ İBN MÂLİK	20

İKİNCİ BÖLÜM

BEYİTLERİN İNCELENMESİ

1. MU'RAB VE MEBNÎ.....	25
2. CEM'İ MÜZEKKER-İ SÂLİM	27
3. MÜSENNÂ	31
4. MA'RİFE VE NEKRA	33
5. 'ALEM	45
6. İSM-İ İŞÂRET	46
7. İSM-İ MEVSÛL.....	48
8. EDAT-I TA'RÎF	58
9. MÜBTEDÂ	63
10. KÂNE VE BENZERLERİ	68
11. LEYSE'YE BENZEYEN HARFLER.....	73
12. MUKÂREBE FİİLLERİ	81
13. FİİLE BENZEYEN HARFLER.....	93
14. CİNSİ NEFYEDEN ۷	110
15. ظَنَّ VE KARDEŞLERİ	116
16. FÂİL	131
17. NÂİBU'L-FÂİL	136
18. LÂZİM VE MÜTE'ADDİ FİİL	137
19. TENÂZÛ'	139
20. MEF'ÛLU MUTLAK	146
21. MEF'ÛLU LEH	149

22. MEF‘ÛLU ME‘AH	151
23. İSTİSNÂ’	153
24. HÂL.....	158
25. TEMYÎZ.....	166
26. CER HARFLERİ.....	168
27. İZÂFE.....	193
28. MÜTEKELLİM YÂ’SINA İZÂFE.....	218
29. İSM-İ FÂİLİN AMEL ETMESİ	220
30. MASDAR KALIPLARI.....	224
31. İSM-İ FÂİLE BENZEYEN SIFAT	225
32. TA‘ACCÛB FİLLERİ	229
33. ÖVME VE YERME FİLLERİ (نِعْمٌ ve بُسٌّ).....	234
34. İSM-İ TAFDÎL	238
35. NA‘T (SIFAT).....	240
36. TE’KÎD.....	244
37. ‘ATF-I BEYÂN.....	248
38. ‘ATF-I NASAK.....	249
39. BEDEL	260
40. NİDÂ’	264
41. MÜNÂDAYA TABÎ KELİMELER	273
42. MÜTEKELLİM YÂ’SINA İZÂFE EDİLEN MÜNÂDÂ	276
43. MÜNÂDÂ OLARAK KULANILAN İSİMLER.....	277
44. İSTİĞÂSE	279
45. TERHÎM.....	283
46. TAHZÎR VE İĞRÂ’	285
47. TE’KÎD NUNLARI.....	287
48. GAYR-I MUNSARİF	292
49. FİİLİN İ‘RÂBİ	294
50. CEZM EDATLARI.....	309
51. لَوْ KONUSU	320
52. أما، ولو لا، ولو ما KONUSU	321
53. HİKÂYE.....	324

54. MAKSÛR VE MEMDÛD İSİMLER	326
55. NESEB	331
56. VAKF	332
57. İ'LÂL.....	335
SONUÇ	339
KAYNAKÇA	342

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
b.	Bin (oğlu)
bnt.	Bint (kızı)
Bkz.	Bakınız
bty.	Basım Tarihi yok
byy.	Basım Yeri yok
cc.	Celle celaluhu
ev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
h..	Hicri
Hz.	Hazreti
K. Matla‘ı.	Kasidenin İlk Beyti
Mad.	Madde
M.	Miladi
M.Rivayet.	Muhtelif Rivayet
Nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi.
s.	Sayfa
S.	Sayı
S.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
şrh.	Şerh eden.
Thk.	Tahkik eden
vd.	ve diğerleri
Vs.	vesâire

GİRİŞ

İSTİŞHÂD VE KAYNAKLARI

1. İSTİŞHÂD

İstişhâd başlığında nahiv kitaplarında genellikle **وَاسْتَشْهَدُوا بِكَذَا**, **وَاحْتَجُّوا بِكَذَا** kalıplarıyla aktarılan **إِحْتِجَاج** ve **إِسْتِشْهَاد** kavramları ele alınmıştır. Bu durumda bu iki kelimenin eş anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Ancak biz burada sadece istişhâdın istilâh anlamı üzerinde duracağız.

İstifâl (إِسْتِفْعَال) bâbından bir masdar olan istişhâd (إِسْتِشْهَاد) sözcüğü **شَهَادَةٌ**, **شَهَادَةٌ** veya **شَهَدَ** kökünden türemiştir. Bu kök lügatte “*hazır olmak, tanık olmak, kesin haber, mecliste bulunmak*” anlamlarına gelmektedir. “شَهَدَ” fiilinin ism-i faili olan **الشَّاهِدُ** ismi, bildiklerini açıklayan âlim demektir.¹ **اسْتَشْهَدَ** fiili ise mutlak olarak

¹ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-'Arabiyye**, thk. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, Daru'l-'İlim li'l-Melâyîn, Beyrut 1987, “شَهَدَ” mad; es-Seyyid Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “شَهَدَ” Dâru'l-Hidâye, Lübnan, bty; Muhammed İbn Manzûr el-İfrikî, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru Sâdır, Beyrut, 1414, “شَهَدَ” mad.

kullanıldığında “*şahit kılmak, birinin şahitliğini istemek*”², علي harfi ile kullanıldığında ise “*birinden hamlettiği şهادeti yerine getirmesini istemek*” anlamını ifade etmektedir.³ Dolayısıyla إِيْتِيْشْهَاد kelimesi “*şahit getirmek, şahit göstermek*” anlamlarına gelmektedir.

Nahiv ıstılahında istişhâd kavramını ilk olarak Ebû Hilâl el-‘Askerî (ö. 400/1009’dan sonra) kullanmıştır. *Kitâbu’s-sinâ’ateyn* adlı eserinin “fi’l-istişhâd ve’l-ihticâc” başlığı altında; “*bu türiin kadîm ve muhdes Arapların kelimünde çokça zikredildiğini*” ifade ettikten sonra istişhâd kavramını şöyle tarif etmiştir: “*Söylediğin bir ifadeyi –şâhidi konumunda olan- ikinci bir ifadeyle teyîd etmendir*”⁴. Sa’îd el-Efğânî (1909-1997) ise daha detaylı bir anlatımla istişhâdî “*bir kaidenin sıhhatini veya bir kelimenin ya da bir cümlelerin kullanışımı, senedi, fasih ve sağlam tabiatlı bir Arab’a dayanan naklî bir delille ispat etmektir*” şeklinde tarif etmiştir.⁵ Son olarak *el-İstişhâdu ve’l-ihticâcu bi’l-luğa* adlı eserde istişhâd, “*kâideye kesin olarak delalet eden manzûm veya mensûr bir söz bildirme*” olarak tanımlanmıştır.⁶

İstişhâd olarak kullanılan delîle şâhid, çoğulu için de şevâhid kalıbları kullanılmaktadır.

Yukarıda belirttiğimiz üzere istişhâd için getirilen sözlere şâhid denmiştir. Şâhidin dışında kaidelerin izahı için getirilen Arapça cümlelere ise misâl denmektedir.

el-Âlûsî (1857-1924), Şâhid ve misâl arasındaki farkı tam girişimcilik (‘umûm ve husûs mutlak) olarak ele almıştır. Şâhidi; Kur’ân-ı Kerîm’den bir ayetin veya Arapçalarına güvenilen Arapların sözlerinden bir sözün herhangi bir kaidenin ispatı için zikredilen cüz’, misâli de; kaidenin izahı ve kaidenin, muhatabın zihnine ulaşması için zikredilen cüz’ olarak tarif etmiştir. Dolayısıyla şâhid olarak kullanılan

² Zeynuddîn Muhammed er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 1999, “شهد” mad.

³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “شهد” mad.

⁴ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Kitâbu’s-sinâ’ateyn*, thk, Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebû’l-Fadl İbrâhim, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Beyrut 1952, s, 416.

⁵ Sa’îd el-Efğânî, *fi Usûli’n-nahv*, el-Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut 1987, s, 6.

⁶ Muhammed ‘Îd, *el-İstişhâdu ve’l-ihticâcu bi’l-luğa*, Alemu’l-Kutub, Beyrut 1988, s,86.

her söz aynı zamanda misâl kavramına dâhildir. Fakat her misâl, şâhid kavramına dâhil değildir.⁷ Hülâsa nahiv istilâhında misâl kavramı, “istişhâd asrından” sonra söylenmiş, Arap kelâmının naslarından olmayan veya izah ve tebyîn için uydurulmuş sözlerdir.⁸

2. İSTİŞHÂDIN KAYNAKLARI

Mevcut eserlerde istişhâdın kaynakları metin itibari ile Kur’ân-ı Kerîm, Hadis ve Arap kelâmı olarak veya nazım ve nesir olarak taksim edilmektedir.

2.1. Kur’ân-ı Kerim

“Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemes. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir”⁹ ayetinde de teyid edildiği üzere Kur’ân-ı Kerîm, istişhâd konusunda da şüphesiz en asli kaynak olarak görülmeyi hak etmektedir. Şüphe yok ki âlimler de bu önceliği kabul ve ikrâr etmişlerdir.

es-Suyûtî (ö. 911/1505), *el-İktirâh* adlı eserinde: ister mütevâtir, ister ahâd isterse şâz kıraatlerinin herhangi biriyle okunduğu vârid olan kıraatin Arapçada istişhâd olarak kullanılmasının caiz olduğunu ifade etmiş ve ardından da bilinen bir kıyâsa muhalif olmadığı müddetçe şâz kıraatin istişhâd olabileceğinde âlimlerin ittifak ettiğini vurgulamıştır.¹⁰

Hizânetu’l-edeb adlı eserde de İbn Cinnî’ (ö. 392/1002)nin *el-Muhteseb* adlı eserine isnâd edilerek şu ifadelerle yer verilmiştir: “Allah kelâmı en açık, düzgün ve sanatlı söz olarak kabul edilmiş, mütevâtir ve şâz kıraatleriyle istişhâd edilmesi caiz görülmüştür.”¹¹ Kıraat âlimlerinin tilavetini yasakladığı şâz kıraatler dahi lügat ve

⁷ Mahmûd Şukrî el-Âlûsî, *İthâfu’l-emcâd fî mâ yesihhu bihi’l-istişhâd*, thk. Adnân Abdurrahman ed-Durî, Matba’atu’l-İrşâd, Bağdad 1982, s. 60.

⁸ ‘İd, **a.g.e**, s. 86.

⁹ Fussilet Suresi 41/42.

¹⁰ es-Suyûtî, *el-İktirâh fî usûli’n-nahv*, thk. Abdulhakîm ‘Atiyye, Dâru’l-Beyrûtî, Dimaşk 2006, s. 39;

¹¹ Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni’l-‘Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire 1997, I/9.

nahivde istişhâd olarak kullanılabilir. Çünkü şâz kıraat, senedinin kuvveti ve naklinin sıhhati açısından Kur'an dışındaki bütün Arab kelimadan daha üstündür.¹²

Fakat bu beyanâta rağmen İbn Hişâm en-Nahvî'ye (. 761/1360) kadar hiçbir muellif eserinde Kur'ân-ı Kerîm'in hak ettiği istişhâd önceliğine yer vermemiştir. Eserlerinde daha çok Arap şiirine öncelik vermişlerdir.

el-İstişhâdu ve'l-ihricâcu bi'l-luğa adlı eserde bu ameli ve nazari çelişkinin sebebi "dini ihtiyaç" olarak değerlendirilmiş ve şöyle izah edilmiştir. Lügat ehline kendini dayatan tefekkür olgusu, kıvrımları arasında mute'addid görüşler barındırır ve zihnin, Arab nassında özgürce çalışmasını sağlar. Kur'ân nassı ise buna müsade etmez. Bundan dolayı âlimler Kur'ân-ı Kerîm'in kudsiyetini nefislerinde muhafaza etmişler ve kendilerine işlenebilir olan (diğer) naslarda özgürce tasarruf etme imkânı sağlamışlardır.¹³

2.2. Hadis

İslam dininin şüphesiz ikinci temel kaynağı hadistir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde rivayet edilmeye başlanan hatta bir kısım sahabe tarafından da tedvin edilen hadisin, nahivde istişhâd olarak kullanılıp kullanılamayacağı VII. asırda ihtilaf konusu olmaya başlamıştır.

Daha hadisler nihai olarak cem' edilmemiş başlangıç döneminde yaşarken, Hicrî I. ve II. asırda yaşayan nahiv öncüleri hadisleri araştırmaktan imtina etmişler ve kendi sanatları için faydalı gördükleri alanlarda çaba sarfetmişlerdir. Örneğin Sîbeveyhi'nin (. 180/796) kitabında yalnızca bir (veya yedi) hadisin var olduğu onun da istişhâd olarak kullanılmadığı, sadece tekîd için kaydedildiğinden söz edilmiştir. Hicrî VII. asra kadar hiçbir tartışma yaşanmadan Sîbeveyhi'nin (. 180/796) yolunu takip edenlerin eserlerinde de bu olgu devam etmiştir. Hicrî VII. asırda İbn Malik'in (. 672/1274) kendinden önceki muelliflere muhalefet ederek eserlerinde hadislere yer vermesiyle, Hadisin (nahiv ilmindeki) istişhâdî konusu

¹² Sa'îd el-Efėânî, *Fî usûli'n-nahv*, s, 29.

¹³ 'İd, *a.g.e*, s, 106.

tartışılmaya başlanmış ve aşağıda zikredeceğimiz üç görüşün doğmasına sebebiyet vermiştir.¹⁴

2.2.1. Hadislerin İstişhâd İçin Kullanılmasını Kabul Etmeyenler

Ebû Hayyân en Nahvî (ö. 745/1344) bu grubun lideri konumundadır. Kendisi İbn Malik'in, *et-Teshîl* isimli eserini şerh etmiş ve İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) muhalif yöntemini şu şekilde eleştirmiştir: “Bu musannif eserlerinde Arap lisanının küllî kaidelerini hadisler ile delillendirmede inat etmiştir. Bu adamın dışında mutakaddim ve muteahhir hiçbir âlimin bu yöntemi benimsediğini görmedim.”¹⁵

el-İktirâh adlı eserinde Ebû Hayyân'ın (ö. 745/1344) görüşünü benimseyen es-Suyûtî de (ö. 911/1505) bizzat İbn Mâlik'i (ö. 672/1274) eleştirmiş ve hadislerin istişhâd olunamayacağını nedenini iki maddede zikretmiştir:

a. Râvîler, hadislerin mana ile rivayet edilmesini caiz görmüşlerdir. Bundan dolayı da Peygamber (s.a.v.) döneminde cereyan etmiş bir olayın birçok farklı şekilde rivayet edildiği görülmektedir.

b. Birçok râvînin Arap olmamasından dolayı rivâyet ettikleri hadislerin çoğunda lahn vardır.¹⁶

Yine es-Suyûtî söz konusu eserinde Ebu'l-Hasan b. ed-Dâ'i (ö. 680/1289), hadisleri istişhâd olarak görmemesini şöyle aktarmıştır: “Benim nazarımda Sîbeveyhi (ö. 180/796) ve diğer imamların hadis ile istişhâdı terk etmelerindeki sebep, mana ile rivâyet edilmesinin caiz kılınmasıdır.”¹⁷

Kaynaklarda, zikredilen bu iki delilin aleyhinde ikna edici ve daha ilmi deliller sunulmuştur.¹⁸

¹⁴ İd, a.g.e, s, 109.

¹⁵ İd, a.g.e, s, 110.

¹⁶ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s, 45.

¹⁷ es-Suyûtî, *el-İktirâh*, s, 45.

¹⁸ Sa'îd el-Efgânî, *fî Usûli'n-nahv*, s, 50-52.

2.2.2. Bazı Hadislerin İstişhâd İçin Kullanılacağını Kabul Edenler

Bu görüşü benimseyenler hadis metinlerini, Peygamber'in (s.a.v.) sözü olduğu kesin olanlar ve lafzî değişime uğramış olma ihtimali olanlar şeklinde ikiye ayırırlar. Özel bir nedenden dolayı söylenmiş ve lafzî ile nakledilmesine özen gösterilmiş kısa hadisleri birinci kısımdan sayıp istişhâd edilebilir demişlerdir. Garip sözcükler barındıran ve ezberlenmesi güç olan uzun hadisleri ise ikinci kısımdan sayıp istişhâd edilmemesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu görüşün en belirgin savunucusu Ebu'l-Hasan eş-Şâtîbî' (ö. 790/1388)dir.

İlk görüşün delillerine bakıldığı zaman, bu görüşü savunanların da ortada kalmaktan çok hadisi istişhâd olarak kabul etmeyenlere daha yakın durdukları görülecektir.¹⁹

2.2.3. Hadislerin İstişhâd İçin Kullanılmasını Kabul Edenler

Bütün hadislerin istişhâd olabileceğini savunanların başında ilk olarak eserlerinde hadisle istişhâdda bulunan İbn Mâlik (ö. 672/1274) gelmektedir. Ardından da eserlerinde hadisi en fazla şâhid olarak kullanan İbn Hişâm (ö. 761/1360) gelmektedir. Ayrıca Ebû Ali eş-Şelebîn (ö. 645/1247) ve el-Bedru'd-Demâmînî'de (ö. 827/1424) bu görüşü savunan âlimlerin başında gelmektedir.²⁰

Hadis ile istişhâda cevaz verenler görüşlerini şu maddeler ile savunmuşlardır.

a. İ'râb kuralları ve sözcüklerin naklinde kesinlik zaten beklenilmez. Zannın galip olması yeterli görülmüştür. Zihne galip gelen ise hadislerin tebdîl edilmemiş olmasıdır.

b. "Mana ile rivayetin caiz görülmüş olması" ancak tedvîn edilmemiş hadislerde mümkündür. Kaydedilip yazılmış hadislerde değişimin soz konusu olması mümkün değildir.

¹⁹ İd, a.g.e, s, 111.

²⁰ İd, a.g.e, s, 111.

c. Hadislerin çoğu henüz dilin bozulmadığı, bütün (Arab) kelâmının istişhâd olabileceği zamanda tedvîn edilmiştir.²¹

Hadis ile istişhâd mevzusuna Sa'îd el-Efğânî'nin (1909-1997) şu mülâhazasıyla son verelim: “Hadis ile istişhâdda bulunmayan nahiv öncüleri şayet muhaddislerin rivâyet ve dirâyet bilgilerinin insanlar arasında revaç bulduğu zamana ulaşırsalardı, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra yalnızca hadis ile istihâd ederlerdi. Hadis ilminin hassas ölçülerine vurulduğu zaman şek ve şüpheyile kuşanacak şiir ve haberlere kesinlikle iltifat etmezlerdi”.²²

2.3. Arap Kelamı

Arap kelamı, Arap şiirinden ve Arap nesrinden oluşmaktadır. “Belağat yönlerinden dolayı her üstün kelamın da üzerinde olan ilahi ve nebevi sözler dışında geriye kalan Arap kelamı içinde, şiir en üstün dereceye sahiptir. Çünkü şiir, belağat, vezin ve kafiye şartlarına sahiptir. Diğer sözlerde ise sadece belağat şartı söz konusudur.”²³ Bu tespit nedeniyle öncelikle şiir ile istişhâdı ele alacağız.

2.3.1. Şiir

Helal sihirden sayılan şiir, nahiv ilminde pratik olarak şüphesiz en öncelikli istişhâd maddesi olarak görülmüştür. Nahiv kaynaklarının şiirler ile dolu olması bunu teyid etmektedir. Hatta zamanla İstişhâd denildiğinde sadece şiir anlaşılmış ve telif edilen şevâhid isimli kitaplarda yalnızca şiire yer verilmiştir. Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 414/1023), İbn Nübâte'den (ö. 374/984) naklederek Arap şiiri için şu ifadeleri zikretmektedir: “Şiirin meziyetlerinden biri de şâhidlerin ancak onda olması, delillerin ancak ondan elde edilmesidir. Yani âlimler, fakihler, nahiv ve dil bilginleri, “şair şöyle dedi”; “bu, şiirde pek fazla bulunur” derler. Buna binaen şiir hüccettir, şair de hüccet sahibidir.”²⁴ Fakat şiirin bu yüceliğine rağmen mutekaddim âlimler Arap dilinin bozulmasıyla beraber istişhâd için kullanılacak şiirlere zamansal bir

²¹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, I/14.

²² Sa'îd el-Efğânî, **fi Usûli'n-nahv**, s, 54.

²³ İbn Haydere el-Yemenî, **Keşfu'l-muşkil fi'n-nahv**, byy, bty, s, 364.

²⁴ Ebû Hayyân et-Tevhîdî, **el-İmtâ' ve'l-mu'ânese**, thk. Heysem Halife et-Tu'aymî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2011, I/252.

kısıtlama getirmişler ve şairleri tabakalara ayırmışlardır. Kaynak eserlerde bu tabakalar şu şekilde yer almaktadır.

a. Câhiliyyûn: İslam öncesi dönemde yaşamış olanlar. İmru'ulkays (ö.540 m.), el-A'şâ (ö. 7/628) vd.

b. Muhadramûn: Câhiliye ve İslam dönemlerinde yaşamış olanlar. Lebîd (ö. 40/660), Hassan (ö. 60/680), vd.

c. Mutekaddimûn veya İslâmiyyûn: İslamın ilk döneminde yaşamış olanlar. Cerîr (ö. 110/728), el-Ferzadk (ö. 114/732), vd.

d. el-Muvelledûn veya el-Muhdesûn: Zikredilenlerden sonra günümüze kadar yaşayanlardır. Beşşâr b. Burd (ö. 167/783), Ebû Nuvâs (ö. 199/814), vd.

İttifakla ilk iki tabakada bulunan şairlerin şiirleriyle istişhâd edilebilir. Sahih görüşe göre üçüncü tabakada bulunan şairlerinin şiirleriyle de istişhâd edilebilir. Dördüncü tabakada bulunan şairlerin şiirleriyle ise mutlak olarak istişhâd edilemez.²⁵

Şiirleri şâhid olarak kabul edilen İslam dönemi şairlerinin sonuncusu İbn Herme(ö.150/767)dir. Şiirleriyle İstişhâd edilmeyen muhdes şairlerin ilki de Beşşâr b. Burd(167/783)dur.²⁶ Çöl ehli olan şairler için istişhâd asrı, içgüdü ve insiyaçlarının bozulduğu Hicri dördüncü asra kadar devam etmiştir.

Zikredilenler genel görüşü ifade etmektedir. Yoksa kısmen de olsa muhdes şairlerin şiirleri şâhid olarak kabul edilmiştir.²⁷ Cahiliye, İslam ve Emevî döneminde yaşamış bazı şairlerin şiirleri ise şâhid olarak kabul edilmemiştir.²⁸

Sonuç olarak nahiv âlimleri, şairlerin yaşadığı asra, yaşadığı mekâna (çöl) ve tabiatlarına ehemmiyet göstermişlerdir.

²⁵ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, I/5-6.

²⁶ Sa'îd el-Efğânî, **fi Usûli'n-nahvî**, s, 64.

²⁷ el-Âlûsî, **İthâfu'l-emcâd**, s, 69.

²⁸ 'İd, **a.g.e.**, s, 138.

2.3.2. Nesir

Şâhid olarak kabul edilen Arap kelamının son maddesi nesir türü metinlerdir. Hiç şüphesiz nesrin, Arap dilinde daha fazla olması ve istişhâd konusunda daha fazla kullanılması beklenirdi. Fakat bakıldığı zaman nesir türü sözlerin Arap dilinde şâhid olarak pek kullanılmadığı görülmektedir. Bu bağlamda *el-Muzhir* adlı eserde şu ifadeler geçmektedir: “Arapların konuştukları güzel mensur sözler, söyledikleri güzel mevzûn sözlerden daha fazladır. Fakat nesir olanların onda biri bile ezberlenmedi. Mevzûn olanların da onda biri bile kaybolmadı”.²⁹

Arap nesri de edebi ve günlük konuşma olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

2.3.2.1. Edebi Nesir

Edebi metinler de kendi içinde hutbe, risâle, hikem ve mesel olarak üç kısma ayrılmaktadır.

a. Hutbe: Araplarda fesahatıyla meşhur olan hatta haklarında darb-ı mesel bile olan hatiplerin hutbeleri, içinde barındırdıkları büyük değerlere rağmen nahiv alimleri tarafından ihmal edilmiş ve istişhâda konu edilmemiştir.

b. Risâle: Hutbeler kadar meşhur olmasalar da tedvîn edilme ayrıcalığına sahip olan mektuplar da istişhâd kapsamına girmemiştir.

c. Hikmetli sözler ve darb-ı meseler: Kısa ve kolay ezberlenildiği için hikem ve meseller nahiv kitaplarında epeyce kullanılmış hatta nahiv kurallarına aykırı olanlara, şiirde gösterilen zaruret hoşgörüsü uygulanmıştır.³⁰

2.3.2.2. Günlük Nesir

Şiirin istişhâd edilebilmesinde zaman sınırlaması getiren nahivciler nesir türü metinler içinde mekân (kabile) sınırlaması getirmişlerdir. Mensûr sözlerin istişhâd derecelerini kabilenin komşu olduğu milletlere yakınlığı ve uzaklığına göre

²⁹ es-Suyûtî, *el-Muzhir fi ‘ulûmi’l-luğa ve envâ‘ihâ*, thk, Muhammed Ahmed Câdu’l-Mevlâ Beg-Ahmed Ebû’l-Fadl İbrâhîm-Ali Muhammed el-Becâvî, Menşûrâtu’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Beyrut 1986, II/472.

³⁰ قضية الاحتجاج في النحو العربي, <http://www.dhifaaf.com/vb/showthread.php?t=13771>, 09.07.2016.

değerlendirmişler. Arap yarımadasının kalbinde ikamet eden kabilelerin sözlerini kabul etmişler. Acemlere komşu olan ve sahil kesimlerinde ikamet eden kabilelerin sözlerini ise terketmişlerdir.³¹ Konuyla ilgili olarak Ebû'n-Nasr el-Fârâbî (ö.339/950) şu detaylı tasnifatta bulunmuştur.

Arap kabileleri arasında kendilerine uyulan ve kendilerinden Arap dilinin nakledildiği kabileler **Kays**, **Temîm** ve **Esed** kabileleridir. Tasrîf, i'râb ve garib sözcüklerde bu kabilelere başvurulmuş ve alınan malzemelerin çoğu bunlardan alınmıştır. Bunların ardından **Huzeyl** kabilesi gelmekte, **Kinâne** ve **Tay** kabilelerinin de bir kısmı buna dâhildir.

Mısır ve Kıptilere komşu olduklarından dolayı **Lahm** ve **Cuzâm** kabilelerinden alınmamıştır. Namaz ibadetini Arapçadan farklı bir dil ile eda eden Hristiyanlara komşu olduklarından dolayı **Kata'a**, **Gasân** ve **İyâd** kabilesinden de alınmamıştır. Yunanlılara komşu olduklarından dolayı **Tağlib** ve **Nemr** kabilesinden de alınmamıştır. Nebit ve Farslara mücâvir olduklarından dolayı **Bekr** kabilesinden de alınmamıştır. Bahreyn'de ikamet ettikleri için Hind ve Farslara karışan **'Abdukays** kabilesinden de alınmamıştır. Yine Hind ve Farslara karıştıklarından dolayı 'Ummân **Ezd**'lerinden de alınmamıştır. Hind ve Habeşi'lere karıştıkları için **Yemen** ehlinden de alınmamıştır. Farklı milletlerin tüccarları ile ikamet ettikleri için **Ben-i Hanîfe**, **Sakîf** ve **Yemâme**'lilerden de alınmamıştır. Lügat ilmini nakledenler **Hicâz** yerlilerinin farklı milletlerle karıştıklarını ve dillerinin bozulduğunu gördükleri için onlardan nakletmemişler. Hülâsa Arap dili yerleşik hayatta olanlardan ve ikamet ettikleri yerlerde başka milletlere komşu olan çöl ehlinden alınmamıştır.³²

³¹ Sa'îd el-Efğânî, **Fî usûli'n-nahv**, s, 20-21.

³² es-Suyûtî, **el-İktirâh fî usûli'n-nahv**, s, 47-48.

BİRİNCİ BÖLÜM

eL-MEKKÛDÎ'NİN HAYATI, İLMİ YÖNÜ VE ŞERHU'L- MEKKÛDÎ ADLI ESERİ

1. HAYATI

1.1. Adı ve Künyesi

İncelenen kaynakların çoğunda el-Mekkûdî'nin(726-807) nesebi ihtilaf olmaksızın Abdurrahman b. Ali b. Sâlih el-Mekkûdî, el-Fasî³³ şeklinde verilmektedir. Yalnızca *Cezvetu'l-iktibâs* adlı eserde Abdurrahman b. Sâlih b. Ali el-Mekkûdî olarak kaydedilmiştir.³⁴ Künyesi hakkında ise yine kaynakların birçoğunda Ebû Zeyd geçmektedir. Sadece *Tevşihu'd-Dîbâc* adlı eserde el-Mekkûdî'nin nesebi verildikten sonra künyesi Ebû Ziyâd olarak zikredilmiştir³⁵

³³ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, thk. Muhammed İbrahim Fadl, nşr, İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1965, II/83; Ahmed Bâbâ et-Tinbukî, *Neylu'l-ibtihâc bi-tatrîzi'd-Dîbâc*, thk. Abdulhamîd Abdullah, Kulliyetu'd-Dacveti'l-İslâmiyye, Trablus 1989, s, 250.; Şemsuddîn Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, IV/97.; Ebû Abdillâh Muhammed el-Kettânî, *Selvetu'l-enfâs ve muhâdesetu'l-ekyâs*, thk. Abdullah el-Kâmil el-Kettânî vd., Dâru's-Sekâfe, Beyrut 2004, s, 204.; Bedruddîn Muhammed el-Karafî, *Tevşihu'd-Dîbâc ve helvetu'l-ibtihâc*, thk. Ali 'Umer, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 2004, s, 97.; Abdullah Kennûn, *en-Nubûğu'l-Mağribî fî'l-edebi'l-'Arabî*, byy, bty, I/210.

³⁴ Ahmed İbn Kâdî el-Miknâsî, *Cezvetu'l-iktibâs*, Dâru'l-Mansûr, Ribâd 1973, s, 403.

³⁵ el-Karafî, *Tevşihu'd-Dîbâc*, s, 97.

1.2. Nisbesi

Tâcu'l'arûs adlı eserde el-Mekkûdî'den ve yazmış olduğu kitaplardan bahsedilmiş ve Mekûd ismi كصبور، مكود، بني olarak zabt edilmiştir.³⁶ Diğer kaynaklarda ise el-Mekkûdî'nin mensubu olduğu kabilenin ismi (الشَّهِيرُ بِالْمَكُودِي:) بِفَتْحِ الْمِيمِ وَضَمِّ الْكَافِ مُحْفَفَةً عَلَيَّ مَا عِنْدَ غَيْرِ وَاحِدٍ وَهُوَ الْجَارِي عَلَى الْأَلْسِنَةِ، وَيَشْدِيدُهَا كَمَا عِنْدَ (بَعْضِهِمْ وَهُوَ الْمُنَاسِبِ) ifadesiyle zikredilmiştir. “*el-Mekûdî sözcüğü, insanların dilinde cari olan şekliyle ve yaygın görüşe göre mim harfi meftûh, kâf harfi madmûm ve şeddesizdir. Bazılarına göre ise ki onların görüşü daha münasiptir, mim harfi şeddelidir*”.³⁷ *ed-Dav'u'l-lâmi'* adlı eserde ise el-Mekkûdî isminde bulunan kâf harfinin şeddeli olduğu belirtilmiştir.³⁸ Yukarıdaki rivayetlere bakıldığında el-Mekkûdî nisbesinin şeddesiz olduğunu zikredenler, görüşlerini “*el-Mekûdî nisbesinin insanların dilinde şeddesiz olarak cari olamasıyla*” delillendirmişler. Diğer rivayetlerde ise şeddenin daha münasip olduğu vurgulanmıştır. Biz bu çalışmamızda şeddesiz ve yaygın olan kullanışı galat-ı meşhur kaidesinde değerlendirdik ve el-Mekkûdî nisbesinde bulunan kâf harfini şeddeli olarak esas aldık.

1.3. Doğum Tarihi ve Yeri

el-Mekkûdî kesin olamamakla birlikte Hicri 726/1325 yılında³⁹ Fas'ta - ailesine nisbetle- eskiden beri (عقبه المكدوي) “Mekkûdî yokuşu” diye bilinen sokakta dünyaya gelmiştir. Mekkûdî yokuşunda oturan aile ilim ve makamda kökleşmiş bir aile idi. el-Mekkûdî de ailenin tutumuna göre ciddi bir eğitim almış ve ailenin övülen bireyleri arasına girmiştir.

³⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l'arûs*, “مكد” mad.

³⁷ el-Kettânî, *Selvetu'l-enfâs*, s, 204.

³⁸ Şemsuddîn Muhmammed es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*, Menşurâtu Dâri Mektebeti'l-Hayât, Beyrut, bty, XI/228.

³⁹ Ebû Zeyd el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî 'ala Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Fatıma er-Râcîhî, Câmi'atu'l-Kuveyt, 1993, I/19.

2.1.4. Ailesi ve Çocukları

Kaynaklarda el-Mekkûdî'nin eşi ve evliliği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber el-Mekkûdî'nin iki erkek çocuğunun varlığından söz edilmiştir.

Nahiv ilminde söz sahibi olan fakat babasının şöhretine ulaşamamış Hammâd isminde bir çocuğu olduğu zikredilmektedir.

Ayrıca el-Mekkûdî'nin ufak bir çocuğunun da olduğu ve bu çocuğun bir akranyla kavga edip galip geldiği ve olaya şahid olan el-Mekkûdî'nin irticalen şu şiiri söylediği rivayet edilmektedir.

نَحْنُ بَنِي مَكُودِ أَهْلُ التَّقِي وَالْجُودِ
نَكُرُّ فِي الْأَعَادِي كَكَرَّةِ الْأُسُودِ

“Bizler takva ve kerem ehli olan Mekkûd kabilesine mensubuz. Aslanların saldırısı gibi düşmana hücum ederiz.”⁴⁰

el-Mekkûdî'nin şairliğini ilmi yönü başlığı altında zikredeceğiz. Burada açıklamak istediğimiz şudur: Yukarıda zikredilen ifadelere bakarak el-Mekkûdî'nin iki çocuğunun olduğunu anlıyoruz. Fakat bu ufak çocuğun da Hammâd olabilme ihtimali göz ardı edilmemelidir.

1.4. Yaşadığı Dönem

el-Mekkûdî, Mağrib'de hüküm sürmüş Berberî hanedanlığına mensub olan Merîniler/Mureynîler (1196-1465) döneminde, fikri hareketin parıldadığı bir ortamda yaşamıştır.

O dönemin bilginleri, tefsir, kıraat, fıkıh ve hadis ilimlerine dair birçok meselenin anlaşılmasının kendisine bağlı olduğu lügat ilmine yoğunlaşmışlardı. Âlimlerin lügat ilmine göstermiş oldukları bu ilgi ve alaka, lügat ilminin

⁴⁰ el-Kettânî, *Selvetu'l-enfâs*, 204.

desteklenmesine, nahiv ilminde İbn Âcurrûm (ö. 723/1323) ve el-Mekkûdî (ö. 807/1405) gibi büyük âlimlerin meydana çıkmasına sebep olmuştur.⁴¹

1.5. Vefatı

İlmi yönünde de görüleceği üzere birçok ilim alanında –nahiv, sarf, edebiyat-dopdolu bir hayat süren el-Mekkûdî'nin vefat tarihi ve medfun olduğu yer hakkında farklı rivayetler zikredilmiştir. Ekser kaynağa göre e-Mekkûdî, dünyaya gözlerini açtığı ve tüm yaşamını sürdürdüğü Fas'ta, Hicrî 807/1405 yılında vefat etmiştir.⁴² Bizim de kanaat getirip esas aldığımız tarih budur.

Diğer bazı rivayetlere göre ise el-Mekkûdî, Hicri 801 yılında⁴³ vefat etmiştir. Bu rivayet doğrultusunda da aşağıdaki şiir inşâd edilmiştir.

تُوِّبَ الْمَكُّودِي شَيْخُ الْأَلْفِيَّةِ سَنَةَ إِحْدَى وَتَمَانِمَاءَ

“el-Elfiyye adlı eserin şeyhi olan el-Mekkûdî, hicrî sekizyüz bir yılında vefat etti.”

Yine ihtilafli olmakla birlikte sahih kabul edilen rivayete göre ve şairin de teyîd ettiği üzere:

تَمَّ أَبُو زَيْدِ الرِّضِيِّ الْمَكُّودِي ضَرِيحُهُ بِفُنْدُقِ الْيَهُودِي

“Ve ardından rıza ehlinde olan Ebû Zeyd el-Mekkûdî'nin türbesi “Funduku'l-Yehûdî” denilen yerdedir.”

el-Mekkûdî, Fâs'ta Funduku'l-Yehûdî diye bilinen mekânda medfûndur. Bir zamanlar her çarşamba günü ikindi namazından sonra ilim talebeleri akın akın onun kabrini ziyaret ederlerdi.⁴⁴

⁴¹ el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, thk. Fatma er-Râcihi, I/23.

⁴² et-Tinbuktî, *Neylu'l-ibtihâc*, s, 250; el-Miknâsî, *Cezvetu'l-iktibâs*, s, 403; Kennûn, *en-Nubûgu'l-Mağribî*, I/210; el-Kettânî, *Selvetu'l-enfâs*, s, 204; Şihâbuddin Ahmed en-Nâsîrî, *el-İstiksâ li ahhâri duveli'l-Mağribi ve'l-Aksâ*, thk. Ca'fer en-Nâsîrî-Muhammed en-Nâsîrî, Dâru'l-Kitâb, bty, IV/100.

⁴³ el-Karafî, *Tevşihu'd-Dîbâc*, s, 98; es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, s, 97.

⁴⁴ el-Kettânî, *Selvetu'l-enfâs*, s, 206.

2. İLMİ YÖNÜ

2.1. Eğitimi ve Hocaları

Nahiv alanında büyük faaliyetlerde bulunmuş olan el-Mekkûdî'nin hayatı ve eğitimi kaynak eserlerde malesef yeterince yer almamıştır. Bundan dolayı incelenen kaynaklarda el-Mekkûdî'nin ilk eğitimi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Birçok farklı alanda eser vermiş olan bu âlimin ciddi bir eğitim aldığından hiç şüphe yoktur. Fakat kaynaklarda el-Mekkûdî'nin sadece bir hocasının ismi geçmektedir.

Ebû Muhammed Abdullah el-Vânğîlî ed-Darîr (ö. 779/1378)

Bu âlim, İbnu'l-Hâcib'in Usûl ve Furû' ilimlerine dair eserlerini bilmekle münferid ve meşhur olan Fas müftüsü ve fakihidir.⁴⁵

Şerhu'l-Mekkûdî adlı eseri tahkik eden Dr. Fatıma er-Râcihî ise el-Mekkûdî'nin, Muhammed b. Ali b. Hayâtî el-Ğirnâtî el-Endulusî (ö.781/1379) adlı ikinci bir hocasını zikretmektedir.⁴⁶ Fakat verdiği dipnotlarda sadece el-Ğirnâtî'nin hayatı zikredilmiş, el-Mekkûdî'nin hocası olduğu hakkında herhangi bir malumât zikredilmemiştir.

2.2. Müderrisliği ve Öğrencileri

Birçok ilimde söz sahibi olan el-Mekkûdî'nin özellikle nahiv, sarf, belagat ve şiir alanlarında -eserlerinden de görüleceği üzere- devrine damga vuran şahsiyetler arasında olduğu şüphesizdir. Medresetu's-Sıhrîc ve Medresetu'l-'Attârin isimli medreselerde dersler vermiştir. Fas'ta Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb* adlı eserini okutan son âlim olma özelliğine sahip olduğu gibi yine İbn Mâlik'in (ö. 672/1274) *el-Elfiyye* adlı eserini ilim ehline tanıtan ve Mağrib bölgesinde *el-Elfiyye*'yi ilk şerh eden âlimdir. el-Mekkûdî'nin ayrıca dindar ve takva sahibi olduğu zikredilmiştir. Yazmış olduğu şu beyitler kendisinin takva ve kanaatini ispat etmeye yeterlidir.

⁴⁵ Muhammed b. Muhammed Mahlûf, *Şeceretu'n-nuri'z-zekiyye fî tabakâti'l-Mâlikiyye*, thk. Abdumecid Hayâlî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I/339.

⁴⁶ el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, thk. Fatıma er-Râcihî, I/24.

إِذَا عَرَضْتُ لِي فِي زَمَانِي حَاجَةً وَقَدْ أَشْكَلْتُ فِيهَا عَلَيَّ الْمَقَاصِدُ

وَقَفْتُ بِبَابِ اللَّهِ وَقَفَّةً ضَارِعٍ وَقُلْتُ إِلَهِي إِنِّي لَكَ قَاصِدٌ

وَلَسْتُ تَرَانِي وَاقِعًا عِنْدَ بَابٍ مَنْ يُقُولُ فَتَاهُ سَيِّدِي الْيَوْمَ رَاقِدٌ

“İçinde bulunduğum zamanda (çıkış) yollarının müşkil olduğu ihtiyaçlar meydana geldiğinde”

“Yalvaran kişinin duruşu gibi Allah’ın dergâhında durdum ve: Rabbim! ben sadece sana yöneldim.”

“Beni, hizmetçisi: Efendim bugün uyumuştur, diyen kişinin kapısında görmezsin, dedim.”⁴⁷

Ömrünü eğitimde sarf etmiş ve devrinin en meşhur iki medresesinde ders vermiş olan el-Mekkûdî’nin rahle-i tedrisatından çok sayıda talebe geçtiği muhakkaktır. Bu öğrencilerden, ismini kaynak kitaplara tescil ettirenlerin bir kısmından bahsedeceğiz.

Ebû Zeyd Abdurrahman b. el-Hâcib Ebî’l’Abbâs el-Kabâilî. (ö. 802 h.)

Edebiyat ve şiir alanında söz sahibi olan el-Kabâilî, aynı zamanda Merînî devletinin veziridir.

Ebû Abdillâh Muhammed b. Merzûk el-Hafîd. (ö. 842/1439)

Maliki mezheb fakihi ve edip olan İbn Merzûk el-Hafîd(ö. 842/1439), İbn Merzûk el-Hatîb’in (ö. 781/1379) torunudur. Başta babası, amcası ve dedesi olmak üzere Saîd el-Ukbânî, Ebû İshak el-Masmûdî, Ebu’l-Hasan Eşheb el-Gumârî, Ebû Muhammed Abdullah b. Şerîf et-Tilimsânî gibi âlimlerden ders okudu. Daha sonra

⁴⁷ el-Kettânî, *Selvetu’l-enfâs*, s, 204-205.

Fas ve Tunus'a geçerek İbn Arâfe, Ebu'l-Abbâs el-Kassâr, Ebû Zeyd el-Mekkûdî'nin derslerine katıldı."⁴⁸

İbn Merzûk'un çok sayıda eserleri bulunmaktadır. *Şerhu'l-'umde*, *Şerhu kitabi'ş-şifâ' fi hukûki'l-Mustafâ el-Musnedu's-sahîhu'l-hasen fi me'âsiri mevlânâ Ebi'l-Hasan*, *İzâletu'l-hâcib 'an furû'i İbni'l-Hâcib*, *Şerhu't-teshîl*, *Şerhu Şevâhidi'l-Elfiyye* yalnızca bu eserlerin bir kısmıdır.⁴⁹

Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman el-Medyûnî el-Câderî (777-818)

Fas'lı fıkıh, hesap ve nahiv âlimidir. Ebû Abdillâh el-Fahhâr, Ebû Abdillâh el-Kaysî ve el-Mekkûdî başta olmak üzere birçok âlimden ders almıştır. Hocası el-Mekkûdî'nin *el-Maksûra* isimli eserini rivayet etmiştir.

Ravdatu'l-ezhâr fi 'ilmi vekti'l-leylî ve'n-nehâr, *İktihâfu'l-envâr*, *Muhtasaru'l-İktihâf ve Tenbîhu'l-enâm 'alâ mâ yehdusu fi'l-'âm* isimli kitapları te'lîf etmiştir.⁵⁰

Ebû Zeyd Abdurrahman el-Kavânî, (ö. 890/1485)

el-Kâvânî'nin öğrencisi İbn Gâzî (ö. 919/1513), hocasının usûluddîn ve fıkıh alanlarında mahir olduğunu belirtmiş ve hocasının Miknâs'a geldiğini, orada ikamet edip ders verdiğini zikretmiştir. Ardından el-Kâvânî'nin Fas âlimlerinden Ebû Yakûb el-Eğsâvî, Ebû Hafs er-Recrâcî ve Ebû Zeyd el-Mekkûdî'nin dönemlerine ulaştığını ve Sıhrîc medresesinde el-Mekkûdî'den İbn Mâlık'ın (ö. 672/1274) *el-Elfiyye* adlı eserini okuduğunu ifade etmiştir.⁵¹

⁴⁸ Saffet Köse, "İbn Marzûk el-Hafîd" DİA, Ankara 1999, XX/186; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, I/46.

⁴⁹ el-Karafî, *Tevşîhu'd-Dîbâc*, s. 155; et-Tinbuktî, *Neylu'l-ibtihâc*, s. 250.; el-Miknâsî, *Cezvetu'l-iktibâs*, s. 225.; İsmail Başa el-Babânî, *Hediyetu'l-'arifîn*, Dâru İhyâit'Turâsî'l-'Arabî, Beyrut 1955, II/191.

⁵⁰ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Gâzî el-Miknâsî, *er-Ravdu'l-hetûn fi ahbâri Miknâseti'z-Zeytûn*, byy, 1952, s. 26.; et-Tinbuktî, *Neylu'l-ibtihâc*, s. 254.

⁵¹ İbn Gâzî el-Miknâsî, *Fihris İbn Gâzî*, thk. Muhammed ez-Zâhî, Dâru Buslâme, Tunus, s.78.; el-Miknâsî, *Cezvetu'l-iktibâs*, s. 404.

2.3. Şairliği

el-Mekkûdî'nin şiirdeki yetkinliği nahiv, sarf ve belagat alanlarındaki hakimiyetinden düşük değildir. Bizzat te'lif etmiş olduğu eserlerde birçok ilmi aynı anda işleyebilme meharetini göstermiştir. Örneğin yazmış olduğu ve yaklaşık üçyüz beyitten oluşan *el-Maksûra* adlı eserinin manzûm olması şairliğini, Peygamber (a.s.v) medhettiği için belagatını ve kasidede bulunan kafiyenin maksûr isimlerden oluşturulmuş olması da Arap diline olan vukûfiyetini ispat etmektedir.

Şerhu'l-Mekkûdî adlı eserinin tasrîf bölümünde lügaz halinde yazmış olduğu şu akıcı şiir de onun nazım diline ne ölçüde hâkim olduğunu göz önüne sermektedir.

يَا قَارِئًا أَلْفِيَّةَ ابْنِ مَالِكٍ وَسَالِكًا فِي أَحْسَنِ الْمَسَالِكِ
فِي أَيِّ بَيْتٍ جَاءَ مِنْ كَلَامِهِ لَفْظٌ بَدِيعُ الشَّكْلِ فِي نِظَامِهِ
حُرُوفُهُ أَرْبَعَةٌ تُضَمُّ وَإِنْ تَشَأْ فَعُلْ ثَلَاثٌ وَأَسْمُ
وَهُوَ إِذَا نَظَرْتَ فِيهِ أَجْمَعُ مُرَكَّبٌ مِنْ كَلِمَاتٍ أَرْبَعُ
وَصَارَ بِالتَّرْكِيبِ بَعْدَ كَلِمَتِهِ وَقَدْ ذَكَرْتُ لَفْظَهُ لِتَفْهَمَهُ

Ayrıca kaynaklarda zikredilen ve birinci bölümün başında bir örneğini zikrettiğimiz irticâli şiirinde de görüldüğü gibi el-Mekkûdî'nin zorlanmadan şiir söylemesi, mevzun bir tabiata sahip olduğunu göstermektedir.

2.4. Eserleri

Yaşadığı devirde, yetiştirdiği öğrencilerle ilim camiasına büyük hizmetlerde bulunan el-Mekkûdî, ardında bıraktığı eserlerle bilhassa asırlar boyu islam âleminin birçok eğitim merkezinde ders müfredatına girmiş ve çalışmamızın da konusu olan bu mümtaz eseriyle vefatından sonra da etkisini sürdürmüştür. Kaynaklarda el-Mekkûdî'ye ait olduğu ifade edilen mevcut ve mefkûd eserler şunlardır.

2.4.1. Şerhu Elfiyyeti İbn Malik (Şerhu'l-Mekkûdî 'ala Elfiyyeti İbn Mâlik)

el-Mekkûdî tarafından İbn Mâlik'in Meşhur *el-Elfiyye* adlı eserine yapılmış şerhtir. Bu bölümün sonunda bu eser hakkında ayrıca detaylı bilgi verilecektir.

2.4.2. Şerhu Metni'l-Âcurrûmiyye

Fas'ta doğmuş olan Kuzey Afrikalı dil ve kıraat âlimi İbn Âcurrûm'un (ö. 723/1323) altmışa yakın âlim tarafından şerh edilen meşhur *Mukaddimetu'l-Âcurrûmiyye fî mebâdi'i 'ilmi'l-'Arabiyye* isimli eserine yazmış olduğu şerhtir.⁵²

2.4.3. el-Bastu ve't-te'rîf fi 'ilmi't-tasrîf

el-Mekkûdî tarafından recez bahriyle yazılmış, yaklaşık dört yüz beyit içeren sarf ilmine dair yazılmış bir manzûmedir. Eser basılmamıştır. Yazma nüshası Rabat Hizânetu'l-Amme 2796 numarada bulunmaktadır. Eser üzerine birçok âlim tarafından şerh yazılmıştır.⁵³ el-Mekkûdî bu eserin bir bölümünde yazmış olduğu aşağıdaki (tahdis-i nimet) beyitlerle, içinde bulunduğu toplumdan şikayet etmektedir.

فَلَوْ نَهَوْا عَنِ الْهَوَى النَّفُوسَا وَاجْتَنَبُوا التَّمْوِيَةَ وَالتَّلْبِيَسَا

لَسَلَّمُوا أَيْ فِيهِمْ مَا هَرُّ وَنُورُ فَهْمِي لِلْعُلُومِ بَاهَرُّ

لَكِنْ كِبَارُ أَهْلِ هَذَا الْعِلْمِ يَدْرُونَ تَحْقِيقِي لَهُ وَفَهْمِي

“Eğer insanlar nefislerini hevedan alıkoysalar ve (hakikatı) karıştırmaktan ve örtmekten uzak dursalardı”

“Benim onların içinde meharetli olduğumu ve idrak nurumun ilimlere üstün geldiğini kabul edeceklerdi.”

⁵² Hulusi Kılıç, “İbn Âcurrûm”, DİA, Ankara 1999, XIX/296.

⁵³ el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, thk. Fatıma er-Râcihî, I/40.

“Fakat bu ilim ehlinin büyükleri, benim ilme olan anlayış ve tetkikimi bilirler.”⁵⁴

2.4.4. *Takyîd fi asli lafzi’z-Zerâfe (Risâletun fi vasfi’z-Zerâfe)*

el-Mekkûdî bu risâlesinde Zurafa isminin kökenini, lügatlarını, sonuna bitişen ta-i te’nisi ve Arapların: (حَلَقَ اللهُ الرَّزَافَةَ يَدَيْهَا أُطْوَلَ مِنْ رِجْلَيْهَا) “Allah, Zurafa’yı elleri ayaklarından uzun bir halde yaratmıştır” sözünü incelemektedir. Bu eser de matbu‘ değildir. Yazma nüshası Rabat Hizânetu’l-Amme 2581 numarada bulunmaktadır.⁵⁵

2.4.5. *Meksûra fî medhi’n-Nebî (s.a.v.)*

Hiz. Peygamber’in methine dair 294 beyitlik bu manzume, Arap dilindeki maksûr isimleri bir araya toplamıştır. el-Mekkûdî eserini, İbn Dureyd’in (ö. 321/933) Mîkâlîler’i övdüğü *el-Maqsûra*’sı ve Hâzîm el-Kartâcennî’nin (ö. 684/1285) Tunus Hafsî Hükümdarı I. Müstansır’ı (647/1249) methettiği *el-Maqsûra*’sına nazire olarak yazmıştır. *el-Maqsûra* üzerine Mekki b. Muhammed er-Rabatî, Fazl et-Tıtvânî ve Abdullah Kennûn (1908-1989) birer şerh yazmıştır⁵⁶

Ayrıca ‘Umdetu’l-lisan fî fera’idi’l-e’yan, İbn Mâlik’in *el-Maksûr ve’l-Memdûd* adlı eserine yazmış olduğu şerh, mu‘rab olan acem isimleri açıklayan bir manzûme ve son olarak garib lafızları şerh eden bir manzumesi de el-Mekkûdî’nin günümüze ulaşmayan eserleri arasındadır.⁵⁷

3. ŞERHU’L-MEKKÛDÎ ‘alâ ELFİYYETİ İBN MÂLİK

el-Mekkûdî’nin şüphesiz en meşhur olan ve dolayısıyla şöhretini de borçlu olduğu eseri, İbn Mâlik’in *el-Elfiyye*⁵⁸ adlı manzûmesine yazmış olduğu bu şerhtir.

⁵⁴ et-Tinbukî, *Neylu’l-ibtihâc*, s, 250.; el-Kettânî, *Selvetu’l-enfâs*, s, 205

⁵⁵ el-Mekkûdî, *Şerhu’l-Mekkûdî*, thk. Fatma er-Râcîhî, I/40.

⁵⁶ Mehmet Yavuz, “Mekkûdî”, DİA, Ankara 2003, XXVIII/578.

⁵⁷ el-Kettânî, *Selvetu’l-enfâs*, s, 205.;el-Mekkûdî, *Şerhu’l-Mekkûdî*, thk. Fatma er-Râcîhî, I/44-47.

⁵⁸ “Arap dili ve edebiyatının en büyük simalarından biri olan İbn Mâlik bu eserini, daha önce yazdığı 2794 beyitlik *el-Kâfiyyetü’s-şâfiyye* adlı kitabından özetlediği için eser *el-Hulâsatu’l-Elfiyye* olarak da bilinir. *el-Elfiyye* hacminin küçüklüğüne rağmen ifadesinin kolay ve üslûbunun akıcı olması sebebiyle sahasının en önemli eserlerinden biri kabul edilmiştir. Bir mukaddime ile seksen kadar bab ve fasıldan meydana gelen eserin bazı fasılları daha kısa olup bunların çoğunun başlıkları yoktur, *el-Elfiyye*’den sonra yazılan nahiv kitaplarının ekserisi onun tertibini aynen benimsemiştir. *el-Elfiyye*, İbn Mu‘tî’nin

Şerhu'l- Mekkûdî adlı eserin rağbet görmesini sağlayan sebepleri zikretmeden önce kaynaklarda şerhin yazılması ile ilgili rivayet edilen şu hikâyeyi aktaralım.

“el-Mekkûdî, Medresetu'l-‘Attârin’de Sîbeveyhi’nin (ö. 180/796) *el-Kitâb* adlı eserini okuturken ders esnasında doğudan gelmekte olan Berberî bir talebe el-Mekkûdî’nin ders halkasına gelir. Ders bitiminde talebe: “Efendim burada İbn Mâlik’in (ö. 672/1274) nahve dair yazmış olduğu recez şiirleri var,” der. Ardından *el-Elfiyye* adlı eseri ve beraberinde İbn Nâzım (ö. 686/1287) ve el-Murâdî’nin (ö. 749/1348) şerhlerini el-Mekkûdî’ye gösterir. el-Mekkûdî bu kitapları beğenir. Ayrıca dönemin (Merînî) veziri de İbn Mâlik’in bu eserine vakıf olur ve el-Mekkûdî’den kitabı şerh etmesini rica eder.

Bunun üzerine el-Mekkûdî, *el-Elfiyye* adlı manzûm metin üzerine muhtasar ve hacimli⁵⁹ olmak üzere iki şerh te’lif eder. Hacimli olan büyük şerhin tamamlanmadığı söylenildiği gibi tamamlanıp hased ehli tarafından (ilk bölüm hariç) yakıldığını da söyleyenler vardır.⁶⁰

Öncelikle *Şerhu'l-Mekkûdî*, mağrib bölgesinde İbn Malik’in el-Elfiyye⁶¹ adlı eseri üzerine yazılmış ilk şerh⁶² olması bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. İlâveten bu eser bizzat el-Mekkûdî’nin de ifade ettiği gibi bütünüyle *el-Elfiyye*’nin beyitlerinde geçen lafızların anlaşılması ve beyitlerin i’râbını ele almaktadır. Eserde sade bir dil kullanılmıştır. Tartışmalara ve ayrıntılı yorumlara yer verilmemiştir. Bunlardan dolayı *Şerhu'l-Mekkûdî* adlı eser ilim ehli tarafından büyük bir teveccüh görmüştür. Asırlar boyu Mağrib bölgesi başta olmak üzere birçok eğitim merkezinde

(ö. 628/1231) aynı adı taşıyan eserinden sonra ve onu takliden yazılmakla beraber daha çok meşhur olmuş ve diğer gramer metinlerine üstünlük sağlamıştır. Eser yaklaşık 800 yıldan beri devamlı şekilde araştırmacıların dikkatini çekmiş, İslâm dünyasında bilhassa Suriye ve Mısır’da büyük rağbet görerek medreselerde ders kitabı olarak okutulup ezberletilmiştir. el-Elfiyye üzerine sayıları yetmişe yaklaşan şerh, hâşiye, ta’lik, ihtisar, ayrıca bu eserlerde geçen şâhidleri açıklayan kitaplar yazılmıştır. Abdülhakî Turan, “el-Elfiyye” DİA, Ankara 1995, XI/29.

⁵⁹ el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî* adlı eserinin Sıfâtü'l-Muşebbehe babında şu ifadelere yer vermiştir. “caiz olan bu meseleler, güzel, kötü, zayıf ve nadir (vecih) olmak üzere, kısımlara ayrılmaktadır. İnşallah **hacimli şerhte** bu konuyu detaylıca aktaracağım. İbn Mâlik, bu konuya değinmediği için bu **muhtasar** kitapta bunu ele almam uygun olmaz. Çünkü bu kitabın başında sadece *el-Elfiyye*’nin lafızları ile ilgili bilgileri yazmayı şart koştum. el-Mekkûdî, **Şerhu'l-Mekkûdî**, thk. Ahmed ‘Avd Ebu’ş-şebâb, el-Mektebetu'l-‘Asriyye, Beyrut 2002, s, 150.

⁶⁰ el-Kettânî, **Selvetu'l-enfâs**, s, 205.; et-Tinbukî, **Neylu'l-ibtihâc**, s, 250.

⁶¹ el-Elfiyye ve şerhleri için bkz. Adnan Damar, **el-Behcetü'l-Mardıyye’de Kullanılan Şâhid Beyitlerin incelenmesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2013, s. 11-16.

⁶² el-Mekkûdî, **Şerhu'l-Mekkûdî**, thk. Fatıma er-Râcihî, I/28.

ve ülkemizin doğusunda bulunan medreselerin de birçoğunda ders kitabı olarak okutulmuştur.

İlim talebesinin teveccühünü kazanan bu kıymetli eser âlimlerin de ilgisini çekmiş ve *Şerhu'l-Mekkûdî* üzerine birçok âlim tarafından haşiye yazılmıştır. *Şerhu'l-Mekkûdî* adlı eser üzerine yazılan haşiyelerden bazıları şunlardır.

Hâşiyetu İbn Hamdûn 'ala Şerhi'l-Mekkuğî (el-Fethu'l-vedûğî 'ale'l-Mekkûğî) İbn Hâc diye bilinen Ebû'l-'Abbas Ahmed İbn Hamdûn es-Silmî (ö. 1316/1898) tarafından *Şerhu'l-Mekkûdî* üzerine yazılmış olan bu hâşiye bilinen en meşhur haşiyedir. Bu eser Muhammed es-Seyyid Osman'ın tahkikiyle iki cilt halinde basılmıştır.

Hâşiyetu'l-Melevî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilfettâh el-Melevî (ö. 1281/1864) tarafından yazılmış olan bu haşiye, *Şerhu'l-Mekkûdî* ile beraber tek cilt olarak basılmıştır.

Hâşiyetu Muhammed Cellûn el-Mağribî el-Fâsî, Muhammed Cellûn (1848/1881) tarafından yazılmış olan bu eserin matbu' bir nüshası Rabat'ta bulunmaktadır.

Hâşiyetu Muhammed Mehdi el-Mağribî el-Fâsî, Muhammed Mehdi (1850/1923) tarafından yazılmış olan bu haşiye hicri 1318 yılında taş baskı olarak iki cilt halinde basılmıştır.⁶³

Şerhu'l-Mekkûdî adlı eserde çalışmamızın konusu olan şâhid beyitlere baktığımızda ise el-Mekkûdî'nin genellikle *el-Elfiyye*'nin diğer şerhlerinde de bulunan ortak beyitleri kullandığını görmekteyiz. Bunun sebebini şu şekilde açıklayabiliriz: İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sini diğer "Elfiyye"lerden ayıran ve onlardan üstün tutan ayırıcı özelliklerden biri de İbn Mâlik'in, manzumesinde bazı beyitlere işaret eden telmih sanatını kullanmasıdır. Bunu bazen beyitte geçen bir cümleyi, bazen ise beyitte geçen bir kelimeyi kullanarak icra etmektedir. Örneğin *el-Elfiyye*'nin aşağıda zikrettiğimiz 109 no.lu beytinde

⁶³ el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, thk. Fatima er-Râcihî, I/42-43.

وَلَا ضَرْارَ كَبَنَاتِ الْأَوْبَرِ كَذَا وَطَبَّتِ النَّفْسَ يَا قَيْسُ السَّرِيِّ

Geçen *يَا قَيْسُ النَّفْسَ وَطَبَّتِ* cümlesi ile edat-ı ta'rif konusunda ele aldığımız Râşid b. Şihâb el-Yeşkûrî'nin şu şiirine

رَأَيْتُكَ لَمَّا أَنْ عَرَفْتَ وَجُوهَنَا صَدَدْتَ وَطَبَّتِ النَّفْسَ يَا قَيْسُ عَنْ عَمْرٍو

İşaret etmektedir. Yine aynı beyitte geçen *كَبَنَاتِ الْأَوْبَرِ* ismi ile aynı şekilde edat-ı ta'rif konusunda izah ettiğimiz

وَلَقَدْ جَنَيْتُكَ أَكْمُوًّا وَعَسَاقِلًا وَلَقَدْ نَهَيْتُكَ عَنْ بَنَاتِ الْأَوْبَرِ

Beytine işaret etmektedir.

Yine *el-Elfiyye*'nin 585 no.lu aşağıdaki beytinde

وَالْأَكْثَرُ اللَّهُمَّ بِالتَّعْوِيضِ وَشَدَّ يَا اللَّهُمَّ فِي قَرِيضِ

Geçen *يَا اللَّهُمَّ* sözcüğüyle nidâ' konusunda ele alıp izah ettiğimiz Umeyye b. Ebi's-Salt'ın şu beytine

إِنِّي إِذَا مَا حَدَثُ أَلَمَّا أَقُولُ يَا اللَّهُمَّ يَا اللَّهُمَّا

İşaret etmektedir. İbn Mâlik bu şekilde yaklaşık yirmi beyte işaret etmiştir. Eseri üzerine yazılmış şerhlerde de bu beyitler zorunlu olarak ortak şâhid olarak kullanılmıştır.

Bunun dışında *Şerhu'l-Mekkûdî* adlı eserde istişhâd için kullanılan beyitler hakkında şu bilgiler verilebilir. el-Mekkûdî eserinde tekrar edilen beyitlerle beraber toplamda 213 beyti şâhid olarak kullanmıştır. Bu beyitlerden 51 tanesinin şairi bilinmemektedir. Geriye kalan beyitlerden 44 tanesi Câhiliye döneminde yaşamış

şairler tarafından inşâd edilmiştir. 23 tanesi Hem Cahiliye hem de İslam döneminde yaşamış muhadram şairlerine aittir. 26 tanesi İslam döneminde söylenmiş. 53 tanesini de Emevî döneminde inşâd edilmiştir. Beş şairin ismini kaynaklarda zikredildiği halde yaşadıkları dönem hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Meysûn ve ‘Atike isimli bayanların dışında bütünüyle erkek şairlerin şiirlerinden istifade etmiştir.

el-Mekkûdî'nin istişhâd olarak kullandığı beyitler tavîl, basît, vâfir, kâmil, hafif, mutekârib, munsarih ve remel bahrinde söylenmiş beyitlerdir. 36 beyitte recez olarak inşâd edilmiştir.

el-Mekkûdî, genellikle beyitleri tam olarak zikretmiştir. Fakat beyitlerin isnâdında ise herhangi bir yöntem kullanmamıştır. Neredeyse her beyit için farklı bir ifade kullanmıştır. Nadiren قول التابغة, قول عنتره, كقول زهير gibi ifadelerle şairin ismini zikretmiştir. Hatta ismini zikrettiği bir şairin ikinci şiirinde كقول الشاعر veya نحو kalıplarını kullanmıştır. Şairin ismini zikretmediği şiirlerde ise genellikle şiiri zikretmeden önce قول الشاعر, قول الراجز, قول بعضهم, كقول الشاعر, قوله, مثاله, نحو vb. sözcükler kullanmıştır.

Son olarak el-Mekkûdî'nin, şiirleri ile istişhâd edilen dört dönem şairlerinin şiirlerini eserinde kullanmış olmasını ve beyitlerdeki incelememizin neticesini göz önünde bulundurarak şu kanaatimizi ifade etmemizin mübalağa olmayacağını düşünmekteyiz.

“Şerhu'l-Mekkûdî adlı eserde zikredilen beyitler gramer kurallarının tesbiti için değil müstakil olarak bir araya getirilmiş olsaydı bir şiir antolojisi olmayı hak ederdi.”

İKİNCİ BÖLÜM

BEYİTLERİN İNCELENMESİ

1. MU'RAB VE MEBNÎ

Beyit No: 1

Arapça metin: بِأَبِهِ اقْتَدَى عَدِيٌّ فِي الْكِرْمِ وَمَنْ يُشَابِهَ أَبَهُ فَمَا ظَلَمَ

Şair: Ru'be b. 'Accâc et-Temîmî⁶⁴ (ö. 145/762)

Bahir: Recez

K. Matla'ı: ⁶⁵ لَوْ كَانَ مِنْ دُونِ زَكَّامِ الْمُرْتَكَمِ وَأَزْمَلِ الدَّهْنَا وَصَمَّانِ الْوَجَمِ

Bu kaside, Ru'be'nin divanının son kısmında yer almaktadır. Şâhid beyit ise kasidenin sekizinci beytidir.

⁶⁴ Emevî ve Abbâsî devletleri döneminde yaşamış Arap recez şiirinin en büyük temsilcisi sayılan Ru'be, hicri 65 yılında Basra'da doğmuştur. Babası tarafından dedesinin ismi ile isimlendirilmiştir. Gramer kitaplarında şâhid olarak kullanılan birçok beyti mevcuttur. Öldüğü gün Halîl b. Ahmed, Mehdî'nin veziri olan Ya'kûb'a şöyle demiştir: "Biz bugün şiir, lügat ve fesâhat ilmini gömdük." Ebu'l-Ferec el-Asfehânî, **el-Eğânî**, thk. Ahmed eş-Şenkîti, Matba'atu't-Takaddum, Mısır, bty, XXI/57-61; Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, I/91; Şevkî Dayf, **Târîhu'l-edebi'l-'arabî el-'asru'l-İslâmî**, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, bty, II/401.

⁶⁵ Velîm b. el-Verd el-Birûsî, **Mecmû'u eş'âri'l 'Arab ve huve muştemilun 'alâ divâni Ru'be b. 'Accâc**, Dâru İbn Kuteybe, Kuveyt, bty, s, 187.

Lügat: اقتدى, قِدوة: Uymak, tabi olmak, taklit etmek, kendine rehber edinmek.⁶⁶ شِبْه: Keyfiyet (zulüm, adalet) bakımından benzerlik.⁶⁷ ظَلَمَ, ظُلم: Zulmetmek, haksız davranmak, bir nesneyi haketmediği yere koymak⁶⁸

Mana: ““Adiy, asalet ve cömertlikte babasını (Hâtim et-Taî) örnek almıştır. Her kim babasına benzerse haksızlık etmemiş olur.”

Bu beytin sonunda bulunan فَمَا ظَلَمَ tabirinde, failin gizli olması ve mef'ulu bihin zikredilmemiş olması nedeniyle beytin ikinci kısmına farklı anlamlar verilebilebilmektedir. I. فَمَا ظَلَمَ أَحَدًا denilebilir. Yani babasına benzeme hususunda kimseye haksızlık etmemiştir. Çünkü bu vasıflar babasının vasıflarıdır. II. فَمَا ظَلَمَ أَبَاهُ denilebilir. Yani babasına benzeyerek ve vasıflarına sahip çıkarak babasına haksızlık etmemiştir. III. فَمَا ظَلَمَ أُمَّهُ denilebilir. Yani annesine haksızlık etmemiştir. Çünkü babasına benzememiş olsaydı annesi insanların ithamlarına maruz kalacaktı.⁶⁹ IV. فَمَا ظَلَمَ أَبُوهُ denilebilir. Yani babası spermini iyi bir rahme bıraktığı için haksızlık etmemiştir.⁷⁰

İstişhâd Yönü: Esmâ-i sitteden olan حم, أخ, أب, isimlerinin naks şeklinde kullanılması nadirdir. Naksdan maksat bu isimlerdeki illet harflerinin hazfedilip geriye kalan son harfin irâb için zâhîrî hareke almasıdır. Kasr ise, her üç halde ismin sonunda elifin sabit olup i'râbın takdîrî hareke ile olmasıdır. Bu üç ismin kasr

⁶⁶ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l 'ayn**, “قِدوة” mad, thk. Mehdî el-Mağzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî, Dâru Mektebeti'l Hilâl, bty.

⁶⁷ Huseyn b. Muhammed Râğîb el-İsfahânî, **el-Mufredât**, “شِبْه” mad. Dâru Kahramân, İstanbul 1986.

⁶⁸ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “ظَلَمَ” mad.

⁶⁹ Muhammed el-Hudarî, **Hâşiyetu'l-Hudarî**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, bty, I/37.

⁷⁰ Ahmed b. Muhammed b. Hamdûn es-Silmî, **el-Fethu'l-vedûd 'ale'l-Mekkûdî**, Dârû'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2014, I/109.

lügatına göre gelmesi, naks lügatinden daha meşhurdur. Beyitte geçen بَابِهِ ve أَبُهُ ismi her iki yerde de naks lügati ile gelmiştir.⁷¹

Esmâ-i sittenin kullanımında üç lügat vardır. I. **İtmâm**: Bu isimlerin i‘râbında asıl olan zamme, fetha ve kesreye niyabeten vav, ya, elif ile gelmesidir. Esmâ-i sitte’nin i‘rabında meşhur olan lügat itmâm lügatidir. II. **Kasr**: Raf‘, nasb ve cerri gerektiren durumların tümünde elif ile gelmesidir. III. **Naks**: Esmâ-i sitte’nin sonunda bulunan illet harflerinin hazfedilip cümledeki konumuna göre zahiren merfû‘, mansûb veya mecrûr olarak gelmesidir. Naks lügati nadiren kullanılan bir lügattir.⁷²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’l-Hudârî; Evdâhu’l-Mesâlik; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardıyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân.

2. CEM’İ MÜZEKKER-İ SÂLİM

Beyit No: 2

Konu: Cem’i Muzekker-i Sâlim

Arapça Metin: دَعَايِي مِنْ نَجْدٍ فَإِنَّ سِنِينَهُ لَعَيْنٌ بِنَا شَيْبًا وَشَيْبَتَنَا مُرْدًا

Şair: es-Simme b. ‘Abdillâh el-Kuşeyrî⁷³ (ö. 95/714)

Bahir: Tavîl

⁷¹ el-Mekkûdî, **Şerhu’l-Mekkûdî**, s. 17.

⁷² ‘Abdullâh b. Sâlih el-Fûzân, **Delîlu’s-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru’l-Muslim, I/54-55.

⁷³ Emevî devletinin Müslüman, bedevî ve fakir şairi olarak bilinmektedir. Irak çöllerinde ikamet eden şair daha sonra Şam’a yerleşmiştir. Dedesi Kurre b. Hubeyre’nin Peygamber (s.a.v.) huzuruna geldiği ve Peygamber’in ona ikramda bulunup onu kavminin sadakalarını toplamakla görevlendirdiği rivayet edilmektedir. Kaynaklarda amcasının kızına âşık olduğu, kavuşamadığı için de vatanını terk ettiği zikredilmiştir. Şair, Taberistan’da vefat etmiştir. Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, III/62; Hayruddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, **el-A’lâm** Dâru’l-‘ilm li’l-Melâîyîn, Beyrut 2002, III/209.

K. Matla‘ı: ⁷⁴ حَلِيلِيَّ إِن قَابَلْتُمَا اهْضَبْ أَوْ بَدَا لَكُمْ سَدُّ الْوُدْكَاءِ أَنْ تَبْكِيَا جَهْدًا

Lügat: شَيْب: Beyaz saç, مَشِيْب: Yaşlılık.⁷⁵ أَمْرَد: Bıyığı bitmiş, sakalı çıkmamış genç.⁷⁶

M. Rivayet: ⁷⁷ دَرَائِي مِنْ نَجْدٍ فَإِنَّ سِنِيْنَهُ لَعَبْنُ بِنَا شَيْبًا وَشَيْبِنَنَا مُرْدًا

⁷⁸ دَعُوْبِي مِنْ نَجْدٍ فَإِنَّ سِنِيْنَهُ لَعَبْنُ بِنَا شَيْبًا وَشَيْبِنَنَا مُرْدًا

Bu şâhid ve muhtelif beyitlerin ilk kelimesini oluşturan دَعُ ve دَرُ fiilleri “terk et, bırak” anlamına gelse de aralarında ince bir ayırım vardır. دَعُ sözcüğü terk edilmesi istenen şeyin failini yermemeyi içermektedir. Aksine دَرُ sözcüğü terkedilmesi istenen şeyin failini yermeyi içerir.⁷⁹ Şairin, kasidesine حَلِيلِيَّ nidası ile başladığını göz önünde bulundurursak دَعَائِي ile başlayan rivayetin daha münasip olduğunu söyleyebiliriz.

Kıssa: İçinde, Necd bölgesine kınama veya özlem içeren es-Simme b. Abdilah’a ait bütün kasidelerinin kıssası şu şekildedir. es-Simme b. Abdillah’ın Reyvâ isminde âşık olduğu amcası kızı varmış. Amcasından kızını istemiş. Amcası da mehir olarak elli deve vermesi şartı ile kabul etmiş. es-Simme babasına varıp durumu anlatmış. Babası kendisine kırk dokuz deve vermiş. Amcası elli deveyi tamamlamadan evliliğe izin vermeyeceğini söylemiş. Babası ve amcası arasında

⁷⁴ es-Simme b. ‘Abdillâh el-Kuşeyri, **es-Simme b. ‘Abdillâh el-Kuşeyrî hayâtuhu ve şî‘ruh**, thk. Hâlid Abdurraûf el-Cebr, Dâru’l-Menâhic, Amman 2003, s.79.

⁷⁵ Ahmed İbn Fâris el-Kazvînî, **Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa**, “شَيْب” mad. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Fikr 1979.

⁷⁶ Ali b. İsmail İbn Sîde, **el-Muhkem ve’l-muhîtu’l-a‘zam**, “مْرَد” mad. thk. Abdulhamid Hendâvî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2000.

⁷⁷ Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e**, VIII/58.

⁷⁸ es-Simme el-Kuşeyrî, **a.g.e**, s, 78.

⁷⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “دَع” mad.

inatlaşma başlamış. Çareyi ikisini de terk etmekte bulan es-Simme, vatanından ayrılıp Şam'a yerleşmiştir.⁸⁰

Mana: “Bana Necd (bölgesinden) bahsetmeyi terk et. Çünkü Necd (bölgesinin) kıtlık yılları gençliğimizde bizi ihtiyarlattı ve yaşlı halimizde bizimle oynadı.”

“Şiirin başında geçen دعا sözcüğü ikil olmasına rağmen burada hitap bir kişiyedir. Şairler bir kişiye hitap ederken ta‘zim için ikil sığası kullanırlar.⁸¹ Veya şairlerin, genellikle seyahat temalı şiirlerde kullandığı خليلي, صاحبي kavramının temelini, Arapların en az üç kişi olarak seyahat etmeleri oluşturmaktadır.”⁸²

İstishâd Yönü: Cem‘i müzekkerin mülhakâtından biri olan سنون ve bâbı, bazen cem‘i müzekkerin i‘râb alameti olan harf ile değil de حين sözcüğüne benzetilerek zâhir hareke ile i‘rablanabilmektedir. Bu anlatılan i‘râb şekli Araplardan bir kavmin lügatinde çokça görülmektedir. Beyit, bu kavmin kullanımına şahid olarak getirilmiştir.⁸³

Kaynaklar: Şerhu‘l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu’s-Sâlik; Tavdîhu‘l-Makâsıd ve‘l-Mesâlik; Şerhu‘l-Eşmûnî; Hâşiyetu‘l-Hudarî; Evdahu‘l Mesâlik; ed-Dureru‘l-Levâmi‘; Hem‘u‘l-Hevâmi‘; el-Behcetü‘l-Mardiyye; Şerhu‘t-Tasrîh ‘ale‘t-Tavdîh; Hâşiyetu‘s-Sabbân.

Beyit no: 3

Konu: Cem‘i Muzekker-ı Sâlim

Arapça Metin: وَمَا ذَا يَدْرِي الشُّعْرَاءُ مِنِّي وَقَدْ جَاوَزْتُ حَدَّ الْأَرْبَعِينَ

⁸⁰ es-Simme el-Kuşeyrî, a.g.e, s, 32-33.

⁸¹ el-Hudarî, a.g.e, I/45.

⁸² Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-‘Askerî, Cemheretu‘l-emsâl, Dâru‘l-Fikr, Beyrut, bty, I/459.

⁸³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 19.

Şair: Suhaym b. Vesîl⁸⁴ er-Riyâhî⁸⁵ (580-680)

Bahir: Vafir

K. Matla‘ı: ⁸⁶أنا ابن جلا وطلأع التنايا متى أضع العمامة تعرفوني

Lügat: ادّراه, ادّراه, ادّراه, ادّراه, ادّراه. ⁸⁷Kandırmak, aldatmak.

M. Rivayet ⁸⁸وَمَا ذَا يَدَّرِي الشُّعْرَاءُ مِثِّي وَقَدْ جَاوَزْتُ رَأْسَ الْأَرْبَعِينَ

⁸⁹وَمَا ذَا يَبْتَعِي الشُّعْرَاءُ مِثِّي وَقَدْ جَاوَزْتُ رَأْسَ الْأَرْبَعِينَ

⁹⁰وَمَا ذَا تَبْتَعِي الشُّعْرَاءُ مِثِّي وَقَدْ جَاوَزْتُ حَدَّ الْأَرْبَعِينَ

Kıssa: Adamın biri, Ubeyrid er-Riyâhî (ö.68/688)ve amcası oğlu Ahras’ın yanına gelerek develeri için katran ister. Onlar da; “Eğer söyleyeceğimiz şiiri Suhaym b. Vesîl’e ((580-680)) aktarırsan sana katran veririz,” derler. Tekliflerini kabul eden adama Suhaym’ın yaşlı ve zayıf olduğunu ima eden şu şiiri okurlar:

فَإِنَّ بُدَاهَتِي وَجِرَاءَ حَوْلِي لَدُو شِقِّي عَلَى الحُطْمِ الحُرُونِ

“Şüphesiz ani çıkışlarım ve süratli dönüşlerim, yaşlı, zayıf ve serkeş atlara zor gelir.”

⁸⁴ Şairin ismi bazı kaynaklarda Suhaym b. Vuseyl olarak geçmektedir. es-Suyûtî, *es-Suyûtî*, s. 460.

⁸⁵ Cahiliye ve İslam dönemlerinde yaşamış, tanınan muhadram bir şairdir. Risâletten kırk yıl evvel doğmuş ve risâletten altmış yıl sonra vefat etmiştir. Her iki dönemi yaşadığı için muhadramûn şairlerden sayılmaktadır. el-Cumahî onu İslam şairlerinin üçüncü tabakasında saymış ve şiir kabiliyeti için “Güzel beyana sahip şair” anlamına gelen “شاعر خنذيد” ifadesini kullanmıştır.

Abdulkadir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I/266.

⁸⁶ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I/260.

⁸⁷ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “دری” mad.

⁸⁸ Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. İshâk İbn Sikkît, *İslâhu’l-mantık*, thk. Muhammed Mur‘ab, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l ‘Arabî, Beyrut 2002, s, 119.

⁸⁹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, VIII/67.

⁹⁰ Abdullah b.Hişâm el-Ensârî, *Evdahu’l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2008, I/70.

Adam, Suhaym'in yanına varıp bu şiiri okuyunca, Suhaym bastonunu eline alır, vadiye iner ve şairlerin âdeti üzere vadide ileri geri hareket ederek mırıldanmaya başlar. Daha sonra adama gelerek انا ابن جلا وطلاع الشايبا ile başlayan ve içinde söz konusu beytin de geçtiği kasideyi okur.⁹¹

Mana: “Şairler beni aldatmayı nasıl umarlar, hâlbuki ben kırk yaş sınırını aşmış biriyim.”

İstîşhâd Yönü: Cem'î müzekker ve mülhakâtının sonunda bulunan “ن” harfi genellikle meftûhtur. Bazen meksûr olarak da gelebilir. Kesrenin “Zarûrâtı Şi'riyye”ye hâs olduğu söylenmiştir. Beyitte geçen الأربعة sözcüğünün meksûr olarak gelmiş olması kesrenin şiirin zarûretine özgü olduğunu iddia edenlere delil olmuştur.⁹²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdahu'l Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn.

3. MÜSENNÂ

Beyit No: 4

Arapça Metin: أَعْرِفُ مِنْهَا الْحَيْدَ وَالْعَيْنَانَ وَمُنْخَرَيْنِ أَشْبَهَا ظَبْيَانَا

Şair: Ru'be b.el'Accâc (ö. 145/762)

Bahir: Recez

⁹¹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e., I/261.

⁹² el-Mekkûdî, a.g.e., s.19.

K. Matla‘ı: ⁹³ إِنَّ لِسَلْمَى عِنْدَنَا دِيَوَانًا أَحْزَى فُلَانًا وَإِنَّهُ فُلَانًا

Lügat: ⁹⁴ مَنْخَرٌ. مَنْخَرٌ: Boyun, genellikle bayan boynu için kullanılır. الجيدُ:

Burun deliği.⁹⁵

M. Rivayet: Beytin birçok farklı rivayeti bulunmakta ve bu farklı rivayetler beytin manasına da yansımaktadır.

أَعْرِفُ مِنْهَا الْأَنْفَ وَالْعَيْنَانَا وَمَنْخَرَيْنِ أَشْبَهَا ظَبْيَانَا

أُحِبُّ مِنْهَا الْأَنْفَ وَالْعَيْنَانَا وَمَنْخَرَيْنِ أَشْبَهَا ظَبْيَانَا

أُحِبُّ مِنْكَ الْأَنْفَ وَالْعَيْنَانَا وَمَنْخَرَيْنِ أَشْبَهَا ظَبْيَانَا⁹⁶

أُحِبُّ مِنْكَ الْأَنْفَ وَالْعَيْنَانَا وَمَنْخَرَيْنِ أَشْبَهَا ظَبْيَانَا⁹⁷

نَصْرَانَةٌ قَدْ وُلِدَتْ نَصْرَانَا أَعْرِفُ مِنْهَا الْجَيْدَ وَالْعَيْنَانَا

وَمُقَلَّتَانِ أَشْبَهَا ظَبْيَانَا⁹⁸

Mana: “Ben onun (Selma) boynunu, gözlerini ve Zabyan’ınkine benzeyen her iki burun deliğini bilirim.”

⁹³ el-Birûsî, **a.ge**, s, 187.

⁹⁴ İbn Manzûr, **Lisânu'l-‘Arab**, “جيد” mad.

⁹⁵ Ebu'l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, **el-Misbâhu'l-munîr fî garîbi's-Şerhi'l-kebîr**, “نخر” mad. el-Mektebetu'l-‘İlmiyye, Beyrut, bty.

⁹⁶ Şemsuddîn Muhammed b. ‘Ali ed-Dimaşkî, **Şerhu İbn Tûlûn ‘alâ Elfıyyeti İbn Mâlik**, thk. Abdulhamîd Câsım Muhammed el-Kebîsî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrut 2002, I/80.

⁹⁷ İbn Ya‘îş, **Şerhu'l-mulûkî fi't-tasrif**, thk. Fahrüddîn Kabâve, Mektebetu'l-‘Arabîyye, Haleb 1973, s, 176.

⁹⁸ el-Ferâhîdî, **el-Cumel fi'n-nahv**, thk. Fahrüddîn Kabâve, byy, 1995, s, 157.

Beytin tercüme edildiği bazı çalışmalarda ظَبْيَان kelimesi ظَبْي (Ceylan) sözcüğünün ikil sığası olarak görülmüş ve beyit bir bayanı metheder şekilde açıklanmıştır.⁹⁹ Oysaki beyitte geçen Zabyân sözcüğü bir şahsın özel ismidir ve şiirin diğer beyitlerine bakıldığı zaman burada övgünün aksine yerginin söz konusu olduğu görülmektedir.¹⁰⁰

İstîşhâd Yönü: Tesniye ve tesniyeye mülhak kelimelerin sonunda bulunan “ن” harfi, cem‘i muzekkerin aksine genelde meksûr olup bazen meftûh gelebilmektedir. ن harfinin meftûh olması, tesniyenin “ياء” ile i‘râb aldığı duruma özgü bir lügat olduğu denildiği gibi, ister “ألف” ister “ياء” ile kullanılsın, mutlak olarak ن meftûh gelir de denilmiştir. Şâhid beyitte “ألف” harfinden sonra “ن”un meftûh olarak gelmiş olması mutlak görüşü benimseyenlere delil olmuştur.¹⁰¹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu’s-Sâlik; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’l-Hudarî; Evdahu’l Mesâlik; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn; Şerhu’l-Mulûkî.

4. MA‘RİFE VE NEKRA

Beyit No: 5

Arapça Metin: وَمَا نُبَالِي إِذَا مَا كُنْتُ جَارَتَنَا أَنْ لَا يُجَاوِرَنَا إِلَّا كِ دَيَّارٌ

Şair: Bilinmiyor

⁹⁹ Muhammet Hekimoğlu, Şerhu İbn ‘Akîl’deki Şahid Beyitlerin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale-1998, s, 7.

¹⁰⁰ Şemsuddîn ed-Dımaşkî, a.g.e, I/80.

¹⁰¹ el-Mekkûdî, a.g.e., s, 20.

Bahir: Basît

Lügat: دَيْرٌ, دَيَّارٌ, دَيْوَرٌ: İnsan cinsinden fert, kimse, birisi, rahip.¹⁰²

M Rivayet: وَمَا عَلَيْنَا إِذَا مَا كُنْتَ جَارَتَنَا أَنْ لَا يُجَاوِرَنَا إِلَّاكَ دَيَّارٌ¹⁰³

وَمَا نُبَالِي إِذَا مَا كُنْتَ جَارَتَنَا أَلَّا يُجَاوِرَنَا حَاشَاكَ دَيَّارٌ¹⁰⁴

وَمَا نُبَالِي إِذَا مَا كُنْتَ جَارَتَنَا أَلَّا يُجَاوِرَنَا سِوَاكَ دَيَّارٌ¹⁰⁵

Mana: “Eğer sen bize komşu olursan (ey sevgili), senden başka hiç kimsenin bize komşu olmamasını umursamayız.”

İstişhâd Yönü: Müttasıl zamir normal durumlarda kesinlikle cümle başında ve الّا edatından sonra gelmez. Beyitte müttasıl olan ك zamirinin الّا edatından sonra gelmiş olması şiirin zarûretinden dolaydır.¹⁰⁶

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu’s-Sâlik; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’l-Hudarî; Evdahu’l Mesâlik; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu ibn Tûlûn.

Beyit No: 6

Arapça Metin: بِالْبَاعِثِ الْوَارِثِ الْأَمْوَاتِ قَدْ ضَمِنْتَ إِيَّاهُمْ الْأَرْضُ فِي دَهْرِ الدَّهَارِ

¹⁰² el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, “دير”.mad.

¹⁰³ Abdullah İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyîddîn Abdulhamîd, Dâru’t-Turâs, Kahire 1980, I/90.

¹⁰⁴ İbn ‘Akîl, *a.g.e*, s, 90.

¹⁰⁵ İbn ‘Akîl, *a.g.e*, s, 91

¹⁰⁶ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 24,

Şair: Ebû Firâs Hemmâm et-Temîmî¹⁰⁷ **el-Ferz dak** (ö. 114/732)

Bahir: Basît

K. Matla‘ı:¹⁰⁸ كَيْفَ بَيْتٍ قَرِيبٍ مِنْكَ مَطْلُبُهُ فِي ذَاكَ مِنْكَ كَنَائِي الدَّارِ مَهْجُورٍ

Lügat: ضَمَّنَ، ضَمَّنًا¹⁰⁹: Geçmiş zamanın evveli, zamanın başı. دَهْرُ الدَّهَارِيرِ

الشَّيْءِ: Bir şeye kefil olmak, garantisine almak. كَمَا تُودِعُ الْمَيِّتَ الْقَبْرَ: Ölüyü kabre emanet vermek.¹¹⁰

M. Rivayet:¹¹¹ بِالْبَاعِثِ الْوَارِثِ الْأَمْوَاتِ قَدْ ضَمِنْتُ إِيَّاهُمْ الْأَرْضُ بِالذَّهْرِ الدَّهَارِيرِ

Mana: “Toprağın, zamanın evvelinde emanet aldığı ölüleri diriltten ve onların mülklerine varis olan Allah’a (yemin ettim. Eğer)”

Bu beytin anlaşılması için öncesi ve sonrasında bulunan beyitlerin de izah edilmesi gerekmektedir. Çünkü şiirin başında bulunan car ve mecrûrun muta’allik olduğu kasem fiili bir önceki beyitte geçmekte ve muksamu bih ise bir sonraki beyitte bulunmaktadır.

Beytin öncesi:

¹⁰⁷ Temîm kabilesinin en meşhur şairi, aynı zamanda birinci tabaka İslam şairlerinden sayılan el-Ferz dak’in doğum tarihi kesin olmamakla birlikte hicri 20. Yıl olarak tahmin edilmektedir. el-Ferz dak asil bir ailede doğmuştur. Dedesi sahabe olup Cahiliye döneminde öldürülen kız çocuklarını yaşatma erdemine sahipti. Şiirlerinde atalarıyla övündüğü çokça görülmektedir. Methiye türü şiirlerde asrının tüm şairlerinden üstün idi. Şiirleri lügat ve nahiv kitaplarında istişhâd için kullanılmaktadır. “Eğer el-Ferz dak’ın şiirleri olmasaydı lügat ilminin üçte biri yok olurdu.” sözüne mazhar olmuş olan şair, ömrünün son demlerine kadar günahkâr ve ahlak dışı bir yaşam sürdürmüştür. Ömrünün son yıllarında Kâbe’nin örtüsüne yapışıp hiciv ve iftiradan tövbe ettiği rivayet edilmektedir. el-Ferz dak ve Cerîr b. ‘Atîyye arasında 45 yıl süren hiciv atışmaları “**Nakâiz**” fenninin gelişmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Ebû’l Ferec el-Asfahânî, **a.g.e.**, XIX/2; Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, I/217.

¹⁰⁸ Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib el-Ferz dak, **Divanu’l-Ferz dak**, thk. Ali Fâ‘ûr, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1987, s, 189.

¹⁰⁹ Ebû Mansûr Muhammed el-Herevî, **Tehzîbu’l-luğa**, “دهر” mad, thk. Muhammed ‘Avd Mur‘ib, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabi, Beyrut 2001.

¹¹⁰ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “ضمن”mad.

¹¹¹ el-Ferz dek, **a.g.e.**, s, 190.

إِنِّي حَلَفْتُ وَمَا أَحْلِفُ عَلَيَّ فَنَدٍ فَنَاءَ بَيْتٍ مِنَ السَّاعِينَ مَعْمُورٍ

“Ziyaretler ile Ően olan evin (Kâbe) avlusunda yemin ettim -ki yalan üzere yemin etmem-”

Beytin sonrası:

لَوْ لَمْ يُبَشِّرْ بِهِ عَيْسَى وَبَيَّنَّهُ كُنْتُ النَّبِيَّ الَّذِي يَدْعُو إِلَى النُّورِ

“Eğer Hz. İsa o’nu (Hz. Muhammed s.a.v.) müjdeleyip açıklamasaydı, hidayete davet eden peygamber sen olurdun.”

İstîŕhâd Yönü: Müttasıl olarak gelmesi mümkün olan zamirler normal durumlarda münfasıl olarak gelmemelidir. Beyitte veznin korunması için إِيَّاهُمْ zamirinin münfasıl olarak gelmiŐ olmasý Őiirin zaruretinden dolayı uygun görölmüŐtür. Aksi takdirde zamirin ضَمَّتْهُمْ Őeklinde fiile bitiŐik yazılması gerekirdi.¹¹²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu’s-Sâlik; Tavdîhu’l-Makâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-EŞmûnî; Hâşiyetu’l-Hudarî; Evdahu’l Mesâlik; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn;

Beyit No: 7

Arapça Metin: لَوْجِهَكَ فِي الْإِحْسَانِ بَسْطٌ وَبَهْجَةٌ أَنَا هُمَاهُ قَعُو أَكْرَمِ وَالِدِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

¹¹² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 25.

Lügat: الْإِبْتِهَاجُ: Güzel olmak. ¹¹³ الْبَهْجَةُ: Güler yüzlü, sevinçli. بَسِيطُ الْوَجْهِ:

sevinç, Mutluluk, surûr. ¹¹⁴ قَفَّوْا, قَفَّوْا: Uymak, tabi olmak (سَمِيَّتْ قَافِيَةُ الْبَيْتِ لِأَنَّهَا تَتَلَوُ سَائِرَ)
(الكَلَامِ).¹¹⁵

Mana: Güzel yüzlülük ve sevinç iyilik anında senin yüzünü sarar. Yüzüne güzellik ve sevinci, en asil atasına bağlılığı vermiştir.

İstîshâd Yönü: Bir cümlede art arda gelen ve dereceleri (mütakellim, muhatap, gaib) aynı olan iki zamir mevcut ise bunlardan ikincisinin munfasıl olarak gelmesi gerekir. Fakat gaib zamirlerde, zamirler arasında tekil, ikil, çoğul, eril ve dişillik yönünden ihtilaf var ise ikinci zamirin bazen müttasıl olarak gelmesi caiz görülmüştür. ¹¹⁵ أَنَا لَهُمَاُ örneğinde ”هُمَا“ ve ”هُ“ zamirleri gaib olmalarına rağmen ikil ve tekil olarak birbirine muhalif olduğu için ”هُ“ zamiri müttasıl olarak gelmiştir.¹¹⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Tavdîhu'l-Makâsıd ve'l Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdahu'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardıyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 8

Arapça Metin: عَدَدْتُ قَوْمِي كَعَدِيدِ الطَّيْسِ إِذْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكِرَامُ لَيْسِي

Şair: Ru'be b. el-'Accâc (ö. 145/762)

¹¹³ İbn Sîde, **el-Muhkem**, ”بسط“ mad.

¹¹⁴ Zeynuddîn er-Râzî, **a.g.e.**, ”مجم“ mad.

¹¹⁵ Ahmed İbn Fâris el-Kazvînî, **Mucmelu'l-luğa**, ”قفو“mad, thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultân, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1986.

¹¹⁶ el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 26.

Bahir: Recez

Lügat: الطَّيْسُ: Karınca, sinek ve böcek gibi nesli çok olan her mahlûkat, çok fazla kum, sayıca fazla olan herşey.¹¹⁷

M. Rivayet: ¹¹⁸ عَهْدِي بِقَوْمِي كَعَدِيدِ الطَّيْسِ قَدْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكِرَامُ لَيْسِي

¹¹⁹ عَهْدْتُ قَوْمِي كَعَدِيدِ الطَّيْسِ قَدْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكِرَامُ لَيْسِي

¹²⁰ حَتَّىٰ لِحِفْنَا بِعَدِيدِ الطَّيْسِ قَدْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكِرَامُ لَيْسِي

Mana: “Benim dışımda o asil topluluk öldüğü vakit kavmimi saydım, kum taneleri adedince fazla idi.”

Şerhu'l-Mekkûdi'de geçen bu rivayete göre şair burada kavmine sitem duymakta ve kavminin sayıca çok fazla olmasına rağmen içlerinde, kendisi dışında asil hiç kimsenin kalmadığını vurgulamaktadır.

Oysaki kabileciliğin çok yoğun olduğu o dönemde şairler kabilelerini övmek ve yüceltmek gayretindelerdi ve bu gayretle her şair kendi kabilesini üstün gösterip muhatabının kabilesini kötüleyerek birbirlerini hicvederlerdi. Bu sebepten *Şerhu İbn 'Akîl* adlı eserde daha sahih görülen şu farklı rivayeti de zikretmekte fayda vardır.

عَهْدِي بِقَوْمِي كَعَدِيدِ الطَّيْسِ قَدْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْكِرَامُ لَيْسِي

“Benim kum taneleri gibi çok olan kavmimle görüşmem hâsıl olmuştu. Ben hariç o asil kavmin tümü öldü.”

¹¹⁷ Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-muhît**, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2005, I/555.

¹¹⁸ Mahmûd b. 'Umer ez-Zemahşerî, **Esâsu'l-belâge**, “طيس” mad, thk. Mahmûd Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

¹¹⁹ Hasan b. Muhammed es-Sağânî, **el-'Ubâbu'z-zâhir** (Harfu's-Sin), thk. Muhammed Hasan âli Yâsîn, Dâru's-Şu'ûni's-Sekâfeti'l-'Âmme, Bağdat 1987, s, 255.

¹²⁰ Osmân İbn Cinnî el-Mevsilî, **Sirru sinâ'âti'l-i'râb**, thk. Hasan Hindâvî, I/323.

İstîşhâd Yönü: Fiile bitişen mütekellim zamirinden önce nun-i vikâye'nin gelmesi gerekli görülmüştür. Nâkıs fiillerden olan كَيْسٍ fiilinde ise şiirin zarûretinden dolayı bazen “nun” harfi hazfedilir. Beyitte كَيْسِي değil de كَيْسِي olarak gelmiş olması şiirden dolayı ve nadirdir.¹²¹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdâhu'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu ibni Tûlûn; Hâşiyetu'l-Hudarî.

Beyit No: 9

Arapça Metin: كُمْنِيَةَ جَابِرٍ إِذْ قَالَ لَيْتِي أُصَادِفُهُ وَأَفْقِدُ جُلَّ مَالِي

Şair: Zeyd b. Muhelhil et-Tâî, **Zeydu'l Hayr**¹²² (ö. 9/630)

Bahir: Vafir

K. Matla'ı:¹²³ كَمَى مَزِيدٌ زَيْدًا فَلَاقَى أَحَا ثِقَّةً إِذَا اخْتَلَفَ الْعَوَالِي

Lügat: جُلُّ الشَّيْءِ وَجَلَالُهُ، جُلٌّ: Çoğu, bir şeyin fazla olanı.¹²⁵

¹²¹ el- Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 27.

¹²² Muhadremûn ve süvari şairlerden olan Zeydu'l Hayr, hicretin dokuzuncu yılında(630), Tayy kabilesinden bir heyet ile beraber Hz. Peygamber'imize gelip Müslüman olmuştur. Atları çok sevdiğinden dolayı kendisine vermiş olan Zeydü'l Hayl ismini Peygamber (s.a.v.) Zeydü'l Hayr diye tebdil etmiştir. Cahiliye devrinde şiir, hitabet, asalet ve cesaret vasıflarına haiz olduğu için, Peygamber s.a.v kendisi görünce: “Bugüne kadar bana nitelendirilen kişileri tümünü vasıflarının altında gördüm fakat sen vasıflarının üstündesin,” demiştir. Peygamber (s.a.v.) yanından dönerken sıtma hastalığından dolayı vefat etmiştir. Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, V/379. Ebu'l-Ferec, **a.g.e.**, XVI/46. Halit Özkan, *Zeydu'l-Hayr*, DİA, Ankara 2013, XXXXIV/399.

¹²³ Zeyd b. Muhelhil et-Tâî, **Şi'ru Zeydi'l-Hayli't-Tâî**, thk. Ahmed Muhtâr el-Bereze, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Beyrut 1988, s, 137.

¹²⁴ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'ayn**, “منا” mad.

M. Rivayet: ¹²⁶ كُمْنِيَّةِ جَابِرٍ إِذْ قَالَ لَيْتِي أُصَادِفُهُ وَأُتْلِفُ جُلًّا مَالِي

¹²⁷ كُمْنِيَّةِ جَابِرٍ إِذْ قَالَ لَيْتِي أُصَادِفُهُ وَأَفْقِدُ بَعْضَ مَالِي

¹²⁸ كُمْنِيَّةِ جَابِرٍ إِذْ قَالَ لَيْتِي أُصَادِفُهُ وَأُعْرِمُ جُلًّا مَالِي

¹²⁹ كُمْنِيَّةِ جَابِرٍ إِذْ قَالَ لَيْتِي أُصَادِفُهُ وَيَهْلِكُ جُلُّ مَالِي

¹³⁰ كُمْنِيَّةِ جَابِرٍ إِذْ قَالَ لَيْتِي أُصَادِفُهُ وَيَذْهَبُ جُلًّا مَالِي

Kıssa: Benî Esed kabilesinden Mezyed isminde bir şahıs, iddialı bir şekilde, “Keşke Zeydu’l-Hayl (ö. 9/630) ile bir savaşta karşılaşıyordum,” dermiş. Gün gelmiş Zeyd o adamın kabilesiyle savaşmış. Mezyed, mübâreze gereği Zeyd’in karşısına çıkınca, hasmının mızrağını iyi kullandığını ve kendine güvendiğini idrak edip kaçmayı tercih etmiş. Mezyed’in bu kaçış mâcerasından önce yine Câbir isminde bir kişi, “Keşke Zeyd ile karşılaşıyordum da malımın çoğunu kaybetseydim,” diyormuş. Câbir’de, Zeyd ile karşılaşmış ve Zeyd’in darbesine duçar kalınca “Ey Zeyd! Yeter,” deyip canını kurtarmış.¹³¹

Mana: Câbir’in “keşke malımın çoğunu kaybetmemle birlikte onunla (Zeyd) karşılaşıyordum” dediği andaki arzusu gibi,

İstîshâd Yönü: Fiile benzeyen harflerden biri olan لَيْت harfine ya-i mütekellim bitiştiğinde, “ya”dan önce nun-i vikâye çoğu zaman gelir. Bazen ise nun-

¹²⁵ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “جلل” mad.

¹²⁶ İbn ‘Akîl, **a.g.e**, I/111.

¹²⁷ Bedruddîn Muhammed İbn Nâzım, **Şerhu İbni’n-Nâzım ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sûd, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2000, s, 43.

¹²⁸ el-Cevherî, **es-Sihâh**, I/265.

¹²⁹ Muhammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberrid, **el-Muktedab**, thk. Muhammed ‘Abduhâlık ‘Azîme, ‘Âlemu’l-Kutub, Beyrut, bty, I/250.

¹³⁰ es-Silmî, **a.g.e**, , I/151.

¹³¹ Zeyd et-Tâî, **a.g.e**, s.137.

i vikâye gelmez. İşte bu beyit لَيْتِ harfinin, لَيْتِي değil de لَيْتِي olarak gelmiş olduğuna şahittir.¹³²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu's-Sâlik; Tavdîhu'l Makâsîd ve'l Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdâhu'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn; Hâşiyetu'l-Hudarî; Hâşiyetu'd-Desûkî.

Beyit No: 10

Arapça Metin: أَحْطُ بِهِ قَبْرًا لِأَبْيَضَ مَاجِدٍ فَقُلْتُ أَعِيرُونِي الْقُدُومَ لَعَلِّي

Şair: Mudrîk b. Hısn el-Esdî¹³³

İncelenen nahiv kaynaklarında bu beytin kimin tarafından söylendiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır Sadece “*el-Lemha fî şerhi'l-Mulha*” adlı kitabın hâşiye bölümünde şiirin Mudrîk b. Hısn el-Esdî'ye ait olduğu yazılmıştır.¹³⁴

Bahir: Tavîl

Lügat: قَدُومٌ: Yontma aleti, keser.¹³⁵ الْبَيْضُ, الْأَبْيَضُ: Beyaz renk, kılıç.¹³⁶

M. Rivayet:¹³⁷ أَحْطُ بِهِ قَبْرًا لِأَبْيَضَ مَاجِدٍ فَقُلْتُ أَعِيرُونِي الْقُدُومَ لَعَلِّي

¹³² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 27.

¹³³ Bakılan kaynaklarda şairin hayatı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Sadece *Târîhu Dımaşk* adlı eserde şairin ismi ve Yezîd b. Mu'âviye'nin oğlu aleyhinde söylediği şiir zikredilmiştir. Ali b. el-Hasan b. 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. 'Amr b. Gurâme el-'Amrevî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995, LVII/182.

¹³⁴ Muhammed b. Hasan b. Sibâ' İbn Sâiğ, *el-Lemha fî şerhi'l Mulha*, thk. İbrahim b. Sâlim es-Sâ'idî, 'Umâdetu'l Bahsi'l İlmî bi'l Câmi'ati'l İslamiyye, el-Medînetu'l Munevvere 2004, II/546.

¹³⁵ Zeynuddîn er-Râzî, a.g.e, “قدم” mad.

¹³⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “بيض” mad.

¹³⁷ Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tuhfetu'l mevdûd bi-ahkâmi'l mevlûd*, thk. 'Abdulkâdir el-Arnâût, Mektebetu Dâru'l-Beyân, Dımaşk 1971, I/153.

Mana: “Dedim ki “bana Keser’i (yontma aletini) ödünç veriniz, umulur ki onunla büyük kılıca bir kılıf yaparım.”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte geçen لَعْلٍ’in aksine لَعْلٍ harfi ile mutekellim “ya”sı arasında genellikle nun-i vikâye gelmez. Bazen ise nun’i vikâye, لَعْلٍ harf ile “ya” arasında fasıl olarak gelmektedir. Şâhid beyitte لَعْلٍ harfinin, لَعْلٍ şeklinde değil de لَعْلٍ şeklinde gelmiş olması nadir olan kullanıma delil olmuştur.¹³⁸

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Delîlu’s-Sâlik; Tavdîhu’l-Makâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; Evdâhu’l-Mesâlik; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardıyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Hâşiyetu’l-Hudarî; Hâşiyetu’d-Desûkî.

Beyit No: 11

Arapça Metin: لَسْتُ مِنْ قَيْسٍ وَلَا قَيْسٌ مِنِّي أَيُّهَا السَّائِلُ عَنْهُمْ وَعَنِّي

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Remel

Lügat: سَوَّالٌ: Bilgi veya bilgiyi gerektiren çağrı, mal veya malı gerektiren çağrı. سَوَّلَ عَنْ: Haber almak, haber sormak, bilgi almak, bilgi almaya çalışmak. سَوَّلَ مِنْ: Dilenmek, mal istemek.¹³⁹

Mana: Ey beni ve onları soran (araştıran) kişi! Ben Kays’tan (kabile) değilim. Ve Kays da (kabile) benden değildir.

¹³⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 27,

¹³⁹ Râğıb el-İsfahâni, el-Mufredât, “سئل” mad.

İstîşhâd Yönü: مِنْ ve عَنْ harfleri ya-i mütekellim ile geldikleri vakit son harflerinin aslî binâları üzerine –sukûn- kalabilmesi için nun-i vikâye'nin, harf ve ya-i mütekellim arasında fasıl olarak gelmesi gerekir. Beyitteki söz konusu harflerin مِّنِّي ve عَنِّي şeklinde gelmemiş olması şiirin zaruretinden dolayıdır.¹⁴⁰

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu İbn Tûlûn; Delîlu's-Sâlik; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; Evdâhu'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'û'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Hâşiyetu'd-Desûkî.

Beyit No: 12

Arapça Metin: قَدِّي مِنْ نَصْرِ الْحُبَيْبِ قَدِّي لَيْسَ الْإِمَامُ بِالشَّحِيحِ الْمُلْحَدِ

Şair: Humejd b. Mâlik el-Erkad¹⁴¹

Bahir: Recez

K. Matla'ı:¹⁴² قلت لعنسي وهي عجلي تعتدي لا نوم حتى تحسرى وتلهدي

Lügat: الحَبُّ: aldatan, insanların arasında fesat çıkaran, والحُبَيْبَانِ: Abdullah (ö.

73/692) b. Zubeyr b. 'Avvâm ve oğlu Hubeyb b. Abdullah veya Abdullah b. Zübeyr

¹⁴⁰ el- Mekkûdî, a.g.e., s, 27.

¹⁴¹ Emevî devletinin Müslüman şairidir. Haccâc b. Yusuf es-Sekafî döneminde yaşamış ve Haccâc'a methiyeler yazmıştır. Yüzündeki siyah noktalardan dolayı kendisine الأرقط (benekli veya leopar) lakabı verilmiştir. Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, V/395.

¹⁴² el-Cevherî, es-Sihâh, II/534.

(ö. 73/692) ve kardeşi Mus‘ab (ö. 72/691) b. Zübeyr’e verilen isim.¹⁴³ الشُّحُّ: cimrilik.

شَحِيحٌ: cimri.¹⁴⁴ المُلْحِدُ: dinden sapan, dinde olmayan şeyleri dine sokan kişi.¹⁴⁵

M. Rivayet: ¹⁴⁶ قَدَيْ مِّنْ نَّصْرِ الْحُبَيْبِ قَدَى لَيْسَ أَمِيرِي بِالشَّحِيحِ الْمُلْحِدِ

¹⁴⁷ قَدَيْ مِّنْ ذِكْرِ الْحُبَيْبِ قَدَى لَيْسَ الْإِمَامُ بِالشَّحِيحِ الْمُلْحِدِ

Mana: “Yeter, iki Hubeyb’in (Abdullah b. Zübeyr ve oğlu) yardımı bana yeter, halife kesinlikle cimri ve dinden sapsmış değildir.”

Bu şiirde birçok yönden ihtilaf mevcuttur. Öncelikle şiirin âdiyeti konusunda kaynak kitaplarda farklı şair isimleri zikredilmiştir. Biz burada çoğunluğun kabul ettiği ismi yazdık. İkincisi şiirin kime yazıldığı konusu da muhtelif, Abdulmelik (ö. 86/705) b. Mervan’a yazıldığını söyleyenler olduğu gibi o’nun valisi Haccâc (ö. 95/714) b. Yusuf es-Sekâfî’ye yazıldığını söyleyenler de var. Şiirde ihtilafsız olan tek şey ise şairin –her kim ise- bir fâsık olduğudur.

İstîşâd Yönü: قد ve قط isimleri ya-i Mutekellim’e izafe edildikleri vakit, nun-i vikaye’nin isim ve zamir arasında fasıl olarak gelme durumu, gelmeme durumundan daha fazladır. Şair, şâhid beyitte bir mısradaki قد sözcüğünün her iki kullanımını da zikretmiştir.¹⁴⁸

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu İbn Tûlûn; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’l-Eşmûnî; Evdahu’l-Mesâlik; ed-

¹⁴³ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “خب” mad.

¹⁴⁴ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l-‘ayn**, “شح” mad.

¹⁴⁵ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e.**, “لد” mad.

¹⁴⁶ Ahmed b. el-Emîn eş-Şenkîfî, **ed-Dureru’l-levâmi**, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sûd, Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1999, I/107.

¹⁴⁷ Sa‘îd el-Afğânî, **el-Mucez fi kavâ’idi’l-luğati’l-‘Arabiyye**, Dâru’l-Fikr, Beyrut 2003, s, 383.

¹⁴⁸ el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 27.

Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi';el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudârî; Hâşiyetu'd-Desûkî.

5. 'ALEM

Beyit No: 13

Arapça Metin: أَنَا أَقْتَسَمْنَا حُطَّتَيْنَا بَيْنَنَا فَحَمَلْتُ بَرَّةً وَاحْتَمَلْتُ فَجَارِ

Şair: Ziyâd b. Mu'âviye **en-Nâbiğa ez-Zubyânî**¹⁴⁹ (ö. m. 604)

Bahir: Kâmil

K. Matla'ı:¹⁵⁰ نُبِثَتْ زُرْعَةٌ وَالسَّقَاهَةُ كِاسِمِهَا يُهْدِي إِلَى غَرَائِبِ الْأَشْعَارِ

Lügat: فَجَرَ, فُجُورًا¹⁵¹: Fasık olmak, yalan söylemek, aykırı davranmak, yüz çevirmek. فَجَارِ: Fücür ve kötülüğe verilen isim.¹⁵² بَرَّةً İhsan ve iyiliğe verilen isim¹⁵³

M. Rivayet:¹⁵⁴ أَنَا أَقْتَسَمْنَا حُطَّتَيْنَا بَيْنَنَا فَرَحَلْتُ بَرَّةً وَارْتَحَلْتُ فَجَارِ

¹⁵⁵ أَنَا أَقْتَسَمْنَا حُطَّتَيْنَا بَعْدَكُمْ فَحَمَلْتُ بَرَّةً وَاحْتَمَلْتُ فَجَارِ

¹⁴⁹ Câhiliye dönemi şairlerindendir. Cumahî onu şair İmru'ulkays'tan sonra birinci tabaka şairlerden saymıştır. Olgun yaşta şiir yazmaya başladığı için kendisine en-Nâbiğa (uzman, şiire sonradan heveslenen) denilmiştir. İbn Kuteybe, en-Nâbiğa hakkında şöyle demiştir: "Tecrübe elde ettikten sonra şiir söylemeye başlamış ve bunamadan da ölmüştür." Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, II/136.

¹⁵⁰ Ziyâd b. Mu'âviye en-Nâbiğa, **Divânu'n-Nâbiğa ez-Zubyânî**, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, bty, s, 54.

¹⁵¹ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, "خطط" mad.

¹⁵² İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "فجر" mad.

¹⁵³ el-Cevherî, **es-Sihâh**, "برر" mad.

¹⁵⁴ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e.**, XI/35.

أَنَا اِخْتَمَلْنَا خُطْبَتَيْنَا بَيْنَنَا فَحَمَلْتُ بَرَّةً وَاخْتَمَلْتُ فَجَارَ¹⁵⁶

يَوْمَ اِخْتَلَفْنَا خُطْبَتَيْنَا بَيْنَنَا فَحَمَلْتُ بَرَّةً وَاخْتَمَلْتُ فَجَارَ¹⁵⁷

Kıssa: Ukâz panayırında en-Nâbiğa'ya (ö. m. 604) rastlayan Zur'a b. 'Amr, en-Nâbiğa'dan müttefikleri olan Kays kabilesi ile savaşmak ve aralarındaki ittifakı bozmak için kabilesine işaret etmesini ister. en-Nâbiğa, Benî Esed kabilesine ihanet etmeyi kabul etmez. Bu olaydan sonra en-Nâbiğa'ya, Zur'a'nın kendisini tehdit ettiği haberi ulaşır. en-Nâbiğa bu haber üzerine Zur'a'yı hicveden bu kasideyi yazar.¹⁵⁸

Mana: “Bize ait olan iki hasleti aramızda taksim ettik, Ben hayır olanı aldım, sen ise şer olanı aldın.”

İstîshâd Yönü: Şair bu beyitte فَجَارٍ ve بَرَّةً isimlerini birer âlemu'l-cins olarak kullanmıştır. İlâveten بَرَّةً ismini tâ-i te'nis ve 'alemiyet'ten dolayı gayr-ı munsarif ve فَجَارٍ ismini de kesre üzere mebnî olarak kullanmıştır.¹⁵⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmî'; Şerhu't-Tesrîh 'ale't-Tevdîh; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Hâşiyetu's-Sabbân.

6. İSM-İ İŞÂRET

Beyit No: 14

Arapça Metin: رَأَيْتُ بَنِي عَبْرَاءَ لَا يُنْكِرُونِي وَلَا أَهْلَ هَذَاكَ الطَّرَافِ الْمُمَدَّدِ

Şair: Tarafe b. 'Abd¹⁶⁰ (538/564)

¹⁵⁵ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e, XV/409.

¹⁵⁶ el-Cevherî, es-Sihâh, II/779.

¹⁵⁷ İbn Fâris, Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa, I/178.

¹⁵⁸ Nâbiğa ez-Zubyânî, a.g.e, s, 54.

¹⁵⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 29.

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: ¹⁶¹ تَلُوْحُ كَبَاقِي الْوَشْمِ فِي ظَاهِرِ الْيَدِ حَوْلَةَ أَطْلَالٍ بِبُرْقَةٍ نَهْمَدِ

Lügat: عَبْرَاءُ: بُنُو عَبْرَاءَ: Haydutlar, şarap meclisinde birbirini tanımadan oturanlar, garipler, fakirler.¹⁶² طِرَافٍ: Deriden yapılmış çadır.¹⁶³

M. Rivayet: ¹⁶⁴ رَأَيْتُ بَنِي عَبْرَاءَ لَا يُنْكِرُونَنِي وَلَا أَهْلُ هَاتِيكَ الطَّرَافِ الْمُمَدَّدِ

Kıssa: Babasından kalan tüm malını içki ve eğlencede tüketen Tarafe, hayatını idâme edebilmek için abisi Ma‘bed’in develerini gütmeye başlar. Çok geçmeden Tarafe’nın işini ihmal ettiğini (develeri başıboş veya başkasının otlığına sürmesi) gören abisi sinirlenir ve kardeşine:

Develer yağmalansa onları şiirleriyle geri getireceğini mi düşünüyorsun, der.

Tarafe, şöyle karşılık verir:

“Şiirlerimin onları geri getireceğini görmem için develeri oradan çıkarmayacağım.”

Fakat çok geçmeden, günler Tarafe’yi yalancı çıkarır. Mudar kabilesinden bir grup develeri zapt eder ve Tarafe söz verdiği halde şiirleriyle develeri geri alamaz. Develerini geri almak için amcazâdesi Mâlik’ten yardım ister. Mâlik’in kendisine yardım etmediği gibi üstüne kendisini azarlayıp kovmasına çok üzülen Tarafe,

¹⁶⁰ Dilinin maktûlu olan genç şair Tarafa miladi 543 yılında Bahreyn’de, dede, baba, anne, dayı ve amcaların şair olduğu asil bir aile ortamında doğdu. Küçük yaşta babasını kaybeden Tarafa, amcaların zalimane baskısıyla karşılaştı. Kavmimin de onu terk etmesi sonucu Cezire topraklarında seyahatlerde bulundu. Hîre Kralı ‘Amr b.Hind ve kardeşi Kâbûs’u hicvettiği için henüz 26 yaşındayken katledildi. Huseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, **Şerhu’l-mu‘allakâti’l-‘aşr**, Dâru Mektebeti’l-Hayât, Beyrut 1983, s, 81.

¹⁶¹ Tarafe b. el-‘Abd, **Divânu Tarafe b. el-‘Abd**, thk. Mehdî Muhammed Nâsiruddîn, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2002, s, 19.

¹⁶² ez-Zebîdî, **Tâcu’l ‘arûs**, “غبر” mad.

¹⁶³ İbn Fâris, **Mu‘cemu mekâyisi’l-luğa**, “طرف” mad.

¹⁶⁴ Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik et-Tâî, **Şerhu’l-Kâfiyeti’ş-şâfiye**, thk. Abdulmun‘im Ahmed Herîdî, Câmi‘atu Umîi’l-Kurâ, Mekketu’l-Mukerreme, I/317.

abisinin de develeri için kendisini sıkıştırması üzerine develerini nitelendiren, Mâlik'i hicveden, ruh halini içeren ve Mu'allakât-i Sab'a'dan biri olan bu şaheser kasidesini inşâd eder.¹⁶⁵

Mana: “Şu uzayan (gösterişli) deri otağ sakinlerinin ve şarap meclisinde birbirlerini tanımadan oturan sarhoşların beni inkâr etmediklerini gördüm.”

İstîşhâd Yönü: Kâf-i hitâp ile bitişik olan işaret isminin evvelinde hâ-i tenbîhin gelmesi câizdir. Fakat genel kullanım tenbîh harfinin gelmemesidir. Şâhid beyitte bulunan işaret isminin ذاك olarak değil de هذاك olarak gelmiş olması az olan kullanıma dayanmaktadır.¹⁶⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; ed- Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudârî.

7. İSM-İ MEVSÛL

Beyit No: 15

Arapça Metin: نَحْنُ الدُّوَنَ صَبَّحُوا الصَّبَّاحَا يَوْمَ النُّحَيْلِ غَارَةً مِلْحَا حَا

Şair: Ru'be b. el-'Accâc (ö. 145/762)

Bu beyit *Hizânetu'l-edeb* (VI/23) adlı eserde Câhiliye dönemi şairlerinden olan Ebû Harb el-A'lem'e isnâd edilmiştir. Yine aynı eserde (VI/24) şiirin el-'Aynî tarafından Leylâ el-Ahyeliyye'ye (ö. 86/705'ten sonra) nisbet edildiği ifade edilmiştir. Aynı şiir Ru'be b. el-'Accâc'a da isnâd edilmiş ve Ru'be'nin divanında zikredilmiştir.

¹⁶⁵ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâti'l-aşr*, s, 81.

¹⁶⁶ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 31.

Bahir: Recez

K. Matla‘ı: ¹⁶⁷ نَحْنُ الدُّوْنُ صَبَّحُوا الصَّبَّاحَا يَوْمَ النُّحَيْلِ غَارَةً مَلْحَاحَا

Lügat: الْغَارَةُ: Hücum etmek, saldırmak. دَفَعَ عَلَيْهِمْ أَعَارَ عَلَى الْقَوْمِ إِغَارَةً وَغَارَةً: دفع عليهم.

¹⁶⁹ الْخَيْلِ: At ile saldırmak. ¹⁶⁸ مَلْحَاح: Bir yerde ikamet etmek, ısrar etmek.

M. Rivayet: ¹⁷⁰ نَحْنُ الدُّوْنُ صَبَّحُوا الصَّبَّاحَا يَوْمَ الْفَسَادِ غَارَةً مَلْحَاحَا

Mana: “Bizler Nuhayl gününde sabah erkenden (düşmana) şiddetli bir şekilde hücum edenleriz.”

İstîşhâd Yönü: Bazıları, müzekker çoğul için kullanılan الذين ism-i mevsulunu cem‘i müzekker-i sâlim gibi – vâv ile merfu‘, yâ ile mansûb ve mecrûr kullanmışlardır. Bu kullanım Huzeyl (bazılarına göre Temîm) kabilesinin lügatıdır. Şâhid beyitte, haber konumunda olan الدُّوْنُ sözcüğünün merfu‘ durumunda vâv ile gelmiş olması buna delil olmuştur.¹⁷¹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem’u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardıyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Hâşiyetu’l-Hudarî; Delîlu’s-Sâlik; Evdâhu’l-Mesâlik, el-Mekâsidu’n-Nahviyye.

¹⁶⁷ el-Birûsî, a.g.e, s, 172.

¹⁶⁸ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “غور” mad.

¹⁶⁹ Ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘arûs, “لح” mad.

¹⁷⁰ Sirâcuddîn ‘Umer ed-Dimaşkî, el-Lubâb fi ‘ulûmu’l-Kitâb, thk. ‘Adîl Ahmed ‘Abdulmevcûd; ‘Ali Muhammed Ma‘ûd, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1998, I/210

¹⁷¹ el-Mekkûdî, a.g.e., s, 32.

Beyit No: 16

Arapça Metin: فَمَا أَبَاؤُنَا بِأَمْرٍ مِنْهُ عَلَيْنَا اللَّاءِ قَدْ مَهَّدُوا الْحُجُورَا

Şair: Ben-i Sâlim kabilesinden bir şair

Bahir: Vâfir

Lügat: مَنْ عَلَيْهِ: Yaptığı iyiliği büyük görmek, iyiliğiyle övünmek, başa kakmak.¹⁷² حَجْرُ الْمَرْأَةِ وَحَجْرُهَا: Kucak, aguş.¹⁷³

Mana: “Kucaklarını bizlere beşik yapan babalarımız dahi bize ondan daha fazla iyilik yapmamışlardır.”

Beyitte geçen بِأَمْرٍ مِنْهُ عَلَيْنَا cümlesi “birine iyilik ve ihsanda bulunmak” anlamını barındırdığı gibi “yaptığı bir iyiliği başa kakma” anlamını da içermektedir. İncenen kaynaklarda yukarıda zikrettiğimiz mana verilmişse de beytin şu şekilde de ifade edilebileceğini düşünüyoruz.

“Kucaklarını bizlere beşik yapan babalarımız dahi iyiliklerini ondan daha fazla başımıza kakmamıştır.”

İstîşâd Yönü: التى ism-i mevsûlun çoğulu olan اللاء bazen الذين anlamında müzekkerin çoğul hali için kullanılır. Şâhid beyitte geçen اللاء mevsûlu bu nadir kullanıma göre gelmiştir.¹⁷⁴

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-

¹⁷² Muhammed Ebû Bekr el-Enbârî, **ez-Zâhir fi me'anî kelimâtî'n-nâs**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1992, II/344.

¹⁷³ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e.**, “حجر” mad.

¹⁷⁴ el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 32.

Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Delîlu's-Sâlik; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit No: 17

Arapça Metin: جَمَعْتُهَا مِنْ أَيْنِقِ سَوَابِقِ ذَوَاتُ يَنْهَضْنَ بِعَيْرِ سَائِقِ

Şair: Ru'be b. 'Accâc (ö. 145/762)

Bahir: Recez

Lügat: سَابِقَةٌ, سَوَابِقُ¹⁷⁵: Dişi deve. نَيْاقٌ, أَيَانِقٌ, أَوُنُقٌ, أَيْنِقٌ, أَنْوُقٌ, نُوقٌ: Öne geçen, önce gelen yarış atı.¹⁷⁶ نَهَضَ, نَهَضًا, نُهُوضًا¹⁷⁷: K almak, hızlanmak.

M. Rivayet:¹⁷⁸ جَمَعْتُهَا مِنْ أَيْنِقِ مَوَارِقِ ذَوَاتُ يَنْهَضْنَ بِعَيْرِ سَائِقِ

Mana: “Onları, (develeri) yarışta önde gelen, dürtmeksizin yerinden kalkıp hızlanan develerin arasından topladım (seçtim).”

İstişhâd Yönü: Tay kabilesi, اللاتى mevsûlunun anlamını ذات kalıbıyla, اللاتى mevsulunu da ذوات kalıbıyla ifade eder. Şair, beyitte ذَوَاتُ kalıbını Tay kabilesinin lügatına binâen اللاتى mevsulu anlamında kullanmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “نوق” mad.

¹⁷⁶ Lûvîs Ma'lûf, **el-Muncid fi'l-luğa**, “سبق” mad, İntişârâtü Zevî'l-Kurbâ, bty, 1429.

¹⁷⁷ el-Hamevî, **el-Misbâhu'l-munîr**, “نحس” mad.

¹⁷⁸ Ahmed eş-Şenkîfî, **a.g.e**, I/151.

¹⁷⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 33.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu İbn Tûlûn; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'û'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit No: 18

Arapça Metin: مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ التَّرَضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm **el-Ferzadk** (ö. 114/732)

Bahir: Basît

K. Matla'ı: ¹⁸⁰ يَا ذَا الْحَنَّا وَمَقَالِ الزُّورِ وَالْحَطَلِ قَدْ أَرْعَمَ اللَّهُ أَنْفًا أَنْتَ حَامِلُهُ

Lügat: ¹⁸¹ الرَّأْيُ: Hüküm veren, hâkim. ¹⁸² جَدَلٌ, جِدَالٌ: Yargılama. ¹⁸³ حَاكِمٌ: Hüküm veren, hâkim. ¹⁸⁴ حُكْمًا, حُكُومَةً: Nefsin, zan üstünlüğü ile iki zıt yargıdan birine kanaat getirmesi.

¹⁸² جَدَلٌ, جِدَالٌ: Çekişme ve galip gelme adına yapılan müzakere. ¹⁸³ الْحَطَلُ: Hafiflik, acelecilik, boş konuşmak. ¹⁸⁴ الْحَاطِلُ: Ahmak, acele eden.

¹⁸⁵ مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ التَّرَضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْبَلِيغِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

¹⁸⁶ مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ الْمُرَضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

¹⁸⁰ İbn 'Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LXXII/88.

¹⁸¹ İbn Sîde, *el-Muhkem*, "حکم" mad.

¹⁸² Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât*, "رأى" mad.

¹⁸³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât*, "جدل" mad.

¹⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "حطل" mad.

¹⁸⁵ Kemâluddîn el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâfi beyne'n-Nahviyyîn*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2003, II/424.

¹⁸⁶ İbn 'Asâkir, *a.g.e*, LXXII/88.

Kıssa: Bedevînin biri Abdülmelik (ö. 86/705) b. Mervân'ın huzuruna gelip ona güzel bir methiye sunar. Abdülmelik adama hayran kalır ve “Ey bedevî kimlerdensin?” der. Bedevi: ““Uzra kabilesindenim” diye cevap verir. Abdülmelik: (el-Ferazdak (ö. 114/732), Cerîr(ö. 110/728) ve el-Ahtal'ı (ö. 92/710-11) işaret ederek) “Şunlar en fasîh insanlardır, sen İslam döneminin en yergi içeren beytini bilir misin?” diye sorar. Bedevî: “Cerîr'in şu sözüdür.” der.

فَعُضَّ الطَّرْفَ إِنَّكَ مِنْ نُمَيْرٍ فَلَا كَعْبًا بَلَّغْتَ وَلَا كِلَابًا

“Sen Numeyr kabilesindensin bakışını yere indir, ne Ka'b ne de Kilâb kabilesinin şeref ve izzetine ulaşmamışsın.”

Abdülmelik: “Güzel söyledin, peki İslam döneminde söylenmiş en övgü içeren beyti bilir misin?” der. Bedevî: “Evet, Cerîr'in şu sözüdür.”

أَلَسْتُمْ خَيْرَ مَنْ رَكِبَ الْمَطَايَا وَأَأْنَدَى الْعَالَمِينَ بُطُونِ رَاحٍ

“ Sizler süvarilerin en hayırlısı ve âlemin eli açık en cömert olanları değil misiniz?”

Abdülmelik: Bildin ve güzel söyledin, peki İslam döneminde söylenmiş en zarîf beyti bilir misin? diye sorar. Bedevî: “Evet, Cerîr'in şu sözüdür.”

إِنَّ الْعُيُونَ الَّتِي فِي طَرْفِهَا حَوْرٌ قَتَلْنَا ثُمَّ لَمْ يُجَيِّبَنَّ قَتْلَانَا

يَصْرَعْنَ ذَا اللَّبِّ حَتَّى لَا حَرَكَاءَ بِهِ وَهِنَّ أَضْعَفُ خَلْقِ اللَّهِ أَرْكَانَا

“Gözbebeği simsiyah ve bembeyaz olan o gözler bizleri öldürdü ve diriltmeden ölü halde bıraktı. O gözler akıl sahibini hareketsiz kalana kadar yere çalar, Hâlbuki onlar (gözler) Allah'ın ez zayıf yapılı mahlûklarıdır.”

Abdülmelik: Ey bedevî güzel söyledin, peki Cerîr'i tanır mısın? diye sorar. Bedevi: “Hayır, tanımam ve o'nu görmeyi çok arzuluyorum,” der. Abdülmelik: “Bu

Cerîr bu el-Ferazdak bu da el-Ahtal'dır," der. Bunun üzerine bedevî hemen şu beyti inşâd eder:

فَحَيِّا الْإِلَهَ أَبَا حَزْرَةَ وَأَرْعَمَ أَنْفَكَ يَا أَحْطَلُ

وَجِدُّ الْفَرَزْدَقِ أَنْعَسَ بِهِ وَدَقَّ حَيَّاشِيمَهُ الْجُنْدُلُ

“Allah Ebû Hazra’ya (Cerîr) uzun ömürler versin ve senin de burnunu yere çalsın ey el-Ahtal. el-Ferazdak’ın dedesi helak olsun, büyük kaya (Cerîr) onun burnunu kırdı.”

Bedevînin ardından el-Ferazdak, bahsimize konu olan şu beyitleri söyler.

قَدْ أَرْعَمَ اللَّهُ أَنْفًا أَنْتَ حَامِلُهُ يَا ذَا الْحَنَّا وَمَقَالِ الزُّورِ وَالْحَطَلِ

مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ الْمَرْضَى حُكُومَتُهُ وَلَا الْأَصِيلِ وَلَا ذِي الرَّأْيِ وَالْجَدَلِ

“Allah taşımakta olduğun burnu yere sürtmüştür, ey edebe aykırı konuşan, yalan söz sahibi ve zırvalayan, sen hükmüne razı olunan hakem değilsin ve sen asil değilsin, fikir ve kanaat sahibi de değilsin.”

el-Ferazdak’ın ardından el-Ahtal da bedevîye şu beyitlerle cevap verir:

يَا شَرَّ مَنْ حَمَلَتْ سَاقٌ عَلَى قَدَمٍ مَا مِثْلُ قَوْلِكَ فِي الْأَقْوَامِ يُحْتَمَلُ

إِنَّ الْحُكُومَةَ لَيْسَتْ فِي أَبِيكَ وَلَا فِي مَعْشَرٍ أَنْتَ مِنْهُمْ إِنَّهُمْ سَفَلُ

“Ey bacakların ayaklar üzerinde taşıdıklarının en şerlisi, bu gibi sözlerine toplumlarda tahammül gösterilmez. Yargılama baban ve mensûbu olduğun topluluk hakkında değildir. Şüphesiz onlar alçaktırlar.”

Bunun üzerine Cerîr kızgın bir şekilde ayağa kalkar, el-Ferazdak ve el-Ahtal'a şu beyitlerle karşılık verir:

أَتَشْتُمَانِ سَفَاهًا حَيْرِكُمْ حَسَبًا فَفِيكُمَا وَالْهِي الزُّورُ وَالْحَطْلُ

شَتَّمْتُمَاهُ عَلَى رَفْعِي وَوَضَعِكُمَا لَا زَلْتُمَا فِي انْحِطَاطِ أَيُّهَا السَّقْلُ

“Sizden daha asil birine cahilce küfür mü ediyorsunuz, Rabbime yemin ederim ki yalancılık ve zırvalama sizdedir. Beni yüceltip sizi alçalttığı için ona küfrettiniz, ey alçaklar! sizler hala aşağılıksınız.”

Daha sonra Cerîr yerinden zıplar, bedevînin başını öper ve Abdülmelik'e: “Ey müminlerin emiri! Benim ödeneğim bedevîye verilsin,” der. – Cerîr'in yıllık ödeneği on beş bin dirhem imiş-. Abdülmelik: “Benim malımdan da aynı miktar bedevîndir,” der. Bedevî ödülleri alıp gider.¹⁸⁷

Mana: “Sen hükmüne razı olunan hakem değilsin ve sen asil değilsin, fikir ve kanaat sahibi biri de değilsin.”

İstişhâd Yönü: ال mevsûlunun sılası sarîh sıfat (ism-i fâil, ism-i mef'ûl vs.) olarak gelir. Bazen mu'rab fiil olan müzârî fiili de ال mevsûluna sıla olmaktadır. Şâhid beyitte geçen التَّرْضَىٰ sıla ve mevsûlu nadir kullanıma göre gelmiştir.¹⁸⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Şerhu İbn Tûlûn; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 19

¹⁸⁷ İbn 'Asâkir, a.g.e, LXXII/87-89.

¹⁸⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 34.

Arapça Metin: مَنْ يُعْرَنَ بِالْحَمْدِ لَمْ يَنْطِقْ بِمَا سَفَهُ وَلَا يَجِدُ عَنْ سَبِيلِ الْمَجْدِ وَالْكَرَمِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basit

Lügat: عِنَايَةً, عِنَايَةً, عَنَى: Özen göstermek, önem vermek.¹⁸⁹ السَّفَهُ: Ahmak olmak, anlayışı kıt olamak, cahil ve hafif olmak, سَفِيهٌ: Hafif akıllı.¹⁹⁰ حَيْدًا, حَيْدًا, حَادَ عَنَهُ: Korku ve kibirden dolayı bir şeyden yüzçevirmek, sapmak.¹⁹¹

M. Rivayet: ¹⁹² مَنْ يُعْرَنَ بِالْحَمْدِ لَمْ يَنْطِقْ بِمَا سَفَهُ وَلَا يَجِدُ عَنْ سَبِيلِ الْحِلْمِ وَالْكَرَمِ

¹⁹³ مَنْ يُعْرَنَ بِالْحَمْدِ لَا يَنْطِقُ بِمَا سَفَهُ وَلَا يَجِدُ عَنْ سَبِيلِ الْمَجْدِ وَالْكَرَمِ

Mana: “Övgüye özen gösteren kişi cahilâne konuşmaz, asalet ve cömertlik yolundan da şaşmaz.”

İstişhâd Yönü: أَيَّ mevsûlunun dışındaki mevsûllarda, sıla cümlesi uzun değilse sılanın başındaki ‘aid zamirin hazfedilmemesi gerekir. Bazen ise hazfedilir. Şâhid beyitte bulunan sıla cümlesi uzun olmadığı halde بما سفه şeklinde – ‘aid zamirin hazfedilmiş olarak- gelmesi nadir kullanıma göredir. Çoğunlukta ki kullanıma göre ise بما هو سفه olarak gelmelidir.¹⁹⁴

¹⁸⁹ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, “عني” mad.

¹⁹⁰ Ebû Mansûr el-Herevî, *a.g.e*, “سفه” mad.

¹⁹¹ Ebû Mansûr el-Herevî, *a.g.e*, “حيد” mad.

¹⁹² İbn Malik, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*, I/296.

¹⁹³ Ali b. Muhammed el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I/155.

¹⁹⁴ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 35.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Delîlu's-Sâlik; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit No: 20

Arapça metin: مَا اللَّهُ مُؤَلِّكَ فَضْلًا فَاحْمَدْنُهُ بِهِ فَمَا لَدَىٰ غَيْرِهِ نَفْعٌ وَلَا ضَرَرٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Lügat: أَوَّلُهُ الشَّيْءُ: İyilikte bulundu, karşılıksız verdi.¹⁹⁵ فَضْلٌ, فَضْلٌ: Fazlalık, hayır.¹⁹⁶ لَدَىٰ: Yanında.¹⁹⁷

Mana: “Allah’ın sana verdiği nimetler birer lütuftur. Bundan dolayı kesinlikle Allah’a şükret, Çünkü onun dışındakilerin yanında ne bir fayda ne de bir zarar vardır.”

İstişhâd Yönü: Sıladan mevsûla dönen ‘aid zamir, mansûb bir halde olup fiil veya sıfata (ism-i fâ‘il, ism-i mef‘ul vs.) müttasıl ise çoğunlukla o ‘aid zamir hazfedilir. Şâhid beyitte ism-i fâ‘il olan مُؤَلِّكَ kelimesine müttasıl olan mansûb zamir hazfedilmiştir. Takdirinde مُؤَلِّكَ şeklidir.¹⁹⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu't-

¹⁹⁵ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “رِي” mad.

¹⁹⁶ İbn Fâris, **Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa**, “فضل” mad.

¹⁹⁷ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-‘ayn**, “لدى” mad.

¹⁹⁸ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 36.

Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Delîlu’s-Sâlik; Evdâhu’l-Mesâlik; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

8. EDAT-I TA‘RÎF

Beyit No: 21

Arapça Metin: وَلَقَدْ جَنَيْتُكَ أَكْمُوًّا وَعَسَاقِلًا وَلَقَدْ نَهَيْتُكَ عَنِ بَنَاتِ الْأَوْبَرِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Kâmil

Lügat: الْكَمْءُ، كَمَاءٌ، أَكْمُوًّا¹⁹⁹: Ağaç vb. meyve toplamak, hasat. جَنِىً، جَنِىًّا:

Yeraltında yeşeren mantargillerden bir mantar türü, toz rengine meyleden bir renge sahiptir.²⁰⁰ عَسَاقِلٌ، عَسَاقِلٌ: Beyaz ve kırmızı renge sahip bir mantar türü.²⁰¹ بَنَاتِ الْأَوْبَرِ:

Çakıl taşlarına benzeyen küçük, tüylü, tadı kötü mantar türü, mantarın ilk hali.²⁰²

Mana: “Vallahi senin için beyaz, büyük ve toz rengindeki mantarları topladım ve andolsun seni küçük, tatsız, kötü mantarlardan da sakındırdım.”

İstîşhâd Yönü: Zâide olarak isme bitişen elîf lâm edâtı iki kısma ayrılmaktadır. A. Zâide-i lâzime: اللات (Tâîf’de bulunan bir put ismi) الآن (şimdiki zaman ismi) اللاتي (çoğul müennes mevsûlu) الذين (çoğul müzekker mevsûlu) örnekleri bu kısma girer. B. Zâide-i gayr-ı lâzime: Zarûrât-i şî‘riyye’den dolayı isme

¹⁹⁹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “جنى” mad.

²⁰⁰ Lûvîs Ma‘lûf, **a.g.e**, “كما” mad.

²⁰¹ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l-‘ayn**, “وبر” mad.

²⁰² İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, V/271.

bitişen elif lâm edatıdır. Şâhid beyitte bulunan **بَنَاتُ الْأَوْبَرِ** özel isim olduğu halde elif lâm edâtı almış olması şiirin zerûretinden dolayıdır.²⁰³

“Şerhu İbn Tûlûn adlı eserin tahkik ve ta’lik bölümünde şiirdeki zarûret şu şekilde açıklanmıştır. *“Evbere” ismi veznu’l-fül ve ‘alamiyet’ten dolayı gayrı munsariftir. Gayr-ı munsarif isimler izâfe edilmedikçe veya elif lâm takısı almadıkça cerre durumunda fetha ile harekelenmektedir. Söz konusu beyit kasidenin diğer sonu meksûr olan beyitleriyle aynı harekeyi alabilmesi için şair “Evbere” isminin başına elif lâm takısı getirmek zorunda kalmıştır.*²⁰⁴ Bu iddianın doğru olabilmesi için muhakkikin kasidenin diğer beyitlerini de zikretmesi gerekirdi. İncelenen kaynak kitapların tümünde bu beyit tek olarak zikredilmiştir. Ayrıca beyit herhangi bir şaire de isnâd edilmemiştir.”

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Behcetü’l-Mardıyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Delîlu’s-Sâlik; Evdâhu’l-Mesâlik; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye.

Beyit No: 22

Arapça Metin: رَأَيْتُكَ لَمَّا أَنْ عَرَفْتُ وُجُوهَنَا صَدَدْتُ وَطَبْتُ النَّفْسَ يَا قَيْسُ عَنْ عَمْرٍو

Şair: Râşid b. Şihâb el-Yeşkurî²⁰⁵

İncelenen kaynaklarda şairin ismi Reşîd b. Şihâb olarak geçmektedir. Fakat “*el-Mufaddaliyyât*” adlı eserde ise şairin ismi Râşid b. Şihâb olarak belirtilmiş ve

²⁰³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 37.

²⁰⁴ ed-Dımaşkî, a.g.e, I/169.

²⁰⁵ Ben-i Yeşkur (Bekr) Kabilesine mensup Câhiliye dönemi şairlerindendir. Milâdî altıncı yüzyılın sonları ve yedinci yüzyılın başlarında yaşamıştır. Kabilesinin reisi ve şairidir. Fuat Sezgin, **Târîhu’t-Turâsî’l-‘Arabî el-‘Asru’l-Câhilî**, Arapçaya çev, Mahmûd Fehmî Hicâzî, Câmi’atu’l-İmâm Muhammed b. Su’ûd, el-Memleketu’l-‘Arabiyyeti’s-Su’ûdiyye 1991, II/93.

eserin tahkik bölümünde Reşîd isminin nâsih hatasından kaynaklandığı vurgulanmıştır.²⁰⁶

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: ²⁰⁷ مَنْ مُبْلَغٌ فِتْيَانٍ يَشْكُرُ أَنِّي أَرَى حِقْبَةً تُبَدِّي أَمَاكِنَ لِلصَّبْرِ

Lügat: ²⁰⁸ صَدَّ عَنْهُ، صُدُّوْا: Yüz çevirmek, yüz çevirmek. ²⁰⁹ طَابَ، طَيِّبًا: Leziz, güzel, iyi olmak. ²¹⁰ طَابَتْ نَفْسُهُ: Sinirlenmeksizin, hor görmeksizin nefsin hoşnut olması.²¹¹

M. Rivayet: ²¹² رَأَيْتُكَ لَمَّا أَنْ عَرَفْتَ جِلَادَنَا رَضِيْتَ وَطَبْتَ النَّفْسَ يَا بَكْرُ عَنْ عَمْرٍو

Kıssa: Şeybân kabilesinden Kays’ın: “*Savaşta Yeşkur kabilesiyle karşılaşmak hurma yemekten daha tatlıdır*” sözü kasidenin hikâyesini oluşturmaktadır.

Yeşkur kabilesinin reisi aynı zamanda kabilenin şairi de olan Râşid, kabilesinin gençlerine gelecekte sabır göstermeleri gereken zorluklarla karşılaşacaklarını haber vermekte ve Şeybân kabilesinden Kays’ın yukarıda zikredilen alaycı sözlerini gençlere hatırlatmaktadır. Şair, daha sonra iki kabile arasında çıkan savaşta yaralı halde canını kurtaran ve Yeşkur kabilesinin öldürmüş olduğu can yoldaşı Amr’ın intikamını almadan kaçan Kays’ı davranışından dolayı kınamaktadır. Kays’ın intikamını alamadığı gibi canını kurtardığına sevindiğini belirtmektedir.

²⁰⁶ Mufaddal b. Muhammed ed-Dabî, **el-Mufaddaliyyât**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Me‘ârif Kahire, bty, s, 307.

²⁰⁷ Mufaddal ed-Dabî, **a.g.e**, s, 310.

²⁰⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “وجه” mad.

²⁰⁹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “صدد” mad.

²¹⁰ el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu’l-muhît**, “طاب” mad.

²¹¹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “طيب” mad.

²¹² Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed el-‘Aynî, **el-Mekâsîdu’n-Nahviyye**, thk. Muhammed Bâsıl ‘Uyûnu’s-Sûd, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2005, I/315.

Mana: “Ey Kays! Bizim güçlü simalarımızı/yiğitlerimizi tanıdığın vakit ‘Amr’ın (intikamını almaktan) vazgeçtiğini ve nefsinin hoşnut olduğunu gördüm.”

İstîshâd Yönü: Zâide-i gayr-ı lâzım olarak zarûrât-i şî‘riyyeden dolayı isme bitişen elîf lâm edatı bu beyitte temyîz konumunda olduğu için nekra olması gereken طِبْتَ النَّفْسِ ismini bitişmiştir. Beytin طِبْتَ نَفْسًا değil de elîf lâm takısı olarak طِبْتَ النَّفْسِ olarak gelmiş olması şiirin zaruret halinden dolayı uygun görülmüştür.²¹³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Behcetü’l-Mardiyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Delîlu’s-Sâlik; Evdâhu’l-Mesâlik; Tavdîhu’l-Makâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudarî; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem’u’l-Hevâmi‘.

Beyit No: 23

Arapça Metin: إِذَا دَبْرَانُ مِنْكَ يَوْمًا لَقِيْتُهُ أُؤَمِّلُ أَنْ أَلْقَاكَ عَدُوًّا بِأَسْعَدِ

Şair: Kuseyyir el-Huzâ‘i²¹⁴ Kuseyyir ‘Azze (ö. 105/728)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı:²¹⁵ تَطَّلُ ابْنَةُ الصَّمْرِيِّ فِي ظِلِّ نَعْمَةٍ إِذَا مَا مَشَتْ مِنْ فَوْقِ صَرْحِ مُرَدِّ

²¹³ el-Mekkûdî, a.g.e., s, 37.

²¹⁴ Emevî devletinin Hicâz’lı şairidir. Sevgilisi ‘Azze’ye nisbeten Kuseyyir ‘Azze diye şöhret bulmuştur. Çok çirkin ve kısa boylu olduğu için ismi taşğir edilmiştir. Abdülmelik b. Mervân onun şiirine hayran idi ve huzuruna geldiği vakit kendisine: “Ey Kuseyyir! Başımı eğ, tavana değmesin,” diye latife ederdi. Ebû İshâk: “Kuseyyir İslam döneminin en önemli şairi ve Kureyş kabilesinde şöhretli ve kıymetli biri idi,” der. Hicrî 105 yılında Yezîd b. Abdülmelik döneminde İbn Abbâs’ın mevlâsı İkrime ile aynı gün ölmüştür. Haklarında: “Bugün insanların en şairi ve en fakihî öldü,” denmiştir. Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, V/221-223.

²¹⁵ Kuseyyir b. Ebî Cum‘a el-Huzâ‘î, **Divânu Kuseyyir ‘Azze**, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru’s-Sekâfe, Beyrut 1971, s, 433.

Lügat: الدَّبْرَانُ: İkizler burcu ve Ülker yıldızı arasında bulunan ve beş yıldızdan oluşan yıldız grubu, Ülker yıldızına tabi‘ olan yıldız.²¹⁶ الأَمَلُ: Ummak, ümit etmek.²¹⁷

M. Rivayet: ²¹⁸ إِذَا دَبْرَانٌ مِنْكَ يَوْمًا لَقَيْتُهُ أَوْ مَلٌ أَنْ أَلْقَاكَ بَعْدُ بِأَسْعَدٍ

Mana: (Ey sevgili) “Eğer bir gün bana sırt çevirdiğini görürsem, ertesi günü seninle mutluluklar içinde karşılaşmayı umuyorum.”

Beytin daha iyi anlaşılması için şiirde geçen “Deberân ve Es‘ud” isimlerini açıklamak gerekir. **Deberân:** “Ayın dördüncü konağı, bu yıldızla birlikte olan yıldızlar Kalâis (dişi develer) olarak adlandırılır.”²¹⁹ Deberan yıldızı Araplarda kötü ve istenmeyen bir yıldızdır.²²⁰ **Sa‘d el-Zabih:** Ayın yirmi ikinci konağı, biri kuzeyde yükselirken diğeri güneyde düşen iki küçük yıldızdır. **Sa‘d el-Su‘ud:** Ayın yirmi dördüncü konağı, üç yıldızdır. Birisi çok parlaktır. **Sa‘d Bula‘:** Ayın yirmi üçüncü konağı, ayın yörüngesinde iki küçük yıldızdır. **Sa‘d el-Ehbiyâ:** Ayın yirmi beşinci konağıdır.²²¹ Bu yıldızlar ise Araplarda uğurlu sayılan yıldızlardır.

Verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı üzere “Es‘ud” isimli bir kamerî menzil yoktur. Şair “Sa‘d” ismi ile başlayan kameri menzilleri çoğul kalıbında getirmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda beyit şu şekilde izah edilse daha münasip olur.

“Eğer bir gün Deberân isimli uğursuz yıldız menziline bana sırt çevirdiğini görürsem, ertesi günü Es‘ud diye bilinen uğurlu yıldızların menziline seninle mutluluklar içinde karşılaşmayı umuyorum.”

²¹⁶ ez-Zebîdî, *Tâcu'l ‘arûs*, “دبر” mad.

²¹⁷ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘ayn*, “أمل” mad.

²¹⁸ Kuseyyir el-Huzâ‘î, *a.g.e*, s, 435.

²¹⁹ Yavuz Unat, *Eski Astronomi Metinlerinde Karşılaşılan Astronomi Terimlerine İlişkin Bir Sözlük Denemesi*, s, 14.

²²⁰ Ahmed b. ‘Ali b. Hacer el-‘Askalânî, *Fathu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb, Dâru'l-Ma‘rife, Beyrut 1379 h, II/524.

²²¹ Yavuz Unat, *a.g.e*, s.51.

İstişhâd Yönü: Tağlib ile âlem olmuş isimler muzâf veya münâdâ konumunda gelirse bu isimlerde bulunan elîf lâm takısı zorunlu olarak hazfedilir. Fakat bazen tağlib ile âlem olmuş isim muzâf ve münâdâ konumunda olmadığı halde elîf lâm edatı hazfedilir. Şâhid beyitte bulunan دَبْرَانٌ ismi muzâf ve münâdâ konumunda olmadığı halde الدَّبْرَانِ olarak gelmemiş olması nadir kullanıma göredir.²²²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmî'; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım.

9. MÜBTEDÂ

Beyit No: 24

Arapça Metin: أَقَاطِرٌ قَوْمٌ سَلَمَى أُمَّ نَوَوَا ظَعَنَّا إِنْ يَطْعُنُوا فَعَجِيبٌ عَيْشٌ مَنْ قَطْنَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Lügat: أَقَاطِرٌ, قَوْمٌ سَلَمَى, ظَعَنَّا, طُعُونًا.²²³ Bir yerde ikamet eden, sakin. قَطْنَا: Bir yerden başka bir yere gitmek, göç etmek.²²⁴

M. Rivayet:²²⁵ أَقَاطِرٌ قَوْمٌ سَلَمَى أُمَّ نَوَوَا ظَعَنَّا إِنْ يَطْعُنُوا فَعَجِيبٌ أَمْرٌ مَنْ قَطْنَا

Mana: “Selma'nın kavmi (meskûn mahalde) ikamet ediyor mu yoksa göç etmeye mi niyetlenmiştir. Şayet göç ederlerse ikamet edenlerin yaşaması mucize olur.”

²²² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 38.

²²³ el-Hamevî, el-Misbâhu'l-munîr, “ظعن” mad.

²²⁴ İbn Fâris, Mu'cemu mekâyisi'l-luğa, “ظعن” mad.

²²⁵ Muhîbuddîn el-Hamevî, Hâdi'l-ez'ânî'n-Necdiyye ilâ diyâri'l-Mısıriyye, thk. Muhammed 'Adnân el-Begît, 'Umâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, Câmi'atu'l-Mu'te 1993, s, 42.

İstîşhâd Yönü: Öncelikle şunu belirtmek gerekmektedir. Mübtedâ iki kısma ayrılır. Birincisi haber alan isim. İkincisi ise, faili ile habere ihtiyaç duymayan vasıf (ism-i fail, ism-i mef'ul, sıfat-ı müşebbehe, ism-i fâil mübalağası), bu ve ardından zikredeceğimiz iki beyit, faili ile iktifâ edip habere ihtiyaç duymayan vasıflara delil olarak getirilmiştir. Beyitte bulunan قاطن ism-i fâili istifhâm edâtı olan hemzeye itimât ettiği için mübtedâ olmuştur ve fâili olan قوم sözcüğü ile de habere ihtiyaç duymamıştır.²²⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 25

Arapça Metin: خَلِيلِي مَا وَافٍ بَعْدِي أَنْتُمْ إِذَا لَمْ تَكُونَا لِي عَلَى مَنْ أَفَاطِعُ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: وَفِيٌّ: Vefalı, verdiği sözü tutan, sadık.²²⁷ مُقَاتَعَةٌ: Biriyle ziyareti veya mektuplaşmayı kesmek, ayrılmak.²²⁸

Mana: “Ey iki dostum! Benim küs olduğum kişilere karşı benimle beraber olmadığınız zaman, bana verdiğiniz söze sadık kalmazsınız.”

²²⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 39.

²²⁷ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “وَفِيٌّ” mad.

²²⁸ Lûvis Ma'lûf, a.g.e, “مُقَاتَعَةٌ” mad.

İstîşhâd Yönü: Beyitte bulunan وَافٍ ism-i faili nefi edatlarından biri olan “mâ” edâtına itimât ettiği için mübtedâ olmuştur ve faili olan أَنْتُمْ sözcüğü ile de habere ihtiyaç duymamıştır.²²⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Behcetü'l-Mardıyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudârî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'.

Beyit No: 26

Arapça Metin: حَبِيرٌ بَنُو هُبِّ فَلَا تَكُ مُلْعِيًا مَقَالَةَ هُبِّي، إِذَا الطَّيْرُ مَرَّتِ

Şair: Tay kabilesine mensûb bir şair.

Bahir: Tavîl

Lügat: حَبِيرٌ، حُبْرَاءُ: Bilen, uzman, çiftçi.²³⁰ لَعَا يَلْعُو: Sözü karışık olması. أَلْغَيْتُ

هَذِهِ الْكَلِمَةُ: Sözü batıl ve gereksiz görme.²³¹ بَنُو هُبِّ: Araplar arasında iyâfe ilmine en hakim olduğu sanılan kabiledir ve kendilerine الْهَبِيُّونَ denilmektedir.²³²

Mana: “Ben-i Lihb kabilesi (kuşların uçuşundaki uğur ve uğursuzluğu anlamada) uzmandır. Kuşlar uçtuğu vakit Ben-i Lihb kabilesine mensûb kişinin sözünü (kehanet) geçersiz kılma (yabana atma).”

²²⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 39.

²³⁰ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtârü's-sihâh, “حبر” mad.

²³¹ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e, “لعا” mad.

²³² ez-Zebîdî, Tâcu'l 'Arûs, “هلب” mad.

Şair şiirde geçen إِذَا الطَّيْرُ مَرَّتْ söylemi ile “İyâfe” ilmine işaret etmektedir.

İyâfe; Câhiliye Araplarının kuş uçurmak veya iz sürmek suretiyle kehanette bulunma yöntemidir. Şöyle ki; sabah evinden ayrılan kişi uçan bir kuşa bakar, eğer soldan sağa doğru uçuyorsa uğurlu sayıp tasarladığı işi yapar, sağdan sola doğru uçuyorsa aksini düşünüp işinden vazgeçerdi.²³³ Şiirde geçen Ben-i Lihb kabilesi ise Yemen’de bulunan ve Araplarda İyâfe ilmini en iyi bilen kabiledir.²³⁴

İstîshâd Yönü: Beyitte bulunan خبير vasfı, istifhâm veya nefî edâtlarına itimâd etmeden faili olan بنو ismini merfu‘ yapmış ve faili ile iktifâ edip habere ihtiyaç duymamıştır. Vasfın bu şekilde itimâd etmeden amel etmesi ise nadirdir.²³⁵

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudârî; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem’u’l-Hevâmi‘; Şerhu Katri’n-Nedâ.

Beyit No: 27

Arapça Metin: بَنُونَا بَنُو أَبْنَائِنَا وَبَنَائِنَا بَنُوهُنَّ أَبْنَاءُ الرِّجَالِ الأَبَاعِدِ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm, **el-Ferazdak** (ö. 114/732)

Bedruddin el-‘Aynî (ö. 855/1451), *el-Mekâsîdu’n-Nahviyye* adlı eserinde bu beytin, nahivciler tarafından haberin takdîm ve te’hîri konusunda, miras hukukçuları tarafından torunların mirasa dâhil olması konusunda, me‘anî ve beyan bilgileri

²³³ İlyas Çelebi, **İyâfe**, DİA, Ankara 2001, XXIII/497.

²³⁴ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “لب” mad.

²³⁵ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 39.

tarafından da teşbîh konusunda ele alınmasına rağmen bu âlimlerden hiçbirinin bu şiiri sahibine isnâd etmediklerini aktarmaktadır.²³⁶

Fakat Abdulkadir el-Bağdâdi (ö. 1093/1682), *Hizânetu'l-edeb* adlı eserinde: “*Şerhu'l-Kirmânî fi şevâhidi Şerhi'l-Kâfiye li'l-Habîsî* adlı kitapta Şârih'in, bu beyti el-Ferz dak'a (ö. 114/732) isnâd ettiğini gördüm,” der.²³⁷

el-Fethu'l-vedûd 'ale'l-Mekkûdî adlı hâşiyede ise beyit Abdurrahman b. el-Hakem'e isnâd edilmiştir ve beytin inşâd sebebi de zikredilmiştir. Fakat hâşiyede kaynak gösterilmediği için ve yaptığımız araştırmada da böyle bir rivayete ulaşmadığımız için *Hizânetu'l-edeb*'de geçen kaynağı kabul edip şiiri el-Ferz dak'a isnâd ettik. Şiirin manasına uygun olması hasebiyle kıssa bölümünde *el-Fethu'l-vedûd*'da anlatılan inşâd sebebini zikredeceğiz.

Bahir: Tavîl

M. Rivayet:²³⁸ بَنُونًا بَنُو أَبْنَائِنَا وَبَنَاتِنَا بَنُوهُنَّ أَبْنَاءُ الرِّجَالِ الأَجَانِبِ

Kıssa: Muğîre b. Şu'be'nin bir kızı varmış. Kardeşinin oğlu ve bacısının oğlu Muğîre'den kızını istemişler. Muğîre: “İkiniz de benim en yakın akrabamsınız, kızımı hanginiz ile evlendireceğimi bilmiyorum, bu yüzden ben Abdurrahman b. el-Hakem'e bir mektup yazıp onu bu konuda kendime vekil tayin edeceğim,” demiş. Damat adayları Abdurrahman'a mektubu götürmüşler ve Abdurrahman bu beyti okuyup kızını kardeşinin oğluna vermesini söylemiş.²³⁹

Mana: “Oğullarımızın evlatları bizim evlatlarımızdır. Kızlarımızın evlatları ise uzak/yabancı adamların evlatlarıdır.”

İstîşhâd Yönü: Mübtedâ ve haberin her ikisi ma'rife veya nekra ise mübtedânın önce haberin sonra gelmesi zorunludur. Fakat ikisi ma'rife olupta cümlede mübtedâ ve haberi belli eden karine var ise o zaman haber mübtedâdan

²³⁶ el-'Aynî, **a.g.e**, I/341.

²³⁷ Abdulkâdir el-Bağdâdi, **a.g.e**, I/444.

²³⁸ İsmail b. 'Umer b. Kesîr el-Basrî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm (İbn Kesîr)**, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1419 h, III/267.

²³⁹ es-Silmî, **a.g.e**, I/ 223.

evvel gelebilir. Şâhid beyitte بَنُو أَبْنَائِنَا ve بَنُونَا isimlerinin her ikisi de zamire izafe olduğundan dolayı ma‘rifedir. Buna rağmen بَنُونَا (oğullarımız) mukaddem haber بَنُو أَبْنَائِنَا (torunlarımız) ise muahhar mübtedâdır. Bunun uygun görülmesinin sebebi şairin bu beyitte teşbih karinesini kullanmasıdır. Çünkü şair torunları oğullara benzetmek istemiştir.²⁴⁰

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik.

10. KÂNE VE BENZERLERİ.

Beyit No: 28

Arapça Metin: صَاحٍ سَمِيرٍ وَلَا تَزَلْ ذَاكِرَ الْمَوْتِ تِ فَنَسِيَانُهُ ضَلَالٌ مُبِينٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafîf

Lügat: ضَلَّ، ضَلَالًا²⁴¹: İşinde çevik olmak, ciddi davranmak. رَجُلٌ سَمِيرٌ: Kaybolmak, helak olmak, doğru yoldan şaşmak.²⁴²

Mana: “Ey arkadaş! Ciddiyetle işe koyul ve her an ölümü hatırla! Zira ölümü unutmak apaçık bir yanılığdır.”

²⁴⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 44.

²⁴¹ İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyisi'l-luğa, “شمر” mad.

²⁴² el-Cevherî, es-Sihâh, “ضل” mad.

İstîşhâd Yönü: Kâne ve kardeşlerinden olan زَالَ, بَرِحَ, فَتَيَّ, انْفَكَ, fiillerinin kâne gibi amel edebilmesi için bu dört fiilin nefî veya nefye müşâbih edatlara tabi‘ olması gerekir. Şâhit beyitte bulunan تَزَلُّ fiilinden önce nefnin müşâbihi olan lâ-i nâhiye bulunduğundan dolayı fiil, kâne gibi amel etmiştir. تَزَلُّ fiilinin içinde müstetir olan zamir, fiilin ismi olmakta ذَاكِرٌ sözcüğü ise fiilin haberi olmaktadır.²⁴³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; ed-Dureru'l-Levâmi‘; Hem'u'l-Hevâmi‘; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 29

Arapça Metin: قَنَافِدُ هَدَّاجُونَ حَوْلَ بُيُوتِهِمْ بِمَا كَانَ إِيَّاهُمْ عَطِيَّةً عَوْدًا

Şair: Ebû Firâs Hemmâm, **el-Ferazdak** (ö. 114/732)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı:²⁴⁴ رَأَى عَبْدٌ قَيْسٍ حَفَقَةً شَوَّرَتْ بِهَا يَدَا قَابِسٍ أَلْوَىٰ بِهَا ثُمَّ أَحْمَدًا

Lügat: قَنَافِدُ, قُنْفُذُ: Sarınıp top görünümüne gelen keskin dikenli, memeli cinsinden bir hayvan, kirpi.²⁴⁵ هَدَّاجٌ: Yaşlı yürüyüşü, titreyerek yürümek.²⁴⁶ عَوْدٌ فُلَانًا

كَذَا: Kişinin bir şeyi adet edinmesini sağlamak.²⁴⁷

²⁴³ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 48.

²⁴⁴ el-Ferazdak, **a.g.e**, s, 161.

M. Rivayet: ²⁴⁸ قَنَافِدُ دَرَّامُونَ حَوْلَ جِحَاشِهِمْ لِمَا كَانَ إِيَّاهُمْ عَطِيَّةُ عَوْدَا

²⁴⁹ قَنَافِدُ دَرَّاجُونَ حَوْلَ خِبَائِهِمْ بِمَا كَانَ إِيَّاهُمْ عَطِيَّةُ عَوْدَا

Mana: ‘Atiyye (şair Cerir’in babası) nin onlara (Cerir’in kavmi) adet edindiği bu gelenek sebebiyle, onlar evlerin etrafında yaşlılar gibi yürüyen kirpilere benziyorlar.

İstişhâd Yönü: Basra ekolüne göre kâne ve benzerlerinin haberinin kendisinde amel ettiği ma‘mûl – zarf veya car ve mecrur olmadığı sürece - kâne’den sonra gelmesi uygun değildir. Yani kânenin haberinin ma‘mûlu kâne ve isminin arasına girmez. Fakat Kûfe ekolü bu beyti delil göstererek haberin ma‘mûlunun kaneden sonra gelebileceğini savunmaktadır. Çünkü şâhid beyitte kâne’nin haberi olan عَوْدَا cümlesinin ma‘mûlu konumundaki إِيَّاهُمْ, kâne ve ismi عَطِيَّةُ arasına girip kânenin sonra gelmiştir.²⁵⁰

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudarî; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem’u’l-Hevâmi‘; Delîlu’s-Sâlik.

Beyit No: 30

Arapça Metin: لَا يَأْمَنُ الدَّهْرُ دُوَ بَعِيٍّ وَلَوْ مَلِكًا جُنُودُهُ صَاقَ عَنْهَا السَّهْلُ وَالْوَعْرُ

²⁴⁵ ‘Abdullatîf ‘Aşûr, **Mevsu‘atu’t-tayr ve’l-hayevân mîn hadîsi’n-Nebevî**, “القفذ” mad, Kahire, bty, s, 360.

²⁴⁶ İbn Fâris, **Mucmelu’l-luğa**, “حدج” mad.

²⁴⁷ Lûîs Ma‘lûf, **a.g.e**, “عاد” mad.

²⁴⁸ el-Ferazdak, **a.g.e**, s. 162

²⁴⁹ Ahmed Muhtar Abdulhamîd ‘Umer, **el-Bahsu’l-luğavî ‘inde’l-‘Arab**, ‘Alemlu’l-Kutub, Beyrut, bty, I/158.

²⁵⁰ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 50.

Şair: Munâzil b. Zem‘a et-Temîmî²⁵¹ **el-La‘în el-Minkârî.** (ö. 75/695)

Beyit incelenen kaynak kitapların tümünde herhangi bir şaire nispet edilmeksizin zikredilmiştir. “Şerhu Şuzûri’z-zeheb li’l-Cercâvî” adlı eserin tahkîk bölümünde ise beyit el-La‘în el-Minkârî’ye isnâd edilmiştir.²⁵²

Bahir: Basît

Lügat: البُعْيُ: Zulüm.²⁵³ السَّهْلُ: Yüzeyi düz ve uzun yer, engebesiz arazi, ova.²⁵⁴ الوَعْرُ، أَوْعْرٌ: Korkunç ve vahşi yer, sert ve engebeli mekan.²⁵⁵

M. Rivayet:²⁵⁶ لَا يَأْمَنُ الدَّهْرَ ذُو بَعْيٍ وَلَوْ مَلِكًا جُنُودُهُ ضَاقَ عِنْدَهَا السَّهْلُ وَالْجَبَلُ

Mana: “Zulüm sahibi, düz (ova) ve engebeli (dağ) mekânlar askerlerine dar gelen padişah olsa bile zamanın hilelerinden emin olmasın.”

İstîşhâd Yönü: Araplar genellikle إِنَّ ve لَوْ şart edatlarından sonra gelen kâne fiilini, ismi ile beraber hazfederler. Şâhid beyitte bulunan وَلَوْ مَلِكًا cümlesi de aslında وَلَوْ كَانَ الْبَاغِي مَلِكًا şeklindedir ve şairin لَوْ edatından sonra gelen kâne fiilini ismi ile beraber hazfetmiş olması bu kurala delil olmuştur.²⁵⁷

²⁵¹ Hiciv şairidir. el-Ferz dak ve Cerîr’in meşhur olduğu döneme kadar yaşamıştır. İnsanların el-Ferz dak ve Cerîr’in şiirlerini naklettiğini görünce şöret olma adına ikisini de hicvetmiştir. Fakat el-Ferz dak ve Cerîr onun hicivlerine karşılık vermemiş ve o da yeterince meşhur olamamıştır. Asıl ismi Munâzil olmakla beraber kendisine el-La‘în lakabının verilmesinin sebebi şudur. Namaz kılınan bir esnada mescide giren Hz. Ömer, onun şiir okuduğunu duyar ve “Bu La‘în (lanetli) kimdir?” der. O günden itibaren bu lakap adeta şairin üzerine yapışır. ez-Zirklî, **a.g.e**, VII/289.

²⁵² Muhammed b. ‘Abdulmun‘îm el-Cevcerî, **Şerhu Şuzûri’z-zeheb fî ma‘rifeti kelâmi’l-‘Arab**, thk. Nevvâf b. Cezâ’ el-Hârisî, ‘Umâdetu’l-Bahsi’l-İlmî, el-Memleketu’l-‘Arabiyeti’s-Su‘udiyye 2004, I/370.

²⁵³ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l-‘ayn**, “بعي” mad.

²⁵⁴ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “سهل” mad.

²⁵⁵ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “وعر” mad.

²⁵⁶ el-‘Aynî, **a.g.e**, I/425.

²⁵⁷ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 51.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 31

Arapça Metin: لَمْ يَكُ الْحَقُّ سِوَى أَنْ هَاجَهُ رَسْمٌ دَارٍ قَدْ تَعَفَّتْ بِالسَّرْرِ

Şair: Husayl (Huseyn) b. 'Arfata el-Ezdî²⁵⁸

Bahir: Remel

Lügat: الرِّسْمُ: ²⁵⁹Heyecanlanmak, kabarmak, harekete geçirmek. هَيَّاجًا: هَاجَ: Heyecanlanmak, kabarmak, harekete geçirmek.

Resim, eser. الرَّسْمُ الدَّارِ: Evin yere bitişik izleri, kalıntıları.²⁶⁰ عَفَاً, عَفْوًا: Affetmek.

عَفَا الْمَنْزِلُ: Ev, belirsiz olmak, silinmek, yok olmak.²⁶¹

M. Rivayet: ²⁶²لَمْ يَكُ الْحَقُّ عَلَى أَنْ هَاجَهُ رَسْمٌ دَارٍ قَدْ تَعَفَّى بِالسَّرْرِ

²⁶³لَمْ يَكُ الْحَقُّ عَلَى أَنْ هَاجَهُ رَسْمٌ دَارٍ قَدْ تَعَفَّتْ بِالطَّلَانِ

²⁶⁴لَمْ يَكُ الْحَقُّ سِوَى أَنْ هَاجَهُ رَسْمٌ دَارٍ قَدْ تَعَفَّتْ بِالْمَرْرِ

²⁵⁸ Câhiliye ve İslam dönemlerinde yaşamış muhadram şairlerdendir. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in isimlerini değiştirdiği kişilerden sayılmaktadır. İsmi Peygamber tarafından Huseyn olarak tebdil etmiştir. Ebû Osmân 'Amr b. Bahr el-Câhız, **el-Hayevân**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1424 h, VII/449-450.

²⁵⁹ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e.**, "هيج" mad.

²⁶⁰ el-Cevherî, **es-Sihâh**, "رسم" mad.

²⁶¹ Muhammed b. Hasan el-Ezdî, **Cemheretu'l-luğa**, "عفو" mad, thk. Remzî Munîr Ba'lebakkî, Dâru'l-İlim Li'l-Melâyîn, Beyrut 1987.

²⁶² Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, IX/304.

²⁶³ Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, **Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmi'**, thk. Abdulhamîd Hendâvî, el-Mektebetu't-Tevkifiyye, Mısır, bty, III/277.

Mana: “(sevgilinin) Serer (bölgesin) de silinmiş olan yurdunun kalıntılarından başka onun (aşığın) heyecanlanmasını sağlayan bir hikmet yoktu.”

İstîşhâd Yönü: Cezm edatı, يَكُونُ fiilinin başına geldiğinde fiilde bulunan ن harfi sakin olur ve iltikâ-ı sakineynden dolayı da illet harfi hazfedilir. Daha sonra sakin ن harfinin çok kullanımdan dolayı –ister kendisinden sonra sukûn ister hareke bulunsun- hazfedilmesi caizdir. Şâhid beyitte bulunan لَمْ يَكُ الْحَقُّ örneğinde nâkıs fiilden sonra sukûn geldiği halde nun harfi hazfedilmiştir.²⁶⁵ Sîbeveyhi’ye göre sâkin olan ن harfinden sonra sükûn gelirse ن harfinin hazfedilmesi caiz değildir.

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî, Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘.

11. LEYSE’YE BENZEYEN HARFLER

Beyit No: 32

Arapça Metin: فَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا دُوَّ شَفَاعَةٍ مِمَّنْ فَتِيلاً عَنْ سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ

Şair: Sevâd b. Kârib el-Ezdî²⁶⁶ (ö. 15/636)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı:²⁶⁷ وَأَمْ يَكُ فِيمَا قَدْ بَلَوْتُ بِكَاذِبٍ أَتَانِي نَجِيٍّ بَعْدَ هَدْيٍ وَرَقْدَةٍ

²⁶⁴ Ahmed Mustafa el-Merâgî, ‘Ulûmu’l-belâğa, byy, bty, s, 29.

²⁶⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s,

²⁶⁶ Câhiliye döneminde şair ve kâhin idi. İslam döneminde ise İslam ile şereflenip sahabi oldu. Müslüman olması ile ilgili meşhur bir kıssası vardır. Hz. Ömer’in hilafet dönemine kadar yaşamıştır. Hicretin on beşinci yılında Basra’da vefat etmiştir. ez-Ziriklî, a.g.e, III/144.

²⁶⁷ İsmail b. ‘Umer b. Kesîr el-Basrî, es-Sîretu’n-Nebeviyye, thk. Mustafa ‘Abdulvâhid, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut 1976, I/346.

Lügat: شَفَاعَةٌ: Yalvarmak süretiyle başkasına, başkası için iyilikte bulunmayı dilemek ve başkasına başkası için zarar vermemeyi istemek.²⁶⁸ فَيْيَلٌ: Deri, damar, veya liften yapılmış ince ip; hurma çekirdeğinin yarığında bulunan lif.²⁶⁹

M. Rivayet:²⁷⁰ سِوَاكُ بِمُعْنٍ عَنِ سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ فَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا دُوَّ شَفَاعَةٍ

²⁷¹ فَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا دُوَّ قَرَابَةٍ بِمُعْنٍ فَيْيَلًا عَنِ سَوَادِ بْنِ قَارِبٍ

Kıssa: Bir gün Hz. Ömer (582/644) bir mecliste otururken yanından bir adam geçer. Mecliste oturanlardan biri: “Ey Muminlerin emiri! Geçeni tanıdın mı?” der. Hz. Ömer: “o kimdir?” diye sorar. “Bu, Peygamber’in zuhurunu kendisine cinnin haber verdiği Sevâd b. Kârib’tir,” derler.

Hz. Ömer ona birini yollar ve kendisine: “Sen Sevâd b. Kârib misin?” der. Sevâd: “Evet” diye karşılık verir.

Hz. Ömer: “Sen hala eski kehanetine devam ediyor musun?” diye sorunca Sevâd sinirlenir ve: “Müslüman olduğumdan beri kimse bana böyle bir şey sormamıştı,” der.

Hz. Ömer: “Sübhanellehu! Bizim İslam’dan önce içinde bulunduğumuz şirk senin kehanetinden daha büyük günah idi,” der ve: “Cinnin sana Peygamber’in zuhûruyla alakalı ne haber verdi, bana söyle,” der.

Sevâd: “Ey müminlerin emiri! Bir gece uyku ve uyanıklık arasında iken aniden benim cinim geldi, ayağıyla bana vurdu” ve: “Ey Sevâd kalk! Sözümü dinle, eğer aklediyorsan beni anla, Lu’eyy b. Gâlib’in soyundan Allah’a ve kulluğa davet eden bir elçi gönderilmiş,” dedi ve ardından şu şiiri okudu:

²⁶⁸ Eyûb b. Musa Ebû'l-Bekâ' el-Hanefî, **el-Kulliyât**, thk. Adnan Dervîş-Muhammed el-Mısrî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, bty, s, 536.

²⁶⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “فَيْيَلٌ” mad.

²⁷⁰ Ali b. Muhammed el-Mâverdî, **en-Nuketü ve'l-'uyûn**, thk. es-Seyyid b. 'Abdulmaksûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, bty, VI/116.

²⁷¹ 'Ali b. İbrahim el-Halebî, **es-Sîretü'l-Halebiyye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1427 h, I/288.

عَجِبْتُ لِلجِنِّ وَتَطْلَاجِهَا وَشَدَّهَا الْعَيْسَ بِأَقْتَاجِهَا

تَهْوِي إِلَى مَكَّةَ تَبْغِي الْهُدَى مَا صَادِقُ الْجِنِّ كَكَذَّابِهَا

فَارْحَلْ إِلَى الصَّفْوَةِ مِنْ هَاشِمٍ لَيْسَ قُدَامَاهَا كَأَذْنَابِهَا

“Cinlere, onların aşırı isteklerine ve develere semer vurmalarına hayran kaldım. Hidayet amacıyla Mekke’yi arzuluyorlar. Cinlerin doğru sözlüleri yalancıları gibi değil. Ey Sevâd! Haşim soyundan en elit olanın yanına git, önden gidenler sona kalanlar gibi değil.”

Ona: “Geceyi uykusuz geçirdim, beni rahat bırak!” dedim. İkinci ve üçüncü gecede aynı şekilde gelip benzer şeyler söyledi. Ben de: “Muhakkak Allah (cc) benim kalbimi sınıyor,” deyip deveme atladım ve Mekke’ye geldim. Ashabıyla beraber olan Peygamber’e yaklaştım ve: “Ey Allah’ın elçisi! Sözümü dinle,” dedim. “Peygamber: Buyur söyle” deyince, şu şiiri okumaya başladım.

أَتَانِي نُجَيْبِي بَعْدَ هَدْيٍ وَرَقْدَةٍ وَلمْ يَكُ فِيمَا قَدْ بَلَوْتُ بِكَادِبِ

ثَلَاثَ لَيَالٍ قَوْلُهُ كُلِّ لَيْلَةٍ أَتَاكَ رَسُولٌ مِنْ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبِ

فَشَمَّرْتُ عَنْ ذَيْلِي الْأَزَارَ وَوَسَّطْتُ بِي الدِّعْلِبِ الْوَجَنَاءُ عَبْرَ السَّبَاسِبِ

فَأَشْهَدُ أَنَّ اللَّهَ لَا شَيْءَ غَيْرُهُ وَأَنَّكَ مَأْمُونٌ عَلَى كُلِّ غَائِبِ

وَأَنَّكَ أَدْنَى الْمُرْسَلِينَ وَسَيْلَةٌ إِلَى اللَّهِ يَا ابْنَ الْأَكْرَمِينَ الْأَطَائِبِ

فَمُرْنَا بِمَا يَأْتِيكَ يَا حَيْرَ مَنْ مَشَى وَإِنْ كَانَ فِيمَا جَاءَ شَيْبُ الدَّوَائِبِ

وَكُنْ لِي شَفِيعًا يَوْمَ لَا دُوَّ شَفَاعَةٍ سِوَاكَ بِمَعْنٍ عَنْ سَوَادِ بْنِ قَارِبِ

“Hafif uykuluyken, gecenin üçte birinde sırdaşım (cin) geldi. Ve ben onu sınıdığımda yalancı değildi. Üç gece, artarda, her gece sözü şuydu: Luey b. Gâlib’in soyundan sana bir elçi geldi. Eteğimi topladım ve kuvvetli devem beni ovalar boyunca taşıdı. Allah’ın dışında Rab olmadığına ve senin de kaybolan her kişiye güven verdiğine şehâdet ederim. Ey asillerin evladı! Senin peygamberler arasında Allah’a en yakın vesile olduğuna şehâdet ederim. Perçemleri beyazlatacak kadar ağır olsa bile, sana gelen vahyi bize emret. Sevâd b. Kârib’e senden başka fayda verecek şefaât sahibinin olmadığı günde sen şefaâtçim ol.”

Peygamber ve ashâbı bu söylediklerime çok sevindiler, öyle ki sevinç yüzlerinden okunuyordu.²⁷²

Mana: “Ey Allah’ın Resulu! Sev’ad b. Kârib’e hurma çekirdeğinin ince lifi kadar fayda sağlayacak şefaât sahibinin olmadığı günde sen şefaâtçim ol.”

İstîshâd Yönü: ليس fiiline muşâbih olan لا harfinin haberine ليسde olduğu gibi bazen te’kîd ifade etmek için ب harfi dâhil olmaktadır. Şâhid beyitte bulunan بِمُعْنٍ câr ve mecrûru ليس anlamındaki لا harfinin haberidir. Bu nadiren kullanılmaktadır²⁷³.

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudarî; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem’u’l-Hevâmi‘; Delîlu’s-Sâlik; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; el-Behcetü’l-Mardiyye.

Beyit No: 33

Arapça Metin: وَإِنْ مُدَّتِ الْأَيْدِي إِلَى الزَّادِ لَمْ أَكُنْ بِأَعَجَلِهِمْ إِذْ أَجْشَعُ الْقَوْمِ أَعْجَلُ

²⁷² İbn Kesîr, **es-Sîretu’n-Nebeviyye**, I/344.

²⁷³ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 52.

Şair: eş-Şenferâ el-Ezdî²⁷⁴ (ö. m. 525-550 arası)

Şairin ismi hakkında kaynak kitaplarda ihtilaflar mevcuttur. *Hizânetu'l-Edeb* adlı eserde Şairin ismi eş-Şenferâ olarak zikredilmiş. “eş-Şenferâ'nın (kalın dudaklı) lakap olduğunu, isminin Sâbit b. Câbir veya ‘Amr b. Berrâk olduğunu söyleyenler yanlışlıktadır,” denilmiştir.²⁷⁵

el-Mufassal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm adlı eserde ise eş-Şenferâ'nın isminin Sâbit b. Evs el-Ezdî olduğu zikredilmektedir.²⁷⁶

Son olarak *Şerhu şî'ri's-Şenferâ el-Ezdî* adlı eserde, kaynak kitapların eş-Şenferâ'nın ismi hakkında iki kısma ayrıldığı vurgulanmış. eş-Şenferâ'nın lakap olduğunu kabul eden kaynaklarda, şair için Sâbit b. Evs, Sâbit b. Câbir, ‘Amr b. Berrâk, ‘Amr b. Mâlik, ‘Amir b. ‘Amr gibi farklı isimler zikredilmiştir. Fakat çoğu kaynakta ise şairin ismi eş-Şenferâ el-Ezdî olarak geçtiği belirtilmiştir.²⁷⁷

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:²⁷⁸ أَفِيْمُوا بَنِي أُمِّي صُدُورَ مَطِيئِكُمْ فَإِنِّي إِلَى قَوْمِ سِوَاكُمْ لِأَمِيْلٌ

Lügat: أَجْشَعُ، جَشَعٌ: Aşırı hıslı olmak, kendi nasibini alıp başkasının nasibine göz dikmek.²⁷⁹

M. Rivayet:²⁸⁰ إِذَا مُدَّتِ الْأَيْدِي إِلَى الرَّادِ لَمْ أَسْكُنْ بِأَعْجَلِهِمْ إِذْ أَجْشَعُ الْقَوْمِ أَعْجَلٌ

²⁷⁴ Kendisine nisbet edilen Lâmiyye'l-'Arab adlı kaside ile tanınan Câhiliye şairi milâdî 475 yılı civarında doğdu. Soyları Kahtânîler'e dayanan Ezd (Benî Hâris b. Rebîa) kabilesinin Evâs b. Hacr (Gavs b. Evs) koluna mensuptur. Bazı eserlerde ismi diye zikredilen Sâbit b. Câbir ve Amr b. Berrâk (el-Hemdânî) onun yağmacı arkadaşlarının adıdır. Teninin siyahlığı sebebiyle “Ağribetu'l-Arab”dan ve “Addâûn”dan (en hızlı koşan Araplar) sayılan eş-Şenferâ yaptıkları baskın, yağma ve çapul eylemlerini şiirlerinde dile getiren “Sa'âlîk” (haydutlar) şairlerindedir. Süleyman Tülücü, *Şenferâ, DİA*, Ankara 2010, XXXVIII/535.

²⁷⁵ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, III/343.

²⁷⁶ Cevâd 'Ali, *el-Mufassal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, Dâru's-Sâkî, Medine 2001, XVIII/203.

²⁷⁷ Mehâsin b. İsmail el-Halebî, *Şerhu şî'ri's-Şenferâ el-Ezdî*, thk. Halid Abdurraûf el-Cebr, Dâru'l-Yenâbi', Amman 2004, s. 9.

²⁷⁸ Mehâsin el-Halebî, *a.g.e.* s. 62.

²⁷⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “جشع” mad.

Kıssa: es-Şenferâ çok küçük yaşta ailesiyle birlikte Kays Aylân'dan Benî Şebâbe b. Fehm'e esir düşer. Ardından esir değişimi sonucu Ezd'in kollarından Ben-i Selâmân'a geçer.

Burada yarı esir, yarı köle durumunda iken evinde büyüdüğü kimsenin (veya kabile ileri gelenlerinden birinin) kızına âşık olur. Kız tarafından reddedildiği gibi kızın babası tarafından da ağır hakaretlere maruz kalınca ilk efendileri Benî Şebâbe b. Fehm'e sığınır. Bunların, o zamana kadar bilmediği kendi nesebi hakkındaki gerçeği açıklamaları üzerine intikam almak için Ben-i Selâmân'dan yüz kişiyi öldürmeye yemin eder.²⁸¹

Şair bu meşhûr kasidesinde kavminden ayrılışını, vahşi hayvanların bulunduğu mekânları mesken tuttuğunu, haydutluğa başladığını, yaratılışından itibaren kendisinde bulunan zorluklara karşı sabır ve tahammül sıfatlarının varlığını, korkusuz ve hızlı bir koşucu olduğunu, zorlu tabiat şartlarına karşı başkalarının aciz kaldığı mücadelesini aktarmaktadır.²⁸²

Mana: “Eller azığa (ganimete) uzatılırsa ben onların acele davrananı olmam. Çünkü kavmin en açgözlüsü en acele edenidir.”

İstîşhâd Yönü: Bazen menfî olan كان'nin haberine te'kîd ifade etmek amacıyla Bâ-i Zâide dâhil olmaktadır. Şâhid beyitte لم edatı ile menfî olan كان'nin haberi olan أعجلهم ismine ب harfinin dâhil olması buna delil olmuştur. Bu kullanım nadirdir.²⁸³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; ed-Dureru'l-Levâmi';

²⁸⁰ Muhammed Ali es-Serrâc, **el-Lubâb fi kavâ'idi'l-luğa**, thk. Hayruddin Şemsî Bâşâ, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1983, I/60.

²⁸¹ Süleyman Tülücü, **Şenferâ**, DİA, Ankara 2010, XXXVIII/535.

²⁸² es-Seyyid Ahmed 'Amâre, **Dirâsetun fi nusûsi'l-'asri'l-Câhilî**, Mektebetu'l-Mutenebbî, bty, s.7-12.

²⁸³ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 52.

Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 34

Arapça Metin: تَعَرَّ فَلَا شَيْءٌ عَلَى الْأَرْضِ بَاقِيَا وَلَا وَرَزٌ مِمَّا قَضَى اللَّهُ وَاقِيَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: عَزَاءٌ، عَزَاءٌ، عَزَاءٌ: Adam sabretti. التَّعَزَّى: Başkasıyla teselli bulmak.²⁸⁴

الْوَزُّ: Sığınılan dağ, sığınak.²⁸⁵

Mana: “(Musibetlere) Sabret, çünkü yeryüzünde kalıcı olan hiçbir şey yoktur ve (kişiyi) Allah’ın (cc) takdir ettiğinden koruyacak hiçbir sığınak da yoktur.”

İstişhâd Yönü: La-i nâfiye, isminin nekra olması şartı ile ليس gibi amel edip ismini merfu‘, haberini mansup yapabilir. Şâhid beyitte her iki mısradaki geçen lâ harflerinin ismi olan شَيْءٌ ve وَرَزٌ kelimeleri, nekra olduğu için lâ harfî amel etmiş bu iki kelimeyi merfu‘ yapıp kendine isim yapmıştır. Şiirde bulunan بَاقِيَا ve وَاقِيَا kelimeleri ise mansup olup lânın haberi konumundadırlar.²⁸⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudârî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi';

²⁸⁴ İbn Fâris, **Mu‘cemu mekâyîsi'l-luğa**, “عزوى” mad.

²⁸⁵ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-‘ayn**, “وزر” mad.

²⁸⁶ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 53.

Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 35

Arapça Metin: إِنَّهُ هُوَ مُسْتَوِلِيَا عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى أضعفِ المجانين

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Munsarih

Lügat: اِسْتَوَلَى عَلَيْهِ، وَوَلِيًّا: Üstün olmak, hâkimiyeti altında tutmak.²⁸⁷

M. Rivayet: ²⁸⁸ إِنَّهُ هُوَ مُسْتَوِلِيَا عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى حِزْبِهِ الْمَلَاعِينِ

²⁸⁹ إِنَّهُ هُوَ مُسْتَوِلِيَا عَلَى أَحَدٍ إِلَّا عَلَى حِزْبِهِ الْمَنَاحِيسِ

Mana: “O, en aciz deliler haricinde hiç kimseye egemen olamaz.”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte lâ-i nâfiyenin leyse gibi amel edebilmesi için isminin nekra olması şartı koşulmuştu. اِنْ edatı da bazen lâ-i nâfiye gibi leysenin amelini ifa etmektedir. Fakat isminin nekra olması şart değildir. Yani اِنْ edatı hem ma‘rife hemde nekra isimlerde leyse gibi amel etmektedir. Şâhid beyitte geçen اِنْ هُوَ

²⁸⁷ İbrâhim Mustafa, vd., **el-Mu‘cemu'l-vasît**, “اِنْ” mad. Dâru'd-Da‘ve, Kahire, bty.

²⁸⁸ İbn Mâlik et-Tâî, **a.g.e**, I/447.

²⁸⁹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, IV/167.

إِنَّ cümlesinde هُوَ zamirinin ma'rifeye olmasına rağmen mahallen merfu' olup edatının ismi olması buna delil olmuştur. مُسْتَوِيًّا kelimesi de haber konumundadır.²⁹⁰

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudârî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye.

12. MUKÂREBE FİİLLERİ

Beyit No: 36

Arapça Metin: فَأَبْتُ إِلَىٰ فَهْمٍ وَمَا كِدْتُ آيِبًا وَكَمْ مِثْلَهَا فَارَقْتُهَا وَهِيَ تَصْنِفُ

Şair: Sâbit b. Câbir el-Fehmî²⁹¹ **Teebbata Şerran** (ö. m. 540)

Kaynaklarda şair için Teebbeta Şerran (kötülüğü koltuğunun altına aldı) isminin verilme nedeni olarak birçok rivayet aktarılmıştır. Biz burada bunlardan iki tanesini zikredeceğiz.

I. (Sâbit) bir gün kılıcını koltuğuna alıp evden çıkar. Annesine: “(oğlun) Nereye gidiyor?” diye sorulunca annesi: “Bilmiyorum koltuğuna kötülüğü aldı ve çıktı.” der. En meşhur olan sebep budur.

II. Yer mantarlarının yeşerdiği mevsimde, annesi Sâbit'e: “Kabilenin çocuklarını görmüyor musun? Ailelerine mantar toplayıp onları mutlu ediyorlar,” der. Sabit de annesine: “Bana meşin torbanı ver, senin için toplayacağım mantarları

²⁹⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 53.

²⁹¹ Doğu Arabistan'da yaşayan Kays Aylân'ın kollarından Fehm (Cedile) kabilesine mensuptur. Şair hakkındaki bilgiler masalı andıran rivayetlerden ibarettir. Güvenilir kaynaklarda annesinin Benî Fehm'den Ümeyme adlı iyi bir kadın olduğu ifade edilir. Teebbeta Şerran, cesur, zeki, kurnaz, gözleri çok keskin ve kulakları çok hassas bir bedevî idi. Yağma arkadaşı ve dayısı Şenferâ gibi çok hızlı koşanlardan (addâûn) olup, atlara ve geyiklere yetişecek derecedeki koşuculuğu darb-ı mesel haline gelmiş, onun hakkında “iki ayaklı, iki kollu ve iki gözlülerin en hızlı koşanı” denilmiştir. Süleyman Tülücü, **Teebbeta Şerran**, Ankara 2011, DİA, XXXX/269.

içine koyayım,” der. Annesi meşin torbasını verir, Sâbit yakalayabildiği en büyük yılanlarla meşin torbayı doldurur, torbayı koltuğunun altına alıp annesinin önüne atar. Annesi torbayı açtığı anda yılanlar evin içine dağılır ve annesi sıçrayarak evden çıkar.

Kabilenin kadınları: “Sâbit bugün koltuğunun altına ne koymuştu?” diye sorunca, annesi: “(Teebbeta Şerran) kötülüğü koltuğunun altına koymuştu,” der.²⁹²

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: ²⁹³ إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَحْتَلْ وَقَدْ جَدَّ جِدُّهُ أَضَاعَ وَقَاسَى أَمْرُهُ وَهُوَ مُدْبِرٌ

Lügat: صَفْرٌ، صَفِيرٌ: Dudaklarıyla üfleyerek ses çıkarmak, (ıslık çalmak).²⁹⁴ أَب: Dönmek, geri gelmek.²⁹⁴ يَأْبَأُ، إِيَابًا: her ses. Safir harfleri (ص, س, ز) harflerinden oluşmaktadır.²⁹⁵

M. Rivayet: ²⁹⁶ فَأَبْتُ إِلَى فَهْمٍ وَمَا كُنْتُ آيِيًّا وَكَمْ مِثْلَهَا فَارْقَتْهَا وَهِيَ تَصْفِرُ

Kıssa: Sergüzeştname tarzında yazılmış olan bu kaside Şair Teebbeta Şerran’ın Huzeyl kabilesi ile yaşadığı efsanevi bir olayı aktarmaktadır. Şöyleki; Teebbeta Şerran her yıl Huzeyl kabilesinin diyarında bulunan bir mağaradaki balı kesip alıyormuş. Bundan haberdar olan kabile onu gözetlemeye başlamış.

Teebbeta Şerran arkadaşları ile tekrar mağaraya gelmiş, arkadaşları onu bir halatla mağaraya sarkıtmışlar. Olanları gözetleyen Huzeyliler mağaranın başında bekleyen Teebbeta Şerran’ın arkadaşlarına sardırılmış ve oradan uzaklaştırmışlar. Mağaranın başında beklemeye başlayan Huzeyliler Teebbeta Şerran’ın bağlanarak

²⁹² Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, I/137.

²⁹³ Sâbit b. Câbir Teebbata Şerran, **Divânu Teebbata Şerran ve ahhâruh**, thk. Ali Zülfikâr Şakir, byy, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1984, s, 68.

²⁹⁴ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “أوب” mad.

²⁹⁵ Lûvîs Ma‘lûf, **a.g.e.**, “صفر” mad.

²⁹⁶ İbn Sa‘îd el-Endulusî, **Neşvetu’t-tarab fî târihi Câhiliyyeti’l-‘Arab**, thk. Nusret Abdurrahman, Mektebetu’l-Aksa, Amman, bty, I/589.

indiği halatı hareket ettirmişler. Teebbeta Şerran başını çıkarınca Huzeyliler ona yukarı çıkmasını söylemişler.

Teebbeta Şerran: “Ne şart üzerine yukarı çıkayım benden fidye alıp beni serbest bırakmanız üzerine mi?” diye sormuş.

Hüzeyl Kabilesi: “Sana hiçbir şart koşmayız,” demişler.

Teebbeta Şerran: “Beni tutup öldüreceksiniz ve kestiğim balı da yiyeceksiniz öyle mi! Vallahi kesinlikle bunu yapmam,” demiş.

Daha sonra Teebbeta Şerran kestiği balı mağaranın ağzından (kayalara) akıtmaya başlamış. Yanında bulunan deri kırbayı göğsüne bağlayıp bala yapışmış ve balın üzerinde kayarak dağın dibine kadar inmiş ve ayağa kalkıp gitmiş. İndiği yer ile dağın tepesinde kalan Hüzeyliler arasında üç günlük mesafe oluşmuş.²⁹⁷

Mana: “Fehm kabilesinin yanına döndüm, neredeyse dönemeyecektim. O kabile (Huzeyl kabilesi, hayretler içinde) ıslık çalarken buna benzer birçok (tehlikeli olaydan) uzaklaştım.”

İstîşâd Yönü: Mükârebe fiillerinden olan كاد ve عسى fiilleri nâkıs olan كان fiili gibi ismini merfu‘ haberini mansûb yapmaktadır. Fakat كاد ve عسى fiillerinin haberi genellikle muzârî fiil olarak gelmektedir. Bazen ism-i fâil olarak ta gelebilir. Şâhid beyitte كاد fiilinin haberin آيياً şeklinde gelmiş olması buna delil olmuştur. Bu nadir bir kullanımdır.²⁹⁸

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’l-Hudarî; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem’u’l-Hevâmi‘; Delîlu’s-Sâlik; Tevdîhu’l-Mekâsid ve’l-Mesâlik; el-Behcetü’l-Mardiyye.

²⁹⁷ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, VII/503.

²⁹⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 53.

Beyit No: 37

Arapça Metin: عَسَى الْكَرْبُ الَّذِي أَمْسَيْتُ فِيهِ يَكُونُ وَرَاءَهُ فَرْجٌ قَرِيبٌ

Şair: Hudbe b. Haşrem el-‘Uzrî²⁹⁹ (ö. 50/670)

Bahir: Vafir

K. Matla‘ı: ³⁰⁰ طَرِبْتُ وَأَنْتَ أَحْيَانًا طَرُوبٌ وَكَيْفَ وَقَدْ تَعَلَّكَ الْمَشِيبُ

Lügat: الْكَرْبُ: Gönüle işleyen üzüntü, şiddetli ıstırap.³⁰¹ الْفَرْجُ: Üzüntü ve ıstırabtan kurtulmak.³⁰²

M. Rivayet: ³⁰³ عَسَى الْهَمُّ الَّذِي أَمْسَيْتُ فِيهِ يَكُونُ وَرَاءَهُ فَرْجٌ قَرِيبٌ

Kıssa: Bu şiirin kıssası içinde iki ölüm ve üç yıllık esaret hayatı barındırdığı için hem çok uzun hem de gayet trajiktir. Şair Hudbe (ö. 50/670) ve kendisi gibi şair olan amcasının oğlu Ziyâde, aileleri ile beraber hac ibadeti için Şam’dan yola çıkarlar. Hudbe’nin kızkardeşi Fatıma da onlarla beraberdir.

Yolda seyir halindeyken Ziyâde devesinden inip Fatıma’ya -duyabileceği bir şekilde- müstehcen içerikli bir recez okur. Bunu gören Hudbe sinirlenir o da devesinden iner ve Ziyâde’nin kervanda bulunmayan, Ummu Kasım diye bilinen kız

²⁹⁹ Ebû Suleyman olarak anılan Hudbe, İslam döneminin fasih şairlerindendir. Annesi, dört kardeşi ve iki bacısı olmak üzere ailenin tümü şairdir. Genç yaşta öldürüldüğü için şiirlerinin ancak bir kısmı korunabilmiştir. Elimize ulaşan şiirlerinin birçoğunu infazı için bekletildiği hapisanede ve öldürüleceği alana götürülürken söylemiştir. Hz. Muaviye döneminde öldürdüğü kişinin oğlu tarafından kısas edilmiştir. Hudbe b. Haşrem el-‘Uzrî, **Şi‘ru Hudbe b. Haşrem el-‘Uzrî**, thk. Yahya el-Cubûrî, Dâru’l-Kalem, Kuveyt 1986, s, 7.

³⁰⁰ Hudbe el-‘Uzrî, **a.g.e**, s, 57.

³⁰¹ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e**, “كرب” mad.

³⁰² Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “فج” mad.

³⁰³ Ahmed b. Muhammed en-Nahvî en-Nahhâs, **İ‘rabu’l-Kur’an**, thk. Abdulmun‘im Halil İbrahim, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1421 h, IV/124.

kardeşine aynı müstehcenlikte bir recez okur. Bunun üzerine Ziyâde, Hudbe'ye küfreder, Hudbe de karşılık verince bunlar uzun bir süre birbirleriyle küfürleşirler.

Kervanda bulunanlar aralarında kavga çıkar korkusuyla, ikisinede hac yolunda olduklarını ve develerine binmelerini söylerler. Her birine içindeki öfkesine sahip çıkmasını sağlayacak şekilde nasihat ederler. Ziyâde'nin kendisine haksızlık ettiğini düşünen Hudbe'nin öfkesi çok daha fazladır. Çünkü Ziyâde, Hudbe'nin bacısının duyacağı şekilde şiir okumuştur. Fakat Ziyâde'nin bacısı kervanla beraber olmadığı için Hudbe'nin okuduğu şiiri duymamıştır.

Hülâsa hac ibadetlerini ifa edip memleketlerine dönene kadar birbirleriyle konuşmadan yola devam ederler. Döndüklerinden sonra da birbirlerine hicivkâr şiirler söylemeyi sürdürürler. Hudbe, Ziyâde'nin gaflet anını gözetlemekten de geri kalmaz ve bir gaflet anında Ziyâde'yi öldürüp şehirden kaçır. Olayın cerayân ettiği dönemde Medine valisi olan Sa'id b. el-'As (624/679), firari olan Hudbe'ye karşılık ailesi ve amcasını Medine'de hapse atar. Hudbe bunu duyunca ailesi ve amcasını kurtarmak adına gelip teslim olur. Ziyâde'nin kardeşi Abdurrahman dönemin İslam halifesi olan Hz. Muaviye'nin huzuruna çıkana kadar Hudbe Medine'de hapiste kalır.

Hız. Muaviye (602/680) Medine valisine: "Deliller kesinleşince Hudbe'yi Ziyâde'ye karşılık kısas et," diye mektup gönderir.

Vali, hüküm vermektan imtina eder, Hudbe ve maktulün kardeşini Muaviye'nin huzuruna çıkarır. Muaviye, Hudbe'den olayı anlatmasını ister. Hudbe: "Manzûm veya mensûr nasıl istersen öyle anlatayım," der. Muaviye: "Manzûm bir şekilde anlat," deyince Hudbe yaşanan olayı şiirsel bir şekilde anlatır ve şiirin son bölümünde şöyle der:

رُمِينَا فَرَامِينَا فَصَادَفَ رُمِينَا مَنَايَا رَجَالٍ فِي كِتَابٍ وَفِي قَدْرِ

وَأَنْتَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا لَنَا وَرَاءَكَ مِنْ مَعَدَى وَلَا عَنكَ مِنْ قَصْرِ

فَإِنْ تَكُ فِي أَمْوَالِنَا لَمْ نُضِيقْ بِهَا ذِرَاعًا وَإِنْ صَبَّرْ فَنَصْبِرُ لِلصَّبْرِ

“Bize (ok) atıldı, bizde (ok) attık. Atışımız kitapta ve kaderde (ölümü gerçekleşmiş) kişilerin ölümüne tesadüf etti. Sen mu'minlerin emirisin senden başkasına gitmemiz mümkün değil ve seni kısıtlayacak kimsede yoktur (ümit beklentisi içerir). Eğer malımızda (diyet) olacaksa cimrilik yapmayız. Eğer sabır (hapis) çekmemiz gerekiyorsa sabır (hapis) için de sabrederiz.”

Bunun üzerine Muaviye: “Ey Hudbe! Onların adamını öldürdüğünü itiraf ettiğini görüyorum,” der ve Abdurrahman'a dönerek: “Ziyâde'nin oğlu var mı?” diye sorar. Abdurrahman: Evet, Misver adında daha ergenlik çağına ulaşmamış bir oğlu var, Ben onun amcasıyım, babasının kanının sahibiyim,” der. Muaviye: “Oğlu babasının kanını almaya daha layıktır,” deyip Hudbe'yi tekrar Medine'ye hapse gönderir. Misver ergenlik çağına ulaşana kadar Hudbe üç yıl hapiste kalır.

Mevzu bahis olan kasidemiz de bu mahpusluk döneminde yazılmıştır. Üç yıldan sonra Medine valisinin gözetiminde ve Medine ahalisinin gözü önünde Misver babasının katilini iki bıçak darbesiyle öldürür.³⁰⁴

Mana: “İçinde gecelediğim hüznün ardından yakın bir ferahlığın olması umulur.”

İstîshâd Yönü: Genellikle عَسَى fiiline haber olan muzari fiili أن (masdariyye) edatıyla beraber gelir. Bazen muzari fiili أن edatı almadan haber olabilmektedir. Şâhid beyitte haber konumunda olan يَكُونُ وَرَاءَهُ fiil cümlesinin أن edatı ile gelmemiş olması bu nadir kullanıma göredir.³⁰⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudârî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye.

³⁰⁴ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, IX/335,340.

³⁰⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 54.

Beyit No: 38

Arapça Metin: رُبْعُ عَقَاهُ الدَّهْرُ طُولًا فَاتَّحَى قَدْ كَادَ مِنْ طُولِ الْبَلَى أَنْ يَمْصَحَا

Şair: Ru'be b.el-‘Accâc (ö. 145/762)

Bahir: Recez-i Meştûr

Lügat: رُبْعُ: Ev, menzil, mahalle.³⁰⁶ عَقَا: Ev belirsiz olmak,

silinmek, yok olmak.³⁰⁷ اِتَّحَى, مَحَى, مَحِيًا, اِتَّحَى: Bir şeyin iz ve kalıntılarının yok olması.³⁰⁸

مَصَحَا, مَصَحَتِ الدَّارُ: Evin izi ve kalıntılarının yok olması.³⁰⁹

M. Rivayet:³¹⁰ رَسَمَ عَقَا مِنْ بَعْدِ مَا قَدِ اِتَّحَى قَدْ كَادَ مِنْ طُولِ اِنْبَلَى أَنْ يَمْصَحَا

Şair, bir beyitten oluşan bu şiirinde sevgilisinin terk edilmiş, virane olmuş evini nitelemektedir. Tek bir beyitten oluşması ve şairin dilinin de ağır olmasından dolayı şiir pek anlaşılmamaktadır. Şevkî Dayf'ın (1910-2005) deyişiyle: “Onun (Ru‘be) şiirleri, muhtevadan ziyade dil açısından okunup çözülmesi ve anlaşılması gereken öğretici metinler durumundadır.”³¹¹

Mana: “O, zamanın uzunca bir süre kazıdığı bir evdir, yıpranmanın uzamasıyla neredeyse yok olup gidecek.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte عَسَى fiili için zikrettiğimiz kurallar tam tersi ile كَادَ fiili için geçerlidir. Yani كَادَ fiilinin haberi olan muzari fiili, genellikle اُنْ

³⁰⁶ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “رُبْع” mad.

³⁰⁷ Muhammed el-Ezdî, *Cemheretu'l-luğa*, “عَقَا” mad.

³⁰⁸ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “مَحَى” mad.

³⁰⁹ Lûvîs Ma‘lûf, *a.g.e*, “مَصَحَا” mad.

³¹⁰ Velîm el-Birusî, *a.g.e*, s, 172.

³¹¹ Rahmi Er, “*Ru‘be b. ‘Accâc*”, Ankara 2008, DİA, XXXV/283.

edatından yoksun bir halde gelir. Bazen ise haberin أن edatı ile geldiğinde görülür.

Şâhid beyitte كاد fiilinin haberi olan بِمَصْحَا أَنْ cümlesinde muzari fiilin أن ile gelmiş olması az olan kullanıma göredir.³¹²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye.

Beyit No: 39

Arapça Metin: وَقَدْ كَرَبْتُ أَعْنَأُفَهَا أَنْ تَقَطَّعَا سَفَاها ذُوو الأَحْلَامِ سَجَلًا عَلَى الظَّمَا

Şair: Ebû Zeyd el-Eslemî³¹³

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:³¹⁴ مَدَحْتُ عُزُوقًا لِلنَّدَى مَصَّبَتِ الثَّرَى حَدِيثًا فَلَمْ تَهْمُمْ بِأَنْ تَتَرَعَزَعَا

Lügat: الظَّمُّ³¹⁶، السَّجَلُ، سَجَلٌ: İçi su dolu kova.³¹⁵ الحِلْمُ، أَحْلَامٌ، خُلُومٌ،

ظَمًا: Aşırı susuzluk.³¹⁷

M. Rivayet:³¹⁸ وَقَدْ كَرَبْتُ أَعْنَأُفَهَا أَنْ تَقَطَّعَا سَفَاها إِلَهَ النَّاسِ سَجَلًا عَلَى الظَّمَا

³¹² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 54.

³¹³ Bakılan kaynaklarda şairin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

³¹⁴ el-'Aynî, a.g.e, II/22.

³¹⁵ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, "حلم" mad.

³¹⁶ Muhammed el-Ezdî, Cemheretu'l-luğa, "سجل" mad.

³¹⁷ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, "ظما" mad.

³¹⁸ Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî, Hamâsetu'l-Hâlidiyyeyn, thk. Muhammed Ali Dıkka, Vezâretu's-Sekâfe, el-Memleketu'l-'Arabiyyeti's-Sûriyye 1995, s, 65.

سَقَّاهَا ذُوو الْأَرْحَامِ سَجْلًا عَلَى الظَّمَا وَقَدْ كَرَبْتُ أَعْنَأُفَهَا أَنْ تَقَطَّعَا³¹⁹

Kıssa: Şair Ebû Zeyd el-Eslemî, Medine valisi İbrahim b. Hişam'ı methetmek için yolar çıkar. Yolda Medine'de bulunan Zubeyr ailesini medhmetmeyi amaçlayan Sa'di diye bilinen Ebû Vecze es-Sulemî ile karşılaşır ve yol arkadaşlığı yaparlar.

Ebû Vecze: "Hadi elde edeceğimiz ikramlara ortak olalım," der.

Ebû Zeyd: "Hayır kesinlikle, çünkü ben sultanları methediyorum. Sen ise sıradan insanları övmektesin," diye karşılık verir.

Medine şehrine girdiklerinde Ebû Zeyd, Vali İbrahim b. Hişam'ın huzuruna çıkar ve aşağıdaki beyitle onu övmeye başlar:

يَا بَنَ هِشَامٍ يَا أَخَا الْكِرَامِ

"Ey Hişam'ın oğlu! Ey asillerin kardeşi!"

Vali (onun sözünü keserek): "Ben ancak asillerin kardeşiyim, (öyle mi) yani ben asillerden değilim," der. Ardından Ebû Zeyd'in kırbaçlanmasını emreder. Hiçbir ikram alamadığı gibi üstüne kırbaçlanan Ebû Zeyd dönüşte söz konusu beytin bulunduğu kaside ile Medine valisini hicveder. Ebû Vecde'ye ise medhettiği Zübeyr ailesinden her yıl olmak üzere altmış vask (deve yükü) hurma tahsis edilir.³²⁰

Mana: "Akıl sahipleri o ırka susuzluklarında su dolu kovalarla su verdiler, hâlbuki onların boyunları susuzluktan kopmak üzere idi."

Şair burada Vali İbrahim ve kardeşi Muhammed'in sıradanlık ve fakirlikten nimet ve saltanata yeni ulaştıklarını, bunun yeğenleri Hişam b. Abdulmelik sayesinde olduğunu ve sonradan görme oldukları için de ikramda bulunamadıklarını ima etmektedir.

³¹⁹ Muhammed b. Yezîd el-Muberrid, **el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-edeb**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1997, I/155.

³²⁰ el-'Aynî, **a.g.e**, II/22.

İstîshâd Yönü: Mukârebe fiilerinden biri olan كرب fiilin haberi, genellikle أن (mastariyye) edatından yoksun olarak gelir. Bazen أن ile de gelmektedir. Şâhit beyitte aslında تَتَقَطَع olup ت harfi hazfedilmiş olan تَقَطَع fiili muzarinin أن ile gelmiş olması buna delil olmuştur.³²¹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudârî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 40

Arapça Metin: يُوشِكُ مَنْ فَرَّ مِنْ مَنِيَّتِهِ فِي بَعْضِ غَرَاتِهِ يُؤَافِقُهَا

Şair: Umeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafî³²² (ö. 9/631)

Bahir: Munsarih

K. Matla'ı:³²³ بَاتَتْ هُمُومِي تُرِي طَوَارِقُهَا أَكْفُ عَيْنِي وَالذَّمْعُ سَابِقُهَا

³²¹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 54.

³²² Arapların itifakıyla Sakîf kabilesinin en büyük şairi olan Umeyye b. Ebi's-Salt Câhiliye dönemi şairidir. Babası Ebu's-Salt ve sahabeden olan oğlu Kasım da kendisi gibi şairdirler. Semâvî kitapları okumuş, putlardan ictinâb etmiş ve içkiyi kendine haram kılmıştı. Okuduğu kitaplarda Hicâz bölgesinden bir peygamber gönderileceğini bildiği için kendisinin peygamber olacağını arzuluyordu. Peygamber (s.a.v.) gönderilince haset edip iman etmemiştir. Şiirlerinde hanif dinini, Allah'ın birliğini işlediği gibi Bedir savaşında öldürülen müşriklere de ağıt yakmıştır. Peygamber (s.a.v.) onun hakkında: “Şiirleri iman etti fakat kalbi inkâr etti,” demiştir. A'râf suresinin 175. ayetinin Umeyye hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Hicretin dokuzuncu yılında Tâîf'te ölmüştür. Ahmed b. Ali b. Hacer el, 'Askalânî, **el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe**, thk. 'Adîl Ahmed Abdulmevcûd- Ali Muhammed Ma'ûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1945, h, I/384.

³²³ Umeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafî, **Divânu Umeyye b. Ebi's-Salt**, thk. Seci' Cemil el-Cubeylî, Dâru Sâdir, Beyrut 1998, s, 169.

Lügat: فَرَّ، يَفِرُّ، فَرًّا: Firar etmek, kaçmak.³²⁴ غَفْلَةٌ، عَرَاةٌ، يَغْفُلُ، عَرَاةٌ: Gaflet, dikkatsizlik.³²⁵

M. Rivayet: ³²⁶ يَوْمًا عَلَى غِرَّةٍ يُؤَافِقُهَا يُوْشِكُ مَنْ فَرَّ مِنْ مَنِيَّتِهِ

Mana: “(Savaş alanında) ölümünden kaçan kişinin bazı gaflet anlarında ölümle karşılaşması yakındır.”

İstîshâd Yönü: كَادَ ve أَوْشَكَ fiillerinin dışında kalan mukârebe fiillerinin tümü gayr-ı mutasarrıftır. Yani sadece mazi kalıbında kullanılırlar. Fakat bu iki fiil, mazi kalıbında geldiği gibi muzarı kalıbında da gelebilmektedir. Şâhid beyitte أَوْشَكَ fiilinin muzarı kalıbı olan يُوْشِكُ fiilinin gelmiş olması buna delil olmuştur.³²⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Şuzuri'z-Zeheb.

Beyit No: 41

Arapça Metin: فَمُوشِكَةٌ أَرْضُنَا أَنْ نَعُودَ خِلَافَ الْأَنْبِيَاءِ وَحُوشًا يَبَابًا

Şair: Usâme b. el-Hâris el-Huzelî³²⁸

³²⁴ Meccuddîn Ebû's-Sa'âdât b. Esîr el-Cezerî, **en-Nihâye fi ġarîbi'l-hadîs ve'l-eser**, “فر” mad, thk. Tâhîr Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut 1979.

³²⁵ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “غر” mad.

³²⁶ İbn 'Asâkir, **a.g.e**, IX/283.

³²⁷ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 55.

³²⁸ Benî 'Amr b. Hâris kabilesine mensub Cahiliye ve İslam dönemlerinde yaşamış muhadram bir şairdir. el,'Askalânî, **el-İsâbe**, I/338.

Kaynak kitaplarda bu şiir farklı şairlere isnâd edilmiştir. Örneğin *ed-Dureru'l-levâmi'* ve *el-Mekâsidu'n-nahviyye* adlı eserlerde bu şiir Ebû Sehm el-Huzelî adlı şaire isnâd edilmiş. *Haşiyetu İbn Hamdûn* adlı eserde ise İbn Suhaym el-Huzelî'ye isnâd edilmiş. *Şerhu Eş'âri'l-Huzeliyyin* adlı eserde ise şiir kasidesi ile zikredilmiş ve bizimde burada esas aldığımız şair Usâme b. el-Hâris'e isnâd edilmiştir.

Bahir: Mutekârib

K. Matla'ı: ³²⁹ أَنَابُوا وَكَانَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا أَبِي جَذْمٌ قَوْمِكَ إِلَّا ذَهَابًا

Lügat: الأنييسُ: Kafadar, yoldaş, ünsiyet kurulabilen herşey.³³⁰ اليباب: Boş, içinde hiçbir şey olmayan.³³¹

M. Rivayet: ³³² فَمُوشِكَةٌ أَرْضُنَا أَنْ تَعُودَ خِلَافَ الْخَلِيطِ وَخُوشًا يَبَابًا

Mana: “Vatanımızın dostlardan sonra viran ve kimsesiz bir halde kalması yakındır.”

İstishâd Yönü: Bir önceki beyitte *كاد* ve *أوشك* fiillerinin dışındaki mukarebe fiillerinin gayr-ı mutasarrıf olduklarını *كاد* ve *أوشك* fiillerinin ise mutasarrıf olduğunu ve bu fiillerin muzari kalıbında kullanıldığını söylemiştik. Bu beyitte ise *أوشك* fiilinin ism-i fâili olan *موشك* kalıbında da kullanıldığını görmekteyiz³³³.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Delîlu's-Sâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye.

³²⁹ Hasan b. Huseyn es-Sukkerî, *Şerhu Eş'âri'l-Huzeliyyîn*, thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc-Mahmud Muhammed Şâkir, Mektebetu Dâri'l-'Urûbe, Kahire, bty, II/1291.

³³⁰ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, “أنس” mad.

³³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “يب” mad.

³³² İbn Mâlik et-Tâî, *a.g.e*, I/451.

³³³ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 55.

13. FİİLE BENZEYEN HARFLER

Beyit No: 42

Arapça Metin: وَكُنْتُ أُرَى زَيْدًا كَمَا فِئِلَ سَيِّدًا إِذَا إِنَّهُ عَبْدُ الْقَعَا وَاللَّهَازِمِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lugat: هَازِمٌ، سَيِّدًا: Beyefendi, lider, başkan.³³⁴ سَادَ، يَسُودُ، سِيَادَةً: Şeref, yücelik.

هُرْمَةٌ: Alt ve üst damağın kökü, kulakların dibinde sakalın bittiği kemikler, çene kemiği.³³⁵

Mana: “Ben Zeyd’i -denildiği gibi- efendi bilirdim. Bir de baktım ki o ense ve altçene kemiğinin kuludur.”

İstişhâd Yönü: إِذَا الفجائية den sonra gelen اِنَّ edatı hem meksûr ve hem de meftûh okunabilir. Şâhid beyitte geçen إِذَا إِنَّهُ عَبْدُ الْقَعَا وَاللَّهَازِمِ cümlesinde bulunan إِذَا edatından sonra isim cümlesinin gelme gerekliliğinden dolayı اِنَّ meksûr okunabilir. Zira cümle başında gelen اِنَّ meksûr okunur. Veya meftûh bir şekilde okunur. Şöyle ki; اِنَّ edatı, kendinden sonra gelen isimlerle beraber te’vil-i mastar kalıbına girer ve mübtedâ olur. O zaman cümle فَإِذَا الْعُبُودِيَّةُ حَاصِلَةٌ şeklinde takdir edilir.³³⁶

³³⁴ ez-Zebîdî, Tâcu'l-‘arûs, “سود” mad.

³³⁵ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “هزم” mad.

³³⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 58.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Delîlu's-Sâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 43

Arapça Metin: أَوْ تَخْلِفِي بِرَبِّكَ الْعَلِيِّ أَيُّ أَبُو ذَيْيَالِكَ الصَّيِّ

Şair: Ru'be b. 'Accâc (ö. 145/762)

Bahir: Recez

K. Matla'ı: ³³⁷ لَتَقْعُدَنَّ مَقْعَدَ الْقَصِيِّ مِيَّيْ ذِي الْقَادُورَةِ الْمُقْلِيِّ

Lügat: ³³⁸ ذَيْيَالِكَ, ism-i.tasğir. ذَلِكَ: Yemin etmek, and içmek. حَلْفًا, حِلْفًا

Şuncağız. ³³⁹

Kıssa: Şair Ru'be henüz evladı yokken eşinin de hamile olmadığı bir zamanda sefere çıkar. Sefer dönüşünde evde bir çocuk görür ve eşine:

لَتَقْعُدَنَّ مَقْعَدَ الْقَصِيِّ مِيَّيْ ذِي الْقَادُورَةِ الْمُقْلِيِّ

أَوْ تَخْلِفِي بِرَبِّكَ الْعَلِيِّ أَيُّ أَبُو ذَيْيَالِكَ الصَّيِّ

“Sen, benim bu çocuğun babası olduğuma yüce Rabbinin üzerine yemin edene kadar, vallahi nefret edilen ve pislik sahibinin benden uzak olan konumunda oturacaksın,” der.

³³⁷ el-Birûsî, a.g.e, s, 190.

³³⁸ İbn Sîde, el-Muhkem, “حلف” mad.

³³⁹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “نا” mad.

Eşi de bu şiire şöyle karşılık verir:

لَا وَالَّذِي رَدَّكَ يَا صَفِيٍّ مَا مَسَّنِي بَعْدَكَ مِنْ إِنْسِيٍّ

غَيْرَ غُلَامٍ وَاحِدٍ فَتِيٍّ بَعْدَ امْرَأَيْنِ مِنْ بَنِي لُؤَيٍّ

وَأَخْرَيْنَ مِنْ بَنِي عَدِيٍّ وَخَمْسَةَ كَانُوا عَلَى الطَّرِيٍّ

وَسِتَّةَ جَاءُوا مَعَ الْعَشِيٍّ وَغَيْرَ تُرْكِيٍّ وَنَصْرَانِيٍّ

“Hayır, seni geri getiren Allah’a yemin ederim ki; sen gittikten sonra Luey kabilesinden mensup iki adamdan sonra delikanlılık çağında olan bir genç, Adiy kabilesinin geri kalanı, uzak diyarlardan gelen beş kişi, yatsı vakti gelen altı kişi, bir Türk ve bir Hıristiyan dışında hiçbir insan elini bana sürmemiştir.”

Ru’be hemen ayağa kalkıp eşinin ağzını kapatır: “Allah senin kahretsin,” der ve eşini boşar. Ve daha sonra “Eğer onun ağzını kapatmasaydım tüm insanları ve cinleri zikredecekti,” der.³⁴⁰

Mana: “Benim bu çocuğun babası olduğuma yüce Rabbinin üzerine yemin edene kadar, vallahi nefret edilen ve pislik sahibinin benden uzak olan konumunda oturacaksın.”

İstişhâd Yönü: Beyitte bulunan اِنَّ edatı meftûh vede meksûr okunabilir.

Meksur okunduğu zaman اِنَّ ve sonrası cevab-i kaseem cümlesi olarak ele alınır.

Meftûh okunduğu zaman ise اِنَّ, ma‘mulu ile beraber mastara te’vîl edilip تَخْلِفِي fiiline

mef’ûl bih gayr-ı sarîh olur.³⁴¹

³⁴⁰ es-Silmî, a.g.e, I/275.

³⁴¹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 58.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu'l-Hudarî.

Beyit No: 44

Arapça Metin: قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامَ لَنَا إِلَى حَمَامَتِنَا أَوْ نِصْفَهُ فَقَدِ

Şair: Ziyâd b. Mu'âviye **en-Nâbiga** (ö. 18/604)

Bahir: Basît

K. Matla'ı: ³⁴² يَا دَارَ مَيَّةَ بِالْعَلْيَاءِ فَالْسَّنْدِ أَفْوَتْ وَطَالَ عَلَيْهَا سَالِفُ الْأَبْدِ

Lügat: الحَمَامَة، الحَمَام: Güvercin, kumru, üveyik vb. küpeli her kuş.³⁴³ قَدْ: Kafi, yeterli.³⁴⁴

M. Rivayet: ³⁴⁵ قَالَتْ أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامَ لَنَا إِلَى حَمَامَتِنَا وَنِصْفَهُ فَقَدِ

Kıssa: Kasidenin kıssası farklı, içinde geçen şâhid beytin kıssası ise farklıdır. Kasidenin yazılma sebebi şu şekildedir;

Şair en-Nâbiğa (ö. m. 604), Hîre Kralı Nu'man b. Munzir'in (ö. m. 595) yakın dostu imiş. Öyle ki en-Nâbiğa, Nu'mân'dan aldığı hediye ve ikramlar sebebiyle altın tabak ve bardaklarda yemek yer, su içermiş. Birgün en-Nâbiğa kendisi gibi şair olan Munahhal b. 'Abîd el-Yeşkurî (ö. m. 603) ile beraber Nu'mân'ın meclisinde oturuyorlarmış. Munahhal, en-Nâbiğa'yı – Nu'mân'dan gördüğü izzet ve ikramdan dolayı – kıskanıyormuş.

³⁴² en-Nabiğa ez-Zubyânî, **a.g.e**, s, 14.

³⁴³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “حم” mad.

³⁴⁴ Râgıb el-İsfahânî, **el-Mufredât**, “قد” mad.

³⁴⁵ Nabiga ez-Zubyânî, **a.g.e**, s.24.

Nu‘mân, en-Nâbiğa’ya: “Ey Ebâ Umâme! Bir şiirinde el-Mutecerride’yi (Nu‘mân’ın eşi) tasvir et,” demiş.

en-Nâbiğa bir kaside yazmış ve kasidesinde el-Mutecerride’nin bütün uzuvlarını hatta zikredilmesi uygun olmayanları dahi nitelemiş.

Bunu fırsat bilen Munahhal, Nu‘mân’a: “(bu tasvir hayal ürünü olamaz) bu vasıfları tecrübe etmeden yazmak imkânsızdır,” demiş.

Bundan dolayı korkan en-Nâbiğa, Nu‘mân’dan kaçır ve Şam’da bulunan Gassân krallarına sığınır. Şam’da bulunduğu zamanlarda yazmış olduğu bu kasidesinde Nu‘mân’dan özür diler ve Munahhal’ın kendisi hakkında söylediği şeylerden uzak olduğunu dile getirir.³⁴⁶

Şâhid beytin kıssasına gelirse şair, bu beyitte Zerkâ el-Yemâme isimli bir bayanın sözüne işaret etmektedir. Bu bayan üç gün mesafesindeki uzaklığı görebiliyormuş ve bu bayanın kendine ait bir güvercini varmış. Birgün iki dağ arasında uçan bir güvercin sürüsü görmüş ve şöyle demiş:

كَيْتَ الْحَمَامِ لِيَّهِ إِلَى حَمَامَتِيَّةِ أَوْ نِصْفُهُ قَدِيَّةِ تَمَّ الْحَمَامُ مِيَّةِ

“Keşke bu güvercinler ve yarısı benim güvercinim ile beraber benim olsaydı, bana yeterliydi (ve) güvercinler yüz tane olurdu.”

Gördüğü güvercinler bir avcının ağına takılmış. Saydıklarında güvercinlerin altmışaltı tane olduğunu görmüşler, yarısı eklenince doksan dokuz olan güvercinlerin sayısı bayanın güvercinin de eklenmesiyle yüz tane olmaktadır.³⁴⁷

Mana: “O bayan, doğrusu keske bu güvercinler ve yarısı benim güvercinim ile beraber benim olsaydı, bana yeterliydi, dedi.”

³⁴⁶ Mustafa el-Galâyînî, *Ricâlu’l-mu‘allakâti’l-‘aşr*, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 1998, s, 273-274.

³⁴⁷ es-Silmî, *a.g.e*, I/280.

İstîşhâd Yönü: Fiile benzeyen harflere zâide ما bitiştiğinde -harflerin isim cümlesine ait olma özellikleri kalktığı için- amel etmezler. Fakat bu harflerden biri olan ليت harfi ise en-Nâbiga'nın şiirinde (nasb rivâyetine göre) görüldüğü üzere amel etmiştir. Şâhid beyitte bulunan أَوْ نِصْفَهُ sözcüğü mansub olup ليت harfinin ismi olan ve mahallen mansup konumda olan هَذَا sözcüğüne ma'tuf olmuştur.³⁴⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Neda.

Beyit No: 45

Arapça Metin: أَنَا ابْنُ أَبَا الصَّبِيْمِ مِنْ آلِ مَالِكٍ وَإِنْ مَالِكٌ كَانَتْ كِرَامَ الْمَعَادِنِ

Şair: el-Hakem b. Hakîm et-Tâî, **et-Tırmâmâh**³⁴⁹ (670/743)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:³⁵⁰ نَعَمْ وَالنَّوَى قَطَاعَةً لِلْقَرَائِنِ أَسَاءَكَ تَقْوِيضُ الْحَلِيْطِ الْمُبَايِنِ

³⁴⁸ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 59.

³⁴⁹ Emevî (Mervânî) devleti döneminde yaşamış İslam şairidir. Şam'da doğup büyümüştür. Şam askerleri ile beraber Kufe'ye yerleşmiştir. Kufe'ye geldiği zaman meclisinde bulunduğu heybetli bir şeyhin daveti üzerine Ezârîka (Hârici fırkasının bir kolu) mezhebini benimsemiştir. Memleket, mezheb ve kabile farklılığına rağmen şair Kumeyt b. Zeyd ile sıkı bir dostlukları vardı. Tırmâmâh fasih ve usta İslam şairleri arasında zikredilir. Öyle ki Arap şiir ravisi olan Hammâd er-Râviye, Tırmâmâh'ın Kufe mescidinde kendisine inşâd ettiği kasidesini "intihal" etmeye çalışmıştır. Şiirlerinde genellikle fahr ve hiciv sanatını kullanmıştır. Bu bağlamda Mufaddal şöyle demiştir: "Tırmâmâh hiciv etmeye başladığı an, sanki kendisine vahiy inerdi." Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, VIII/74; el-Hakem b. Hakîm et-Tâî et-Tırmâmâh, **Divanu't-Tırmâmâh**, thk. 'Azze Hasan, Dâru's-Şarkı'l-'Arabî, Beyrut 1994, s, 23-27-29.

³⁵⁰ et-Tırmâmâh, **a.g.e**, s, 263.

Lügat: الضَّيْمُ, ضَامٌ: Zulüm, haksızlık.³⁵¹ رَدَّدْتُ, قَوْمٌ أَبِيُّونَ وَأَبَاةٌ: Reddetmek, imtina etmek, razı olmamak.³⁵² عَدَنَ, الْمَعْدِنُ: Demir, gümüş altın vb. Madenlerin çıkarıldığı yer.³⁵³

M. Rivayet: ³⁵⁴وَإِنْ مَالِكٌ كَانَتْ كِرَامَ الْمَعَادِنِ وَنَحْنُ أَبَاةُ الضَّيْمِ مِنْ آلِ مَالِكٍ

Mana: “Ben zulmü reddeden Mâlik oğullarının evladıyım ve şüphesiz Mâlik kabilesinin aslı soylu ve asildir.”

İstîşâd Yönü: Fiile benzeyen harflerden biri olan اِنَّ edatı, muhaffef olduğu zaman amel etmesi azalır ve amel etmediği zaman da haberinde (إن النافية ve إن المخففة) birbirinden ayıran) lâm-i fârika'nın gelmesi gerekir. Fakat eğer cümlede bir karîne var ise o zaman haberin başına lâm-ı fârikanın gelmesi gerekmez. Şâhid beytin ilk mısrasının medih olmasından hareketle sonraki mısradaki bulunan اِنَّ edatının nâfiye olmadığı anlaşılmaktadır. Aksi takdirde beytin başı ve sonu birbirine zıt iki anlamı (övgü ve yergi) barındırmış olacaktır. Bundan dolayı haberde lâm-ı fârika gelmemiştir.³⁵⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Katri'n-Neda.

³⁵¹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “ضيم” mad.

³⁵² İbn Fâris, **Mu'cemu mekâyisi'l-luga**, “أبي” mad.

³⁵³ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “عدن” mad.

³⁵⁴ İbn 'Akîl, **a.g.e**, I/379.

³⁵⁵ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 61.

Beyit No: 46

Arapça Metin: شَلَّتْ يَمِينُكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

Şair: ‘Atike bnt Zeyd el-‘Adeviyye³⁵⁶ (ö. 40/660)

Bahir: Kâmil

K. Matla‘ı:³⁵⁷ عَدَرَ ابْنُ جُرْمُوزٍ بِفَارِسٍ بُهْمَةً يَوْمَ اللَّقَاءِ وَكَانَ غَيْرَ مُعَرِّدٍ

Lügat:³⁵⁸ شَلَّتْ يَدَهُ، تَشَلُّ، شَلًّا، شَلًّا: Elin kuruması, felç.

M. Rivayet:³⁵⁹ شَلَّتْ يَمِينُكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا وَجَبَتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

³⁶⁰ شَلَّتْ يَمِينُكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا كُتِبَتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

³⁶¹ تَكَلَّتْكَ أُمَّكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

³⁶² شَلَّتْ يَمِينُكَ إِنْ قَتَلْتَ مُبَارَكًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

³⁶³ تَا اللَّهُ رَبِّكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا وَجَبَتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

³⁵⁶ Ummu Kureyz bnt. Abdillâh’ın kızı ve cennet ile müjdenen Said b. Zeyd’in kız kardeşidir. Güzel ve üstün ahlak sahibi idi. Medine’ye hicret edenlerdendir. Eşi Abdullâh b. Ebî Bekr’in, Tâif muhasarasında aldığı yaradan dolayı vefat etmesiyle, (kesin olmamakla beraber) Zeyd b. el-Hattâb ile evlendi. Onun da Yemâme’de şehid olmasından sonra Hz. Ömer b. el-Hattâb ile evlendi. Hz. Ömer’in de şehadetinin ardından Zubeyr b. ‘Avvâm ile evlendi. Bazı kaynak kitaplarda aynı zamanda şaire olan ‘Atike’nin eşlerinin ardından söylediği mersiyeler mevcuttur. Medineliler: “Şehid olmayı isteyen Atike ile evlensin,” derlerdi. Yusuf b. Abdillâh el-Kurtubî, **el-İsti‘âb fi ma‘rifeti’l-Ashâb**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru’l-Cîl, Beyrut 1992, IV/1878; Ahmed b. Yahya el-Belâzurî, **Cumel min ensâbi’l-eşrâf**, thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1996, IX/433.

³⁵⁷ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, X/378.

³⁵⁸ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “شَلُّ” mad.

³⁵⁹ el-Eşmûnî, **a.g.e**, I/318.

³⁶⁰ Kemâluddîn el-Enbârî, **el-İnsâf**, II/526.

³⁶¹ Ali el-Halebî, **a.g.e**, III/169.

³⁶² Muhammed b. Ahmed Ebû’l-Arab el-İfrîkî, **el-Mihan**, thk. ‘Umer Suleymân el-‘Ukaylî, Dâru’l-‘Ulûm, Riyad 1984, I/108.

364 هَبَلْتِكَ أُمَّكَ إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

365 وَاللَّهِ رَبِّي إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

366 وَاللَّهِ رَبِّي إِنْ قَتَلْتَ لِمُسْلِمًا حَلَّتْ عَلَيْكَ عُقُوبَةُ الْمُتَعَمِّدِ

Kıssa: Hicretin otuzaltıncı senesinde meydana gelen Cemel Vak‘a’sında Hz. Zubeyr (m. 594/656), Hz. Aişe (m. 614/678) ile beraber Hz. Ali’ye (m. 600/661) karşı savaşmaktadır.

Savaşın kızıştığı bir anda Hz. Ali, Hz. Zubeyr’e:

“Ey Zubeyr! Allah aşkına, Hz. Peygamber’in sana: ‘Ali’yi seviyor musun?’ Senin de: ‘Onu sevmeme ne engel olabilir ki o, benim dayımın oğludur’ ve tekrar Hz. Peygamber’in: ‘sen zalim ve haksız bir şekilde onunla savaşacaksın’ dediği günü hatırlıyor musun?” diye seslenir.

Hz. Zubeyr: “Vallahi doğrudur. Fakat ben o günü unutmuştum,” der ve savaştan ayrılmış Mekke’nin yolunu tutar. Yolda Temîm kabilesinden bir kavim ile karşılaşır. İbn Curmûz adlı şahıs Hz. Zubeyr’i misafir eder. (tekrar yola revan olunca) İbn Curmûz kendini yol arkadaşı gibi göstererek Basra’dan dört farsah uzaklıkta olan Vadi’s-Sibâ‘ adlı mevkiye kadar onunla yürür ve orada kalleşçe Hz. Zubeyr’i öldürür. Ölüm haberini duyan ‘Atike b. Zeyd bu beyitlerle eşine ağıt yakar ve eşinin katiline beddua eder.³⁶⁷

Mana: “Sağ elin kurusun! Şüphesiz bir Müslümanı öldürdün, sana kasten mumin öldürenlerin cezası gerekli oldu.”

³⁶³ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, X/373.

³⁶⁴ Abdurrahman b. İshâk en-Nihâvendî, el-Lâmât, thk. Mâzın el-Mubârek, Dâru’l-Fikr, Dimaşk 1985, s, 116.

³⁶⁵ İsmail b. ‘Umer b. Kesîr el-Basrî, el-Bidâye ve’n-nihâye, Dâru’l-Fikr 1986, VII/249.

³⁶⁶ Muhammed b. Ahmed b. Kâymâz ez-Zehbî, Târîhu’l-İslâm ve vefeyâti’l-meşâhîri ve’l-a’lâm, el-Mektebetu’t-Tevfikiyye, Kahire, bty, III/215.

³⁶⁷ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, X/378.

Beyitte bulunan شَلَّتْ بِمَيِّنِكَ cümlesi ihbârî bir cümledir. Fakat şaire burada İnşâ'î anlamını kast etmektedir.³⁶⁸

İstişhâd Yönü: إن المخففة'den sonra gelen fiilin mübtedayı nash eden fiillerden olması gerekir. Bazen ise mufaffef إن edatından sonra nasih fiil gelmez. Şâhid beyitte bulunan إن قتلت cümlesinde إن edatından sonra nasih olmayan قتل fiilinin gelmiş olması buna delil olmuştur. Bu nadir bir kullanımdır ve başka bir söz buna kıyâs oluşturmaz.³⁶⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdahu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 47

Arapça Metin: عَلِمُوا أَنَّ يُؤْمَلُونَ فَجَادُوا قَبْلَ أَنْ يُسْأَلُوا بِأَعْظَمِ سُؤْلِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafîf

Lügat: جَادَ، جَوْدًا³⁷⁰: Ümit, rica, beklenti. أَمَلْتُه، أَوْمَلْتُهُ، تَأْمِيلاً

kendini feda etmek, cömert olmak.³⁷¹ السُّؤْلُ: İstenilen, dilenilen şey.³⁷²

³⁶⁸ es-Silmî, a.g.e, I/285.

³⁶⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 61.

³⁷⁰ İbn Fâris, Mu'cemu mekâyisi'l-luğa, "امل" mad.

Mana: “Onlar (insanlar tarafından) ümit edildiklerini şüphesiz bildiler. Bundan dolayı daha istenilmeden en büyük isteği bağışladılar.”

İstîşhâd Yönü: Fiile benzeyen harflerden olan اَنَّ tahfîf edildiği zaman da amel eder. İsmi içinde mükadder, haberi ise cümle (isim veya fiil) şeklinde gelir. Eğer kendinden sonra gelen haber, dua olmayan mutasarrıf fiil olursa muhaffef اَنَّ ve haberi arasında قد, nefiy (لا ve لن), tenfîs (سوف ve سين) veya لو edatlarından birisi gelir. Bazen ise اَنَّ ve haberi arasında hiçbir fasıl gelmez. Şâhit beyitte bulunan haberin سَيُؤْمَلُونَ şeklinde gelmemiş olması, haberin fasıl olmadan اَنَّ يُؤْمَلُونَ şeklinde gelebileceğinin caiz olduğuna delil olmuştur.³⁷³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 48

Arapça Metin: فِي فِتْيَةٍ كَسِيُوفِ الْهِنْدِ قَدْ عَلِمُوا أَنَّ هَالِكُ كُلِّ مَنْ يَخْفَى وَيَنْتَعِلُ

Beytin İstîşhâda konu olan ikinci mısrası el-'A'sâ'nın (ö. 7/629) divanında اَنَّ
اَنَّ فِي فِتْيَةٍ كَسِيُوفِ الْهِنْدِ قَدْ عَلِمُوا أَنَّ هَالِكُ كُلِّ مَنْ يَخْفَى وَيَنْتَعِلُ şeklinde rivayet edilmiştir. *Hizânetu'l-edeb* adlı eserde اَنَّ
اَنَّ هَالِكُ كُلِّ مَنْ يَخْفَى وَيَنْتَعِلُ mısrasının mesnû' olduğu, nahiv âlimlerinin muhaffef اَنَّ

³⁷¹ Lûvîs Ma'lûf, a.g.e, “جاد” mad.

³⁷² el-Cevherî, es-Sihâh, “سال” mad.

³⁷³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 62.

edatından sonra merfû‘ bir ismin (هَالِك) gelmesi için bu mısrayı değiştirdikleri ifade edilmektedir.³⁷⁴

Şair: Meymûn b. Kays el-Vâilî, **el-A‘şâ**³⁷⁵ (ö. 7/629)

Bahir: Basît

K. Matla‘ı:³⁷⁶ وَهَلْ تُطِيقُ وَدَاعًا أَيُّهَا الرَّجُلُ وَدِعْ هُرَيْرَةَ إِنَّ الرَّكْبَ مُرْتَجِلُ

Lügat: حَفِيّ، بَحْفَى، حَفَى: Çıplak ayaklı

olmak, ayağında mest ve ayakkabının olmaması.³⁷⁸ نَعَلٌ، ائْتَعَلَ: Ayakkabı giymek.³⁷⁹

M. Rivayet:³⁸⁰ فِي فِتْنَةٍ كَسُيُوفِ الْهِنْدِ قَدْ عَلِمُوا أَنَّ لَيْسَ يَدْفَعُ عَنْ ذِي الْحَيْلَةِ الْحِيَاءُ

Kıssa: *el-Eğani* adlı eserin yazarı, el-A‘şâ’nın kendisinden rivayet ederek şiirin kıssasını şu şekilde zikretmiştir:

Hadramevt’de ikamet eden Kays b. Ma‘diyekrib’i kast ederek yola koyuldum. Daha önce o bölgede seyahatte bulunmadığım için Yemen diyarında yolumu kaybettim ve ardından yağmura tutuldum. Sığınabileceğim bir yer ararken gözüm kıldan yapılmış bir çadıra ilişti ve çadıra doğru yöneldim. Çadırın kapısında bekleyen

³⁷⁴ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, VIII/391.

³⁷⁵ Câhiliye döneminin birinci tabaka şairlerindedir. Yemâme’nin Manfûha köyünde doğmuş ve orada ölmüştür. Görme yetisinin zayıf olmasından dolayı kendisine Ebû Basîr ve el-‘A‘şâ denilmiştir. Ömrünün sonlarında ise görme yetisini bütünüyle kaybetmiştir. şarab ve medih şairi olarak bilinmektedir ve şiirlerinin birçoğunda da şarabı vafsetmektedir. Arap ve Fars krallarını çokça ziyaret ettiğinden dolayı şiirlerinde farsça sözcüklere raslanılmaktadır. Mu‘allakâ sahibi olan şair, şiirlerini şarkı tarzında söylediği için kendisine Sennâcetu’l-‘Arab (Arab Çengcisi) denmiştir. Câhiliye şairlerinin hiçbiri onun kadar fazla şiir söylememiştir. Uzun bir ömür yaşayan şair, İslam dininin zuhûruna kadar yaşamış fakat iman etmemiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e.**, VII/341. ez-Zevzenî, **Şerhu’l-mu‘allakâti’l-‘aşr**, s, 306.

³⁷⁶ Meymûn b. Kays el-Vâilî A‘şâ el-Kebîr, **Divânu’l-A‘şâ el-Kebîr**, thk. Muhammed Huseyn, Mektebetu’l-Adâb, Kahire, bty, s, 55.

³⁷⁷ Ebû’l-Feth Burhânuddîn Nasîr el-Mutarrizî, **el-Muğrib**, “حنفي” mad, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut, bty.

³⁷⁸ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l ‘ayn**, “حنفو، حنفي” mad.

³⁷⁹ İbn Sîde, **el-Muhassas**, thk. Hâilil İbrahim Cifâl, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut 1996, I/409.

³⁸⁰ A‘şâ el-Kebîr, **a.g.e.**, s, 59.

ihhtiyar bir adam görüp kendisine selam verdim. İhtiyar selamımı aldı, devemi evinin yanında bulunan başka bir çadıra koydu. Ben de yükümü indirip oturdum.

İhtiyar: “Kimsin ve nereye gidiyorsun?” dedi.

Ben: “el-A‘şâ, Ma‘diyekrib’i ziyaret etmeye gidiyorum,” dedim.

İhtiyar: “ok yaşa! Senin onu bir şiirle dğn düşünüyorum,” dedi. Evet dedim. İhtiyar: “Şiirini bana söyler misin?” dedi. Kasidenin matla‘ beytini

رَحَلَتْ سُمَيَّةُ عُذْوَةَ أَجْمَاهَا عَضَيْتِ عَلَيْكَ فَمَا تَقُولُ بَدَا لَهَا

Sylediğimde, ihtiyar: “Bu kadarı kâfi, peki nisbette bulunduğun Sümeyye kimdir?” diye sordu.

“Sümeyye’yi tanımam o sadece zihnime bırakılmış bir isimdir,” dedim.

İhtiyar: “Ey Sümeyye! Dışarı ık,” diye seslendi. İçeriden beş yaşında bir kız çocuğ dışarı çıkıp “ne istiyorsun babacığım,” dedi.

İhtiyar: “Başında sana nisbette bulunduğum kasideyi amcana oku bakalım,” dedi.

Kız, kasidenin hiçbir harfini eksiltmeden sonuna kadar okudu. İhtiyar, kıza eve dönmesini söyledi.

Daha sonra ihtiyar, bana: “Bunun dışında herhangi bir şiir inşâd ettin mi?” diye sordu.

“Evet, Yezîd b. Misher isimli amcaoğlumla aramda, her amcaoğulları arasında olabilecek bir kırgınlık olmuştu. O beni hicvetti, ben de onu hicveden bir kaside yazdım ve onu susturdum,” dedim.

İhtiyar “Onun hakkında ne söyledin?” dedi. Ona (mevzu bahis) kasidenin matla‘ını okumaya başladım. İlk beyti okuduğmda bana: “Bu kadarı yeterli, nisbette bulunduğun Hüreyre kimdir?” diye sordu. “Hüreyre’yi tanımam onun mevzusu da birinci şiir gibidir,” dedim.

İhtiyar: “Ey Hüreyre!” diye seslendi. İlk gelen kız çocuğunun yaşında bir kız çıkageldi.

İhtiyar: “Yezîd b. Misver’i hicvettiğim şiiri amcana oku,” dedi. Kız hiçbir harfi eksiltmeden kasideyi baştan sona kadar okudu.

Şasırdım, ellerim yana düştü, titremeye başladım. Benim durumumu gören ihtiyar: Ey Ebâ Basîr! ben senin içgüdün (cin), diline şiir ilkâ eden Mishal b. Esâse’yim” deyince nefsim sükûnete erdi. Yağmurun dinmesiyle beraber bana yolu gösterdi ve: “Kays vilayetine ulaşana kadar sağa-sola sapmadan yürü,” dedi.³⁸¹

Mana: “Ben çıplak ayaklı (fakir) ve ayakkabı giyen (zengin) herkesin öleceğini bilen, Hint kılıçları gibi (sert ve bahadır) bir grup delikanlı ile beraber (sabah erken meyhaneye gittim.)”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte muhaffef أن'den sonra gelen fiil cümlesinin kurallarını anlatmıştık. Yerine göre fasıl gelmesinden de bahsetmiştik. أن'den sonra gelen isim cümlesinde ise böyle bir fasıla gerek yoktur. Şâhid beyitte bulunan كَلُّ هَالِكٌ isim cümlesinin fasıl olmaksızın أن edatından sonra gelmiş olması buna delil olmuştur.³⁸²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Ilevâmi'; Hem'û'l-Hevâmi'; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 49

Arapça Metin: وَوَجْهِ مُشْرِقِ النَّحْرِ كَأَنْ تَدْبَاهُ حُقَّانِ

³⁸¹ Abdulkadir el-Bağdâdî, a.g.e, VIII/395-396.

³⁸² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 62.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hezec

Lügat: النَّحْرُ: Göğüste gerdanlığın takıldığı yer, göğsün üst tarafı.³⁸³ حَقَّاقٌ,

الحَقَّاقُ: Fildişi, cam vb. maddelerden yapılan küçük, kapaklı kap, hokka,³⁸⁴

M Rivayet: ³⁸⁵ كَأَنَّ تَدْيِيهَ حُقَّانٍ وَوَجْهٍ مُشْرِقِ النَّحْرِ

³⁸⁶ كَأَنَّ تَدْيَاهُ حُقَّانٍ وَوَجْهٍ مُشْرِقِ اللَّوْنِ

³⁸⁷ كَأَنَّ تَدْيِيهَ حُقَّانٍ وَصَدْرٍ مُشْرِقِ النَّحْرِ

³⁸⁸ كَأَنَّ تَدْيِيهَ حُقَّانٍ وَوَجْهٍ حَسَنِ النَّحْرِ

Mana: “Gerdanı ışık saçan bazı yüzler vardır. O gerdan sahibinin göğüsleri, hokka gibi (ufak ve yuvarlak) dir.”

İstişhâd Yönü: Fiile benzeyen harflerden biri olan كَأَنَّ harfi muhaffef edildiği zaman amel etmeye devam eder. İsmi, bazen gizli bazen ise bariz bir şekilde gelir. Haberi ise müfred gelebildiği gibi bazen de cümle olarak gelmektedir. Şâhid beyitte muhaffef olarak gelmiş olan كَأَنَّ edatının isminin, içinde müstetir zamir

³⁸³ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “نحر” mad.

³⁸⁴ İbrâhim Mustafa, **el-Mu‘cemu’l-vasîf**, “حق” mad.

³⁸⁵ Abdulhak b. Gâlib b. ‘Atiyye el-Endulusî, **el-Muharreru’l-vecîz fi tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz**, thk. Abdusselam Abduşşafi Muhammed, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1422 h, III/210.

³⁸⁶ el-‘Aynî, **a.g.e**, II/85.

³⁸⁷ İbn ‘Akîl, **a.g.e**, I/391.

³⁸⁸ Mansûr b. Muhammed el-Mervezî, **Tefsîru’l-Kur’an**, thk. Yasir b. İbrahim; Ganîm b. Abbas b. Ganîm, Dâru’l-Vatan, Riyâd 1997, II/462.

olarak gelmesi ve haberinin (ثَدْيَاهُ حُقَّانٍ) mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi olarak gelmiş olması buna delil olmuştur.³⁸⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 50

Arapça Metin: وَيَوْمًا تَوَافِينَا بِوَجْهِ مُفَسِّمٍ كَأَنَّ ظَنَبِيَّةً تَعْطُو إِلَى وَارِقِ السَّلَمِ

Şair: 'İlbâ' b. Erkam b. 'Avf el-Yeşkurî³⁹⁰

Kaynaklarda beytin şairi hakkında ihtilaflar mevcuttur. *Hizânetu'l-edeb* adlı eserde Sîbeveyhi'nin bu beyti İbn Suraym el-Yeşkurî'ye, Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin Râşid b. Şihâb el-Yeşkurî'ye, İbn el-Mustavfi'nin İbn Efram el-Yeşkurî'ye, İbn Berrî'nin Bâğit b. Suraym'e isnâd ettikleri ve *el-Emâlî* adlı eserde ise beytin el-Erkam el-Yeşkurî'ye isnâd edildiği ifade edilmektedir. Abdulkâdir el-Bağdâdî ise şiiri 'İlbâ' b. Erkam el-Yeşkurî'ye isnâd etmektedir.

Bu muhtelif rivayetlerin ortak noktası zikredilen şairlerin bütünüyle Câhiliye dönemi şairleri olmaları³⁹¹ ve tümünün aynı kabileyeye mensub olmasıdır. *el-Mekâsîdu'n-nahviyye* adlı eserde ise şiir Erkam b. 'İlbâ' el-Yeşkurî'ye isnâd edilmiştir.

Bahir: Tavîl

³⁸⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 62.

³⁹⁰ Bakılan kaynaklarda şairin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

³⁹¹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, X/414.

K. Matla‘ı: ³⁹² أَلَا تِلْكَمَا عَرَسِي تَصُدُّ بِوَجْهِهَا وَتَزْعُمُ فِي جَارَاتِهَا أَنَّ مَنْ ظَلَمَ

Lügat: القَسَامُ: Güzellik, cemal. مُقْسَمٌ الْوَجْهِ: Güzel yüzlü, güzel.³⁹³ إِرِي ve dikenli meşe ağacı, çalılık.³⁹⁴

M. Rivayet: ³⁹⁵ كَأَنَّ ظَبِيَّةً تَعْطُو إِلَى نَاضِرِ السَّلْمِ فَيَوْمًا تَوَافَيْنَا بِوَجْهِ مُقْسَمٍ

Kasidenin Teması: Kaside iki temel amaç barındırmaktadır. Birincisi şair eşinden ve eşiyle yaşadığı zorlu hayattan şikâyet etmektedir. Eşi bazen çok ılımlı bir kişiliğe sahip olurken bazen komşuların bile gördüğü ters ve huysuz bir karektere dönüşmektedir. İkincisi, şair Hire kralı Nu‘man b. Munzir’in ((ö.m. 595)) himayesine aldığı,³⁹⁶ koruduğu bir koçu öldürdüğü için Nu‘mân b. Munzir’e macerâsını anlatmakta ve af dilemektedir.³⁹⁷

Mana: “Birgün yapraklı selem (iri ve dikenli meşe) ağacına uzanan ceylan misali, bizi güzel bir yüzle karşılıyor.”

Kasidenin şâhid beyitten sonraki beyti:

وَيَوْمًا تُرِيدُ مَالَنَا مَعَ مَا هَا فَإِنْ لَمْ تُنَلِّهَا لَمْ تُنَمِّنَا وَمَ تَنَمِّ

“Birgün ise kendi malını ve bizim malımızı talep ediyor, eger dediğini elde etmezse bizi uyutmuyor kendisi de uyumuyor.”

Beyit münferid olarak zikredildiği zaman şiirin medih türünde yazıldığı ve şairin sevgilisini övdüğü anlaşılmaktadır. Fakat kasidenin tümüne bakıldığında bu

³⁹² Abdumelik b. Kureyb el-Asma‘î, **el-Asma‘ıyyât ihtiyâru’l-Asma‘î**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir- Abdusselam Hârûn, Beyrut, bty, s, 157.

³⁹³ İbn Fâris, **Mu‘cemu mekâyisi’l-luğa**, “قسم” mad.

³⁹⁴ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “سلم” mad.

³⁹⁵ el-Asma‘î, **a.g.e**, s.157.

³⁹⁶ Nu‘man b. Munzir kendine ait hayvanı kesmeye kimin cüret edeceğini görmek için besili, semiz bir koçun boynuna bıçak bağlayıp serbest bırakır. Koç, Yeşkur kabilesinin bulunduğu yere gelince ‘İlbâ‘ b. Erkam koçu keser. Mahmud b. ‘Umer ez-Zemahşerî, **el-Mustaksâ fi emsâli’l-‘Arab**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1987, II/209.

³⁹⁷ el-Asma‘î, **a.g.e**, s, 157.

beytin medih içermesine rağmen şairin amacının eşini yermesi ve onunla yaşanan hayatın zorluğuna dikkat çekmesi görülecektir.

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte zikrettiğimiz genel kurallardan sonra muhaffef olan كَأَنَّ edatının isminin içinde müstetir zamir, haberinin ise isim cümlesi olarak geldiğini ifade etmiştik. Bu beyitte ise aynı kurallar dâhilinde haberin (طَبِئَةً) müfred isim olarak gelmiş olması istişhâd olmuştur.³⁹⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Hâşiyetu'l-Hudarî; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'û'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

14. CİNSİ NEFYEDEN لا

Beyit No: 51

Arapça Metin: فَلَا أَبَ وَأَبْنَا مِثْلَ مَرْوَانَ وَابْنِهِ إِذَا هُوَ بِالْمَجْدِ ائْتَدَى وَتَأَزَّرَا

Şair: Kumeyt b. Ma'rûf el-Fak'asî³⁹⁹ (ö.60/680)

Kaynakların genelinde bu beytin sahibi: 'Abd Menât kabilesinden bir adam şeklinde ifade edilmiştir. *Meşâhidu'l-insâf fi şevâhidi'l-Keşşâf* adlı eserde ise bu beyit el-Ferazdak'a (ö. 114/732) nisbet edilmiştir. *İdâhu şevâhidi idâh* ve *'Aşaratu şu'ara mukillûn* adlı eserlerde ise beyit Kumeyt b. el-Ma'rûf'a isnâd edilmiştir. el-

³⁹⁸ el-Mekkûdî, a.g.e., s. 62.

³⁹⁹ Ebû Eyyûb künyesine sahip olan şair Esed kabilesine mensuptur. Dedesi, babası, annesi, kardeşi ve oğlu kendisi gibi şairdiler. Torunu Kumeyt ile iltibâs olmaması için kendisine Kumeyt el-Ekber denilmiştir. Ölüm tarihi hakkında ihtilaflar mevcuttur. Hz. Muaviye'nin vefat tarihi olan hicretin altmışınca senesine kadar yaşadığı söylenmişse de şiirinde medhettiği Süleyman b. Abdilmelik'in halife olduğu hicretin doksan altıncı yılından sonra ölmüş olması daha sahihtir. ez-Ziriklî, a.g.e., V/233; Hâtım Sâlih ed-Dâmin, 'Aşeretu şu'ara' mukillûn, s.155, nşr. Vezâretü't-Ta'limi'l-'Alî, Câmi'atu Bağdad 1990, s. 155.

Ferzadak'ın divanında bu beyit bulunmadığı için beytin Kumeyt'e ait olduğunu düşünmekteyiz.⁴⁰⁰

Bahir: Tavîl

Lügat: المَجْدُ: Şeref, asalet, kişinin atalarından dolayı elde ettiği büyüklük, izzet.⁴⁰¹ ارتَدَى: Ridâ' (gömlek) giyinmek.⁴⁰² أَزْرَتْ فُلَانًا: Birine îzâr (peştamal) giydirmek.⁴⁰³

M. Rivayet:⁴⁰⁴ إِذَا هُوَ بِالْمَجْدِ ارْتَدَى وَتَأَزَّرَا

فَلَا أَبَ وَابْنًا مِثْلَ مَرْوَانَ وَابْنِهِ إِذَا مَا ارْتَدَى بِالْمَجْدِ ثُمَّ تَأَزَّرَا⁴⁰⁵

Mana: “O (Mervân), şeref rida'sını (üst elbise) ve izârını (peştamal) kuşandığı için hiçbir baba ve oğul, Mervân ve oğlu (Abdumelik) gibi (asil ve aziz) değildir.”

İstîşâd Yönü: Cinsi nefyeden لا edatının mebnî olan ismine, لا edatı tekrar edilmeksizin bir isim atıf edilirse atfedilen isim, merfû' veya mansûb bir şekilde i'râb edilebilir. Şâhid beyitte لا edatı tekrar edilmemiş olan وَابْنًا isminin, beytin başında geçen لا edatının fetha üzere mebnî olan ismine (أَبَ), atıf edilmiş olması, mansûb olarak i'râblanabileceğine delil olmuştur.⁴⁰⁶

⁴⁰⁰ Hatim ed-Dâmin, **a.g.e**, s, 179.

⁴⁰¹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “مجد” mad.

⁴⁰² Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “ردى” mad.

⁴⁰³ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e**, “زر” mad.

⁴⁰⁴ Hasan b. Abdillâh el-Kaysî, **Îdâhu şevâhidi'l-îdâh**, thk. Muhammed b. Hamûd ed-De'cânî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî. Beyrut 1987, I/273.

⁴⁰⁵ Ebû Bekr el-Enbârî, **ez-Zâhir**, I/14.

⁴⁰⁶ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 65.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 52

Arapça Metin: هَذَا وَجَدِكُمْ الصَّعَاؤُ بِعَيْنِهِ لَا أُمُّ لِي إِنْ كَانَ ذَلِكَ وَلَا أَبُ

Şair: Damra b. Damra en-Nehşeli⁴⁰⁷ (ö. ?)

Kaynaklarda bu beyit şairi hakkında en fazla ihtilaf edilen beyitlerin başında gelmektedir. Ebû Reyyâş (ö.339/951), beyti Hemmâm b. Murre'ye isnâd etmiştir. Şerhu ebyâtü Sîbeveyhi adlı eserde ise bu beyit Mizhac kabilesinden bir adama nisbet edilmiştir. es-Seyrâfi (ö. 368/979), şiirin Zurâfe el-Bâhilî'ye, Âmidî (ö. 371/981)ise Huney b. el-Ahmer'e ait olduğunu söylemişlerdir. Ebû Muhammed el-A'râbî'nin (ö. 170/786) rivayetine göre ise şiir 'Amr b. Gavs'a aittir. İbn A'râbî (ö. 150/767) ise şiirin İslam döneminden beşyüz yıl önce söylendiğini iddia etmiştir.⁴⁰⁸

Bahir: Kâmil

K. Matla'ı: ⁴⁰⁹ وَأَخْوَك نَافِعُكَ الَّذِي لَا يَكْذِبُ يَا ضَمْرُ أَحْبَبْتِ وَلَسْتَ بِكَاذِبٍ

Lügat: الصَّعَاؤُ: Zillet, eziklik, haksızlık.⁴¹⁰

M. Rivayet: ⁴¹¹ دَأَكُمْ وَجَدِكُمْ الصَّعَاؤُ بِأَسْرِهِ لَا أُمُّ لِي إِنْ كَانَ ذَلِكَ وَلَا أَبُ

⁴⁰⁷ Cahiliye dönemi şairlerinden ve cesaret sahibi kabile reislerinden sayılan şairin asıl ismi Şıkka b. Damra idi. Nu'mân b. Munzir, şairin ismini Damra b. Damra olarak tebdil etmiştir. Arap kabileleri arasında cereyan eden ve "Eyyâmu'l-'Arab" diye tabir edilen savaşlardan biri olan Zâtu's-Şukûk olayında Esed kabilesine kendi topraklarında saldırıp onları mağlub etmiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e.**, III/144.

⁴⁰⁸ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, II/38.

⁴⁰⁹ el-'Aynî, **a.g.e.**, II/106.

⁴¹⁰ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, "صغر" mad.

هَذَا لَعَمْرُكُمُ الصَّغَارُ بِعَيْنِهِ لَا أُمُّ لِي إِنْ كَانَ ذَاكَ وَلَا أَبٌ⁴¹²

Kıssa: Şiirin aidiyeti hakkındaki farklı görüşler şiirin inşâd nedeninde de kendini göstermektedir. Biz burada *Hizânetu'l-edeb* adlı eserde zikredilen inşâd sebebini aktaracağız. Şair Damra annesine iyilikte bulunan, hürmet gösteren biriymiş. Buna rağmen annesi onu değilde Cundub isimindeki (isyankâr) kardeşini tercih eder ve üstün tutarmış. Damra, annesinin tutumunu bu şiiri söyleyerek eleştirmiştir.⁴¹³

Mana: “Atanıza yemin ederim ki bu (yaptığınız) küçümsemenin ta kendisidir. Eğer böyle ise benim annem ve babam yoktur. (olmasın)”

Beytin daha iyi anlaşılması için beytin evvelinde bulunan iki beyti de zikretmekte fayda vardır.

وَإِذَا تَكُونُ كَرِيهَةً أَدْعَى هَهَا وَإِذَا يُحَاسُ الْحَيْسُ يُدْعَى جُنْدُبُ

عَجَبًا لِيَلِكُ فَضِيَّةً وَإِقَامَتِي فِيكُمْ عَلَى تِلْكَ الْقَضِيَّةِ أَعْجَبُ⁴¹⁴

“Savaş ve şiddet olduğunda ben çağrılıyorum, yağlı hurma helvası yapıldığında ise Cundub davet ediliyor. Bu vaka ne kadar da ilginç! Benim buna rağmen sizinle kalmam ise daha ilginçtir.”

İstîşâd Yönü: Bir önceki beyitte dediğimiz gibi; Cinsi nefyeden لا edatının mebnî olan ismine, لا edatı tekrar edilmeksizin bir isim atıf edilirse atfedilen isim, merfû‘ veya mansûb bir şekilde i‘râb edilebilir. Şâhid beytin sonunda tekrar edilen لا

⁴¹¹ Ebû'l-Hasan el-Mucâşi'î el-Ahfeşu'l-Evsat, **Ma‘âni'l-Kur'an li'l-Ahfeş**, thk. Hudâ Mahmûd Karâ'a, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1990, I/26.

⁴¹² Muhammed b. es-Serî İbn Serrâc en-Nahvî, **el-Usûl fi'n-nahv**, thk. Abdulhuseyn el-Fetelî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, bty, I/386.

⁴¹³ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, II/38.

⁴¹⁴ el-'Aynî, **a.g.e**, II/107.

edatı zâide olduğu için kendinden sonra gelen أَبُّ ismi, mısranın başında geçen لَأُمُّ edatının ve isminin mahalline atıf edilip merfu‘ okunmuştur.⁴¹⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 53

Arapça Metin: وَرَدَّ جَازِرُهُمْ حَرْفًا مُصْرَمَةً وَلَا كَرِيمٍ مِنَ الْوَلْدَانِ مَصْبُوحٌ

Bu beyitte telfîk vardır. Bir beytin ilk mısrası alınıp başka bir beytin son mısrasına bitiştirilmiştir. Şiir aslında şu şekildedir.

وَرَدَّ جَازِرُهُمْ حَرْفًا مُصْرَمَةً فِي الرَّأْسِ مِنْهَا وَفِي الْأَصْلَاءِ تَمْلِيحٌ

إِذَا اللَّقَاحُ عَدَتْ مُلْقَى أَصْرَتِهَا وَلَا كَرِيمٍ مِنَ الْوَلْدَانِ مَصْبُوحٌ⁴¹⁶

Şair: Nebît kabilesinden biri

Bahir: Basît

K. Matla‘ı:⁴¹⁷ هَلَا سَأَلَتِ النَّبِيِّينَ مَا حَسَبِي عِنْدَ الشِّتَاءِ إِذَا مَا هَبَّتِ الرِّيحُ

Lügat: الحَرْفُ: Zayıf, çelimsiz⁴¹⁸. كَاسَ: kasap. جَازِرٌ: Kesmek, doğramak, جَزَّرَ, جَزْرًا

veya iri deve.⁴¹⁹ نَاقَةٌ مُصْرَمَةٌ: Küvvetlenmesi için memesi kesilen ve sütü kurutulan

⁴¹⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 65.

⁴¹⁶ el-‘Aynî, a.g.e, II/125; Hâtım b. Abdillâh et-Tâî, **Divânu Hâtım et-Tâî**, şrh. Yahya b. Mudrik et-Tâî, thk. Hanna Nasr el-Hittî, Dâru'l-Kitâbi'l-‘Arabî, Beyrut 1994, s, 63.

⁴¹⁷ el-‘Aynî, a.g.e, II/125.

⁴¹⁸ Sa‘dî Ebû Habîb, **el-Kâmûsu'l-fikhî luğaten ve istilâhen**, “جزر” mad, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1988.

deve.⁴²⁰ الصَّبْوُح: Sabah vakti içilen veya yiyilen her şey,geceden sabaha kalan ve içilen meşrubât.⁴²¹

Kıssa: Hâtim et-Tâî (ö. m. 578), Yemen meliklerinden birinin kızı olan Mâviyye bnt. ‘Afzer’i istemeye gider. Mâviyye’nin yanına varınca en-Nâbiğa ez-Zubyâni (ö. m. 604) ve Nebît kabilesinden bir adamın da Mâviyye’yi istemeğe geldiklerini görür.

Mâviyye onlardan konaklama yerlerine dönmelerini, herbirinden kendi konumlarını ve iyi fiillerini içeren birer şiir yazmalarını ister ve onlara: “Sizin en asil ve en şair olanınızla evleneceğim,” der.

Konaklama yerlerine dönen adaylar develer keserler. Cariyesinin elbisesini giyip onları takip eden Mâviyye önce Nebît’li adamın yanına varır ve ondan yiyecek ister. Nebitli, Mâviyye’ye kestiği devenin kuyruk kısmını verir. Mâviyye oradan en-Nabiğa’nın yanına gider ve ondan yiyecek talep eder. en-Nâbiğa’da Mâviyye’ye kestiği devenin kuyruk kısmını verir. Son olarak Mâviyye, tencerelerini kurmuş olan Hâtim’in yanına gider ve ondan yiyecek ister. Hâtim, Mâviyye’ye (yemeğin son kaynamasını alması için) biraz beklemesini söyler. Mâviyye beklemeye başlar, Hâtim ona devenin but ve sırt kısmından ikramda bulunur ve Mâviyye konağına geri döner.

Gelenin Mâviyye olduğundan habersiz olan adaylar kestikleri develerin sırt bölgesini Maviyye’ye gönderirler. Hâtim ise Mâviyye’ye gönderdiğinin aynısını onun komşularına da gönderir.

Ertesi sabah Mâviyye, onlardan yazmış oldukları şiirleri inşâd etmelerini ister. Nebît kabilesinden olan şair bu mevzu bahis olan beytimizin de içinde bulunduğu şiirini Mâviyye’ye okur. Ardından en-Nâbiğa ve son olarak da Hâtim yazdığı şiirleri inşâd ederler.

⁴¹⁹ el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu’l-muhît**, “حرف” mad.

⁴²⁰ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e**, “صرم” mad.

⁴²¹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “صبح” mad.

Şiir faslı bittikten sonra Mâviyye kahvaltının getirilmesini ister ve herbirinin önüne kendisine ikram ettikleri eti bırakır. en-Nâbiğa ve Nebîtlî utançtan başlarını önlerine eğerler. Bunu gören Hâtîm onların önüne konulan eti atar ve kendi önündeki etten onlara ikram eder. en-Nabiğa ve Nebitli gizlice sıvışıp kaçarlar. Hâtîm, Mâviyye ile evlenir. ‘Adiy b. Hâtîm’in (ö. 67/686) bu evlilikten olduğu söylenir.⁴²²

Mana: “Asil evlatları sabah sütlerini içememişken, kavmin kasabı meme ucu kesilmiş bir deveyi (misafirlere ikram etmek için) sürüden geri çevirdi.”

İstîşhâd Yönü: Cinsi Nefyeden ﻻ Harfinin haberi herkesçe bilindiği vakit hazfedir. Bilinmediği vakit ise hazfedilmesi caiz değildir. Şâhid beyitte ﻻ harfinin haberi konumunda olan مَصْبُوح kelimesi bilinmediği için hazfedilmemiştir.⁴²³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsidu’n-Nahviyye.

15. ظَنَّ VE KARDEŞLERİ

Beyit No: 54

Arapça Metin: كَذَاكَ أُدْبِتُ حَتَّى صَارَ مِنْ خُلُقِي أَنِي وَجَدْتُ مَلَكَ الشَّيْمَةِ الْأَدْبُ

Şair: Fezâre kabilesinden biri

Bahir: Basît

K. Matla‘ı: 424 وَلَا الْقُبَّةُ وَالسَّوَاءَةُ اللَّقْبُ أَكْنِيهِ حِينَ أَنْادِيهِ لِأُكْرِمَهُ

⁴²² Abdullah b. Muslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî, eş-Şi‘r ve’ş-şu‘arâ’, Dâru’l-Hadîs, Kahire. 1423, h, I/238-241.

⁴²³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 66.

Lügat: المَلَأَ: Bir işin temeli, intizamı, dayanağı. مَلَأَ الدِّينَ الوَرَعَ: “Dinin temeli takvadır.”⁴²⁵ الشَّيْمَةُ: Huy, ahlak, tabiat.⁴²⁶

M. Rivayet: ⁴²⁷ أَنِي رَأَيْتُ مَلَكَ الشَّيْمَةِ الأَدَبُ كَذَاكَ أُدِّبْتُ حَتَّى صَارَ مِنْ حُلُقِي

Mana: “Bu şekilde terbiye edildim, ta ki o terbiye benim ahlakım oldu. Ben, ahlakım temelini edeb diye bildim”

Beytin başında bulunan işaret ismi bir önceki beyitte bulunan muşârûn ileyhe râci‘ olduğu için mananın tamamlanabilmesi için bir önceki beyti de zikrelelim.

أَكْنِيهِ حِينَ أَنْادِيهِ لِأُكْرِمَهُ وَلَا أُلْقِبُهُ وَالسَّوَاءُ اللَّقْبُ

“Onu çağırduğım zaman onu yüceltmek için künye ile çağırıyorum. Ona lakap takmıyorum, lakap (takmak) kötüdür.”

İstişhâd Yönü: Kûfe ekolüne göre ظَنَّ ve kardeşleri, ma‘mûllerinden önce gelseler de ilgâ edilmeleri caizdir. Şâhid beyitte bulunan مَلَكَ الشَّيْمَةِ الأَدَبُ cümlesinde وَجَدْتُ amilinin, ma‘mûllerinden (الأَدَبُ ve مَلَكَ) önce gelmiş olmasına rağmen amel etmemiş olması Kûfe ekolüne delil olmuştur.⁴²⁸

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Tavdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Delîlu’s-Sâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

⁴²⁴ el-‘Aynî, a.g.e, II/164.

⁴²⁵ İbn Esîr, en-Nihâye, “ملك” mad.

⁴²⁶ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “شيم” mad.

⁴²⁷ İbn Hişam, Evdahu’l-mesâlik, I/296.

⁴²⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 67.

Beyit No: 55

Arapça Metin: أَرَى الْمَوْتَ لَا يَنْجُو مِنَ الْمَوْتِ هَارِبُهُ فَعِشْ مُعْدِمًا أَوْ مِتْ كَرِيمًا فَإِنِّي

Şair: Ebu'n-Neşnâş en-Nehşeli⁴²⁹

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı: وَمَنْ يَسْأَلُ الصُّعْلُوكَ أَيَّنَ مَذَاهِبُهُ⁴³⁰ وَسَائِلَةَ أَيَّنَ الرَّحِيلِ وَسَائِلِ

Lügat: مُعْدِمٌ، أَعْدَمٌ: fakir, yoksun.⁴³¹ هَارِبٌ، هَرَبٌ: firar eden, kaçan.⁴³²

Kıssa: Ebû Neşnâş bir grup kimsesiz Arap ile beraber Şam ve Hicâz bölgesinden geçen kabilelerin yolunu keser ve gasp edermiş. Mervan b. el-Hakem'in adamları onu yakalayıp hapseder ve bir müddet hapiste kalır. Bir gaflet anında hapisten kaçır. Yolda Sorkun ağacının üzerinde bağırır ve tüylerini yolan bir karga görür ve tedirgin olur. Daha sonra yolu üzerinde bulunan Lihb⁴³³ kabilesine mensub bir topluluğun yanına uğrar ve (kendini kastederek) onlara: “Bela, musibet, hapis ve sıkıntıda olan bir adam kurtulur, sağ tarafına bakar hiçbir şey göremez sol tarafına bakar Sorkun ağacı üzerinde bağırır, tüylerini yolan bir karga görür,” der.

Lihbli adam: “Eğer kuş doğru söylüyorsa o adam tekrar hapse dönecek, uzun bir süre hapiste kalacak ve öldürülüp asılacak,” der. Ebû Neşnâş, Lihbli adama: “Ağzına taş dolsun,” der. Adam da: Hayır, asıl senin ağzına taş dolsun,” diye karşılık verir. Bunun üzerine Ebû Neşnâş bu kasideyi inşâ eder.⁴³⁴

⁴²⁹ Mervan b. el-Hakem döneminde yaşamış, Arap hırsızlarından sayılan şair, Temîm kabilesine mensuptur. Gurabâ' diye bilinen bazı Araplarla beraber Şam ve Hicaz yolu arasındaki kabileleri soyuyormuş. İsmi bilinmeyen şairin künyesi Ebu'n-Neşnâş veya İbnu'n-Neşnâş olarak rivayet edilmektedir. el-Asma'î, **a.g.e**, s, 118.

⁴³⁰ el-Asma'î, **a.g.e**, s, 118.

⁴³¹ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “عدم” mad.

⁴³² İbn Fâris, **Mu'cemu mekâyisi'l-luğa**, “هرب” mad.

⁴³³ Araplar arasında İyâfe (kehanet) ilmine en hâkim olduğu sanılan kabiledir ve kendilerine اللُّهَيْيُونَ denilmektedir. ez-Zebîdî, **Tâcu'l 'arûs**, “هلب” mad.

⁴³⁴ el-Asma'î, **a.g.e**, s, 118.

Mana: “Fakir olarak yaşa veya asil olarak öl. Çünkü ben ölümü, ölümden kaçanın kurtulamadığı bir halde görüyorum.”

İstişhâd Yönü: ظَنَّ ve kardeşlerinin vacibi olarak lafzen amel etmekten alıkonmasına ve mahallen amel etmesine ta‘lik denilir. Ta‘likin oluşabilmesi için amil ve me‘mullerinin arasına (nâfiye olan ما, إن, لا, kase ve ibtidâ için olan لام ve istifhâm) altı edattan birinin fasıl olması gerekir. Şâhid betitte bulunan أَرَى الْمَوْتَ لَا يَنْجُو مِنَ الْمَوْتِ هَارِيئُهُ mısrasında أَرَى fiili ve ikinci mef‘ûlu konumunda olan يَنْجُو مِنَ الْمَوْتِ هَارِيئُهُ cümlesinin arasına لَا edatı fasıl olarak gelmiş ve amel etmemesini sağlamıştır.⁴³⁵ **“Bu beyit, baktığımız kaynakların hiçbirinde istişhâd olarak kullanılmamıştır. Çünkü burada fasıl olan edat, âmil ve bir ma‘mûl arasında gelmiştir. Oysaki fasıl olan edatın âmil ve iki ma‘mûl arasında gelmesi gerekirdi.”**

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî.

Beyit No: 56

Arapça Metin: وَلَقَدْ عَلِمْتُ لَتَأْتِيَنَّ مِنِّي
إِنَّ الْمَنَايَا لَا تَطِيشُ سِهَامُهَا

Bu Beyit Lebîd b. Rebî‘a’ya (ö. 41/661) isnâd edilmektedir. Fakat Lebîd’in divanında beytin birinci mısrası şu şekilde zikredilmiştir.

صَادَقْنَ مِنْهَا غَرَّةً فَأَصَبْنَهَا
إِنَّ الْمَنَايَا لَا تَطِيشُ سِهَامُهَا⁴³⁶

Şair: Lebîd b. Ebî Rabî‘a el-Âmirî⁴³⁷ (ö. 41/661)

⁴³⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 68.

⁴³⁶ Lebîd b. Ebî Rabî‘a el-Âmirî, Divânu Lebîd b. Rebî‘a el-‘Amirî, Dâru Sâdır, Beyrut, bty, s, 171.

Bahir: Kâmil

K. Matla‘ı: ⁴³⁸ عَمَّتِ الدِّيَارُ مَحَلَّهَا فَمُقَامُهَا مِئِي تَأَبَّدَ عَوُّهَا فَرَجَامُهَا

Lügat: طَاشَ السَّهْمُ: Ok hedeften saptı. ⁴³⁹ سَهَامٌ, طَاشَ, الطَّيْشُ: Aklın hafif olması.

السَّهْمُ: Kendisiyle kura çekilen kumar oku, ok. ⁴⁴⁰

Mana: “Andolsun ecelimin geleceğini katıyyen bildim. Şüphesiz ki ölümün okları hedeften şaşmaz.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte Ta‘likin oluşmasını sağlayan edatları zikretmiştik. Bu beyitte geçen مِئِي تَأَبَّدَ عَوُّهَا فَرَجَامُهَا mısrasında عِلْم ve ma‘mulleri (تَأَبَّدَ عَوُّهَا) arasında fasıl olan لام kasem عِلْم fiilinin zahiren amel etmesini engellemiştir. ⁴⁴¹

Kaynaklar: Şerhu‘l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu‘l-Eşmûnî; Şerhu‘t-Tasrîh ‘ale‘t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu‘l-Mesâlik; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; ed-Dureru‘l-levâmi‘; Hem‘u‘l-Hevâmi‘; el-Behcetü‘l-Mardiyye; Tavdîhu‘l-Mekâsîd ve‘l-Mesâlik; Delîlu’s-Sâlik; Şerhu Şuzûri‘z-Zeheb; Şerhu Katri‘n-Nedâ.

⁴³⁷ Câhiliye devrinde de yaşamış olan muhadram muallaka sahibi İslâm şairidir. Genç yaşta kabilesi adına Hîre Hükümdarı Nu‘mân b. Münzir’e (580-602) gönderilen elçi heyeti içinde yer almasından hareketle 550-570 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Soyu Benî Âmir, Benî Kilâb ve Benî Ca‘fer kabilelerine dayanır. Kavminin süvari, önder ve eşrâfindandır. Hicretin dokuzuncu yılında kavmi ile beraber Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan vefat ettiği tarihe kadar yirmi yıl boyunca Kufe’de yaşamıştır. Şiirlerinde sergilediği betimleme inceliğiyle Câhiliye şairlerinden çok üstündür. Peygamber (sav) onun ما خلا الله باطل şiiiri için: “Arapların söylemiş oldukları en doğru söz Lebîd’in bu sözüdür,” buyurmuştur. Süleyman Tülücü, **Lebîd b. Rebîa**, DİA, Ankara 2003, XXVII/121. ez-Zevzenî, **Şerhu‘l-mu‘allakâti‘l-‘aşr**, s, 157. ez-Zehebî, **Târîhu‘l-İslâm**, III/353.

⁴³⁸ Lebîd b. Rebî‘a el-‘Amirî, **a.g.e**, s, 163.

⁴³⁹ el-Ferâhîdî, **Kitâbu‘l-‘ayn**, “طيش” mad.

⁴⁴⁰ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “سهام” mad.

⁴⁴¹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 68.

Beyit No: 57

Arapça Metin: تَوَلَّى اللَّيْلُ وَانْحَزَلَ انْحِزَالًا أَرَاهُمْ زُفْقَتِي حَتَّى إِذَا مَا

Şair: ‘Amr b. Ahmer el-Bâhilî⁴⁴² (ö. 65/685)

Bahir: Vâfir

K. Matla‘ı: ⁴⁴³ وَأَعَدَّ الْحَيُّ الرِّيَالَا وَشَوْقًا لَا يُبَالِي الْعَيْنَ بِالَا

Lügat: رَفَاقٌ, رُفْقَةٌ: Beraber ikamet edip beraber yola koyulan arkadaş topluluğu.⁴⁴⁴ انْحَزَلَ: Kesilmek, bitmek.⁴⁴⁵

M. Rivayet: ⁴⁴⁶ أَرَاهُمْ زُفْقَتِي حَتَّى إِذَا مَا تَجَافَى اللَّيْلُ وَانْحَزَلَ انْحِزَالًا

Kıssa: Kendisini yalnız bırakıp Şam’a yerleşen dostlarını rüyasında gören şair bu kasideyi inşâd etmiştir.

Mana: “Gece sırtını verip bittiği ana kadar, onları rüyada yanımda görüyorum.”

⁴⁴² Ebu’l-Hattâb künyesine sahip olan şair, muhadram ve fasih şairlerdendir. İbn Sellâm el-Cumahî onu üçüncü tabaka islam şairleri arasında zikretmiştir. Doksan yaşına kadar yaşayan şairin ölüm tarihi hakkında ihtilaflar mevcuttur. Ebû’l-Ferec şairin biyografisinde şunları aktarmıştır: “Cahiliye döneminin sayılı şairlerinden biri olmakla beraber islam dönemine de ulaşıp Müslüman olmuştur. Hem cahiliye hem de İslam döneminde birçok şiir söylemiştir. Hz. Ömer’den Abdumelik b. Mervan’a kadar bütün halifelerin devrinde yaşamıştır.” Merzubânî ise onun islam dönemine ulaşıp Müslüman olduğunu, Rum savaşlarına katılıp bir gözünü kaybettiğini ve uzunca bir ömre ulaştıktan sonra Hz. Osman döneminde vefat ettiğini aktarmıştır. Şiirlerinde çokça garip sözcükler kullanmıştır. Halîl b. Aybek es-Safedî, **eş-Şu‘ûr bi’l-‘ur**, thk. Abdurrezzâk Huseyn, Dâru ‘Îmâr, Amman 1988, I/258.

⁴⁴³ ‘Amr b. Ahmer el-Bâhilî, **Şi‘ru ‘Amr b. Ahmer el-Bâhilî**, thk. Huseyn ‘Atvân, Mecme‘u’l-Luğati’l-‘Arabiyye, Dımaşk, bty, s, 124.

⁴⁴⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ en-Nevevî, **Tahrîru elfâzî’t-Tenbîh**, thk. Abdulğani ed-Dakr, Dâru’l-Kalem, Dımaşk 1408 h, s, 141.

⁴⁴⁵ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “نَحَلَ” mad.

⁴⁴⁶ Hasan b. Kâsım el-Murâdî, **Tevdîhu’l-mekâsîd ve’l-mesâlik bi şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Abdurrahman Ali Suleymân, Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî 2008, I/565.

Beyitte bulunan هم zamirinin merca'ı bir önceki beyitte, حَتَّى edatının cevabı ise bir sonraki beyitte zikredildiği için mananın tamamlanması adına beytin öncesi ve sonrasını da aktarmak gerekir.

أَبُو حَنْشٍ يُؤَرِّقُنَا وَطَلَّقَ وَعَمَّارٌ وَأَوْنَةٌ أَثَالَا

أَرَاهُمْ رُفَّقَتِي حَتَّى إِذَا مَا بَحَائِبِ اللَّيْلِ وَأَنْخَزَلَ الْخِزَالَا

إِذَا أَنَا كَالَّذِي يَجْرِي لِوَدِّ إِلَى آلٍ فَلَمْ يُدْرِكْ بِإِلَّآ

“Ebû Haneş, Talk, ‘Ammâr bazen de Usâle uykumu (zu) kaçırıyor. Ben onları, gece sırtını verip bitene kadar rüyada yanımda görüyorum. Ansızın (uyanınca) su için seraba doğru koşan fakat dudağını ıslatacak kadar bile su bulamayan adama benziyorum.”

İstişhâd Yönü: ظَنَّ ve benzerlerinden olan عَلِمَ fiiline verilmiş olunan iki mef'ûl alabilmek hükmü, mastarı رَأَى olan رأى el-Hulmiyye (rüyaya mensub) fiiline de verilmiştir. Şâhid beyitte bulunan أَرَاهُمْ رُفَّقَتِي cümlesindeki أرى fiili “rüyada görmek” anlamında olduğu için tıpkı عَلِمَ gibi iki mef'ûl (رُفَّقَتِي ve هُمْ) almıştır.⁴⁴⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Tavdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik.

⁴⁴⁷ el-Bâhlî, a.g.e, s, 129.

⁴⁴⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 68.

Beyit No: 58

Arapça Metin: تَرَى حُبَّهُمْ عَارًا عَلَيَّ وَتَحْسَبُ بِأَيِّ كِتَابٍ أَمْ بِأَيَّةِ سُنَّةٍ

Şair: Kumeyt b. Zeyd el-Esedî⁴⁴⁹ (ö. 126/744)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: ⁴⁵⁰ وَلَا لَعِبًا مِثِّي أَدُو الشَّيْبِ يَلْعَبُ طَرِبْتُ وَمَا شَوْقًا إِلَى الْبَيْضِ أَطْرِبُ

M. Rivayet: ⁴⁵¹ تَرَى حُبَّهُمْ عَارًا عَلَيَّ وَتَحْسَبُ بِأَيِّ كِتَابٍ أَوْ بِأَيَّةِ سُنَّةٍ

⁴⁵² تَرَى حُبَّهُمْ عَارًا عَلَيَّ وَتَحْسَبُ بِأَيِّ كِتَابٍ أَمْ بِأَيَّةِ آيَةٍ

Mana: “Sen, hangi kitab veya hangi sünnet ile onlara (ehl-i beyt) olan muhabbetimin benim için bir yüzkarası olduğunu zanneder ve inanırsın.”

İstîşhâd Yönü: ظنّ ve benzerlerinin mef’ûllerinden birisinin veya ikisinin hazfi için karine şarttır. İşte bu beyitte تَحْسَبُ fiilinin iki mef’ûlu da hazf olmuştur.

⁴⁴⁹ Emevî döneminde Haşimoğullarının şairi olan Kumeyt, hicretin altmışıncı yılında dünyaya gelmiş ve yüz yirmi altıncı yılında da vefat etmiştir. Ben-i Esed kabilesinin hatibi, şia’nın fakihi aynı zamanda cömert ve cesur süvarilerdendir. Kabilesi içinde kendisi kadar iyi ok atan kimse yoktu. Henüz çocuk yaşta iken şiir inşâd eden Kumeyt, Ferazdak’ın yanında bulunmuş ve Ferazdak’ın kendisine: “Baban olman seni sevindirir miydi?” sözüne: “Babamı değiştirmeyi istemem ama annem olman beni sevindirirdi,” diye cevap vermiştir. Ebû Ubeyde: “Eğer Esed kabilesinin Kumeyt’ten başka hiçbir menkibesi olmasaydı yine de Kumeyt onlara yeterdi, insanların onları sevmesini sağlar ve isimlerini yaşatırdı,” der. Şiirlerinin beş bin beyitten daha fazla olduğu bilinen şairin en meşhur şiirleri el-Hâşimiyyât diye bilinen Haşimoğullarını öven kasideleridir. Muhammed b. Kâymâz ez-Zehebî, **Siyeru a‘lâmi’n-nubelâ’**, thk. Şuayb el-Arnâût, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1985, V/389; ez-Ziriklî, **a.g.e**, V/233.

⁴⁵⁰ Kumeyt b. Zeyd el-Esedî, **Divânu’l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî**, thk. Muhammed Nebîl Tarfî, Dâru Sâdır, Beyrut 2000, s. 512.

⁴⁵¹ İbn ‘Atiyye el-Endulusî, **a.g.e**, I/553.

⁴⁵² Muhammed Ahmed Şemsuddîn el-Kurtubî, **el-Câmi‘ li ahkâmi’l-Kur’an**, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Atfîş, Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kahire 1964, IV/307.

Zira ondan önce geçen **تَرَى حُبَّهُمْ عَارًا عَلَيَّ** cümlesi onların hafzedildiklerine dair bir karînedir.⁴⁵³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akil; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Tavdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 59

Arapça Metin: **وَلَقَدْ نَزَلْتُ فَلَا تَنْظِي غَيْرَهُ مَيِّ بِمَنْزِلَةِ الْمُحَبِّ الْمُكْرَمِ**

Şair: 'Antere b. Şeddâd el-'Absî⁴⁵⁴ (ö. m. 600)

Bahir: Kâmil

K. Matla'ı: **أَمْ هَلْ عَرَفْتَ الدَّارَ بَعْدَ تَوَهُّمٍ هَلْ غَادَرَ الشُّعْرَاءُ مِنْ مُتَرَدِّمٍ**

Kıssa: 'Antere'nin, annesini ve kendisini siyahlıklarından dolayı ayıplayan 'Abs kabilesinden biriyle tartışması bu mu'allakanın inşâd sebebini oluşturmaktadır.

'Antere kendisini ayıplayan adama savaşlara katıldığını, tehlikelere daldığını, yardım anında ve ganimet paylaşımında yüce gönüllü olduğunu söyleyerek karşılık

⁴⁵³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 69.

⁴⁵⁴ Arapların cahiliye dönemindeki en meşhur süvarilerinden, birinci tabaka şairlerinden ve Mu'allaka sahiplerinden biri olan 'Antere, Necd bölgesi ahalisindedir. Annesi, Zebîbe isminde Habeşistan'lı siyahi bir cariyeye idi. 'Antere'nin siyahlığı annesinden sirayet etmiştir. Bundan dolayı babası Şeddâd ilk başta 'Antere'yi evlatlıktan reddetmiştir. Fakat daha sonra Antere'nin asil ve emsallerinden üstün olduğunu görünce evladı olduğunu itiraf etmiştir. 'Antere, Arapların en sağlam karakterli ve aziz şahsiyetlerindedir. Şiddetli olmasına rağmen yumuşak huylu olmakla vasfedilir. Şiirlerinde incelik ve nezaket bulunmaktadır. Amcasının kızı 'Abla'ya tutkun olan şairin 'Abla'yı anmadığı pek az kasidesi bulunmaktadır. Gençliğinde İmru'ulkays ile görüşen 'Antere uzun bir hayat yaşamış, Dâhıs ve Gabra savaşlarına katılmış ve ömrünün sonunda da öldürülmüştür. Rizkullah b. Yusuf Şeyho, **Şu'ârau'n-Nasrâniyye**, Matba'atu Âbâi'l-Murselîn el-Yesu'ıyyîn, Beyrut 1890, VI/794. ez-Zirikli, a.g.e, V/91.

⁴⁵⁵ 'Antere b. Şeddâd el-'Absî, **Şerhu Divâni 'Antere**, şrh. el-Hatîb et-Tebrîzî, thk. Mecîd Terrâd, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1996, s, 147.

verir. Bunun üzerine adam kendisinin daha iyi bir şair olduğunu söyler. ‘Antere: “Kimin daha iyi şair olduğunu göreceksin,” der ve ahlakını, cesaretini, savaş ve saldırılarını konu edinen bu kasideyi inşâ eder.⁴⁵⁶

Mana: “Andolsun ki sen (ey sevgili!) kalbimde sevilen ve ikram edilen kişinin konumunda konaklamışsın. Bundan gayrı bir şeyin olacağını sanma.”

İstîshâd Yönü: Bir önceki beyitte izah ettiğimiz üzere ظنّ ve kardeşleri bölümünde mef’ulun hazfîne delalet eden bir karînenin olması şartıyla bir veya iki mef’ulun hazfedilebileceğini söylemiştik. Önceki beyitte her iki mef’ul beraber hazfedilmiş idi. Bu beyitte ise bir mef’ul hazfedilmiştir. Cümle takdirinde فَلَا تَظُنِّيْ şeklidir. ⁴⁵⁷ غَيْرُهُ وَقَعًا

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Tavdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb.

Beyit No: 60

Arapça Metin: مَتَى تَقُولُ الْفُلُصَ الرَّوَاسِمَا يُدْنِينَ أُمَّ قَاسِمٍ وَقَاسِمًا

Şair: Hudbe b. Haşrem el-‘Uzrî (ö. 50/670)

Bahir: Recez

K. Matla‘ı: ⁴⁵⁸ نُرْجِي الْمَطِيَّ ضُبْرًا سَوَاهِمَا لَقَدْ أَرَانِي وَالْعُلَامَ الْحَازِمَا

⁴⁵⁶ ez-Zevzenî, Şerhu’l-mu‘allakâti’l-‘aşr, s, 232.

⁴⁵⁷ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 69.

⁴⁵⁸ Hudbe el-‘Uzrî, a.g.e, s, 142.

Lügat: القَلُوصُ، القَلَائِصُ: Genç, dişi deve, sefere tahammül eden dişi deve, ayakları uzun dişi deve.⁴⁵⁹ رَسَمَ، رَسِيمًا، الرَّسِيمُ: Devenin bir yürüyüş şekli.⁴⁶⁰

M. Rivayet: ⁴⁶¹ مَتَى تَقُولُ الْقُلُوصَ الرَّوَاسِمَا يَحْمِلَنَّ أُمَّ قَاسِمٍ وَقَاسِمَا

⁴⁶² مَتَى تَقُولُ الْقُلُوصَ الرَّوَاسِمَا يَلْحَقَنَّ أُمَّ عَاصِمٍ وَعَاصِمَا

مَتَى تَقُولُ الرُّبْلَ السَّوَاهِمَا وَالْجِلَّةَ النَّاجِيَةَ الْعِيَاهِمَا

⁴⁶³ يَبْلُغَنَّ أُمَّ حَازِمٍ وَحَازِمَا إِذَا هَبَطَنَّ مُسْتَحِيرًا قَاتِمَا

مَتَى تَنْظُرُ الرُّبْلَ الرَّوَاسِمَا وَالْجِلَّةَ النَّاجِيَةَ الْعِيَاهِمَا

⁴⁶⁴ يَبْلُغَنَّ أُمَّ قَاسِمٍ وَقَاسِمَا حَوْذًا كَأَنَّ الْبُوصَ وَالْمَآكِمَا

Kıssa: Otuzaltıncı beyitte zikrettiğimiz kıssanın başlangıç sebebini bu kaside oluşturmaktadır. Orada zikrettiğimiz üzere şair Hudbe ve kendisi gibi şair olan amcasının oğlu Ziyâde, aileleri ile birlikte hac ibadeti için Şam'dan yola çıkarlar. Hudbe'nin kızkardeşi Fatıma da onlarla beraberdir. Yolda seyir halindeyken Ziyâde, devesinden inip Fatıma'ya -duyabileceği bir şekilde- müstehcen içerikli bir recez okur. Bunu gören Hudbe sinirlenir o da devesinden iner ve Ziyâde'nin kervanda hazır olmayan, Ummu Kasım diye bilinen kız kardeşine aynı müstehcenlikte bu kasideyi okur. Kıssanın tamamı otuzaltıncı beyitte geçmektedir.

⁴⁵⁹ Ebû Hafs 'Umer Necmuddîn en-Nesefî, **Tilbetu't-talebe**, "قلص" mad, el-Matba'atu'l-'Amire, Bağdat 1311 h.

⁴⁶⁰ Muhammed el-Ezdî, **Cemheretu'l-luğa**, "رسم" mad.

⁴⁶¹ İbn Mâlik et-Tâî, **a.g.e**, II/566.

⁴⁶² Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî el-Bustî, **Garibu'l-hadîs**, thk. Abdulkereim İbrahim, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1982, I/335.

⁴⁶³ İbn Sîde el-Batalyevsî, **el-Hulel fi şerhi ebyâti'l-Cumel**, thk. Yahya Murâd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, s, 191.

⁴⁶⁴ Hudbe el-'Uzrî, **a.g.e**, s, 141.

Mana: “Genç ve hızlı yürüyen dişi develerin, Ummu Kasım ve (oğlu) Kasım’ı bize ne zaman yaklaştıracığını zannediyorsun? (düşünüyorsun)”

İstîşhâd Yönü: قول sözcüğü bazı şartlar dâhilinde ظَنَّ fiili gibi iki mef’ul alıp amel edebilmektedir. Bu şartlar şu şekilde sıralanmaktadır.

1. قول sözcüğü, muzâri kalıbında kullanılmalıdır.

2. Muzâri fiili muhatap için kullanılan تقول sığasında olmalıdır.

3. قول fiilinden evvel istifhâm edatı bulunmalıdır.

4. Son olarak fiil ve ma‘mulleri arasında zarf, car-mecrur ve iki mef’ulden birinin dışında fasıl olmamalıdır. Şâhid beyitte bulunan مَتَى تَقُولُ الْقُلُوصَ الرَّوَاسِمَا يُدْنِينِ cümlesinde تَقُولُ fiili, müzari, muhatap, fasılsız ve evvelinde de istifhâm edatı bulunduğu için ظَنَّ fiili gibi amel etmiş ve الْقُلُوصَ isminde ve يُدْنِينِ cümlesinde amel etmiştir.⁴⁶⁵

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; ed-Dureru’l-Levâmî‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Delîlu’s-Sâlik.

Beyit No: 61

Arapça Metin: لَعَمْرُو أَبِيكَ أُمَّ مُتَجَاهِلِينَا أَجْهَالًا تَقُولُ بَنِي لُؤَيٍّ

⁴⁶⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s. ,69.

Şair: Kumeyt b. Zeyd el-Esedî (ö. 126/744)

Bahir: Vâfir

K. Matla‘ı: ⁴⁶⁶رَأَيْتِ ظُهُورَهُ قَلْبَتْ بُطُونًا أُمَّ تَتَعَجَّيْ مِنْ رَبِّ دَهْرٍ

Şerhu Divâni Kumeyt adlı eserde zikredilen bu kaside 283 beyitten oluşmaktadır. Kasidenin matla‘ beyti zikrettiğimiz şekildedir. (bazı edebi kaynaklarda kasidenin matla‘ı farklı bir şekilde rivayet edilmiştir). Kasidenin 280. beyti olan ilgili beytimiz ise söz konusu divânda şu şekilde aktarılmıştır.

⁴⁶⁷أَنْوَامًا تَقُولُ بَنِي لُؤَيٍّ قَعِيدَ أَبِيكَ أُمَّ مُتَنَاوِمِينَ

Kasidenin yazılış nedenine baktığımız da ise *أَنْوَامًا* ile başlayan rivayet, anlam bütünlüğü bakımından daha uygundur.

M. Rivayet: ⁴⁶⁸أَنْوَامًا تَقُولُ بَنِي لُؤَيٍّ قَعِيدَ أَبِيكَ أُمَّ مُتَنَاوِمِينَ

Kıssa: Bu kasidenin yazılış sebebi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Burada sadece bir rivayeti ele alacağız. Yemenli şair Hakîm el-A‘ver sürekli - Kureyşoğullarının Adnan’da birleştiği kabile olan- Mudar kabilesini hicvediyormuş. Mudar kabilesine mensup şairler de ona karşılık verip onu hicvediyorlarmış.

Kumeyt kendi kabilesinin şairlerine: “Vallahi Hakîm el- A‘ver sizden daha şairdir,” demiş.

Şairler de: “Öyleyse sen ona cevap ver,” demişler. Kumeyt: “Halid b. Abdillâh el-Kasrî’nin (ö. 126/743) (Emeviler döneminde Irak’ın Yemen’li valisi) bana iyiliği dokunmuştur, onun için Hakîm’i hicvedemem,” diye cevap vermiş.

⁴⁶⁶ Kumeyt, **a.g.e**, s, 427.

⁴⁶⁷ Kumeyt, **a.g.e**, s, 482.

⁴⁶⁸ el-Ferâhîdî, **el-Cumel fi’n-nahv**, s, 174.

Şairler: “Hakîm’in senin dayı ve amcakızlarının hakkında söylediklerini kendi kulağınla dinle,” demişler ve Kumeyt’e bu kasideyi inşâd ettirmişler.

Kumeyt, Muzehhebe -veya Kaside-i Nuniyye- diye bilinen bu kasidesinde bütün Yemen kabilelerini hicvetmektedir.⁴⁶⁹

Yine söz konusu beyitte, Mudar kabilesi ve dönemin halifeleri olan Lueyy kabilesinin Adnan da birleşmelerine rağmen Lueyyoğulların Yemenlileri vali yapmaları ve Mudar kabilesini hicvedenleri görmemek adına uyuduklarını veya uyuyor gibi yaptıklarını yermektedir.

Mana: “Babanın hayatı adına yemin olsun ki, sen Lueyyoğullarını, bilgisiz mi yoksa bilmemezlikten geldiklerini mi sanıyorsun.?”

İstîshâd Yönü: Bir önceki beyitte قول sözcüğünün ظنّ gibi amel edebilmesi için gerekli şartları söylemiştik. Bu şartlardan biri de fiil ve ma‘mûlu arasında fasılın olmamasıydı. Şâhid beytin جُهَّالًا تَقُولُ بَنِي لُؤَيِّ cümlesinde جُهَّالًا kelimesi istifhâm edatı ve تَقُولُ fiili arasında gelmişse de fiilin amel etmesine engel olmamıştır. Çünkü جُهَّالًا ismi تَقُولُ fiilinin ikinci ma‘mûlu (mef‘ûl) konumundadır. Zarf, câr-mecrûr ve ma‘mûlun fasıl olması fiilin amel etmesine engel olmaz demiştik.⁴⁷⁰

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Delîlu’s-Sâlik; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh.

⁴⁶⁹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, I/179.

⁴⁷⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 70.

Beyit No: 62

Arapça Metin: قَالَتْ وَكُنْتُ رَجُلًا فَطِينًا هَذَا لَعَمْرُ اللَّهِ إِسْرَائِيْنَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Lügat: فِطْنَةٌ: Maharet, hüner, anlayış, الْفُطَانَةُ: Zihnî, başkalarından gelen

bilgileri idrak etmeye güzel hazırlanması⁴⁷¹ إِسْرَائِيْنٌ: İsrâîl isminin farklı bir lügatı.⁴⁷²

M. Rivayet: قَالَتْ وَكُنْتُ رَجُلًا فَطِينًا هَذَا وَرَبُّ الْبَيْتِ إِسْرَائِيْنَا⁴⁷³

Kıssa: Bedevinin biri bir keler-kertenkele avlayıp eve getirmiş, bunu gören karısı: Vallahi bu meshedilen yahudidir,⁴⁷⁴ demiş. Bunun üzerine bedevi de bu beyti inşâd etmiştir.⁴⁷⁵

Mana: “Ben akıllı bir insan olduğum halde o (eşim): ‘Allah’a andolsun ki bu (keler), meshedilen yahudidir,’ dedi.”

İstişhâd Yönü: Ben-i Selîm kabilesine göre hiçbir şart olmaksızın قول sözcüğü ظَنَّ gibi amel etmektedir. Şâhid beyitte bulunan hâl cümlesi ve iki mef’ûl arasına düşen mu’tariza cümlesini zikretmezsek cümle هَذَا إِسْرَائِيْنَا şeklini alır.

⁴⁷¹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-‘arûs**, “فطن” mad.

⁴⁷² İbn Manzûr, **Lisânu'l-‘Arab**, “سرأن” mad.

⁴⁷³ İsmail b. Kasım Ebû Ali el-Kâlî, **el-Emâlî**, thk. Muhammed Abdulcevâd el-Asma‘ı, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1926, II/44.

⁴⁷⁴ Kur’an’da İsrâiloğulları’ndan bir kısmının maymuna ve domuza çevrildiğinden bahsedildiği halde hadislerde onların fare, keler, kertenkele ve daha başka canlılara dönüştürüldüğünden de söz edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, kertenkele yiyen birini gördüğünde Allah’ın İsrâiloğulları’ndan bir nesle lânet ettiğini ve onları yeryüzünde debelenen hayvan kılığına soktuğunu, bu kertenkelenin de onlardan olabileceğini, bu sebeple onu yemeyeceğini, fakat yemeyi yasaklamayacağını söylemiştir. Mehmet Erdoğan, *Mesh*, DİA, Ankara 2004, XXIX/303.

⁴⁷⁵ el-‘Aynî, **a.g.e**, II/177.

Burada قَالَ sözcüğü ظَنَّ gibi amel etmiştir. دَا ism-i işareti birinci mef'ûl ise ikinci mef'ûldür.⁴⁷⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmî'; Hem'u'l-Hevâmî'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh.

16. FÂİL

Beyit No: 63

Arapça Metin: تَوَلَّى قِتَالَ الْمَارِقِينَ بِنَفْسِهِ وَقَدْ أَسْلَمَاهُ مُبْعَدٌ وَحَمِيمٌ

Şair: 'Ubeydullâh b. Kays er-Rukiyyât⁴⁷⁷ (ö. 85/704)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı: ⁴⁷⁸ لَقَدْ أُوْرَتْ الْمِصْرَيْنِ خِزْنًا وَذِلَّةً قَتِيلٌ بِدَيْرِ الْجَائِلِيْقِ مُقِيمٌ

Lügat: الْمُرُوْقُ: Bir

şeyden hızlı bir şekilde çıkmak. الْمَارِقُونَ: Hâricî fırkasına verilen isim.⁴⁷⁹ الْحَامَّةُ:

Kişinin eşi, çocukları ve akrabalarından özel olanlar. الْحَمِيمُ: Akraba.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 70.

⁴⁷⁷ Medineli meşhur şairin doğum yılı bilinmemekle beraber ölümü takriben hicretin sekseninci yıllarındadır. 'Ubeydullâh b. Kays, âşık olduğu üç bayanın da Rukiyye isimli olmasından dolayı er-Rukiyyât diye lakaplanmıştır. Abdulmelik b. Mervan'a karşı Mus'ab b. Zubeyr'in saffında yer almış ve en güzel şiirlerini de onun hakkında inşâd etmiştir. Mus'ab b. Zubeyr'in öldürürmesinden sonra Kufe'ye kaçıp bir yıl boyunca bir bayanın evinde saklanmıştır. Daha sonra Medine'ye gelip Abdullah b. Ca'fer'e sığınmıştır. Abdulah'ın, Velid b. Abdulmelik'in eşi Ummu'l-Benîn ve babası Abdulaziz b. Mervan'a mektup yazıp şefaath istemesiyle affedilmiştir. Salâhuddîn Halil b. Aybek es-Safedî, **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, thk. Ahmed el-Arnaûtî, Turkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut 2000, XIX/263. 'Ubeydullâh b. Kays er-Rukiyyât **Divânü 'Ubeydillâh b. Kays**, thk. Azîze Fevâl Bâbetî, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1995, s, 18.

⁴⁷⁸ 'Ubeydullâh b. Kays, a.g.e, s, 246.

Kıssa: Hicretin yetmişbirinci yılında Kufe’den çıkan Mus’ab b. Zübeyr’in (ö. 72/691)) (Radiyalâhu ‘anhumâ) askerleri ile Şam’dan çıkan Abdulmelik b. Mervân’ın (ö. 86/705) askerleri Deyru’l-Câselik denilen mevkide karşılaşırlar. Şair ‘Ubeydullah b. Kays da Mus’ab b. Zübeyr’in saffındadır.

Çıkan savaşta Mus’ab b. Zübeyr’in ordusu yenilir ve kendisi de savaş meydanında Cemâziyelâhir ayının onüçünde öldürülür. Şair, bu mersiyesinde Mus’ab b. Zübeyr’e ağıt yakmakta, kendisini savaş meydanında yalnız bırakan Bekr, Temîm ve Mudar kabilelerini ayıplamakta ve Deyru’l-Câselik meydanında öldürülen Mus’ab’ın, Basra ve Kufe şehirlerine ilelebet zillet ve rezalet bıraktığını ifade etmektedir.⁴⁸¹

Mana: “Yabancılar ve yakın dostları onu (Mus’ab b. Zübeyr) yüzüstü bırakmışken, o, dinden çıkanlarla şavaşmayı tek başına üstlendi.”

İstişâd Yönü: Fasîh Arapça’ya göre fiil, zahir olan ikil veya çoğul bir fâile isnâd edildiği vakit tesniye ve cemi‘ alametinden arındırılır ve tekil olarak gelir. Farklı ve *أَكْلُونِي الْبِرَاغِيثُ* diye de adlandırılan bir lügata göre ise tesniye olan faile isnâd edilen fiil “elif” ile cemi‘ olan faile isnâd edilen fiil ise “vav” alametleri ile kullanılmalıdır. Müfred olan failerin birbiri üzerine ‘atf edilmesi durumunda da fiile tesniye veya cem‘ alameti bitişmelidir. Şâhid beyitte bulunan *أَسْلَمَاهُ مُبْعَدٌ وَحَمِيمٌ* cümlesinde failer müfred olduğu halde ‘atf edildiklerinden dolayı fiil tesniye alameti olan “elif” ile gelmiştir. Kıyâsa göre ise *أَسْلَمَاهُ مُبْعَدٌ وَحَمِيمٌ* şeklinde gelmeliydi.⁴⁸²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Delîlu’s-Sâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu İbn Tûlûn.

⁴⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “مرق” mad.

⁴⁸⁰ Ebû Mansûr el-Herevî, *a.g.e.*, “حم” mad.

⁴⁸¹ el-‘Aynî, *a.g.e.*, II/213.

⁴⁸² el-Mekkûdî, *a.g.e.*, s,72.

Beyit: 64

Arapça Metin: فَلَا مُزْنَةَ وَدَقَّتْ وَدَقَّهَا وَلَا أَرْضَ أَبْقَلَ إِنْبَقَاهَا

Şair: ‘Âmir b. Cuveyn et-Tâi⁴⁸³ (ö. ?)

Bahir: Mutekârib

Lügat: الْمُرْنُ، الْمُزْنَةُ: Bulut, yağmur bulutu.⁴⁸⁴ وَدَقَّ، دَمَلَمَك، الْوَدُقُّ:

Yağmur.⁴⁸⁵ وَأَبْقَلْتِ، وَأَبْقَلْتِ: Yer, toprak taze çayır otu yeşertti.⁴⁸⁶

Muhtelif Rivayet: فَلَا دِيمَةَ وَدَقَّتْ وَدَقَّهَا وَلَا أَرْضَ أَبْقَلَ إِنْبَقَاهَا⁴⁸⁷

Mana: “Hiçbir yağmur yüklü bulut, bu mekânın yağmur yüklü bulutu kadar yağmur yağdırmaz ve hiçbir yer de bu mekânın toprağı gibi taze ot yeşertmez.”

İstişhâd Yönü: Fiil ve hakiki müennes fâil arasında bir fasıl olduğu vakit fiil iki şekilde gelebilir. Yani genellikle te’nis alameti alır, bazen ise te’nis alametinden mücerred bir şekilde gelir. Fakat fâil hakiki müennes değilse fiil ve fâil arasında fasıl olmazsa da fiil te’nis alametinden tecrîd edilebilir. Bu nadir ve şiire has bir uygulamadır. Şâhid beyitte bulunan وَلَا أَرْضَ أَبْقَلَ fiili hakiki olmayan

⁴⁸³ Cahiliye döneminde kavminin reisi olan şair, ikiyüz yıl yaşadığı için Arapların mu‘ammerûn (uzun ömürlüler) diye adlandırdıkları kişilerdendir. Asil, cömert ve süvari olmasına rağmen ahlaksız ve katil olmasından dolayı kavmi onu dışlamıştı. Şair İmru’ulkays ile beraber zikredilen vakaları vardır (189 no.lu beytin kıssası, İmru’ulkays ve ‘Amir arasında cereyan etmiştir). Curm kabilesine saldıran Kelb kabilesi tarafından sabah yelinin estiği bir anda öldürmüştür. Babasının öldürürdüğünü gören oğlu Esved b. Âmir, Kelb kabilesinin peşine takılıp onlardan sekiz tanesini yakalar, ağızlarını kapatıp ellerini su dolu bir kuyuya koyar. Ve her sabah yeli estiği anda bir tanesini öldürür. Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, I/53. ez-Ziriklî, **a.g.e**, III/250.

⁴⁸⁴ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “مرن” mad.

⁴⁸⁵ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “ودق” mad.

⁴⁸⁶ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “بقل” mad.

⁴⁸⁷ Ahmed b. Muhammed İbn Abdirabbih el-Endulusî, **el-‘İkdu’l-ferîd**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1404, VI/236.

(mecâzi müennes) أَرْضَ sözcüğüne raci‘ olan müennes zamire isnâd edilmiştir. Aralarında herhangi bir fasıl olmadığı halde -şiire has olmak kaydıyla- te‘nis alametinden arındırılmıştır. Aksi takdirde وَلَا أَرْضَ أَبْقَلْتُ şeklinde gelmesi gerekirdi.⁴⁸⁸

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; ed-Dururu’l-Levâmî‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Delîlu’s-Sâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu’l-Mekâsid ve’l-Mesâlik.

Beyit No: 65

Arapça Metin: فَلَمْ يَدْرِ إِلَّا اللَّهَ مَا هَيَّجَتْ لَنَا عَشِيَّةَ أَنَاءِ الدِّيَارِ وَشَامَهَا

Şair: Ğaylân b. ‘Ukbe **Zu’r-Rumme**⁴⁸⁹ (ö. 117/735)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı:⁴⁹⁰ مَرَزْنَا عَلَى دَارٍ لِمِيَّةٍ مَرَّةً وَجَارَاتَهَا فَكَادَ يَعْفُو مَقَامَهَا

⁴⁸⁸ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 73.

⁴⁸⁹ Çirkin, aşırı kısa boylu ve siyaha çalan bir renge sahip olan şair Mudar kabilesindedir ve yaşadığı Emevî döneminin ikinci tabaka şairlerinden sayılmaktadır. Aynı zamanda tabiinden de olan şair, İbn Abbas’tan hadisler rivayet etmiştir. Meyye el-Minkariyye adlı bayana âşık olmuş ve birçok kasidesinde de bunu dillendirmiştir. Bilal b. Ebî Burde’yi öven şiirleri mevcuttur. Ebû ‘Amr b. ‘Ala’ şöyle der: “Şairleri İmru’ulkays ile başlatırlar, Zu’r-Rumme ile sonarırlar.” Velîd b. Abdulmelik, Ferzadak’a kendisinden daha şair birinin var olup olmadığını sorması üzerine Ferzadak, Zu’r-Rumme’yi kasdederek: “Evet Adiy kabilesine mensup deveye binen bir genç var,” demiştir. Şair, İsfehan’da vefat etmiştir. ez-Zehebî, **Siyeru a‘lami’n-nubalâ**, V/267; Abdulkarim b. Muhammed es-Sem‘ânî, **el-Ensâb**, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî, Haydar Âbâd 1962, VI/14; ez-Ziriklî, **a.g.e**, V/124.

⁴⁹⁰ Ğaylân b. Ukbe Zu’r-Rumme, **Divânu Zi’r-Rumme**, thk. Ahmed Hasan Besc, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1995, s, 279.

Lügat: التُّؤْيُ، آناء، أناء: Yağmur sularından korumak için çadırın sağına ve soluna kazılan çukurlar.⁴⁹¹ شام، شامات، الشامة: Üzerinde bulunduğu bedene muhalif olan alamet, iz, toprak veya bedende bulunan siyahlık.⁴⁹²

M. Rivayet: ⁴⁹³ فَلَمْ يَدْرِ إِلَّا اللَّهَ مَا هَيَّجَتْ لَنَا أَهْلَهُ آناء الدِّيَارِ وَشامُهَا

Kıssa: Sevgilisinin vatanına giden şair, onların göç ettiğini görünce bu beytin de içinde bulunduğu kasideyi inşâ eder.⁴⁹⁴

Mana: “Akşam vakti (sevgilinin) yurdunun etrafındaki işaret ve ufak kazıların bizi ne kadar heyecanlandırıldığını yalnızca Allah (cc) bilir.”

İstîşhâd Yönü: إنا veya إنما edatları ile hasredilen fâil veya mef'ûlun muahhar olması vaciptir. Yani hasredilen fâilin mef'ûldan sonra, hasredilen mef'ûlun de fâilden sonra gelmesi gerekmektedir. Fakat yalnızca إنا edatı ile hasredilen fâil nadiren mukaddem olabilir. Şâhid beyitte bulunan فَلَمْ يَدْرِ إِلَّا اللَّهَ مَا هَيَّجَتْ لَنَا cümlesinde fâil konumunda olan اللَّهُ lazfi İنا ile hasredildiği halde mef'ûl konumunda olan مَا هَيَّجَتْ لَنَا cümlesine mukaddem olmuştur.⁴⁹⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

⁴⁹¹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “نأي” mad.

⁴⁹² el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît, “الشامة” mad.

⁴⁹³ Zu'r-Rumme, a.g.e, s, 279.

⁴⁹⁴ es-Silmî, a.g.e, I/334.

⁴⁹⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 75.

17. NÂİBU'L-FÂİL

Beyit No: 66

Arapça Metin: لَيْتَ وَهَلْ يَنْفَعُ شَيْئًا لَيْتَ لَيْتَ شَبَابًا بُوعَ فَاشْتَرَيْتُ

Şair: Ru'be b. 'Accâc (ö. 145/762)

Bahir: Recez

K. Matla'ı: ⁴⁹⁶ يَا قَوْمَ قَدْ حَوَقَلْتُ أَوْ دَنَوْتُ وَبَعْضُ حَيْفَالِ الرِّجَالِ الْمَوْتُ

M. Rivayet: ⁴⁹⁷ لَيْتَ وَهَلْ يَنْفَعُ شَيْئًا لَيْتَ لَيْتَ شَبَابًا بِيَعَ فَاشْتَرَيْتُ

Mana: “Keşke... Keşke demek hiçbir fayda sağlar mı? Keşke gençlik satılsaydı da onu satın alsaydım.”

İstişhâd Yönü: Sülâsî ve mu'tallu'l-'ayn olan fiiller binâ meçhûl kalıbında geldikleri vakit üç lügat ile gelmektedirler. Birinci lügat, salt kesre ile gelmesidir. İkinci lügat, işmâm (kesre sesine damme sesinin karışması) ile gelmesidir. Bu iki lügat fasih olan lügatlardır. Üçüncü ve zayıf olan lügat ise safi damme ile gelmesidir. Şâhid beyitte بَاعَ fiilinin meçhûl kalıbının بُوعَ olarak gelmiş olması bu zayıf lügata göredir. Fasîh lügata göre بِيَعَ olarak gelmeliydi.⁴⁹⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik.

⁴⁹⁶ el-Birusî, a.g.e, s, 170.

⁴⁹⁷ el-Birusî, a.g.e, s, 171.

⁴⁹⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 77.

18. LÂZİM VE MÜTE‘ADDİ FİİL

Beyit No: 67

Arapça Metin: أَلَيْتَ حَبَّ الْعِرَاقِ الدَّهْرَ أَطْعَمَهُ وَالْحَبُّ يَأْكُلُهُ فِي الْقَرْيَةِ السُّوسُ

Şair: Cerîr b. Abdilmesîh el-Mutelemmis⁴⁹⁹ (ö. m. 569)

Bahir: Basît

K. Matla‘ı:⁵⁰⁰ طَالَ التَّوَاءُ وَتَوَّبَ الْعَجْزِ مَلْبُوسُ يَا آلَ بَكْرٍ أَلَا لِلَّهِ أُمُّكُمْ

Lügat: الحَبُّ, الحَبُّوبُ, الحَبَّاتُ⁵⁰¹: Buğday, أَلَيْتَ: Yemin etmek, and içmek.⁵⁰¹ إِبِلَاءٌ:

arpa, mercimek gibi tarımsal ürünlerin tanesi.⁵⁰² السُّوسُ: Gıda ve yüne musallat olan böcek, güve böceği.⁵⁰³

M. Rivayet:⁵⁰⁴ أَلَيْتُ حَبَّ الْعِرَاقِ الدَّهْرَ أَكَلَهُ وَالْحَبُّ يَأْكُلُهُ فِي الْقَرْيَةِ السُّوسُ

Kıssa: el-Mutelemmis (ö. m. 569) ve yeğeni Tarafe (538/564), Irak Kralı ‘Amr b. Hind’in (ö. 578) huzuruna çıkarlar ve bir süre kralın sarayında kalırlar. Tarafe’nin düşmanı olan amcazadelerinden Abdu‘amr de saraydadır. Abdu‘amr

⁴⁹⁹ el-Mutelemmis lakabıyla meşhur olan şair Bahreynli olup Câhiliye dönemi şairlerindedir. Mu‘allaka sahibi Tarafa b. ‘Abd’ın dayısıdır. Cumahî onu Câhiliye dönemi şairleri içerisinde yedinci tabakada saymaktadır. Ebû ‘Ubeyde ise Cahiliye döneminde “Mukillûn” diye bilinen şairlerin başında el-Mutelemmis’in geldiğini ifade etmektedir. Irak Kralı ‘Amr b. Hind’in sarayında bulunan ve dostu olan şair daha sonra ‘Amr’ı hicvettiği için kralın kendisini öldüremeye kasdetmesi üzerine Şam’a kaçar. ‘Amr b. Hind’in Bahreyn’deki valisine götürmesi için kendisine verdiği ve içinde ölüm fermanının olduğu sayfadan dolayı, zahiren iyi görürüp içinde kötülük barındıran durumlar için أَشْأَمُ مِنْ صَحِيفَةِ الْمُتَلَمِّسِ (el-Mutelemmisin sayfasından daha uğursuz) darb-ı meseli oluşmuştur. Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, VI/345; ez-Ziriklî, **a.g.e.**, II/119.

⁵⁰⁰ Cerîr b. Abdilmesîh el-Mutelemmis, **Divânu Şi‘ri’l-Mutelemmis ed-Duba‘î**, thk. Hasan Kâmil es-Sayrafî, Cami‘atu’d-Duveli’l-‘Arabi 1970, s, 76.

⁵⁰¹ Lûvîs Ma‘lûf, **a.g.e.**, “لَيْ” mad.

⁵⁰² Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e.**, “حَب” mad.

⁵⁰³ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “سوس” mad.

⁵⁰⁴ el-‘Askerî, **Cemheretu’l-emsâl**, I/581.

şişman biriymiş. Bir gün Kral ile beraber hamama girer ve elbisesini çıkardığında Kral, Tarafe'nin 'Abdu'amr'ı hicvettiği şu şiiri okur:

وَلَا حَيْرَ فِيهِ غَيْرَ أَنَّ لَهُ غِيَّيَ وَأَنَّ لَهُ كَشْحًا إِذَا قَامَ أَهْضَمًا

“Zenginliğin ve kalktığında katlanan bir böğrün dışında onun (Abdu'amr) hiçbir meziyyeti yoktur.”

Ve ardından: “kesinlikle Tarafe seni çıplak bir halde görüp de bunu yazmıştır,” der.

'Abdu'amr, Krala: “Tarafe'nin hakkınızda söylediği şiir benim aleyhimde söylediğinden daha kötüdür,” der ve Tarafe'nin, Kralı hicveden şu şiirini okur.

فَلَيْتَ لَنَا مَكَانَ الْمَلِكِ عَمْرٍو رَعُونًا حَوْلَ قَبَائِنَا تَحُورُ

“Keşke Kral 'Amr b. Hind'e karşılık çadırımızın etrafında daha süttен kesilmemiş böğüren bir hayvan yavrusu olsaydı.”

Kral 'Abdu'amr'e inanır fakat Tarafe'ye söylememesi için: “Sana inanmıyorum,” der. Birkaç gün sonra Kral, el-Mutelemmis ve Tarafe'yi yanına çağırıp onlara: “Muhtemelen ailenizi özlemişsiniz, eve dönmekle mutlu olursunuz,” der. Ardından Hecer valisine onları öldürmesini emreden birer mektup yazar ve onlara birer caize yazdığını, gidip Hecer valisinden almalarını ve oradan da evlerine dönmelerini söyler.

Tarafe ve el-Mutelemmis Kralın huzurundan çıkarlar. el-Mutelemmis yaşının olgun olmasından dolayı daha tecrübeli imiş. Hîre nehrinde oynayan bir grup çocuğun yanından geçerlerken el-Mutelemmis, Tarafe'ye: “Gel mektuplarımızı açalım, eğer içinde iyi bir şey yazılmışsa yolumuza devam ederiz, eğer kötü bir şey yazılmışsa nehre atarız,” der. Tarafe kabul etmez. el-Mutelemmis ise mektubunu bir çocuğa verir, içinde ölüm fermanının verildiğini görünce mektubu nehre atar ve Tarafe'ye: “Dediğimi yap sen de mektubunu nehre at,” der. Tarafe: “Hayır” der.

Mektubuyla valinin yanına gider ve öldürülür. el-Mutelemmis ise Şam'da bulunan Benî Cefne krallarına sığınır.⁵⁰⁵

el-Mutelemmis Şam krallarına sığındıktan sonra yazdığı bir kasidede Tarafe'nin kavmini 'Amr b. Hind'den Tarafe'nin kanını talep etmeleri için kışkırtır. Bunu duyan 'Amr b. Hind, el-Mutelemmis'i bulduğu yerde öldüreceğine yemin eder ve Irak'ın hububatını el-Mutelemmis'e yasakladığını söyler. Bunun üzerine el-Mutelemmis bu söz konusu kasideyi inşâ eder.⁵⁰⁶

Mana: “(Ey Kral!) Ömür boyu ona (el-Mutelemmis) Irak hububatından yedirmeyeceğim diyerek yemin etmişsin, Hâlbuki Şam'da hububatı (çok fazla olmasından dolayı) güveler yemektir.”

İstişhâd Yönü: Lâzimi fiiller mana bakımından mef'ûl almaya gerek duydukları vakit, harfî cer ile müteaddi olup mef'ûl alabilmekteler. Mef'ul aldıktan sonra harfî cer hafzedilirse mecrûr isim fiilden dolayı mansûb olur. Harfî cerrin hafzedilip mecrûrun mansûb olması semâ'ı ve kıyâsi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Şâhid beyitte bulunan *أَلَيْتَ عَلَى حَبِّ الْعِرَاقِ* cümlesi takdirinde *أَلَيْتَ عَلَى حَبِّ الْعِرَاقِ* şeklindedir.⁵⁰⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu İbn Tûlûn.

19. TENÂZÜ'

Beyit No: 68

Arapça Metin: *عُهِدَتْ مُغِيثًا مُغِيثًا مِنْ أَجْرَتِهِ فَلَمْ أَخِذْ إِلَّا فِنَاءَكَ مَوْئِلًا*

⁵⁰⁵ Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, II/420.

⁵⁰⁶ Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, VI/351.

⁵⁰⁷ el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 85.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: إِعَاثَةٌ, إِعَاثَ: Yardım etmek, imdadına yetişmek.⁵⁰⁸ إِجَارَةٌ الرَّجُلِ, إِجَارَةٌ:

Korumak, kollamak, himaye etmek.⁵⁰⁹ فِنَاءٌ, الْأَفْنِيَّةُ: Evin önünde bulunan genişlik,

avlu.⁵¹⁰ وَآلٌ, وَءُؤْلًا, الْمَوْئِلُ: Sığınak, sığınılan mekan.⁵¹¹

Mana: “Sen himayene aldığın kişinin yardımına koşan ve onu müstağni kılan olarak bilinmişsin. O yüzden sadece senin evinin avlusunu sığınak olarak kabul ettim.”

İstîşhâd Yönü: Bilindiği üzere tenâzu‘, mükaddem olan iki ‘amilin kendilerinden sonra gelen bir ma‘mûlda (kast edilen mananın da bozulmaması şartıyla) amel etmek istemeleridir. Tenâzu‘ faslında âmil kavramı zikredildiği vakit maksat fiil veya fiilin yerine geçebilen sözcüklerdir. Bu âmillerin her ikisi fiil olabildiği gibi her ikisi isim de olabilir veya biri fiil diğeri isim olabilir. Şâhid beyitte bulunan مَغِيثًا مَغِيثًا örneğinde ikisi de ism-i fâil olan مَغِيثًا ve مَغِيثًا sözcüklerinden her biri ism-i mevsûl olan مَنْ sözcüğünde amel edip kendine mef‘ûlu bih olarak almak istemektedir.⁵¹²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik.

⁵⁰⁸ el-Hamevî, **el-Misbâhu’l-munîr**, “غوث” mad.

⁵⁰⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “جور” mad.

⁵¹⁰ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l ‘ayn**, “فني” mad.

⁵¹¹ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “وأل” mad.

⁵¹² el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 87.

Beyit No: 69

Arapça Metin: لَقَدْ عَلِمْتُ أُولَى الْمُغِيرَةَ أَنِّي لَحِقْتُ فَلَمْ أَنْكُلْ عَنِ الضَّرْبِ مِسْمَعًا

Şair: Mâlik b. Zugbe el-Bâhilî⁵¹³

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: ⁵¹⁴ لَقَدْ عَلِمْتُ أُولَى الْمُغِيرَةَ أَنِّي لَحِقْتُ فَلَمْ أَنْكُلْ عَنِ الضَّرْبِ مِسْمَعًا

Lügat: ⁵¹⁵ نَكَلَ عَنِ الْعَدُوِّ، نُكُولًا: Korkup geri durmak.⁵¹⁶

M. Rivayet: ⁵¹⁷ لَقَدْ عَلِمْتُ أُولَى الْمُغِيرَةَ أَنِّي لَقِيتُ وَلَمْ أَنْكُلْ عَنِ الضَّرْبِ مِسْمَعًا

⁵¹⁸ لَقَدْ عَلِمْتُ أُولَى الْمُغِيرَةَ أَنِّي كَرَرْتُ وَلَمْ أَنْكُلْ عَنِ الضَّرْبِ مِسْمَعًا

Kıssa: Beyitte ismi geçen ve Kays kabilesinden olan Misma‘ b. Şeybân, yanına İbn Kedrâ’yı da alarak Bâhile kabilesinin intikamını Bekr b. Vâil kabilesinden almak için yola çıkar. -A‘şâ b. Cendel de o gün öldürülmüştü.- Bunu duyan Bâhile kabilesi de onları karşılamak için yola çıkar ve karşılaşan kabileler arasında şiddetli bir savaş başlar.

Nihayetinde Kays kabilesi ve beraberindeki kabileler mağlup olurlar. Kabile reisi Misma‘ b. Şeybân da yaralı bir halde kurtulur.⁵¹⁹

⁵¹³ Kaynaklarda şair hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Sadece Câhiliye dönemi şairlerinden olduğu zikredilmiştir. Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e**, VII/134.

⁵¹⁴ Ebû Muhammed el-A‘râbî, **Furhatu’l-edîb**, thk, Muhammed Ali Sultânî, Mektebetu’l-Gundicânî, bty, s, 32.

⁵¹⁵ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “غور” mad.

⁵¹⁶ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “نكل” mad.

⁵¹⁷ el-Eşmûnî, **a.g.e**, I/453.

⁵¹⁸ Muhammed b. Ali es-Sabbân, **Hâşiyetu’s-Sabbân ‘ale’l-Eşmûnî lî Elfıyyeti İbn Mâlik**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1997, II/429.

⁵¹⁹ Ebû Muhammed el-A‘râbî, **a.g.e**, s, 32.

Bâhile kabilesine mensup olan şairimiz matla‘ı şâhid beytimizle başlayan bu kaside ile yaşanan çarpışmayı nazım halinde dile getirmiştir.

Mana: “Saldıran öncü kuvvetler şüphesiz benim (reisleri) Misma‘’a ulaştığını ve Misma‘’ı darp etmekten de korkmadığını bildiler (gördüler).”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte, ma‘mulde tenazu‘ eden âmillerin her ikisinin isim, her ikisinin fiil veya birinin isim diğerinin fiil olarak gelebileceğini söylemiştik. Bir önceki beyitte her iki âmilin de isim olduğunu belirtmiştik. Bu şâhid beyitte bulunan الضَّرْبِ مِسْمَعًا örneğinde ise حَفْتُ ve الضَّرْبِ âmillerinin her ikisi de مِسْمَعِ isminde amel edip kendine mef‘ulu bih olarak alabilmektedir. İlaveten bu âmillerden biri fiil diğeri isimdir ve fiil mükaddem olmuş bir haldedir.⁵²⁰

Kaynaklar: Şerhu‘l-Mekkûdî, Şerhu‘l-Eşmûnî, Hâşiyetu’s-Sabbân.

Beyit No: 70

Arapça Metin: وَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَدْنَى مَعِيشَةٍ كَفَانِي وَمَا أَطْلُبُ قَلِيلًا مِنَ الْمَالِ

Şair: Hunduc b. Hucr el-Kindî, **İmru‘ulkays**⁵²¹ (ö. m. 545)

⁵²⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 87.

⁵²¹ Meşhur mu‘allaka sahibi ve Arapların en meşhur şairi olan İmru‘ulkays aslen Yemenli olup Necd’de doğmuştur. Lakabıyla şöhret bulan şairin ismi hakkında Hunduc, Muleyke ve Adiy olmak üzere ihtilaflar mevcuttur. Babası Hucr, Esed ve Gatafân kabilelerinin kralıydı. Annesi ise şair el-Muhelhil’in kız kardeşidir. İlk olarak el-Muhelhil, İmru‘ulkays’a şiir talkîn etmiştir. Genç yaşında şiir inşâd eden, eğlenceye dalan ve haydutlarla beraber olan İmru‘ulkays babasının uyarılarına kulak vermeyince, yirmi yaşlarında atalarının yurdu olan Hadramevt’e sürgün edilir. Orada yaklaşık beş yıl kalan şair, Esed kabilesinin babasını öldürdüğü ana kadar içki, eğlence ve haydutlukla zaman tüketmiştir. Babası öldürürmeden önce yazmış olduğu vasiyetini bir adama bırakır ve ona şöyle der: “Ölümünden sonra tek tek evlatlarıma yanına git. Atımı, kılıcımı ve tenceremi ölümüne ağlamayan ve yas tutmayana ver,” der. Hucr’un ölümünden sonra teker teker evlatlarının yanına giden adam sonunda en küçük oğlu İmru‘ulkays’ın yanına gider onu arkadaşısıyla içki içip kumar oynayken görür ve babasının öldürdüğünü kendisine haber verir. İmru‘ulkays adama iltifat etmez. Arkadaşı oynamaktan geri durunca arkadaşına oynamasını söyler ve oyunun bitiminde, haber getiren adamdan olayın hakikatını öğrenir ve: “Babam küçüklüğümde beni kaybetti, büyüyünce de bana kanımı (intikamını) yükledi. Bugün içki günüdür, yarın ise öğ

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: ⁵²² وَهَلْ يَعْمَنُ مَنْ كَانَ فِي الْعَصْرِ الْحَالِي وَهَلْ يَعْمَنُ مَنْ كَانَ فِي الْعَصْرِ الْحَالِي أَلَا عِمَّ صَبَاحاً أَيُّهَا الطَّلُّ الْبَالِي

Lügat: سَعِيَ، سَعِيًّا: Çalışmak, çabalamak, kesb etmek.⁵²³ Zor, اِدْنَاءُ: اِدْنَاءُ

sıkıntılı bir yaşam sürmek.⁵²⁴ مَعَايشُ، مَعَايشُهُ: Hayat, yaşam.⁵²⁵

M. Rivayet: ⁵²⁶ فَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَدْنَى مَعِيشَةٍ كَفَّابِي وَمَ أَطْلُبُ قَلِيلٍ مِنَ الْمَالِ

Mana: “Eğer benim çabam asgari yaşam şartları için olsaydı az miktarda bir mal bana yeterdi ve ben (otorite ve hâkimiyet) istemezdim.”

Beytin mana bakımından tamamlanması ve şairin gerçek meramının anlaşılabilmesi için bir sonraki beyti de aktarmakta fayda var.

وَلَكِنَّمَا أَسْعَى لِمَجْدٍ مُؤْتَلٍ وَقَدْ يُدْرِكُ الْمَجْدَ الْمُؤْتَلُ أَمْتَالِي

“Fakat ben yalnızca asaletli bir yücelik için çabalamaktayım ve şüphesiz asil ululuğa benim gibi olanlar ulaşır.”

İstîşhâd Yönü: Tenâzu‘ bâbının ilk beytinde zikrettiğimiz üzere mükaddem olan her iki âmilin kendilerinden sonra gelen ma‘mûlde amel etmek istemeleri ve kastedilen mananında bozulmaması şartı koşulmuştu. Şâhid beyitte bulunan كَفَّابِي ve

alma güntüdür,” der. Esed kabilesinden yüz insan öldürene kadar et yememeye, içki içmemeye, koku sürmemeye, kadınlarla ilişki kumamaya yemin eder. Bu aşamadan itibaren intikam peşinde olan şair nihayetinde Kostantin dönüşünde miladî 545 yılında Ankara’da ölür. İmru’ulkays’ın yirmi beş kasideden oluşan bir divânı mevcuttur. Ve bu kasideler arasında Mu‘allaka başta olmak üzere şâhid beytimizin de içinde bulunduğu Kaside-i Lâmiyye ve Kasîde-i Bâiyye en meşhur kasideleridir. ez-Zevzenî, *Şerhu’l-mu‘allakâti’l-‘aşr*, s. 25; ez-Ziriklî, *a.g.e*, II/1; Hunduc b. Hucr el-Kindî İmru’ulkays *Şerhu Divâni İmru’ulkays*, thk. Hasan es-Sendûbî, Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, Beyrut 1990, s. 16.

⁵²² İmru’ulkays, *a.g.e*, s. 180.

⁵²³ İbn Fâris, *Mucmelu’l-luğa*, “سعي” mad.

⁵²⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “دنو” mad.

⁵²⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, “عيش” mad.

⁵²⁶ ‘Amr b. ‘Usman b. Kanber Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Muhammed Harûn Abdusselâm, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire 1988, I/79.

أَطْلَبُ âmillerinden biri kendilerinden sonra gelen قَلِيلٌ sözcüğünü ma'mûl olarak almadığı için bu beyit tenâzu' babının dışında tutulmuştur. Çünkü beytin başında bulunan لَوْ edatı İmtina' harfi olduğu için kendinden sonra gelen müsbet cümleyi menfi, menfi cümleyi de müsbet yapar. Eğer tenazu' bahsine göre mana verirsek beytin takdiri şu şekilde olur. فَلَوْ أَنَّ مَا أَسْعَى لِأَدْنَى مَعِيشَةٍ كَفَانِي قَلِيلًا مِنَ الْمَالِ وَلَمْ أُطَلِّبْ قَلِيلًا مِنَ الْمَالِ ve şöyle bir mana ortaya çıkar. (Birinci cümle) Eğer benim çabam asgari yaşam için olsaydı az miktarda mal bana yeterdi. لَوْ harfi müsbet olan bu cümleyi menfi yaptığı için mana şu şekildedir. **(ben asgari yaşam için çabalamıyorum ve az miktarda mal bana yetmez)**. (İkinci cümle) Ben az miktarda mal talep etmezdim. لَوْ harfi menfi olan bu cümleyi de müsbet yaptığı için manası şu şekildedir. **(ve ben az miktarda mal talep ediyorum)** parantez içindeki iki cümleyi birleştirecek beyit şairin maksadının dışında şu şekilde zıt bir mana vermiş olur. **Ben asgari yaşam için çabalamıyorum, az miktarda mal bana yetmez ve ben az miktarda mal talep ediyorum**. Hülâsa bu beytin Tenâzu' ile alakası yoktur. أَطْلَبُ

fiilinin mef'ûlu الملك veya الكثير olmak üzere hazfedilmiştir.⁵²⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Hem'û'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 71

Arapça Metin: فَأَيْنَ إِلَى أَيْنَ النَّجَاهُ بِيَعْلَةٍ أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ أَحْسِبُ أَحْسِبُ

⁵²⁷ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 87.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: النَّجَاءُ: Korku içeren bir işten kurtulmak, kurtuluş.⁵²⁸ بَعَالٌ, بَعْلَةٌ: dişi

katır.⁵²⁹ حَبَسَ, الْحَبْسُ: Engellemek, tutmak, alıkoymak, hapsetmek.⁵³⁰

M. Rivayet:⁵³¹ فَأَيْنَ إِلَى أَيْنَ النَّجَاءُ بِيغَلَّتِي أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ أَحْسِبِ أَحْسِبِ

⁵³² فَأَيْنَ إِلَى أَيْنَ النَّجَاءُ بِيغَلَّتِي أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ أَحْسِبِ أَحْسِبِ

Mana: “Nereye (gidiyorsun) dişi bir katırla kurtuluş nereye kadar, yaklaştılar ardından gelenler sana yaklaştılar, yerinde dur! Yerinde dur! (diyorlar)”

İstişhâd Yönü: Daha öncede ifade ettiğimiz üzere tenazuda mükaddem olan iki âmil kendilerinden sonra gelen ma‘mûlde amel etmeği istemektedir. Şâhid beyitte bulunan أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ cümlesinde mükaddem olan iki âmilden ikinci sırada olan, âmil konumunda değil, öncesinde bulunan âmilin lafzı te’kidi konumundadır. Aksi takdirde cümlenin -birinci amilin amel etmesi üzerine- أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ veya -ikinci âmilin amel etmesi üzerine- أَتَاكَ أَتَاكَ اللَّاحِقُونَ tarzında olması gerekirdi.⁵³³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu Katri’n-Nedâ.

⁵²⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “نجو” mad.

⁵²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “بعل” mad.

⁵³⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “حبس” mad.

⁵³¹ İbn ‘Akîl, *a.g.e*, III/214.

⁵³² Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e*, V/158.

⁵³³ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 87.

20. MEF'ÛLU MUTLAK

Beyit No: 72

Arapça Metin: هَلْ مِنْ حُلُومٍ لِأَقْوَامٍ فَأُخْرِهُمُ مَا جَرَّبَ الْقَوْمُ مِنْ عَضِيٍّ وَتَضْرِيْسِي

Şair: Cerîr b. 'Atiyye et-Temîmî⁵³⁴ (ö. 110/728)

Bahir: Basît

K. Matla'ı:⁵³⁵ فَالْحِنُوْ اَصْبَحَ قَفْرًا غَيْرَ مَأْنُوْسٍ حَيِّ الْهِدْمَلَّةِ مِنْ ذَاتِ الْمُوَاعِيْسِ

Lügat: عَضٌّ, عَضًّا, عَضِيضًا⁵³⁶: Dişiyile bir

şeyi tutmak, dişlemek, ısırarak.⁵³⁷ ضَرَسَ: Şiddetli bir şekilde ısırıldı.⁵³⁸

M. Rivayet:⁵³⁹ هَلْ مِنْ حُلُومٍ لِأَقْوَامٍ فَتُنْدِرُهُمْ مَا جَرَّبَ النَّاسُ مِنْ عَضِيٍّ وَتَضْرِيْسِي

⁵³⁴ Temîm kabilesinin Yerbû' koluna mensub olan şair hicretin kırkikinci yılında Yemâme'de doğmuştur. Ebû Harze künyesi ile tanınan şairin ismi hakkında şöyle bir kıssa anlatılır. Annesi ona hamile iken siyah bir ip doğurduğunu ve bu ipin bir adamın boynuna dolanıp onu boğduğunu ardından başka bir adamın boynuna dolanıp onu da boğduğunu ve bu şekilde birçok kişinin boynuna dolanıp onları boğduğunu görür ve korkuyla uyanır. Rüyasını te'vil edenler kendisine, insanlara musibet, şiddet ve kötülük verecek bir çocuk doğuracağını söylerler. Bunun üzerine annesi ona ip anlamına gelen Cerîr ismini verir. Yaşamını çölde sürdüren şair, yiyecek ve bazı büyük şahısları methetmek için Basra'ya gelirdi. Daha sonra kabilesinin ısrarıyla Basra'ya yerleşir ve Haccâc'ı metheder. Haccâc'ın vasıtasıyla Halife Abdülmelik b. Mervân'ın sarayına giren şair Emevî halifelerinin birçoğunu methetmiştir. Edebiyat bilginlerine göre İslam döneminde yaşayan hiçbir şair, Emevî dönemi şairlerinden olan Cerîr, el-Ferazdak ve el-Ahtel'in seviyesine ulaşmamıştır. İlim ehlinin birçoğuna göre ise Cerîr şiirde el-Ferazdak'tan daha üstündür ve şiirin fahr, medîh, hiciv ve nesîb dallarında bütün şairleri geçmiştir (Onyedinci nolu beyitte Cerîr'in bu şiirleri zikredilmiştir). Kendi kabilesinden olan el-Ferazdak ile onlarca yıl süren şiir atışmaları mevcuttur. el-Ferazdak'ın ölümüne üzülen Cerîr, el-Ferazdak'tan bir ay sonra hicrî 110 veya 111 yılında Yemame'de vefat etmiştir. Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, **Cevâhiru'l-edeb fi edebiyâti ve inşâi luğati'l-'Arab**, Dâru'l-Me'arif, Beyrut, bty, II/151; Salahuddîn es-Safedî, **a.g.e**, XI/62.

⁵³⁵ Cerîr b. 'Atiyye el-Hatafî et-Temîmî, **Divânu Cerîr**, Dâru Sâdir, Beyrut, bty, s, 253.

⁵³⁶ İbn Sîde, **el-Muhkem**, "حلم" mad.

⁵³⁷ İbn Fâris, **Mu'cemu mekâyisi'l-luğa**, "عضن" mad.

⁵³⁸ ez-Zemahşerî, **Esâsu'l-belâge**, "ضرس" mad.

⁵³⁹ Hasan el-Kaysî, **a.g.e**, I/273.

540 هَلْ مِنْ حُلُومٍ لَأَقْوَامٍ فَتُجْهِرُهُمْ مَا جَرَّبَ الْقَوْمُ مِنْ عَصِيٍّ وَتَضْرِيئِي

Mana: “Bazı kavimlerin akılları var mı? Öyleyse, insanların benim azı dışlerimle ısırmandan (hicivlerimden) ne çektiklerini onlara haber vereyim.”

İstîshâd Yönü: Te’kîd için kullanılan masdar sürekli tekil olarak gelmektedir. İkil veya çoğul kalıplarında kullanılmaz. Sayı bildiren masdar tekil, ikil ve çoğul kalıbında kullanılır. Durum bildiren masdarda ise ihtilaf vardır. Genellikle ikil ve çoğul kalıplarında kullanılmadığı halde ikil ve çoğul olarak kullanıldığı da görülmüştür. Şâhid beyitte bulunan حُلُوم sözcüğü, durum bildiren حُلْم masdarının çoğuludur.⁵⁴¹

Kaynaklar: Şerhu’l- Mekkûdî; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 73

Arapça Metin: عَلَى حِينِ أَهَى النَّاسِ جُلُّ أُمُورِهِمْ فَتَدَلًّا زُرَيْقُ الْمَالِ نَدَلُ الثَّعَالِبِ

Şair: Abdurrahman b. Hemdân, **el-A’şâ Hemdân**⁵⁴² (ö. 83/702)

Şiirin sahibi ve inşâd sebebi hakkında birçok rivayet bulunmaktadır. *el-Mekâsıdu’n-nahviyye* adlı eserde şiirin şair el-Ahvas’a (ö. 105/723) ait olduğu söylenmiştir. Yine aynı eserde şiirin *Hamâsetu’l-basriyye* adlı kitapta şair el-A’şâ’ya nisbet edildiği ve el-Cevherî’nin (ö. 400/1009’dan önce) ise bu şiiri Cerîr’e isnâd ettiği aktarılmaktadır. *el-İsâbe fî temyizi’s-Sahâbe* adlı kitapta şiirin kıssası aktarılmış

⁵⁴⁰ Şemsuddîn ed-Dımaşkî, **a.g.e**, I/369.

⁵⁴¹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 90.

⁵⁴² Şair ve hatib olan el-A’şâ Hemdân, Yemâme kabilesinin şairi ve süvarisidir. Kûfe’de yaşayan el-A’şâ Emevî devleti döneminde yaşamıştır. Hayatının ilk demlerinde abid, fakîh ve kurrâ olarak bilinen şair daha sonra şiirle ilgilenmiş ve şair olarak tanınmıştır. Meşhur hadis âlimi olan Şa’bî, el-A’şâ’nın eniştesi, el-A’şâ’da Şa’bî’nin eniştesidir. Nu’mân b.Beşîr hakkında methiyeleri bulunan şair, Haccâc es-Sekafi’nin aleyhinde şiirler yazmıştır. Haccâc’ın valiliği döneminde Deylem savaşına katılan el-A’şâ daha sonra kıyâm eden Abdurrahman b. Aş’as’ın ordusuna katılmıştır. Haccâc’ın askerleriyle yapılan savaşta İbn Aş’as’ın öldürülmesi üzerine esir düşen el-A’şâ Hemdân, Haccâc’ın huzuruna getirmiş ve hicretin 83. yılında boynu vurulmuştur. ez-Zehabî, **Siyeru a’lâmi’n-nubelâ**, IV/185; ez-Zirikî, **a.g.e**, III/311.

ve şiir Ebu'l-Esved ed-Duelî'ye (ö. 69/688) nisbet edilmiştir. Son olarak *Furhatu'l-edîb* adlı eserde şiir Medineli bir şaire isnâd edilmiştir.

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı: ⁵⁴³ وَيَخْرُجْنَ مِنْ دَارَيْنِ بُجْرَ الْحَقَائِبِ يَمُرُونَ بِالذَّهْنِ خِفَافًا عِيَابُهُمْ

Lügat: أَلْهَاهُ: Onu meşgul etti.⁵⁴⁴ جُلُّ الشَّيْءِ: Bir şeyin çoğu, fazla olan kısmı.⁵⁴⁵ النَّدْلُ: Bir nesneyi bir yerden başka bir yere hızlıca nakletmek.⁵⁴⁶

M. Rivayet: ⁵⁴⁷ فَندلاً زُرَيْقُ المَالِ ندَلُ الثَّعَالِبِ أَرَى فِتْنَةً قَدْ أَهَّتِ النَّاسَ عَنْكُمْ

Kıssa: Hz. Ali (600/661), Zureyk kabilesinden olan Nu'mân b. 'Aclân'ı (ö. 37/657) Bahreyn'e vali olarak tayin eder. İbn 'Aclân valiliği döneminde Zureyk kabilesinden olup yanına gelen herkese Beytül mâlden ihsanda bulunmuş.

Şair, Hz. Ali'nin fitne hareketlerini sona erdirmekle meşgul olduğu için İbn 'Aclân'ın ve kabilesinin beytül mâli yağmaladığını dile getirmektedir.⁵⁴⁸ Kaynaklarda bu beyitlerin bazı hırsızların aleyhinde yazıldığı veya bazı tüccarların hakkında inşâd edildiği de zikredilmektedir.

Mana: “Ey Zureyk! Önemli işlerinin insanları oyladığı anda tilkinin çabukluğu gibi malı hızlıca çekip al.”

İstişhâd Yönü: Fiilin anlamını pekiştiren masdarlarda âmilin (fiilin) hazfedilmesi caiz değildir. Durum ve sayı belirten masdarlarda ise hazfe delalet eden bir delilin var olması durumunda âmilin hazf edilmesi caiz görülmüştür. Altı

⁵⁴³ Ali b. Ebî'l-Ferec el-Basrî, **el-Hamâsetu'l-Basriyye**, thk. Muhtâruddin Ahmed, 'Alemu'l-Kutub, Beyrut, bty II/262.

⁵⁴⁴ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “لمي” mad.

⁵⁴⁵ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “جلل” mad.

⁵⁴⁶ Muhammed el-Ezdî, **Cemheretu'l-luğa**, “دلن” mad.

⁵⁴⁷ el-'Askalânî, **el-İsâbe**, VI/352.

⁵⁴⁸ el-'Askalânî, **el-İsâbe**, VI/352.

durumda ise masdarın âmilinin hazfedilmesi vaciptir. Bunlardan biri âmiline bedel olan masdardır. Şâhid beyitte bulunan نَدْلًا masdarı, hazfedilmiş olan أُنْدَلِ âmiline bedel (naib) olduğu için -bedel ve mubdelu minhin cem olmamasının gerekliliğinden dolayı- âmil vucûben hazfedilmiştir.⁵⁴⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Delîlu's-Sâlik.

21. MEF'ÛLU LEH

Beyit No: 74

Arapça Metin: يَرْكَبُ كُلَّ عَاقِرٍ جُمُهورٍ * مَخَافَةً وَزَعْلَ المَحْبُورِ * وَالهُوْلَ مِنْ تَهَوُّلِ الهَبُورِ

Şair: Abdullah b. Ru'be el-'Accâc⁵⁵⁰ (ö. 90/708)

Bahir: Recez

K. Matla'ı:⁵⁵¹ سَيْرِي وَإِشْفَاقِي عَلَي بَعِيرِي جَارِي لَا تَسْتَنْكِرِي عَذِيرِي

⁵⁴⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 92.

⁵⁵⁰ Recez tarzında yazılan şiirlerde Arapların en meşhur şairi olan el-'Accâc, Temîm kabilesine mensuptur. Kendisi gibi râciz olan Emevî döneminin meşhur şairi Ru'be b. el-'Accâc'ın babasıdır. Câhiliye döneminde doğup büyümüştür ve ilk recez şiirlerini de Câhiliye döneminde söylemiştir. Uzun bir ömür yaşayan el-'Accâc İslam döneminin ilk sahabelerini görmüş ve Ebû Hureyre'den hadis rivayet etmiştir. Hatta Ebû Hureyre'ye aşk temalı şiirler yazdığını ve bunda bir sakınca olup olmadığını sormuş, Ebû Hureyre de kendisine Peygamber'in (s.a.v.) yanında benzer şiirlerin inşâd edildiğini ve Peygamber'in (s.a.v.) herhangi bir beis görmediğini söylemiştir. Oğlu Ru'be ile beraber Velîd b. Abdilmelik'in huzuruna çıktığı rivayet edilir. Emevîlerden Mervân b. Hakem ve Abdulaziz b. Mervân'ı medheden şair, hicivden uzak durmasına rağmen Türklere karşı şavaşan Abdurrahman b. Aş'as'ı hicvetmiştir. Ömrünün sonunda felç geçirmiş ve hicretin doksanıncı yılında vefat etmiştir. Abdullah b. Ru'be el-'Accâc, **Divânu'l-'Accâc**, thk. 'Azze Hasan, Dâru'ş-Şarkı'l-'Arabî, Beyrut 1995, s, 8-15; el,'Askalânî, **el-İsâbe**, V/68; ez-Ziriklî, a.g.e, IV/86.

⁵⁵¹ Abdullah b. Ru'be et-Temîmî el-'Accâc, **Divanu'l-'Accâc**, thk. Abdulhâfiz es-Satfî, Mektebetu Atlas, Dımaşk 1971, I/332.

Lügat: الْعَاقِرُ مِنَ الرَّمْلِ: Etrafı yeşerip ortası yeşermeyen kumlu yer, hiçbir şey yeşertmeyen büyük kumlu yer.⁵⁵² جَمَّهَرَ، الْجُمَّهُورُ: Geniş, üst üste birikmiş fazla kum.⁵⁵³

الرَّعْلُ: Zindelik, canlılık.⁵⁵⁴ الْحَبْرُ، الْحَبْرَةُ: Sevinç, surûr.⁵⁵⁵ الْهَبِيرُ: Basık, çökük yer.⁵⁵⁶

M. Rivayet:⁵⁵⁷ يَرْكَبُ كُلَّ عَاقِرٍ جُمَّهَوْرٍ * مَخَافَةً وَرَعْلَ الْمَحْبُورِ * وَالْهَوَلَ مِنْ تَهْوُلِ الْقُبُورِ

Kıssa: *Tehzîbu'l-luğa* adlı eserde bu şiirin ilk beyti zikredilmiş ve beytin inşâd sebebi şu şekilde aktarılmıştır.

Şair el-‘Accâc (ö. 90/708) seyahata çıkmaya niyetlenir. Bineğinin yükünü düzenlerken eşi, uğraşmakta olduğu bu hazırlığın sebebini merak eder ve düzenleyip tertip ettiği şeyin ne olduğunu sorar. el-‘Accâc da bu recez şiiri ile eşine cevap verir.⁵⁵⁸

Bu recez toplamda 182 beyitten oluşmaktadır. Bu rakam şunları düşünmemizi sağlamaktadır. Ya recezin beyitleri farklı zaman dilimlerinde farklı sebeplerden dolayı söylenmiştir. Daha sonra şair tarafından bir kaside tarzında bütün hale getirilmiştir. Ya da şairin ölümünden sonra dilden dile dolaşan ve aynı kafiyeye sahip olan beyitler, edipler tarafından birleştirilmiştir. Aksi takdirde beytin inşâd sebebi masnû‘dur. Çünkü el-‘Accac’ın sormuş olduğu sorudan dolayı eşine 182 beyitle cevap vermesi normal gözükmemektedir.

Mana: “O vahşi boğa, avcılardan ve düz kumluk yerlerin çökmesinden korktuğu için ve sevincin verdiği canlılıktan dolayı verimsiz kum tepelerinde seyir eder.”

⁵⁵² İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “عقر” mad.

⁵⁵³ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘ayn*, “جمهر” mad.

⁵⁵⁴ Muhammed el-Ezdî, *Cemheretu'l-luğa*, “رعل” mad.

⁵⁵⁵ el-Hattâbî, *Garîbu'l-hadîs*, I/320.

⁵⁵⁶ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyisi'l-luğa*, “هبير” mad.

⁵⁵⁷ Sîbeveyhi, *a.g.e*, I/369.

⁵⁵⁸ Ebû Mansûr el-Herevî, *a.g.e*, II/185.

İstîshâd Yönü: Mef'ûlu leh elif lâm ve izafeden mücerred olduğu durumlarda harf-i cer olmaksızın mansûb bir şekilde gelir. Elif lâm ile geldiği durumlarda ise harf-i cer ile mecrûr olmaktadır. İzafe edildiği durumlarda ise cer harfinin gelip gelmemesi aynıdır. Şâhid beyitte bulunan **مَخَافَةً**, **زَعَلَ المَحْبُورِ** ve **والهَوَلِ** masdarları mef'ûlu lehin bu üç kullanım şeklini göstermektedir. **مَخَافَةً** elif lâm takısı almayıp izafe olunmadığı için harf-i cer olmaksızın ekser kullanıma göre gelmiştir. **زَعَلَ المَحْبُورِ** izafe edildiğinden dolayı cer harfinin gelip gelmemesi aynıdır. **والهَوَلِ** ise elif lâm edatı ile kullanıldığı için harf-i cer ile gelmeliydi. Fakat burada nadir kullanıma göre gelmiştir.⁵⁵⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî.

22. MEF'ÛLU ME'AH

Beyit No: 75

Arapça Metin: عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَمَاءً بَارِدًا حَتَّى شَتَّتْ هَمَّالَةً عَيْنَاهَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Lügat: هَمَكَتْ عَيْنُهُ، تَهَمَلُ، هَمَلًا، هَمَلَانًا⁵⁶⁰، عَلَفَ: Hayvanı yemlemek,⁵⁶⁰ عَلَفًا: Gözyaşı taşı, aktı.⁵⁶¹

M. Rivayet: ⁵⁶² عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَمَاءً بَارِدًا حَتَّى عَدَّتْ هَمَّالَةً عَيْنَاهَا

⁵⁵⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 95.

⁵⁶⁰ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'ayn, “علف” mad.

⁵⁶¹ el-Cevherî, es-Sihâh, “هل” mad.

⁵⁶² İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu şuzûri'z-zeheb, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2013, s, 222.

لَمَّا حَطَطْتُ الرَّحْلَ عَنْهَا وَارِدًا ۖ عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَمَاءً بَارِدًا⁵⁶³

Beytin bu son rivayeti şair Zu'r-Rumme'ye aittir ve Zu'r-Rumme'nin divanında geçmektedir. Fakat birinci mısranın bütünüyle söz konusu beytimizin ikinci mısrasından farklı olması ve kafiye harflerinin de birbirine muhalif olmasından dolayı her iki beytin farklı şairlere ait olabileceğini düşündük ve şair kısmına Zu'r-Rumme'nin ismini yazmadık.

Mana: “Gözleri yaş döker bir hale gelinceye dek, o hayvanı samanla yemledim ve ona soğuk su içirdim.”

İstîshâd Yönü: Vâv edatından sonra mansûb bir halde gelip atf edilmesi ve mef'ulu me'ah olarak da nasb olunması mümkün olmayan sözcükler için bir âmil takdir edilir. Şâhid beyitte bulunan عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَمَاءً cümlesinde مَاءً sözcüğü vâv edatından sonra gelmiş ve mansûbtur. Kendinden önce zikredilen تَبْنًا sözcüğüne atf edilmesi mümkün değildir. Aksi takdirde “ma'tufu aleyhten önce zikredilen kelime ma'tuftan önce mükadder olunur kaidesine göre” cümle takdîren şu şekilde olur. عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَعَلَفْتُهَا مَاءً (onu samanla yemledim ve suyla yemledim) su ile yemleme mümkün olmadığı için burada atf söz konusu olamaz. Aynı şekilde تَبْنًا sözcüğünün mef'ulu me'ah olması da mümkün değildir. Çünkü yemleme ve sulamanın bir defada olması düşünülemez. Öyleyse bu gibi durumlarda mansûb olan sözcüğe bir âmil takdir edilir ve sözcük o âmil ile nasb edilmiş olur. Beyit takdirinde عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَسَقَيْتُهَا مَاءً şeklindedir.⁵⁶⁴ Ancak müşâkele sanatı olduğu düşünülürse, atf yapılabilir.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn

⁵⁶³ Zû'r-Rumme, a.g.e, s, 58.

⁵⁶⁴ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 99.

Tûlûn; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Hem'û'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Behcetü'l-Mardiyye.

23. İSTİSNÂ'

Beyit No: 76

Arapça Metin: وَبَلَدَةٌ لَيْسَ بِهَا أُنَيْسٌ إِلَّا الْيَعَافِيرُ وَالْأَعْيُسُ

Şair: 'Amir b. Hâris en-Numeyrî, **Cirânu'l-'Avd**⁵⁶⁵

Bahir: Recez

K. Matla'ı:⁵⁶⁶ قَدْ نَدَعُ الْمَنْزِلَ يَا لَمَيْسُ يَعْتَسُ فِيهِ السَّبْعُ الْجُرُوسُ

Lügat: الأُنَيْسُ: Cana yakın, ünsiyet kurulabilen her şey, yoldaş. مَا بِالْأَدَارِ أُنَيْسٌ:

Evde kimse yoktur.⁵⁶⁷ الْيَعَافِيرُ: Karaca, yabancı sığır yavrusu, erkek ceylan.⁵⁶⁸

الْعَيْسُ: Beyaz rengine az kızıl reng karışmış deve türü.⁵⁶⁹

M. Rivayet:⁵⁷⁰ بَسَابِسًا لَيْسَ بِهِ أُنَيْسٌ إِلَّا الْيَعَافِيرُ وَالْأَعْيُسُ

⁵⁶⁵ İsmi 'Amir b. Hâris olan şair, Cirânu'l-'Avd lakabıyla meşhur olmuştur. Cirânu'l-'Avd, yaşlı devenin ön boyun kısmına denir. Boynun iç kısmında bulunan damarlardan kamçı elde edilmektedir. Bu lakab kötülük gördüğü iki hanımını korkutmak için söylediği bir beyitten dolayı kendisine verilmiştir. Câhiliye döneminde yaşadığı ileri sürüldüğü gibi hem Câhiliye hem de İslam döneminde yaşadığı da zikredilmiştir. Bunu iddia edenler şiirlerinde kullanmış olduğu İslam dinine ait kavramları delil göstermektedirler. Kendisi gibi eşinden kötülük gören şair Rahhâl'ın dostu ve sırdaşı olan Cirânu'l-'Avd aslen Yemenli olup Numeyr kabilesine mensuptur. Şairin, Ebû Said es-Sukkerî tarafından rivayet ve şerh edilmiş bir divanı mevcuttur. ez-Ziriklî, **a.g.e.**, III/250; Fuat Sezgin, **a.g.e.**, II/191.

⁵⁶⁶ 'Amir İbn Hâris en-Numeyrî, **Divanu Cirâni'l-'Avd en-Numeyrî**, thk. Nûrî Hamûdî el-Kaysî, Dâru'r-Reşid, Bağdat 1982, s, 97.

⁵⁶⁷ el-Cevherî, **es-Sihâh**, "أنس" mad.

⁵⁶⁸ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "عفر" mad.

⁵⁶⁹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, "عيس" mad.

571 وَبَلَدَةٌ لَيْسَ لَهَا أُنَيْسٌ إِلَّا الْيَعْفِيرُ وَإِلَّا الْعَيْسُ

572 وَبَلَدٌ لَيْسَ بِهِ أُنَيْسٌ إِلَّا الْيَعْفِيرُ وَإِلَّا الْعَيْسُ

Mana: “İçinde dişi geyik yavruları ve beyaz rengine kızılık karışan develer dışında yakınlık kurulabilecek hiçbir şeyin olmadığı nice susuz çöller (de ikamet ettim).”

İstîşhâd Yönü: Bilindiği üzere müstesnâ, müstesnâ minhin cinsinden değilse buna istisna-i munkatı‘ denilir. Ve bu tarz istisnalarda Hicâz ehlinin lügatine göre müstesnânın mansûb olması vaciptir. Ben-i Temîm kabilesinin lügatine göre de râcih olan görüş mansûb olmasıdır. Fakat Temîm kabilesi, müstesna konumundaki ismin bedel olmasını da caiz görmüşler. Şâhid beyitte bulunan الْيَعْفِيرُ ve الْعَيْسُ isimleri İLÂ edatından sonra gelmelerine ve istisna-i munkatı‘ olmalarına rağmen Temîm kabilesinin lügatına göre أُنَيْسُ ismine bedel olmuşlar (بَدَلُ الْبَعْضِ مِنَ الْكُلِّ) ve mübdelun minh’in i‘rabını alıp merfû‘ olmuşlardır.⁵⁷³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Behcetü’l-Mardiyye.

Beyit No: 77

Arapça Metin: مَا لَكَ مِنْ شَيْخِكَ إِلَّا عَمَلُهُ إِلَّا رَسِيمُهُ وَإِلَّا رَمْلُهُ

⁵⁷⁰ en-Numeyrî, a.g.e, s, 97.

⁵⁷¹ es-Suyûtî, el-Behcetü’l-mardiyye el-musemmâ bi Suyûtî, nşr. Mehmet Nurî Nâs, Midyat, bty, s, 101.

⁵⁷² Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk el-Harbî, Garîbu’l-hadîs, thk. Suleymân İbrâhîm Muhammed el-‘Âyid, Câmi‘atu Ummi’l-Kurâ, Mekke 1405 h, I/319.

⁵⁷³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 100.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Lügat: الرَّسِيمُ: Devenin bir yürüyüş şekli.⁵⁷⁴ الرَّسِيمُ: Etkili bir şekilde hızlı yürümek.⁵⁷⁵ رَمَلًا، رَمَلَانًا، رَمَلًا، رَمَلُ الرَّجُلِ، يَزْمُلُ، رَمَلًا نًا، رَمَلًا⁵⁷⁵ Sıçramadan, omuzlarını sallayarak hızlı yürüme şekli.⁵⁷⁶

M. Rivayet: ⁵⁷⁷ مَالِكَ مِنْ شَنْجِكَ إِلَّا عَمَلُهُ إِلَّا رَسِيمُهُ وَإِلَّا رَمَلُهُ

Mana: “Sana murşidinden kalacak (fayda verecek) olan ancak ve ancak onun ameli; hızlı yürümesi ve koşmasıdır.”

“Senin murşidinden sana kalacak olan ancak ve ancak onun fiilleridir, yani eğer murşidin hâlisane bir şekilde Allah (cc) rızası için çabalıyorsa o niyet sana da sirayet eder. Eğer murşidin şöhret ve riyâset için çabalıyorsa aynı çaba sana da bulaşır.”⁵⁷⁸

Muhtelif rivayete göre ise beytin anlamı şu şekildedir;

“Sana erkek devenden kalacak (fayda verecek) olan ancak ve ancak onun çalışması; hızlı yürümesi ve koşmasıdır.”

İstîşhâd Yönü: Te’kîd amaçlı tekrar edilen إِلَّا edatı, bedel ve ‘atf-i-nasak isimleri ile kullanıldığı vakit amelden ilga edilir ve nasb etme amelinde bulunamaz. Şair, şâhid beyitte sadece te’kîd ifade etmek için tekrar edilen إِلَّا edatını hem bedel

⁵⁷⁴ İbn Fâris, **Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa**, “رسم” mad.

⁵⁷⁵ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “رسم” mad.

⁵⁷⁶ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “رمل” mad.

⁵⁷⁷ Muhammed Abdulaziz en-Neccâr, **Diyâu’s-sâlik ilâ Evdahi’l-mesâlik**, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 2001, II/187.

⁵⁷⁸ Ahmed b. Abdulfettâh el-Melevî, **Şerhu’l-Mekkûdî ve me‘ahu Hâşiyetu’l-‘allâme Ahmed b. Abdulfettâh el-Melevî**, thk. Ahmed ‘Avd Ebû’ş-Şebâb, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 2002, s, 102,

hem de atf-1-nasak ile birlikte kullanmıştır. Beyitte bulunan رَسِيمُهُ sözcüğü kendinden önce bulunan عَمَلُهُ sözcüğüne bedel olmaktadır. رَمَلَهُ sözcüğü de bedel olan رَسِيمُهُ sözcüğüne atıf olmaktadır. إِلَّا edatı sadece te'kîd için tekrar edildiğinden dolayı beraber geldiği bu iki isimde amel etmemiştir. İsimlerden biri ma'tûfun 'aleyhin diğeri ise mübdelun minhin i'râbını almıştır.⁵⁷⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Behcetü'l-Mardiyye.

Beyit No: 78

Arapça Metin: إِذَا جَلَسُوا مِنَّا وَلَا مِنْ سِوَانَا وَلَا يَنْطِقُ الْفَحْشَاءَ مَنْ كَانَ مِنْهُمْ

Şair: Murâr İbn Selâme el-'Ichî⁵⁸⁰

Bahir: Tavîl

Lügat: الْفَحْشَاءُ، الْفَحْشُ: Çirkin, kötü söz ve fiil.⁵⁸¹

M. Rivayet:⁵⁸² إِذَا جَلَسُوا مِنَّا وَلَا مِنْ سِوَانَا وَلَا يَنْطِقُ الْمَكْرُوهَ مَنْ كَانَ مِنْهُمْ

⁵⁸³ إِذَا قَعَدُوا مِنَّا وَلَا مِنْ سِوَانَا وَلَا يَنْطِقُ الْفَحْشَاءَ مَنْ كَانَ مِنْهُمْ

⁵⁷⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 101.

⁵⁸⁰ Kaynaklarda şair hakkında detaylı bir bilgiye ulaşamadık. Şair hakkında var olan malûmât şunlardan ibarettir; Câhiliye ve İslam dönemlerinde yaşamış muhadram şairlerdendir. Müslüman olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Eyyâmü'l-'Arabdan sayılan ve Arapların Acemlere karşı ilk zafer kazandıkları Zû Kâr şavaşı hakkında kasidesi mevcuttur. ez-Ziriklî, a.g.e, VII/200.

⁵⁸¹ İbn Sîde, el-Muhkem, “فحش” mad.

⁵⁸² Kemâluddîn el-Enbârî, el-İnsâf, I/239.

Mana: “Onlardan herhangi birisi bizim ve bizim dışımızdakilerin yanında oturduğunda iğrenç söz söylemez”

Verdiğimiz mana مِّنَّا car ve mecrurunda bulunan مِنْ harfinin فِي anlamında olup جَلَسَ fiiline mütaallik olmasıyla elde edilmektedir. Şayet مِّنَّا car ve mecrûrunu mahzûf bir fiile mütaallik edip مَنْ mevsûlune hâl cümlesi yaparsak beyit şöyle bir anlam kazanır.

“Bizden ve bizim dışımızdakilerden olduğu halde onların yanında (saffında) bulunan herhangi bir kişi oturduğunda çirkin söz söylemez.”

İstîshâd Yönü: Sîbeveyhi, سواء sözcüğünün gayr-ı mutasarrıf zarf olduğunu ve ancak manzûm cümlelerde (şiir) zarf olmaktan çıktığını söylemektedir. Şâhid beyitte bulunan مِنْ سِوَانِنَا örneğinde cer harfinin سِوَاء sözcüğünden evvel gelmiş olması onun zarfiyetten çıkıp isim olarak kullanıldığına ve bunun da şiire has bir durum olduğuna delil olmuştur.⁵⁸⁴ İbn Mâlik bu konuda Sîbeveyhi’ye muhalif durumdadır.

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn ‘Akîl; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Nâzım.

Beyit No: 79

Arapça Metin: وَمَا قَصَدْتُ مِنْ أَهْلِهَا لِسِوَائِكَا بَتَّانِبَ عَنْ أَهْلِ الْيَمَامَةِ نَاقَتِي

Şair: Meymûn b. Kays el-A‘şâ (ö. 7/629)

Bahir: Tavîl

⁵⁸³ Sîbeveyhi, a.g.e, I/408.

⁵⁸⁴ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 104.

K. Matla‘ı: ⁵⁸⁵ وَكَانَتْ قَتُولًا لِلرِّجَالِ كَذَالِكَا أَتَشْفِيكَ تَيَّا أُمَّ تُرِكْتَ بِدَائِكَا

Lügat: بُحَانَبٌ: Uzaklaşmak, uzak durmak.⁵⁸⁶ الْقَصْدُ: Meyletmek, yönelmek.⁵⁸⁷

M. Rivayet: ⁵⁸⁸ وَمَا قَصَدَتْ مِنْ أَهْلِهَا لِسَوَائِكَا بُحَانَفَ عَنْ جُلِّ الْيَمَامَةِ نَاقِي

⁵⁸⁹ وَمَا عَمَدَتْ مِنْ أَهْلِهَا لِسَوَائِكَا

⁵⁹⁰ وَمَا عَدَلَتْ عَنْ أَهْلِهَا لِسَوَائِكَا

Mana: “Dişi devem Yemâme ehlinde uzak durdu ve senin haricinde Yemâme ehlinde hiç kimseye kastetmedi.”

İstîşâd Yönü: Bir önceki beyitte zikredilen malumatlar doğrultusunda bu beyitte de سِوَاءٌ sözcüğü zarf olmaktan çıkmış ve غير anlamında isim olarak kullanılmıştır. Sîbeveyhi’ye göre bu kullanım şiire has bir kullanımdır.⁵⁹¹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Hem‘u’l-Hevâmi‘.

24. HÂL

Beyit No: 80

Arapça Metin: إِتْمَا الْمَيْتُ مَنْ يَعِيشُ كَمِيًّا كَاسِفًا بَالُهُ قَلِيلَ الرَّجَاءِ

⁵⁸⁵ ‘A‘şâ el-Kebîr, a.g.e, s, 89.

⁵⁸⁶ Ebû Bekr el-Enbârî, ez-Zâhir, I/429.

⁵⁸⁷ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru’s-sihâh, “قصْد” mad.

⁵⁸⁸ ‘A‘şâ el-Kebîr, a.g.e, s.89.

⁵⁸⁹ Cevâd Ali, a.g.e, XVIII/136.

⁵⁹⁰ Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, Mu‘cemu’l-buldân, Dâru Sâdir, Beyrut 1995, II/190.

⁵⁹¹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 104.

Şair: Adiy b. Re‘lâ’ el-Gassânî⁵⁹² (ö. ?)

Bahir: Hafîf

K. Matla‘ı: ⁵⁹³ بَيْنَ بُصْرَى وَطَعْنَةَ نَجْلَاءِ مِمَّا ضَرْبَةٍ بِسَيْفٍ صَقِيلٍ

Lügat: المَيِّتُ: Ölmüş olan kişi. المَيِّتُ: Ölü, ölmüş adam. رَجُلٌ مَيِّتٌ وَمَيِّتٌ:

Henüz ölmemiş daha sonra ölecek olan.⁵⁹⁴ كَأَبًا, كَأَبًا, كَأَبًا: Üzüntülü, keyifsiz,

üzgün çehreli olmak.⁵⁹⁵ رَجُلٌ كَاسِفٌ: Dertli, dertten dolayı zayıflamış ve yüzünün nuru

gitmiş kişi. كَسَفَ بِالْأَلْفِ: Nefsin, kişiye kötü talkinlerde bulunması, melankolik.⁵⁹⁶

M. Rivayet: ⁵⁹⁷ كَاسِفًا وَجْهُهُ قَلِيلَ الرَّجَاءِ إِمَّا الْمَيِّتُ مَنْ يَعِيشُ كَمَيِّيًا

⁵⁹⁸ كَاسِفًا بِالْأَلْفِ قَلِيلَ الرَّجَاءِ إِمَّا الْمَيِّتُ مَنْ يَعِيشُ ذَلِيلًا

⁵⁹⁹ سَيِّئًا بِالْأَلْفِ قَلِيلَ الرَّجَاءِ إِمَّا الْمَيِّتُ مَنْ يَعِيشُ ذَلِيلًا

Mana: “Ölü, ancak umudu azalmış, üzüntülü ve melankolik bir halde yaşayandır.”

Aslında bu beyit tek başına da güzel ve anlamlı bir içeriğe sahiptir. Fakat kendinden önce geçen beyit ile beraber daha açık ve daha anlamlı bir hale geleceği için bir önceki beyiti de zikretmekte fayda vardır.

⁵⁹² Câhiliye dönemi şairlerindedir. Babasının ismi bilinmemektedir. Şair, annesinin ismiyle İbn Ra‘lâ olarak şöhret bulmuştur. ez-Zirikî, a.g.e, IV/220.

⁵⁹³ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, IX/582.

⁵⁹⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “موت” mad.

⁵⁹⁵ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-‘ayn, “كأب” mad.

⁵⁹⁶ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e, “كسف” mad.

⁵⁹⁷ Hasan el-Kaysî, a.g.e, I/390.

⁵⁹⁸ Muhammed b. İmrân el-Merzubânî, Mu‘cemu’s-şu‘arâ, thk. F. Kirinko, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1982, I/252.

⁵⁹⁹ el-Asma‘î, a.g.e, s, 152.

لَيْسَ مَنْ مَاتَ فَاسْتَرَاحَ بِمَيِّتٍ إِتْمَا الْمَيِّتُ مَيِّتُ الْأَحْيَاءِ

“Ölüp rahata ermiş olan ölü değildir, (gerçek) ölü ancak yaşarken ölerdir.”

İstişhâd Yönü: İbn Mâlik’in, hâl ögesini fadla (istiğna edilebilen, gerekli olmayan) olarak tarif etmesi, haberin yerine geçen ve mananın doğru anlaşılmasının kendisine bağlı olduğu hâl örnekleriyle yetersiz kalmaktadır. Şâhid beyitte bulunan إِتْمَا الْمَيِّتُ مَنْ يَعِيشُ (ölü ancak yaşayandır) tarzında çelişkili bir cümle kalmaktadır.⁶⁰⁰

Şârih el-Mekkûdî de bu konuda hâl için daha kapsayıcı bir ta’rîf zikretmemektedir. Diğer kaynak kitaplarda ise hâl, “tamamlanmış cümleden sonra gelen öge” olarak ta’rîf edilmiştir.⁶⁰¹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şarhu Katri’n-Nedâ; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân.

Beyit No: 81

Arapça Metin: وَأَعْظَمَ شَيْءٍ حِينَ يَفْجُوكَ الْبُعْثُ وَلَكِنَّهُمْ بَانُوا وَلَمْ أَدْرِ بَعْتَهُ

Şair: Yezîd İbn Dabbe es-Sekafî⁶⁰² (ö. 130/747)

Bahir: Tavîl

K. Matla’ı: ⁶⁰³ وَقَالُوا لِإِرَاعِي الدَّوْدِ مَوْعِدُكَ السَّبْتُ تَوَاعَدَ لِلْبَيْنِ الْحَلِيطُ لِيَنْبُتُوا

⁶⁰⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 105.

⁶⁰¹ Abdullah b. Yusuf Cemûluddîn İbn Hişâm, Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire 1383 h, s, 235.

⁶⁰² Emevî dönemi şairlerindendir. İsmi Yezîd b. Miksem olan şair, küçük yaşta babasını kaybetmiş ve annesine nisbetle Yezîd b. Dabbe olarak meşhur olmuştur. Taifli olan şair Sakîf kabilesinin mevâlisindendir. Şam’da Velid b. Yezîd’in himayesinde bulunmuştur. Hişâm halife olunca İbn Damme’yi meclisinden uzaklaştırmıştır. İbn Damme, Velid b. Yezîd halife olana kadar Taif’te ikamet etmiştir. el-Eğânî adlı eserde İbn Damme’ye ait bin kasidenin varolduğu ve bu kasidelerin Arap şairler tarafından “intihâl” edildiği belirtilmektedir. Şair, şiirlerinde bilinçli olarak garib lügatlar ve zor anlaşılabilir kafiyeler kullanmaktadır. ez-Zirikî, a.g.e, VIII/189.

Lügat: الْبَعَثُ، الْبَعَثَةُ: Ansızın, birdenbire, füceten.⁶⁰⁴ فَجَأٌ، يُفَجُّ، فَجَأٌ، فُجَاءَةٌ.⁶⁰⁴

Hissetmeksizin bir şeyin ansızın vuku bulması, sebebi oluşmadan bir şeyin aniden meydana gelmesi.⁶⁰⁵ بَانَ، بَيْنًا، بَيْنُونَةً.⁶⁰⁵ Kopmak, ayrılmak, ölmek.⁶⁰⁶

M. Rivayet: ⁶⁰⁷ وَأَنْكَأَ شَيْئٍ حِينَ يُفَجُّكَ الْبَعَثُ

⁶⁰⁸ وَأَفْطَعُ شَيْئٍ حِينَ يُفَجُّكَ الْبَعَثُ

⁶⁰⁹ وَأَفْطَعُ شَيْئٍ حِينَ يُفَجُّكَ الْبَعَثُ

Mana: “Fakat onlar -bilmediğim halde- ansızın gittiler, ansızın önüne çıktığı vakit en büyük (en kötü) şey süprizlerdir.”

İstişhâd Yönü: Bu beyit nahiv ile ilgili bir konuyu teyid etmek için getirilmemiştir. el-Mekkûdî bu beyti sadece *el-Elfiyye*'de zikredilmiş olan بَعَثَةٌ sözcüğünün فُجَاءَةٌ (ansızın) anlamında kullanıldığını ispat etmek için kullanmıştır.⁶¹⁰

Bu sebepten dolayı nahiv kitaplarında hiç değinilmemiş olan bu beyti birçok lügat kitabında görmekteyiz.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî.

⁶⁰³ Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, thk. Vedâd el-Kâdî, Dâru Sâdir, Beyrut 1988, III/39.

⁶⁰⁴ Ebû Mansûr el-Herevî, *a.g.e.*, “بعت” mad.

⁶⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “فجأ” mad.

⁶⁰⁶ Lûvîs Ma'lûf, *a.g.e.*, “بان” mad.

⁶⁰⁷ Muhammed el-Ezdî, *Cemheretu'l-luga*, I/255.

⁶⁰⁸ Ebû Mansûr el-Herevî, *a.g.e.*, VIII/98.

⁶⁰⁹ İbn Sîde, *el-Muhkem*, V/476.

⁶¹⁰ el-Mekkûdî, *a.g.e.*, s, 107.

Beyit No: 82

Arapça Metin: وَبِالْجِسْمِ مَيِّ بَيِّنًا لَوْ عَلِمْتَهُ شُحُوبٌ وَإِنْ تَسْتَشْهَدِي الْعَيْنَ تَشْهَدِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: شَحَبَ جِسْمُهُ، يَشْحُبُ، شُحُوبًا⁶¹¹: Açık, belli, aşikâr. بَيِّنٌ، أُبَيِّنَاءُ، بُيِّنَاءُ:

iş, zayıflamak veya seyahatten dolayı bedeninin veya bedeninin renginin değişmesi, solması.⁶¹²

M. Rivayet:⁶¹³ وَبِالْجِسْمِ مَيِّ بَيِّنًا إِنْ نَظَرْتَهُ شُحُوبٌ وَإِنْ تَسْتَشْهَدِي الْعَيْنَ تَشْهَدِ

⁶¹⁴ وَفِي الْجِسْمِ مَيِّ بَيِّنًا إِنْ عَلِمْتَهُ شُحُوبٌ وَإِنْ تَسْتَشْهَدِي الْعَيْنَ تَشْهَدِ

Mana: “Bedenimde belirgin bir halde solgunluk var, - şayet bilseydin (üzülürdün)- Eğer gözlerinin şahidliğini talep edersen (durumuma) şahitlik ederler.”

İstîshâd Yönü: Sâhibu'l-hâl olan kelimenin ma'rife olması esastır. Fakat bazı durumlar sâhibu'l-hâlın nekra olarak gelebilmesini sağlamaktadır. Sâhibu'l-hâlın cümle dizilişinde hâlden sonra gelmesi sâhibu'l-hâlın nekra olarak gelmesini sağlayan durumlardan biridir. Şâhid beyitte bulunan شُحُوبٌ وَبِالْجِسْمِ مَيِّ بَيِّنًا لَوْ عَلِمْتَهُ örneğinde bulunan شُحُوبٌ kelimesi nekra olmasına rağmen sâhibu'l-hâl konumundadır. Bunun caiz olmasını sağlayan ise hâl olan بَيِّنًا kelimesinin kendisinden önce gelmiş olmasıdır.⁶¹⁵

⁶¹¹ Lûvîs Ma'lûf, a.g.e, “بان” mad.

⁶¹² İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “شحب” mad.

⁶¹³ el-Ferâhîdî, el-Cumel fi'n-nahv, s, 103.

⁶¹⁴ el-'Aynî, a.g.e, II/365.

⁶¹⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 107.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım.

Beyit No: 83

Arapça Metin: يَا صَاحِ هَلْ حُمَّ عَيْشٌ بَاقِيًا فَتَرَى لِنَفْسِكَ الْعُذْرَ فِي إِبْعَادِهَا الْأَمَلَا

Şair: Tay kabilesinden bir adam

Bahir: Basît

Lügat: **أَمَلًا**⁶¹⁷: العَيْشُ: Hayat, yaşam.⁶¹⁶ حُمَّ هَذَا الْأَمْرُ: İşin yazgısı takdir edildi.⁶¹⁶ عَيْشٌ بَاقِيًا فَتَرَى: Gözlemek, ümit etmek, emel, genellikle meydana gelmesi uzak olan durumlarda kullanılır.⁶¹⁸

Mana: Ey arkadaş! (kimseye) ebedi bir yaşam takdir edilmiş midir? Ki nefisini(şahsını) uzun emellerinden dolayı mazur görebilesin.

İstîşhâd Yönü: Sâhibu'l-hâlin nekra gelebilmesini sağlayan durumlardan biri de sâhibu'l-hâlin istifhâm edatından sonra gelmesidir. Şâhid beyitte bulunan عَيْشٌ kelimesi nekra olduğu halde sâhibu'l-hâl konumundadır ve بَاقِيًا kelimesi de ona hâl olmaktadır. Kendisinden önce istifhâm edatının (هَلْ) geçmiş olması bu durumu caiz kılmıştır.⁶¹⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsidu'n-Nahviyye;

⁶¹⁶ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e, “حم” mad.

⁶¹⁷ el-Cevherî, es-Sihâh tâcu'l-luġa, “عَيْشٌ” mad.

⁶¹⁸ el-Hamevî, el-Misbâhu'l-munîr, “أَمَلٌ” mad.

⁶¹⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 107.

Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Hem'û'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik.

Beyit No: 84

Arapça Metin: لَا يَرْكَنُ أَحَدٌ إِلَى الْإِحْجَامِ يَوْمَ الْوَعَى مُتَّخِوْفًا لِحِمَامِ

Şair: Katarî b. Fucâe el-Mâzini⁶²⁰ (ö. 78/697)

Beyit, *Şerhu İbni'n-Nâzım* adlı eserde şair et-Tırmîh'a (670/743) isnâd edilmiştir. Fakat *el-Lemha fî şerhi'l-Mulha* adlı eserde şairin Katarî b. Fucâe'ye (ö. 78/697) ait olduğu ve *Şerhu İbni'n-Nâzım* adlı eserde geçen isnâdın hatalı olduğu belirtilmiştir.⁶²¹

Yaptığımız çalışmada bu beyti sadece İbn Nâzım'ın (ö. 686/1287), et-Tırmîh'a isnâd ettiğini gördük ve et-Tırmîh'ın (670/743) divânında da böyle bir beyte rastlamadık.

Bahir: Kâmil

K. Matla'ı: لَا يَرْكَنُ أَحَدٌ إِلَى الْإِحْجَامِ يَوْمَ الْوَعَى مُتَّخِوْفًا لِحِمَامِ

Lügat: الإِحْجَامُ: Geri çekilmek, geri durmak.⁶²² الْوَعَى: Savaşta çıkan sesler,

harp, savaş.⁶²³ الْحِمَامُ: Ölüm takdiri.⁶²⁴

⁶²⁰ İsmi Cu'ûne b. Mâzın el-Mâzini, künyesi Ebû Nu'âme olan şair Katar ehlerinden ve Temîm kabilesindedir. Hâricî fırkasının komutanı olan Katarî aynı zamanda şair, süvari ve hatip idi. Emevî devleti döneminde yaşamıştır. Söylediği hamâset şiirlerinin yanında meşhur hutbeleri de vardır. Mus'ab b. Zubeyr, kardeşi Abdullah b. Zubeyr tarafından Irak'a vali olarak atandığı sırada tarih sahnesine çıkan Katarî onüç yıl boyunca Haricilerin komutanı olarak savaşmış ve Hariciler tarafından "Emîru'l-Mu'minîn" diye anılmıştır. Hicri yetmiş sekiz yılında ölen Katarî'nin ölüm sebebi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. ez-Ziriklî, **a.g.e.**, V/200. Muhammed b. Musa ed-Demîrî, **Hayâtu'l-hayevân el-kubrâ**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1424 h, II/248.

⁶²¹ İbn Sâiğ, **a.g.e.**, I/74.

⁶²² İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "حجم" mad.

M. Rivayet: ⁶²⁵ لَا تَرْكَنَنَّ أَبَدًا إِلَى الْإِحْجَامِ يَوْمَ الْوَعَى مُتَّخِوْفًا لِحَمَامٍ

Mana: “Hiç kimse şavaş gününde ölümden korkarak (şavaştan) geri kalmaya meyl etmesin.”

İstîşhâd Yönü: Sâhibu’l-hâlin nekra gelebilmesini sağlayan durumlardan biri de sâhibu’l-hâlin nehiy edatından sonra gelmesidir. Şâhid beyitte bulunan أَحَدٌ kelimesi nekra olduğu halde sâhibu’l-hâldir. Çünkü kendisinden önce nehiy edatı olan ۷ harfi geçmektedir. Beytin ikinci mısrasında bulunan مُتَّخِوْفًا kelimesi ise ona hâl olmaktadır.

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Behcetü’l-Mardiyye; Delîlu’s-Sâlik.

Beyit no: 85

Arapça Metin: تَسَلَّيْتُ طَرًّا عَنْكُمْ بَعْدَ بُعْدِكُمْ بِذِكْرِكُمْ حَتَّى كَأَنَّكُمْ عِنْدِي

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: جَاؤُوا طَرًّا: Hep beraber geldiler.⁶²⁷ سَلَا: Avunmak, teselli bulmak.⁶²⁶ تَسَلَّيْتُ: Hepsiz bulmak.

⁶²³ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “وغي” mad.

⁶²⁴ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “حم” mad.

⁶²⁵ Muhammed b. İbrahim el-Vatvât, **Gureru’l-hasâ’isi’l-vâdiha ve ‘ureru’n-nekâ’idi’l-fâdiha**, thk. İbrahim Şemsuddin, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2008, I/447.

⁶²⁶ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “سلا” mad.

M. Rivayet: ⁶²⁸ تَسَلَّيْتُ طُرّاً عَنْكُمْ بَعْدَ بَيْنِكُمْ بِدِكْرَائِكُمْ حَتَّى كَأَنَّكُمْ عِنْدِي

Mana: “(Benden) uzaklaşmanızdan sonra yanımdaymışsınız gibi oluncaya kadar sizleri cümleten hatırlamakla avundum.”

İstîshâd Yönü: Nahiv âlimlerinin ekserine göre sâhibu’l-hâl, cer harfi ile mecrûr olursa hâl olan kelimenin kendisinden önce gelmesi câiz değildir. Fakat İbn Mâlik, Arap keliminde bunun örneklerinin mevcut olduğunu ve bu şekilde bir kullanımın câiz olduğunu ifade etmiştir. Şâhid beyitte bulunan طُرّاً kelimesinin kendisinden sonra gelen ve harfi cer ile mecrûr olan كُمْ zamirine hâl olması İbn Mâlik’in iddiasına delil olmuştur.⁶²⁹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; el-Behcetü’l-Mardiyye; Delîlu’s-Sâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

25. TEMYÎZ

Beyit No: 86

Arapça Metin: وَلَا يَأْتِسُ عِنْدَ التَّعَسُّرِ مِنْ يُسْرِ وَكَسْتُ إِذَا دَزَعًا أَضِيقُ بِضَارِعٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

⁶²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “طرر” mad.

⁶²⁸ el-‘Aynî, *a.g.e*, II/373.

⁶²⁹ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 108.

Lügat: ضَاقَ بِهَذَا الْأَمْرِ ذَرْعًا: Güç yetirebileceğinden fazlasını yüklenip aciz kaldı.⁶³⁰ ضَرَعَ، ضَرَاعَةً: Hakir olmak, boyun eğmek. ضَارِعٌ: Kendini zengine, hakir gösteren, yalvaran.⁶³¹ الْيَأْسُ، وَالْيَأْسَةُ: Umutsuzluğa düşmek, umudunu yitirmek.⁶³²

Mana: “Ben güç yetiremediğim vakitlerde yalvaran, yakaran değilim ve ben darlık durumunda refahın geleceğinden ümitsiz de değilim.”

İstîşhâd Yönü: Temyîz faslında âmil konumunda olan kelime isim veya gayr-ı musasarrıf bir fiil ise (nahvilerin ittifakıyla) temyîzin âmilinden sonra gelmesi gerekir. Eğer âmil mutasarrıf fiil ise temyîzin mümeyyezden önce gelmesinde ihtilaf vardır. İbn Mâlik’e göre ise âmilin mutasarrıf fiil olduğu örneklerde temyîzin âmilinden önce gelmesi nadir olmak üzere caizdir. Şâhid beyitte bulunan ذَرْعًا أَضِيقُ örneğinde âmil (أَضِيقُ) mutasarrıf fiil olduğu için temyîzi (ذَرْعًا) kendisinden önce gelmiştir.⁶³³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye.

Beyit No: 87

Arapça Metin: وَأَدَاعِي الْمُنُونِ يُنَادِي جِهَارًا أَنْفَسًا تَطِيبُ بِنَيْلِ الْمُئِي

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Mutekârib

⁶³⁰ İbn Fâris, *Mu‘cemu mekâyisi’l-luğa*, “ذرع” mad.

⁶³¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “ضرع” mad.

⁶³² ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “يأس” mad.

⁶³³ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 115.

Lügat: طَابَ، طِيَّبًا: Leziz, güzel, iyi olmak.⁶³⁴ طَابَتْ نَفْسُهُ: Sinirlenmeksizin, hor görmeksizin nefsin hoşnut olması.⁶³⁵ نَالَ، نَيْلًا: Elde etmek, amaca ulaşmak.⁶³⁶

Mana: “Ölüm davetçisi aşikâre sesleniyorken, sen arzularına ulaşmakla keyifli olabilirmisin”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte açıklanan bilgiler bu beyit içinde birebir geçerlidir. Bu beyitte de âmil (تَطِيبُ) mutasarrıf fiil olduğu için temyîzi (نَفْسًا) kendisinden önce gelmiştir.⁶³⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik.

26. CER HARFLERİ

Beyit No: 88

Arapça Metin: إِذَا أَنْتَ لَمْ تَنْفَعِ فَضُرَّ فَإِنَّمَا يُرَجَى الْفَتَى كَيْمَا يَضُرَّ وَيَنْفَعِ

Şair: Kays b. el-Hatîm el-Evsî⁶³⁸ (ö. m. 620)

⁶³⁴ el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsu'l-muhît**, “طاب” mad

⁶³⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “طيب” mad.

⁶³⁶ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “نيل” mad.

⁶³⁷ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 115.

⁶³⁸ Medineli olan şair, Evs kabilesinin Câhiliye dönemi şairlerinden ve kavminin cesur yüreklilerindedir. Babası ve dedesinin katillerinin peşine düşüp ikisini de öldürmesi ve bu macerasını şiirlerine yansıtması onun meşhur olmasını ve isminin duyulmasını sağlamıştır. Hicretten önce Evs ve Hazrec kabileleri arasında cereyân eden Bu'âs savaşı hakkında yazmış olduğu birçok şiiri mevcuttur. Edebiyatçıların bir kısmı Kays'ın şiirlerini Hassân b. Sâbit'in şiirlerinden üstün tutmuşlardır. Kays, İslamın zuhuruca yetişmiş fakat İslam dinini kabul etmekte tereddüt göstermiş ve Müslüman olamadan Hazrec kabilesi tarafından hicretten iki yıl önce öldürülmüştür. Şairin eşi, Yezîd ve Sâbit isimli çocukları Müslüman olmuşlardır. ez-Ziriklî, **a.g.e**, V/205; Kays b. el-Hatîm el-Evsî, **Divânu Kays b. el-Hatîm**, thk. Nâsiruddin el-Esed, bty, Dâru Sâdir, Beyrut, s, 12-15.

el-Mekâsîdu'n-nahviyye adlı eserde bu beytin en-Nâbiğa ez-Zubyâni (ö. m. 604) veya Nâbiğa el-Ca'dî'ye (ö. 65/685) isnâd edildiği fakat şiirin gerçek sahibinin Kays b. el-Hatîm olduğu zikredilmektedir.⁶³⁹

Bahir: Tavîl

Lügat: الرَّجَاءُ: Umut, beklenti, talep.⁶⁴⁰ الْفَتَى: Genç, delikanlı, genç veya ihtiyar köle.⁶⁴¹

M. Rivayet: ⁶⁴² يُرَادُ الْفَتَى كَيْمَا يَضُرُّ وَيَنْفَعُ إِذَا أَنْتَ لَمْ تَنْفَعِ فَضُرَّ فَإِنَّمَا

⁶⁴³ يُرَجَّى الْفَتَى كَيْمَا يَضُرُّ وَيَنْفَعُ إِذَا أَنْتَ لَمْ تَنْفَعِ فَضُرَّ فَإِنَّمَا

Mana: “İyiliği hak eden kişiye iyilik yapmıyorsan, kötülüğü hak eden kişiye kötülük yap. Çünkü delikanlı kişiden beklenen iyiliği hak edene iyilik, kötülüğü hak edene kötülük yapmasıdır.”

İstişhâd Yönü: Hurûf-i cerden biri olan ve ta'lil için kullanılan كَي harfi, لام لا ta'lil anlamında olup masdariyye olan مَا edatını sılası ile beraber mecrûr yapmıştır.⁶⁴⁴

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh.

⁶³⁹ el-'Aynî, **a.g.e**, II/429.

⁶⁴⁰ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'ayn**, “رجو” mad.

⁶⁴¹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “فتى” mad.

⁶⁴² el-Eşmûnî, **a.g.e**, II/59.

⁶⁴³ Kays b. el-Hatîm, **a.g.e**, s, 235.

⁶⁴⁴ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 115.

Beyit No: 89

Arapça Metin: فَقَالَتْ أَكُلَّ النَّاسِ أَصْبَحْتَ مَانِحًا لِسَانَكَ كَيْمَا أَنْ تَعُرَّ وَتَخْدَعَا

Şair: Cemîl b. Ma‘mer el-‘Uzrî, **Cemîlu Buseyne**⁶⁴⁵ (ö. 82/701)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: عَرَفْتُ مَصِيفَ الْحَيِّ وَالْمُتَرَبِّعَا كَمَا حَطَّتِ الْكَفُّ الْكِتَابَ الْمُرَجَّعَا⁶⁴⁶

Lügat: عَرَّهَ الشَّيْطَانُ, يَعُرُّهُ, عَرَّأً⁶⁴⁷: Şeytan onu aldattı ve ona haramdan yedirdi.⁶⁴⁸ حَدَعَهُ, حَدَعَا⁶⁴⁸: Onu aldattı, beklemediği bir yerden ona kötülük yapmak istedi⁶⁴⁹.

M. Rivayet: فَقَالَتْ أَكُلَّ النَّاسِ أَصْبَحْتَ مَانِحًا لِسَانَكَ هَذَا كَيْ تَعُرَّ وَتَخْدَعَا⁶⁵⁰

Mana: “(Buseyne) Şöyle dedi: Bütün insanlarla zarif ve nazik konuşmanın sebebi onları aldatıp kandırmak mıdır?”

İstişhâd Yönü: Hurûf-i cerden biri olan ve ta‘lil için kullanılan كَيْ harfi burada لام ta‘lil manasında olup masdariye olan أَنَّ edatını mecur yapmıştır.⁶⁵¹

⁶⁴⁵ Emevî devleti dönemi şairlerinden ve Arapların meşhur âşıklarından biri olan Cemîl, ‘Uzra kabilesindedir. Kendi kabilesinden olan Buseyne’ye daha çocukken âşık olmuştur. Büyüdüğünde Buseyne’yi ailesinden istemiş fakat reddedilmiştir. Medine bölgesinde bulunan Vâdi’l-Kurâ isimli mevkide konaklayan ‘Uzra kabilesinin Şam’ın güney bölgesine göçmeleri üzerine Cemîl Mısır’a gidip Abdulaziz b. Mervân’ın huzuruna çıkmıştır. Abdulaziz b. Mervân, kendisine ikramda bulunup bir ev tahsis etmiş ve kısa bir süre sonra hicretin seksen ikinci yılında Mısır’da vefat etmiştir. Şiirleri genellikle aşk, gazel ve övgü temalıdır. Medhiyye türünde pek az şiiri mevcuttur. Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, I/397; ez-Ziriklî, **a.g.e**, II/138.

⁶⁴⁶ Cemîl b. Ma‘mer el-‘Uzrî, **Divânu Cemîlu Buseyne**, Dâru Sadır, Beyrut, bty, s, 79.

⁶⁴⁷ el-Cehverî, **es-Sihâh**, “منح” mad.

⁶⁴⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “عُرَّ” mad.

⁶⁴⁹ el-Cehverî, **es-Sihâh**, “حدع” mad.

⁶⁵⁰ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, VIII/483.

⁶⁵¹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 115.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Nâzım; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 90

Arapça Metin: لَعَاءَ اللَّهِ فَضَّلَكُمْ عَلَيْنَا بِشَيْءٍ أَنْ أُمَّكُمْ شَرِيمٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Vâfir

Lügat: الشَّرِيمُ والتَّشْرِيمُ: Burun ucunun kesik olması. أُذُنٌ شَرْمَاءُ: Üst tarafı biraz kesilmiş kulak. امرأةٌ شَرِيمٌ: Cinsel organı yırtılıp birleşmiş kadın.⁶⁵²

M. Rivayet: لَعَاءَ اللَّهِ فَضَّلَكُمْ عَلَيْنَا بِشَيْءٍ أَنْ أُمَّكُمْ شَرِيمٌ⁶⁵³

Mana: “Belki de Allah (cc) bir şeyle, annenizin kulağının/ burnunun kesik olmasıyla sizleri bizden üstün! Tutmuştur.”

Şair bu beyitte Ta‘riz (İroni, iğneleme) sanatını kullanmıştır. Beytin birinci mısrası muhataba iltifat eder gibi görünmekte fakat ikinci mısra aksine hakaret içermektedir. Ayrıca beyitte geçen شَرِيمٌ kelimesi bayanlar için kullanıldığında tercüme edilmeyecek kadar müstehcen bir mana barındırmaktadır ve maalesef şair bu manayı kasederek beyti inşâd etmiştir. Biz ise beyti لَعَاءَ الشَّرِيمِ masdarının tahvilinden oluşan manalar ile tercüme ettik.

⁶⁵² İbn Sîde, el-Muhkem, “شريم” mad.

⁶⁵³ Abdulkadir el-Bağdâdî, a.g.e, X/422.

İstîşhâd Yönü: Beyitte zikredilen لَعَلَّ kelimesinden sonraki الله isminin mecrûr olması, لَعَلَّ kelimesinin Arap keliminde harf-i cer olarakta kullanıldığı göstermektedir.⁶⁵⁴

Bilindiği üzere لَعَلَّ kelimesi genellikle fiile benzeyen harflerden sayılmakta ve kendinden sonra gelen cümleye “belki; umulur ki” anlamı katmaktadır.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 91

Arapça Metin: خَلَّى الذَّنَابَاتِ شِمَالًا كَتَبًا وَأُمَّ أَوْعَالَ كَهَا أَوْ أَقْرَبًا

Şair: Abdullah b. Ru'be el-'Accâc (ö. 90/708)

Bahir: Recez

K. Matla'ı: مَا هَاجَ دَمْعًا سَاكِبًا مُسْتَسْكِبًا مِنْ أَنْ رَأَيْتَ صَاحِبِيكَ أَكْثَابًا⁶⁵⁵

Lügat: الكَتْبُ: Yakın amaç, yakınlık.⁶⁵⁶

M. Rivayet: وَأُمَّ أَوْعَالَ كَهَا أَوْ أَقْرَبًا ذَاتِ الْيَمِينِ غَيْرِ مَا إِنَّ يَنْكَبًا⁶⁵⁷

⁶⁵⁴ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 115.

⁶⁵⁵ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, X/202.

⁶⁵⁶ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'ayn, “کتب” mad.

⁶⁵⁷ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, XI/731.

Kıssa: Şair, bu beyitte su içmeye çalışırken bir avcı gören yaban eşiği ve beraberindeki dişi eşiğin Zebânât isimli dağı sol tarafına, Ummu Av‘el isimli platoyu da sağ tarafına alıp bir nahiyeye doğru koşmasını vasfetmektedir.⁶⁵⁸

Mana: “(O yaban eşiği) Zebânât isimli küçük dağı yakın kuzey yöne doğru ve Ummu Av‘el isimli platoyu da onun kadar veya daha yakın bir yöne doğru terketti.”

İstişhâd Yönü: Hurûf-i cerden olan رُبُّ ve كَاف harfleri zâhir isimlere hâs olan harflerdir. Fakat bu harfler nadiren zamirlere de dâhil olmaktadır. Şâhid beyitte geçen كَهَا örneğinde, harfi cer olan ك harfinin هَا zamirini mecrur etmesi bu nadir kullanıma delil olmaktadır.⁶⁵⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik; Delîlu's-Sâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 92

Arapça Metin: فَلَا تَرَى بَعْلًا وَلَا حَلَايِلًا كَهُ وَلَا كَهْنَ إِلَّا حَاظِلًا

Şair: Ru'be b.el-'Accâc (ö. 145/762)

Bahir: Recez

K. Matla'ı: عَرَفْتَ بِالتَّصْرِيفِ الْمَنَازِلَ تَفَرًّا وَكَانَتْ مِنْهُمْ مَآهَلًا⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, X/202.

⁶⁵⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 116.

⁶⁶⁰ el-Birûsi, a.g.e, s, 121.

Lügat: البعل: Eş, koca.⁶⁶¹ حَلَائِلُ, الحَلِيلَةُ, الحَلِيلُ: Karı-koca.⁶⁶² الحِظْمُ: Erkeğin karısını kıskanması ve kadının dolaşmasını ve davranışını engellemesi.⁶⁶³

M. Rivayet: ⁶⁶⁴ فَلَا أَرَى بَعْلًا وَلَا حَلَائِلًا كَهُ وَلَا كَهْنَ إِلَّا حَاطِلًا

Mana: “Eşini kıskanan ve engelleyen kişi hariç hiçbir koca ve zevcesi o (yaban eşeği) ve onlar (dişi eşekler) kadar birbirine vefakâr değillerdir.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte açıkladığımız gibi zahir isme hâs olan harfler bazen zamirlere de dâhil olmaktadır. Şâhid beyitte bulunan كَهْنَ örneğinde isme has olan ك harfi هُنَّ cem-i müennes-i gâibe zamirine dâhil olmuştur.⁶⁶⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'.

Beyit No: 93

Arapça Metin: فَلَا وَاللَّهِ مَا يُلْفِي أَنَاْسُ فَتَى حَتَّكَ يَا ابْنَ أَبِي زِيَادٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Vâfir

Lügat: أَلْفَى الشَّيْءَ: bulmak, rastlamak, tesadüf etmek.⁶⁶⁶

⁶⁶¹ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “بعل” mad.

⁶⁶² el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'ayn**, “حل” mad.

⁶⁶³ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “حظل” mad.

⁶⁶⁴ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, X/195.

⁶⁶⁵ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 116.

M. Rivayet: ⁶⁶⁷ فَلَا وَاللَّهِ لَا يُلْفِي أَنَاَسٌ فَتَى حَتَّكَ يَا ابْنَ أَبِي زِيَادٍ

⁶⁶⁸ فَلَا وَاللَّهِ لَا يُلْفِي أَنَاَسٌ فَتَى حَتَّكَ يَا ابْنَ أَبِي زِيَادٍ

Mana: “Hayır! Allah’a yemin ederimki ey Ebû Ziyâd’ın oğlu! İnsanlar sana gelmeye kadar (kendilerine klavuz olacak) bir genç bulamazlar.”

İstîşhâd yönü: Bundan önceki iki beyitte de açıkladığımız gibi zâhir isme hâs olan harfler, bazen zamirlere de dâhil olmaktadır. Şâhid beyitte bulunan حَتَّكَ örneğinde حَتَّى harfi كْ zamirine dâhil olmuştur.⁶⁶⁹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye.

Beyit No: 94

Arapça Metin: قَدْ اسْتَوَى بَشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ مِنْ غَيْرِ سَيْفٍ وَدَمٍ مُهْرَاقِ

Şair: Giyâs b. Gavs b. Salt, **el-Ahtal**⁶⁷⁰ (ö. 92/710-11)

⁶⁶⁶ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “لفي” mad.

⁶⁶⁷ el-‘Aynî, **a.g.e**, II/442.

⁶⁶⁸ Şemsuddîn ed-Dîmaşkî, **a.g.e**, I/437.

⁶⁶⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 116.

⁶⁷⁰ İsmi Giyâs b. Gavs olan şair, milâdi 640 yılında Irak’ın Hîre bölgesinde Hıristiyan bir ailenin evladı olarak dünyaya gelmiştir. Tağlib kabilesine mensuptur. Henüz gençken tartıştığı Tağlib kabilesinin şairi Ka’b b. Cu’ayl’in ona el-Ahtal demesinden dolayı isminden ziyade el-Ahtal (sefih, saçmalayan) lakabı ile meşhur olmuştur. Yaşadığı Emevî döneminin en meşhur üç şairinden (el-Ferzadak, Cerîr, el-Ahtal) biridir. Şiirlerinde Hz. Muaviye, Yezid b. Muaviye ve Abdulmelik b. Mervân’ı methetmiştir. Özellikle Abdulmelik b. Mervân, el-Ahtal’ı diğer şairlerden üstün tutar ve ona daha fazla ikram ve ihsanda bulunurdu. el-Ferzadak, kendisine: “İnsanların en şairi kimdir?” diye soran kişiye: “Övünmede (fah) ben, hicivde (yergi) Cerîr ve övgüde (medh) el-Ahtal’dır,” diye cevap vermiştir. el-Ahtal edebi kişiliğine hayran, kibirli ve yazdığı şiirlere özen gösteren biriydi. Öyle ki yazdığı kasidelerin üçte ikisini atar ve geriye kalan seçilmiş beyitleri izhâr ededi. İslam dinini karalayan, Müslümanları hor gören bu şairin Ensâr aleyhinde de yazmış olduğu

Bahir: Recez

Lügat: اسْتَوَى: İstila etmek, hâkim olmak, zorla almak, cebren ve kahren elde etmek.⁶⁷¹ أَهْرَاقَ, يُهْرِيقُ, إِهْرَاقًا, فَهُوَ مُهْرِيقٌ, وَالشَّيْءُ مُهْرَاقٌ وَمُهْرَاقٌ.⁶⁷² Akıtmak, dökmek.

M. Rivayet:⁶⁷³ مِّنْ غَيْرِ حَرْبٍ وَدَمٍ مُّهْرَاقٍ قَدْ اسْتَوَى بِشَرِّ عَلِيٍّ الْعِرَاقِ

Kıssa: Şair el-Ahtal bu beyti Emevî halifesi Abdulmelik b. Mervan'ın (ö. 86/705) kardeşi ve aynı zamanda veziri olan Bişr b. Mervân'ın (ö. 75/694) Irak'a Vali olarak tayin edilmesi münasebetiyle inşâd etmiştir. Beyit nahiv kaynaklarının genelinde kullanılmamıştır. Aksine içinde geçen اسْتَوَى kelimesinden dolayı bu beyit, akâid ve tefsir kaynaklarının hemen hemen tümünde zikredilmiştir. Ayrıca şairin biyografisinde aktarılan bilgilerden yola çıkarak şairin bu beyitte Allah (cc) için kullanılan "istivâ" terimini bilinçli olarak Bişr b. Mervân için kullandığı düşünülebilir.

Mana: "Muhakkak Bişr (İbn Mervân) kılıç kullanmadan ve kan akıtmadan Irak'a egemen oldu."

İstişhâd Yönü: Hurûf-i cerden biri olan عَلى harfi "isti'lâ" için kullanıldığı zaman iki anlam içerir. Birincisi hissî veya hakîkî İsti'lâ, ikincisi ise manevî veya mecâzî isti'lâdır. Şâhid beyitte bulunan عَلى المِصرِ قَدْ اسْتَوَى بِشَرِّ عَلِيٍّ المِصرِ harfi manevî isti'lâ (hâkim olmak, egemen olmak) anlamında kullanılmıştır.⁶⁷⁴

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Tûlûn.

kasidesi mevcuttur. Allah'ın laneti üzerine olsun. Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, I/461; ez-Zehebî, **Siyeru a'lami'n-nubelâ**, IV/589; ez-Ziriklî, **a.g.e.**, V/123;

⁶⁷¹ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, "سوا" mad.

⁶⁷² el-Cehveri, **es-Sihâh**, "هرق" mad.

⁶⁷³ Şihâbuddin Mahmûd b. Abdillâh el-Alûsî, **Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ani'l-'azîm ve's-Sab'i'l-mesânî**, thk. Ali Abdalbârî 'Atiyye, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, II/85.

⁶⁷⁴ el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 118.

Beyit No: 95

Arapça Metin: إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ بَنُو فُشَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ أَعْجَبَنِي رِضَاهَا

Şair: Kuhayf b. Humeyr el-‘Ukaylî⁶⁷⁵ (ö. 130/747)

Bahir: Vâfir

K. Matla‘ı: إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ بَنُو فُشَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ أَعْجَبَنِي رِضَاهَا⁶⁷⁶

Lügat: اللَّهُ: Allah’ın daimi bekasına yemin olsun.⁶⁷⁷

M. Rivayet: إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ بَنُو فُشَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ يُعْجِبُنِي رِضَاهَا⁶⁷⁸

إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ بَنُو فُشَيْرٍ لَعَمْرُ أَبِيكَ أَعْجَبَنِي رِضَاهَا⁶⁷⁹

إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ بَنُو مُمَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ يُعْجِبُنِي رِضَاهَا⁶⁸⁰

Mana: “Kuşeyroğulları benden hoşnut olursa, Allah’a yemin ederim ki onların hoşnutluğu bana gurur verir.”

İstîşhâd Yönü: Hurûf-i cerden biri olan عَلى harfi birçok farklı anlamda kullanılmaktadır. Bu kullanımlardan biri de عَلى harfinin عن anlamında kullanılmasıdır. Şâhid beyitte bulunan إِذَا رَضِيْتُ عَلَيَّ örneğinde, عَلى harfinin عن

⁶⁷⁵ Şair Zu’r-Rumme’nin çağdaşı olan Kuhayf, İslam dönemi şairlerindedir. Cumahi, Kuhayf’ı onuncu tabaka İslam şairleri arasında zikretmiştir. Harkâ’ isimli bir bayana tutkun idi. Hicri 126 senesinde meydana gelen “Veymu’l-Felec” savaşında öldürülen Yezid b. et-Tasriyye’ye yazmış olduğu mersiyesi mevcuttur. Şair hicri 130 yılında vefat etmiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, V/191.

⁶⁷⁶ Kuhayf b. Humeyr el-‘Ukaylî, **Şi‘ru’l-Kuhayfi’l-‘Ukaylî**, thk. Hâtım Sâlih ed-Dâmin, Mecelletu’l-Macma‘i’l-‘İlmî el-İrâkî, Mucelled 37, Eylül, 1986, s. 252.

⁶⁷⁷ Ebû Bekr el-Enbârî, **ez-Zâhir**, I/390.

⁶⁷⁸ İbn Sâiğ, **a.g.e**, I/230.

⁶⁷⁹ el-Cevcerî, **a.g.e**, II/548.

⁶⁸⁰ Muhammed el-Ezdî, **Cemheretu’l-luğa**, III/1314.

anlamında kullanılması ve cümlenin aslında إِذَا رَضِيَتْ عَيِّي şeklinde olması buna delil olmuştur. Çünkü رَضِيَ fiili – Kur’ân-ı Kerîm’de de zikredildiği üzere- عن harfi ile müteaddi olmaktadır.⁶⁸¹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye, Delîlu’s-Sâlik.

Beyit No: 96

Arapça Metin: لَاهِ ابْنُ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي حَسَبٍ عَيِّي وَلَا أَنْتَ دَيَّانِي فَتَحْزُونِي

Şair: Hursân b. Hâris, **Zu’l-İsba‘ el-‘Udvânî**⁶⁸² (ö. m. 600)

Bahir: Basît

K. Matla‘ı:⁶⁸³ لِي ابْنُ عَمِّ عَلَى مَا كَانَ مِنْ خُلُقٍ مُخْتَلِفَانِ فَأَقْلِبِهِ وَيُعْلِينِي

Lügat: لَاهِ: Vallahi, Allah'a yemin olsun. أَيُّ: وَفَوْهُمُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ الْجَهْلَاءِ: لَاهِ أَنْتَ، أَيُّ

الدَّيَّانُ⁶⁸⁴: Yargılayıcı, hakim, yenen, kahhar, seyis.⁶⁸⁵

⁶⁸¹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 118.

⁶⁸² İsmi Hursân b. Hâris olan şair, ‘Udvân kabilesinden olup soyu Mudar’a kadar gitmektedir. Câhiliye döneminin cesur ve hikmetli şairlerindedir. Bir yılının ayak parmağını ısırması neticesinde ayak parmağının kesilmesinden veya fazla parmağının olmasından dolayı kendisine “Zu’l-İsba‘” lakabı verilmiştir. Uzunca bir ömür yaşadığı için “Mu’ammerûn” şairlerden sayılmıştır. Şiirlerinde hikmet, öğüt ve fahr temalı beyitlere çokça rastlanır. Aşk ve medih içerikli şiirleri ise nadirdir. Kaynaklarda şairin dört kızının var olduğu ve ilk başlarda kızlarının evliliğini engellediği daha sonra ise kızlarının evlilik dilekleri içeren beyitler inşâd ettiklerini duyunca da onları evlendirdiği zikredilir. Umâme isimli kızı ise hikmet ve şiirde parmak ile gösterilen biri idi. Şair hicretten 22 yıl önce vefat etmiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, II/173; Beşir Yemût, **Şa‘irâtu’l-‘Arab fî’l-Câhiliyyeti ve’l-İslâm**, el-Mektebetu’l-Ehliyye, Beyrut 1934, s, 61.

⁶⁸³ Mufaddal ed-Dabî, **a.g.e**, s,160.

لَاهِ ابْنُ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي نَسَبٍ عَيِّي وَلَا أَنْتَ دَيَّانِي فَتَحْزُونِي⁶⁸⁶ **M. Rivayet:**

لَاهِ ابْنُ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي نَسَبٍ يَوْمًا وَلَا أَنْتَ دَيَّانِي فَتَحْزُونِي⁶⁸⁷

لَاهِ ابْنُ عَمِّكَ لَا أَفْضَلْتَ فِي نَسَبٍ دُونِي وَلَا أَنْتَ دَيَّانِي فَتَحْزُونِي⁶⁸⁸

Kıssa: Şair bu kaside ile ‘Amr isminde kendisine rakip olan ve düşmanca tavırlar sergileyen amcaoğluna seslenmektedir. Kasidenin matla‘ beyti ve beyit sayısı hakkında farklı rivayetler vardır.⁶⁸⁹

Ayrıca bu kasidede birçok hikmetli beyit bulunmaktadır. Bunlardan biri de:

كُلُّ امْرِئٍ رَاجِعٌ يَوْمًا لِشَيْمَتِهِ وَإِنْ تَخَالَقَ أَخْلَاقًا إِلَى حِينٍ

“(İnsanlar) bir vakte kadar farklı huylarla ahlaklansa da, her insan günün birinde(asıl) karakterine döner.”

Mana: “Vallahi, amcaoğlun (şair kendini kastediyor), sen saygınlıkta benden üstün değilsin ve sen benim (yaptıklarımın) yargıcı da değilsin ki bana (zillet ve hakaretle) hükmedesin.”

İstişhâd Yönü: Hurûf-i cerden biri olan عن harfi üç anlamda kullanılmaktadır. Bu anlamlardan biri de عن harfinin على anlamında (İsti‘lâ) kullanılmasıdır. Şâhid beyitte bulunan عَيِّي فِي حَسَبٍ örneğinde عن harfi

⁶⁸⁴ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, “ale” mad.

⁶⁸⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “dîn” mad.

⁶⁸⁶ Abdurrahman İbn İshâk ez-Zeccâcî, *Mecâlisu'l-'ulemâ*, thk, Abdusselam Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1983, s, 57.

⁶⁸⁷ İbn ‘Atiyye el-Endulusî, *a.g.e*, s, 71.

⁶⁸⁸ Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî, *el-Ezmine ve'l-emkine*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1417, s, 181.

⁶⁸⁹ Abdulkadir el-Bağdâdî, *a.g.e*, VII/184.

لَا أَفْضَلَ فِي حَسَبٍ عَلَيَّ anlamında kullanılmış ve beyit takdirinde **عَلَيَّ** şeklindedir.⁶⁹⁰

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetu'l-Mardiyye.

Beyit No: 97

Arapça Metin: وَرُحْنَا بِكَابِنِ الْمَاءِ يُجَنَّبُ وَسَطَنَا تَصَوَّبُ فِيهِ الْعَيْنُ طَوْرًا وَتَرْتَقِي

Şair: Hunduc b. Hucr, **İmru'ulkays** (ö. 545)

Bahir: Tavîl

K. Matla'u: ⁶⁹¹أَلَا عِمَّ صَبَا حَا أُيُّهَا الرَّبْعُ فَانْطِقِ وَحَدِّثْ حَدِيثَ الرَّكْبِ إِنْ شِئْتِ فَاصْدُقِي

Lügat: بِنَاتُ الْمَاءِ: Deniz kuşlarının tümüne verilen tekil isimdir, çoğulu

كَسْتَمَتْ، صَابَ السَّهْمُ نَحْوَ الرَّمِيَّةِ، يَصُوبُ، صَوَّبًا، صَيْبُوبَةً.⁶⁹² الْمَاءِ kalıbında gelmektedir.

يُؤَلِّقُ الْمَاءَ: Defa, ara sıra, kimi zaman.⁶⁹³ يَأْتِي بِهَا:

Mana: “Ortamızda yan yan yürüyen turnaya benzer (bir at) ile gece vakti geri döndük. (öyle bir at ki) göz onu seyretmekte bir aşağı bir yukarı döner.”

⁶⁹⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 118.

⁶⁹¹ İmru'ulkays, a.g.e, s, 155.

⁶⁹² İbn Sîde, el-Muhassas, II/339

⁶⁹³ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “صوب” mad.

⁶⁹⁴ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'ayn, “طور” mad.

İstîşhâd Yönü: Hurûf-i cerden olan ve teşbîh ifade etmek için kullanılan كاف harfi isim olarak da kullanılır. Sîbeveyhi'ye göre كاف harfinin isim olarak kullanılması ancak zaruret halinde caizdir. el-Ahfeş'e göre ise كاف harfi zaruret haletinin dışında da isim olarak kullanılabilir. İbn Mâlik bu konuda el-Ahfeş'in görüşünü benimsemektedir. Şâhid beyitte bulunan بِكَائِنِ الْمَاءِ örneğinin açılımı بِ كِ بِ كِ İBNİ الْمَاءِ şeklindedir: ب harfinin كاف edatına dâhil olması كاف edatının isim olduğuna (ve مثل anlamında kullanıldığına) delil olmuştur.⁶⁹⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 98

Arapça Metin: فَعُلْتُ لِلرَّكْبِ لَمَّا أَنْ عَلَا بِهِمْ مِنْ عَنِ يَمِينِ الْحُبَيَّا نَظْرَةً قَبْلًا

Şair: 'Umeyr b. Şuyeym et-Tağlibî, **el-Kutâmî**⁶⁹⁶ (ö. 101/719-20)

Bahir: Basît

K. Matla'ı:⁶⁹⁷ وَإِنْ بَلَيْتَ وَإِنْ طَالَتْ بِكَ الطَّلِيلُ إِنَّا مُحْيُونَكَ فَاسْلَمْ أَيُّهَا الطَّلِيلُ

⁶⁹⁵ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 118.

⁶⁹⁶ Emevî dönemi şairlerinden olan Umeyr b. Şuyeym, el-Kutâmî veya Sâri'u'l-gavânî lakapları ile tanınmaktadır ve Sâri'u'l-gavânî (güzellere tutkun) lakabını ilk defa kullanan kişidir. Irak'ta bulunan Hristiyan Tağlib kabilesinin bir bireyi olarak dünyaya gelen şair daha sonra Müslüman olmuştur. İbn Sellâm el-Cumahî onu ikinci tabaka Müslüman şairleri arasında saymaktadır. Emevî döneminin meşhur Hristiyan şairi el-Ahtal'ın yeğenidir. el-Ahtal'ın meşhur olduğu dönemde el-Kutâmî henüz çocuk idi. Daha çok aşk şiirleri yazmıştır. Şiir bilgileri, İmru'ulkays'ı Câhiliye döneminin, el-Kutâmî'yi de İslam döneminin en yenilikçi ve yaratıcı şairleri olarak görmektedirler. Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, II/371; ez-Ziriklî, **a.g.e**, V/88.

⁶⁹⁷ 'Umeyr b. Şuyeym et-Tağlibî, **Divânu'l-Kutâmî**, thk. İbrahim es-Sâmerrâî, Ahmed Matlûb, Dâru's-Sekafe, Beyrut 1960, s, 23.

Lügat: الرَّكْبُ: On ve ondan daha fazla olan at veya deve süvarileri, kervan, kabile.⁶⁹⁸

M. Rivayet: ⁶⁹⁹ مِنْ عَنِ يَمِينِ الْحُبَيْبِ نَظْرَةٌ قَبْلُ فَأَقْلْتُ لِلرَّكْبِ لَمَّا أَنْ عَلَتْ بِهِمْ

Kıssa: Şair Kutamî'yi (ö. 101/719-20) şiirsel açıdan harekete geçiren ve isminin duyulmasını sağlayan ilk hadise, bu kasidenin inşâd sebebinin teşkil etmektedir.

Şöyle ki Kutamî, Velîd b. Abdilmelik'in (668/715) hilafeti döneminde halifeyi methetmek ve onun ihsanına nail olmak için Dımaşk'a (Şam) gelir. Kendisine Velid'in cimri olduğu ve şairlere ihsanda bulunmadığı söylenir. Başka bir rivayete göre ise şair, Ömer b. Abdilaziz (680/720) döneminde Dımaşk'a gelmiş ve kendisine halifenin yanında şiirin kazanç sağlamadığını söylemişler. (şiirinden bir fayda sağlamak istiyorsa) Abdolvâhid b. Suleyman'a (ö. 132/750) (Abdumelik b. Mervân'ın amcazadesi) medhiyye sunmasını tavsiye etmişler.

Bunun üzerine şair, söz konusu kaside ile Abdolvâhid b. Suleyman'ı methetmiştir. Abdolvâhid, Kutamî'ye: "Emîru'l-mu'minînün sana ne kadar ihsanda bulunmasını umuyordun?" diye sormuş. Kutamî: "Yirmi dişi deve vermesini umuyordum," deyince, Abdolvâhid: "Sana elbise, hurma ve buğday ile yüklü elli deve vermelerini emrettim," demiştir.⁷⁰⁰

Mana: "Ben kabile ile beraber Hubeyyâ (Şam'da bir yer ismi) nın yanından yukarı doğru çıkma anında ilk bakışta kabileye: diyerek seslendim."

Beytin başında bulunan kavlin mekûlu, ikinci beyit olduğundan dolayı anlam bütünlüğü için ikinci beyti de zikretmek gerekir. İkinci beytin güzel bir anlam ifade etmesi bakımından konulması gereken yer boş bırakılmıştır.

أَمْ وَجْهَ عَالِيَةٍ اِحْتَالَتْ بِهِ الْكَلْبُ الْمَحَّةُ مِنْ سَنَا بَرَقِ رَأَى بَصْرِي

⁶⁹⁸ İbn Side, *el-Muhkem*, "رَب" mad.

⁶⁹⁹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, VI/482.

⁷⁰⁰ Şeyho, *a.g.e.*, VIII/196.

“Acaba gözlerim bir şimşek parıltısı mı gördü, yoksa Âliye'nin -örtünün (dahi) onunla gururlandığı- yüzünü mü gördü.”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte de zikrettiğimiz şekilde bazı cer harfleri harf olmaktan çıkıp isim olarak kullanılır. Bunlardan biri de عُن harfidir. Şâhid beyitte bulunan مِنْ عَنِ يَمِينِ الْحَبِيْبَا örneğinde عُن sözcüğünün üzerine مِنْ harfinin dâhil olması, عُن sözcüğünün (جَانِبٌ anlamında) isim olarak kullanıldığına delil olmuştur.⁷⁰¹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye.

Beyit No: 99

Konu: Cer Harfleri

Arapça Metin: غَدَتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظَمُّهَا تَصِلُ وَعَنْ قَيْضٍ بَرِيْرَاءَ مَجْهَلٍ

Şair: Muzâhim b. Hârıs el-'Ukaylî⁷⁰² (ö. 120/738)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:⁷⁰³ مَتَى عَهْدُهُ بِالظَّاعِنِ الْمُتَحَمِّلِ خَلِيلِيَّ عُوجَا بِي عَلَى الرَّبِّعِ نَسْأَلِ

⁷⁰¹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 119.

⁷⁰² Muzâhim b. Hârıs Emevî döneminin Müslüman şairlerindendir. el-Ferazdak ve Cerîr ile aynı dönemde yaşamıştır. Abdülmelik b. Mervân, huzuruna gelen el-Ferazdak'a kendisinden daha şair birini tanıyıp tanımadığını sormuş. el-Ferazdak: “Ukayl kabilesine mensub çözü vasfeden ve deve çobanı olan bir gencin dışında kimseyi tanımam,” demiştir. el-Ferazdak'ın ardından huzura gelen Cerîr ve Zu'r-Rumme de aynı soruya benzer karşılık vermişlerdir. Bahadır şairlerden olan Muzâhim aynı zamanda aşk şairi olarak bilinir. Abdülkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, VI/273; ez-Ziriklî, **a.g.e**, VII/211.

⁷⁰³ Muhammed b. Mubârek, **Muntehe't-taleb min eş'âri'l-'Arab**, thk. Muhammed Nebîl Turayfî, Dâru Sadır, Beyrut 1999, VII/113.

Lügat: الظَّمُّ: Susuzluk, الظَّمُّ: İki su içiş arasında geçen zaman. ⁷⁰⁴ القَيْضُ:

Yavrusu ve suyu bütünüyle çıkmış olan yumurta, yumurta kabuğu. ⁷⁰⁵ تَصِلُّ, صَلِيلًا

صَلَّتِ الإِبِلُ: Susuzluktan bağırsakları kurumuş devenin, su içerkek bağırsaklarından duyulan ses. ⁷⁰⁶

M. Rivayet: ⁷⁰⁷ عَدَتْ مِنْ عَلَيْهِ بَعْدَ مَا تَمَّ ظِمُّهَا تَصِلُ وَعَنْ قَيْضٍ بَيْنَدَاءَ مَجْهَلٍ

⁷⁰⁸ عَدَتْ مِنْ عَلَيْهَا بَعْدَ مَا تَمَّ ظِمُّهَا تَصِرُّ وَعَنْ قَيْضٍ بَرِيزَاءَ مَجْهَلٍ

Mana: “(Bağırtlak kuşu) susuzluğu son noktaya ulaşıktan sonra yavrusunun ve yumurtasının yanından ayılıp karnı gururdayarak işaretsiz çöle doğru uçu.”

İstişhâd Yönü: Harf olmaktan çıkıp isim olarak kullanılan cer harflerinden biri de ع ل ي harfidir. Şâhid beyitte bulunan مِنْ عَلَيْهِ عَدَتْ مِنْ harfinin ع ل ي edatına dâhil olması ع ل ي edatının (فوق anlamında) isim olarak kullanıldığına delil olmuştur. ⁷⁰⁹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Tevdîhu’l-Mekâsid ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye.

⁷⁰⁴ İbn Fâris, **Mu‘cemu mekâyisi’l-luğa**, “ظما” mad.

⁷⁰⁵ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l-‘ayn**, “قيض” mad.

⁷⁰⁶ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “صلل” mad.

⁷⁰⁷ İbn Nâzım, **a.g.e**, s, 266.

⁷⁰⁸ İbn Mubarek, **a.g.e**, VII/125.

⁷⁰⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 119.

Beyit No: 100

Arapça Metin: لَعَمْرُكَ إِنِّي وَأَبَا حُمَيْدٍ كَمَا النَّشْوَانُ وَالرَّجُلُ الْحَكِيمُ

Şair: Ziyâd b. Suleyman, el-A‘cem⁷¹⁰ (ö. 100/718)

Bahir: Vâfir

K. Matla‘ı: ⁷¹¹ وَأَعْلَمُ أَنِّي وَأَبَا حُمَيْدٍ كَمَا النَّشْوَانُ وَالرَّجُلُ الْحَلِيمُ

Lügat: النَّشْوَةُ: Sarhoşluk, النَّشْوَانُ: Sarhoş.⁷¹² الْحَكِيمُ: Alim, bilgin, hikmet sahibi, sağduyulu.⁷¹³

M. Rivayet: ⁷¹⁴ لَعَمْرِي إِنِّي وَأَبَا حُمَيْدٍ كَمَا النَّشْوَانُ وَالرَّجُلُ الْحَلِيمُ

⁷¹⁵ وَأَعْلَمُ أَنِّي وَأَبَا حُمَيْدٍ كَمَا النَّشْوَانُ وَالرَّجُلُ الْحَلِيمُ

Mana: “Hayatının üzerine yemin ederim ki ben ve Ebû Humejd, şarhoş (adam) ve sağduyulu adam gibiyiz.”

İstişâd Yönü: Hurûf-i cerden olan رُبُّ ve كَاف harflerinden sonra ما (mâ-i kâffe veya mâ-i zâide) gelebilmektedir. Mâ-i zâide bazen kendisinden önce zikredilen cer harfinin âmel etmesini engeller bazen ise bu harfın varlığına rağmen cer harfi âmel eder. Şâhid beyitte bulunan كَمَا النَّشْوَانُ örneğinde cer harfinden sonra

⁷¹⁰ Emevî dönemi şairlerindendir. İsfehân’da doğup büyüyen şair, oradan Horasan’a geçmiş ve uzun bir hayat yaşadıktan sonra Horasan’da vefat etmiştir. Dili aksanlı olduğu için kendisine el- A‘cem lakabı verilmiştir. (Emevî devletinin Horasan valisi) Muhelleb b. Ebî Sufre’nin çağdaşdır. Aynı zamanda Muhelleb hakkında medhiyye ve mersiyeleri mevcuttur. Şiirlerinin çoğu döneminin cömert emirlerini övmek ve cimri olanları hicvetmekten oluşmaktadır. Şiirleri net, üslubu akıcıdır. Hicretin yüzüncü yılında vefat etmiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, III/54.

⁷¹¹ Ziyâd b. Suleyman, el-A‘cem, **Şi‘ru Ziyâdi’l-A‘cem**, thk. Yusuf Hüseyin Bekkâr, Dâru’l-Mesîre 1983, s, 97.

⁷¹² İbn Fâris, **Mucmelu’l-luğa**, “نشو” mad.

⁷¹³ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “حكيم” mad.

⁷¹⁴ Şemsuddîn ed-Dımaşkî, **a.g.e**, I/449.

⁷¹⁵ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, X/206.

gelen ما harfî, التَّشْوَانُ isminin mecrur olarak gelmesini engellemiştir. Görüldüğü üzere

التَّشْوَانُ kelimesi merfû' olup إِنَّ harfinin haberidir.⁷¹⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 101

Arapça Metin: رُبَّمَا ضَرْبِي بِسَيْفٍ صَقِيلٍ بَيْنَ بُصْرَى وَطَعْنَةٍ نَجْلَاءِ

Şair: Adiy b. Re'lâ' el-Gassânî (ö. ?)

Bahir: Haffîf

K. Matla'ı:⁷¹⁷ رُبَّمَا ضَرْبِي بِسَيْفٍ صَقِيلٍ بَيْنَ بُصْرَى وَطَعْنَةٍ نَجْلَاءِ

Lügat: النَّجْلُ: güzel ve büyük göz.⁷¹⁸ صَقَلُ السَّيْفَ: kılıcı cilaladı, parlattı. صَقْلًا, صَقَالًا: büyük geniş yara.⁷¹⁹

M. Rivayet:⁷²⁰ رُبَّمَا ضَرْبِي بِسَيْفٍ صَقِيلٍ دُونَ بُصْرَى وَطَعْنَةٍ نَجْلَاءِ

Mana: “Busra şehrinin nahiyeleri arasında parlak kılıç ile nice darbe (vurdum) ve geniş yara (açtım)”

⁷¹⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 120.

⁷¹⁷ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, IX/582.

⁷¹⁸ el-Cevherî, es-Sihâh, “صقل” mad.

⁷¹⁹ İbn Sîde, el-Muhassas, I/98.

⁷²⁰ İbn Sâiğ, a.g.e, I/260.

İstîşhâd Yönü: Hurûf-i cerden olan رُبُّ ve كَاف harflerinden sonra ما (mâ-i zâide) gelebilmektedir. Mâ-i zâide kendisinden önce zikredilen cer harfinin âmel etmesini bazen engeller bazen ise bu harfin varlığına rağmen cer harfî âmel eder. Şâhid beyitte bulunan رُبَّمَا ضَرْبَةٍ örneğinde, رُبُّ harfine ما edatı dâhil olduğu halde رُبُّ harfinin cer âmelini engellememiştir. Görüldüğü üzere رُبُّ harfinden sonra gelen ضَرْبَةٍ sözcüğü zâhiren mecrûrdur.⁷²¹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'.

Beyit No: 102

Arapça Metin: وَنَنْصُرُ مَوْلَانَا وَنَعْلَمُ أَنَّهُ كَمَا النَّاسِ مَجْرُومٌ عَلَيْهِ وَجَارِمٌ

Şair: 'Amr b. Berrâka en-Nihmî⁷²² (ö. 11/632 den sonra)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:⁷²³ نَقُولُ سَلَيْمَى لَا تَعْرَضُ لِتَلْفَةٍ وَكَيْلُكَ عَنِ لَيْلِ الصَّعَالِيكِ نَائِمٌ

Lügat: المَوْلى: Muttefik, amcaoğlu, dost, efendi.⁷²⁴ الجُرْمُ، الجُرْمَةُ: Suç, günah, hata.⁷²⁵

⁷²¹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 120.

⁷²² Asıl ismi 'Amr b. Hâris olan şair daha çok annesinin ismine nisbeten 'Amr b. Berrâka olarak bilinir. İslam döneminin hemen öncesinde Hemedân kabilesinin şairi idi. Câhiliye dönemine ait birçok hadisesi vardır. Hz. Ömer'in hilafeti dönemine kadar yaşamıştır. Kelbî'nin ifadesine göre ihtiyar ve total bir halde Hz. Ömer'in huzuruna çıkmıştır. ez-Ziriklî, a.g.e, V/76.

⁷²³ el-'Aynî, a.g.e, II/484.

⁷²⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, "ولي" mad.

M. Rivayet: ⁷²⁶ وَتَنْصُرُ مَوْلَانَا وَنَعْلَمُ أَنَّهُ كَذَا النَّاسُ مَجْرُومٌ عَلَيْهِ وَجَارِمٌ

Kıssa: *Evdâhu'l-mesâlik* adlı eserin tahkik bölümünde, şiirin kıssası şu şekilde zikredilmiştir; Harîm isminde bir adam ‘Amr b. Berrâka’ya (ö. 11/632 den sonra) ait develeri yağmalar. Develerinin yağmalandığını gören ‘Amr b. Berrâka’da Harîm’e saldırı düzenler ve Harîm’in yanında ne varsa hepsini önüne katıp getirir. Bunun üzerine Harîm, ‘Amr’ın yanına gider ve aldıklarının bir kısmını iade etmesini ister. ‘Amr, onun bu isteğini reddeder ve geri dönen Harîm hakkında bu kasideyi inşâd eder.⁷²⁷

Mana: “Biz müttefîğimize yardım ediyoruz ve onun da –bütün insanlar gibi- ya suçlu ya da mağdur olduğunu biliyoruz.”

İstîshâd Yönü: Önceki iki beyitte verdiğimiz malumat üzere, şâhid beyitte bulunan كَمَا النَّاسِ örneğinde de مَا harfine كَ edatı dâhil olmuş ve onu amelden alıkoymamıştır. Görüldüğü üzere النَّاسِ sözcüğü lafzen mecrûrdur.⁷²⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; *Evdâhu'l-Mesâlik*; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; *Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik*; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetu'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik.

Beyit No: 103

Arapça Metin: بَلْ بَلَدٍ مِلْءُ الْفَجَاجِ قَتَمُهُ لَا يُشْتَرَى كِتَانُهُ وَجَهْرُمُهُ

Şair: Ru'be b.el'Accâc (ö. 145/762)

⁷²⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, “حرم” mad.

⁷²⁶ Takiyyuddîn Suleyman b. Benîn ed-Dakîkî, *İttifâku'l-mebânî ve iftirâku'l-me'ânî*, thk. Yahya Abdurraûf Cebr, Dâru Ammâr, Ammân 1985, s, 237.

⁷²⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Evdahu'l-mesâlik*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Dâru'l-Fikr, Beyrut, III/57.

⁷²⁸ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 120.

Bahir: Recez

K. Matla‘ı: ⁷²⁹ قُلْتُ لِزَيْرٍ أَمْ تَصِلُهُ مَرِيْمَةُ ضَلِيلٍ أَهْوَاءِ الصَّبَا يُنْدِمُهُ

Lügat: الفُجُجُ, فِجَاجٌ: İki dağ arasında bulunan geniş yol.⁷³⁰ المَتَمُّ: Toz, kerih tozlu rüzgar.⁷³¹ كَتَّانٌ: Kendisinden elbise yapılan mubarek bitki, keten.⁷³² الجَهْرَمِيَّةُ, Ketenden yapılan kilim vb. dokuma elbiseler.⁷³³

M. Rivayet: ⁷³⁴ بَلْ بَلَدٍ مِلْءُ الْاَكَامِ قَتَمُهُ لَا يُشْتَرَى كَتَانُهُ وَجَهْرَمُهُ

Mana: “Bilakis, birçok şehrin geniş yolları tozla doludur, keten ve kilimleri de satın alınmaz.”

İstişhâd Yönü: Harfi cerlerden biri olan بَلْ harfi وَاو ve فَاء edatlarından sonra hazfedilir ve âmel etmeye devam eder. Şâhid beyitte bulunan بَلْ örneğinde بَلْ sözcüğü, بَلْ edatından sonra mahzûf olan بَلْ harfinin âmel etmesinden dolayı mecrûr olmuştur.⁷³⁵

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Behcetü’l-Mardiyye; Delîlu’s-Sâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb.

⁷²⁹ el-Birûsî, a.g.e, s, 149.

⁷³⁰ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e, “فج” mad.

⁷³¹ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘arûs, “قتم” mad.

⁷³² Ahmed İbn Mustafa el-Lebâbîdî, el-Letâif fi’l-luğa, (Mu‘cemu esmâ’i’l-eşya’), Dâru’l-Fadîle, Kahire, bty, s, 315.

⁷³³ el-Ferâhîdî, Kitâbu’l-‘ayn, “جهرم” mad.

⁷³⁴ İbn Sâiğ, a.g.e, I/258.

⁷³⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 120.

Beyit No: 104

Arapça Metin: فَأَهَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمٍ مُحْوَلٍ فَمِثْلِكَ حُبْلَى قَدْ طَرَقَتْ وَمُرْضِعٍ

Şair: Hunduc b. Hucr, **İmru'ulkays** (ö. m. 545)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı: ⁷³⁶ بِسَقَطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّحُولِ فَحَوْمَلٍ قَفَا نَبْكَ مِنْ ذِكْرَى حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ

Lügat: أَحْوَلُ الصَّبِيِّ, مُحْوَلٌ ⁷³⁷: Gece vakti geldi. أَتَانَا فُلَانٌ طُرُقًا: Doğumundan itibaren bir yıl geçmiş bebek, bir yaşına basmış bebek. ⁷³⁸ تَمِيمَةٌ, التَّمَائِمُ: Bedevîlerin batıl inanışlarına göre nazardan korumak için çocuklara taktıkları boncuklar, nazarlık. ⁷³⁹

M. Rivayet: ⁷⁴⁰ فَأَهَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمٍ مُعِيلٍ فَمِثْلِكَ حُبْلَى قَدْ طَرَقَتْ وَمُرْضِعٍ

⁷⁴¹ وَمِثْلِكَ بِكَرًا قَدْ طَرَقَتْ وَثَبِيًّا فَأَهَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمٍ مُعِيلٍ

Kıssa: Kasidenin matla' beyti 184. beyitte şâhid olarak kullanıldığı için kasidenin kıssası orada zikredilmiştir.

Mana: “Senin gibi gebe ve emziren nice kadına gece vakti gittim ve onu, bir yaşına basmış, nazarlıklı yavrusundan alıkoyarak oyaladım.”

⁷³⁶ İmru'ulkays, **a.g.e**, s, 164.

⁷³⁷ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “طرق” mad.

⁷³⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “حول” mad.

⁷³⁹ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e**, “م” mad.

⁷⁴⁰ el-'Aynî, **a.g.e**, II/487.

⁷⁴¹ Sîbeveyhi, **a.g.e**, II/163.

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de فَمِثْلِكَ örneğinde ف edatından sonra mahzûf olan رَبِّ harfi amel etmiş ve görüldüğü üzere مِثْلٍ sözcüğü zâhiren mecrûr olmuştur.⁷⁴²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardıyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit No: 105

Arapça Metin: وَلَيْلٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ أَرْحَى سُدُوكَهُ عَلَيَّ بِأَنْوَاعِ الْهُمُومِ لِيَبْتَلِي

Şair: Hunduc b. Hucr, İmru'ulkays (ö. m. 545)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:⁷⁴³ قَفَا نَبْكَ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ بِسِقْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَخَوَمِلِ

Lügat: سَدَلٌ ثَوْبُهُ، سَدَلًا⁷⁴⁴، الموج: Suyun üzerine yükselen su, dalga.

Elbisesini aşağı sarkıttı.⁷⁴⁵ الهمُّ، الهمُّومُ⁷⁴⁶: Keder, hüzn, üzüntü.

Kıssa: Kasidenin matla' beyti 184. beyitte şâhid olarak kullanıldığı için kasidenin kıssası da orada zikredilmiştir.

⁷⁴² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 120.

⁷⁴³ İmru'ulkays, a.g.e, s, 164.

⁷⁴⁴ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'ayn, "موج" mad.

⁷⁴⁵ el-Cevherî, es-Sihâh, "سدل" mad.

⁷⁴⁶ el-Cevherî, es-Sihâh, "همم" mad.

Mana: “Denizin (karanlık) dalgalarına benzeyen nice geceler, (sabrımı) sınamak için perdelerini türlü türlü kederlerle üzerime sarkıttı.”

İstişhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan وَلَيْلٍ ifadesinde, وَ edatından sonra رَبِّ harfi hazfedilmiştir. لَيْلٍ sözcüğü mahzûf olan رَبِّ harfinin âmel etmesinden dolayı zahiren mecrûr olmuştur.⁷⁴⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit No: 106

Arapça Metin: إِذَا قِيلَ أَيُّ النَّاسِ شَرُّ قَبِيلَةٍ أَشَارَتْ كَلْبِيَّ بِالْأَكْفِ الْأَصَابِعِ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm, **el-Ferazdak** (ö. 114/732)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:⁷⁴⁸ مِمَّا الَّذِي اخْتَبَرَ الرَّجَالَ سَمَاحَةً وَخَيْرًا إِذَا هَبَّ الرِّيحُ الرَّعَازِغُ

Lügat: الكَفُّ، الكُفُّ، كُفُوفٌ: El, elin bilek kemiğine kadar olan kısmı, avuç içi.⁷⁴⁹

M. Rivayet:⁷⁵⁰ إِذَا قِيلَ أَيُّ النَّاسِ شَرُّ قَبِيلَةٍ أَشَارَتْ كَلْبِيَّ بِالْأَكْفِ الْأَصَابِعِ

⁷⁴⁷ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 120.

⁷⁴⁸ el-Ferazdak, a.g.e, s, 360.

⁷⁴⁹ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “كُفُّ” mad.

⁷⁵⁰ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, IX/115.

Mana: “İnsanların en kötü kabilesi hangisidir? diye sorulduğu vakit, parmaklar avuçlar ile beraber Kuleyb kabilesini işaret eder.”

İstîşhâd Yönü: رُبُّ edatının dışında kalan cer harflerinin hazfedilip âmel edebilmesi iki kısımda değerlendirilir. Birinci kısım gayr-i kıyâsî olup kullanımı nadirdir. İkinci kısım ise kıyâsîdir. Şâhid beyitte bulunan أَشَارَتْ كُليبِ cümlesinde إلى cer harfî mahzûf olmasına rağmen كُليبِ sözcüğünü zâhiren mecrûr etmiştir. Bu örnek gayr-i kıyâsî ve nadiren kullanılmaktadır.⁷⁵¹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik.

27. İZÂFE

Beyit No: 107

Arapça Metin: مَشِينٌ كَمَا اهْتَزَّتْ رِمَاحٌ تَسْفَهَتْ أَعَالِيهَا مَرُّ الرِّيحِ النَّوَاسِمِ

Şair: Ğaylân b. 'Ukbe, **Zu'r-Rumme** (ö. 117/735)

Bahir: Tavîl

K. Matla'r:⁷⁵² خَلِيلِيَّ عَوْجَا الْيَوْمِ حَتَّى تُسَلِّمًا عَلَى طَلَلٍ بَيْنَ النَّقَا وَالْأَحَارِمِ

Lügat: هَزَّ: Sallamak, hareket ettirmek.⁷⁵³ أَرْمَاحٌ, رِمَاحٌ, الرُّمُحُ: Mızrak.⁷⁵⁴

رُزْغَارٌ: الرِّيحُ, رِيَاخٌ, أَرْيَاخٌ, أَرْوَاخٌ.⁷⁵⁵ رُزْغَارٌ dalları hareket ettirdi.⁷⁵⁶ تَسْفَهَتْ الرِّيحُ العُصُونَ

⁷⁵¹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 120.

⁷⁵² Zu'r-Rumme, a.g.e, s, 270.

M. Rivayet: ⁷⁵⁷ أَعَالِيهَا مَرُّ الرِّيحِ النَّوَاسِمِ جَرَيْنَ كَمَا اهْتَزَّتْ رِمَاحٌ تَسْفَهَتْ

⁷⁵⁸ رُوَيْدًا كَمَا اهْتَزَّتْ رِمَاحٌ تَسْفَهَتْ أَعَالِيهَا مَرُّ الرِّيحِ النَّوَاسِمِ

Mana: “O kadınlar, meltem rüzgârlarının üst tarafını eğdiği (dikili) mızrağın titreyişi gibi salınarak yürüdüler.”

İstîshâd Yönü: Muzâf şayet cümlede kendisine ihtiyaç duyulmayan bir konumda ise müzekker olduğu halde bazen izâfe edildiği müennes kelimedenden te’nis kesb eder. Şâhid beyitte bulunan أَعَالِيهَا مَرُّ الرِّيحِ cümlesinde مَرُّ kelimesi müzekker olup muzaf (aynı zamanda fail) konumundadır. İzâfe edildiği الرِّيحِ sözcüğünden te’nis kesbetmiştir. مَرُّ sözcüğünün izâfeden dolayı müennes olduğunun delili ise kendisine isnâd edilen تَسْفَهَتْ fiilinin te’nis alameti almış olmasıdır. مَرُّ sözcüğüne bu cümlede ihtiyaç duyulmamaktadır, hazfedilmesi durumunda cümle (تَسْفَهَتْ أَعَالِيهَا الرِّيحِ) şeklinde olacak ve anlam bütünlüğünü kaybetmeyecektir.⁷⁵⁹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Eşmûnî; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu İbn Tûlûn; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye.

⁷⁵³ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “هز” mad.

⁷⁵⁴ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l-‘ayn**, “ريح” mad.

⁷⁵⁵ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “سفه” mad.

⁷⁵⁶ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “روح” mad.

⁷⁵⁷ Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, **Mecme’u’l-emsâl**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, bty II/80.

⁷⁵⁸ Zu’r-Rumme, **a.g.e**, s, 271.

⁷⁵⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 123.

Beyit No: 108

Arapça Metin: مُعِينٌ عَلَى اجْتِنَابِ التَّوَانِي رُؤْيَةُ الْفِكْرِ مَا يُوْوُلُ لَهُ الْأَمْرُ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafîf

Lügat: وَتَى, بِنِي, وَنِيَاءً, وَمِنْهُ التَّوَانِي: 760 دۆنمەك, dayanmak. آَلِ إِلَيْهِ, يُوْوُلُ, أَوَّلًا, مَالًا

Çalışmaktan geri kalmak, tembellik. İhmalkârlık. 761

Mana: “İşin, nihai dayanağını gözden geçirme fikri, ihmalkârlıktan sakınmaya yardımcı olur.”

İstişhâd Yönü: Muzâf, şayet cümlede kendisine ihtiyaç duyulmayan bir konumda ise müennes olduğu halde bazen izâfe edildiği müzekker kelimedenden müzekkerlik elde eder. Şâhid beyitte bulunan رُؤْيَةُ الْفِكْرِ örneğinde, رُؤْيَةُ kelimesi müennes olup muzâf (aynı zamanda mübtedâdır) konumundadır. İzâfe edildiği الْفِكْرِ sözcüğünden müzekkerlik kesbetmiştir. رُؤْيَةُ sözcüğünün izâfeden dolayı müzekker olduğunun delili ise beytin ikinci mısrasında bulunan مُعِينٌ kelimesinin müzekker olmasına rağmen- kendisine haber olmasıdır. Aksi takdirde -mübedâ ve haber arasındaki uyumdan dolayı- haberin مُعِينَةٌ şeklinde gelmesi gerekirdi. 762

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu İbn Tûlûn; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye.

⁷⁶⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-ârûs*, “اول” mad.

⁷⁶¹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, “وني” mad.

⁷⁶² el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 123.

Beyit No: 109

Arapça Metin: دَعَوْتُ لِمَا نَابَنِي مِسْوَرًا فَلَبِّي فَلَبِّي يَدِي مِسْوَرًا

Şair: Esed kabilesinden bir adam

Bahir: Mutekârib

Lügat: كَبَيْتَكَ اللَّهُمَّ كَبَيْتَكَ: Yönelişim ve kastım sanadır ya rab; sana icabet ederim. وَقَالَ الرَّحْمَنِيُّ: فَمَعْنَى لَبِّي يَدِيكَ: Emrindeyim, isteğine göre davranırım, ellerinde istediğin gibi kullandığın nesne gibi olurum.⁷⁶³

Kıssa: Bazı nahiv kaynaklarında şiirin inşâd sebebi şu şekilde aktarılmıştır: “Adamın biri, aleyhinde kesinleşmiş olan diyet cezasını ödemesi için Misver isimli bir şahıstan maddi yardım talep eder. Misver’in de onun yardım çağrısına icâbet etmesi üzerine borçlu kişi bu şiiri söyler.”⁷⁶⁴

Fakat olayın meydana geldiği zaman, kişilerin aidiyeti ve diyet mevzusu aktarılmadığı için bu kıssanın, beytin manasından istihrâc edilerek uydurulduğu söylenebilir.

Mana: “Başıma gelen durumdan dolayı Misver’i (yardımına) çağırdım, O da davetime icâbet etti. Bu sebeple Misver’in iki elinin (zatının) emrindeyim, emrindeyim.”

İstîşhâd Yönü: Arap dilinde lafzen ve ma‘nen izâfe edilme zorunluluğu olan birtakım kelimeler mevcuttur. Bu kelimelerden bazıları sadece zamire izâfe edilir, zahir isme izâfe edilmezler. Şâhid beyitte zikredilen مِسْوَرًا يَدِي فَالْبِي örneğinde zamire

⁷⁶³ İbn Esîr, **en-Nihâye**, “لب” mad.

⁷⁶⁴ Zeynuddîn Hâlid b. Abdillâh el-Mısrî, **Şerhu’t-tasrîh ‘ale’t-Tavdîh**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2000, I/698.

izâfe edilme zorunluluğu olan لَيْسَ sözcüğünün zahir isme (يَدَى) izâfe edilmiş olması şâz ve şiire has bir kullanımdır.⁷⁶⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit No: 110

Arapça Beyit: عَلَى حِينَ أَهْلَى النَّاسِ جُلُّ أُمُورِهِمْ فَنَدَلًا زُرَيْقُ الْمَالَ نَدَلِ التَّعَالِبِ

Bu beyit ile ilgili değerlendirmeler 72 numaralı beyitte geçtiği için burada sadece beytin istişhâd yönünü ele alacağız.

İstişhâd Yönü: إِذ edatı yerine kullanılan ve bir cümleye izâfe edilen ism-i zaman kalıbları, mu'rab ve mebnî olarak kullanılabilirler. Fakat izâfe edildikleri cümle mebnî bir fiil ile başlıyorsa ism-i zaman edatlarının mebnî olarak ele alınmaları gerekir. Şâhid beyitte bulunan عَلَى حِينَ أَهْلَى örneğinde, إِذ edatı yerine kullanılan حِينَ sözcüğünden sonra gelen cümlenin mazi fiili ile başlamış olmasından dolayı حِينَ sözcüğü başında bulunan cer harfîne rağmen fetha üzere mebnî olarak kullanılmıştır⁷⁶⁶

Beyit No: 111

Arapça Metin: عَلَى حِينَ يَسْتَصْبِينُ كُلَّ حَلِيمٍ لِأَجْتَدِبِينَ مِنْهُنَّ فَلِي تَحُلُمًا

⁷⁶⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 124.

⁷⁶⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 124.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: اجْتَذَبَهُ: Kapıp almak, aşırarak. ⁷⁶⁷ جَذَبَ الشَّيْءَ، يَجْذِبُهُ، جَذْبًا: Çekmek, yerinden nakletmek. الْحِلْمُ: Sabır, yumuşak huyluluk, hilm. ⁷⁶⁸ تَحَلَّمَ: Sabırlı olmak için kendini zorladı, külfetle hilm gösterdi. ⁷⁶⁸

Mana: “O bayanlar her uysal kişiyi çocuksu gördükleri bir anda, kendimi uysal gösterip kalbimi onlardan çekip alacağım.”

İstîşhâd Yönü: ذِ edatı yerine kullanılan ve bir cümleye izâfe edilen ism-i zaman kalıpları, mu‘rab ve mebnî olarak kullanılabilirler. Fakat izâfe edildikleri cümle mebnî bir fiil ile başlıyorsa ism-i zaman edatlarının mebnî olarak ele alınmaları gerekir. Şâhid beyitte bulunan حِينَ يَسْتَصْبِيْنُ örneğinde, ذِ edatı yerine kullanılan حِينَ sözcüğünden sonra gelen cümlenin muzari fiilin mebnî sigası ile başlamış olmasından dolayı حِينَ sözcüğü başında bulunan cer harfine rağmen fetha üzere mebnî olarak kullanılmıştır. ⁷⁶⁹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdâhu’l-Mesâlik.

⁷⁶⁷ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “جذب” mad.

⁷⁶⁸ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “حلم” mad.

⁷⁶⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 125.

Beyit No: 112

Arapça Metin: أُمَّ تَعَلَّمِي يَا عَمْرُكَ اللَّهُ أَنَّنِي كَرِيمٌ عَلَى حِينِ الْكَرَامِ قَلِيلٌ

Şair: Mubeşşir b. Huzeyl el-Fezârî⁷⁷⁰

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı: ⁷⁷¹ أُمَّ تَعَلَّمِي يَا عَمْرُكَ اللَّهُ أَنَّنِي كَرِيمٌ عَلَى حِينِ الْكَرَامِ قَلِيلٌ

M. Rivayet: ⁷⁷² أُمَّ تَعَلَّمِي عَمَّرْتُكَ اللَّهُ أَنَّنِي كَرِيمٌ عَلَى حِينِ الْكَرَامِ قَلِيلٌ

Mana: “Allah sana uzun ömürler versin, bilmiyor musun? Asil ve cömert insanların az olduğu zamanda şüphesiz ben soylu ve eli açık biriyim.”

İstîşhâd Yönü: ذِ edatı yerine kullanılan ve cümleye izâfe edilen zamanla ilgili kelimeler mu‘rab veya mebnû olabilirler. Fakat izâfe edildikleri cümle muzari fiilin mu‘rab sigası veya mübteda ile başlıyorsa ism-i zaman edatlarının mu‘rab olarak değerlendirilmesi tercih edilmektedir. Şâhid beyitte bulunan عَلَى حِينِ الْكَرَامِ قَلِيلٌ örneğinde ذِ edatı yerine kullanılan حِينِ sözcüğünden sonra gelen cümlenin mübtedâ ile başlamış olmasından dolayı حِينِ sözcüğü mu‘rab olarak kullanılmış ve üzerine dahil olan cer harfi ile zâhiren mecrûr olmuştur.⁷⁷³

⁷⁷⁰ İncelenen kaynak kitaplarda şairin hayatı ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Sadece *el-A‘lâm* adlı eserde Cahiliye dönemi şairlerinden olabileceği ve *Mecâlisu Sa‘leb* adlı eserde de Şamh kabilesinden olduğu belirtilmiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e.**, V/273. Şaire isnâd edilen mevzu bahis kasideden ise, şairin kısa boylu olduğu ve bu aybını güzel ahlakî meziyetler ile dengelediği anlaşılmaktadır.

⁷⁷¹ Ebû Hilâl el-‘Askerî, **Divânu’l-me‘ânî**, thk, Ahmed Hasan Besc, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1994, I/89.

⁷⁷² el-Câhız, **el-Beyân ve’t-tebyîn**, Dâru Mektebeti’l-Hilâl, Beyrut 1423, III/163.

⁷⁷³ el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 126.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 113

Arapça Metin: كِلَا أَخِي وَخَلِيلِي وَاجِدِي عَضُدًا فِي النَّائِبَاتِ وَالْمَامِ الْمُلَمَّاتِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Lügat: العَضُدُ: Dirsekten omuza kadar olan kısım, pazu. فُلَانٌ يَعْضُدُ فُلَانًا: Falana yardım ediyor.⁷⁷⁴ الإِلْمَامُ: Nüzûl, aşağı inmek. الْمُلِمَّةُ: Felaket, musibet, dünya sıkıntısı.⁷⁷⁵

Mana: “Kardeşim ve dostum (her ikisi de) bela ve musibetlerin indiği anda beni (yanlarında) destekçileri olarak bulurlar.”

İstîşhâd Yönü: كِلَا ve كِلْتَا, hem lafzen ve hem de ma‘nen izâfe edilmeleri gereken sözcüklerdendir. İzâfe edildikleri kelimelerin tesniye ve marife olmaları gerekir. Ayrıca muzafun ileyhın sadece bir sözcük olması gerekir. Şâhid beyitte bulunan كِلَا أَخِي وَخَلِيلِي örneğinde, muzafun ileyh atıf edatı sayesinde tesniye olmuştur. Bu iki kelimenin tekil kelimeye muzaf olmaları nadir bir kullanımdır. Bu durum zarureti şi‘riyyeden sayılır ve nesir türü cümlelerde kullanılması caiz görülmez.⁷⁷⁶

⁷⁷⁴ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘ayn*, “عضد” mad.

⁷⁷⁵ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, “م” mad.

⁷⁷⁶ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 126.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik; Delîlu's-Sâlik.

Beyit No: 114

Arapça Metin: أَلَا تَسْأَلُونَ النَّاسَ أَبِي وَأَيْكُمْ عَدَاةَ التَّقِينَا كَانَ حَيْرًا وَأَكْرَمًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: عَدَاةُ, عَدَوَاتٌ: Kuşluk vakti. عُدُوَّةٌ: Sabah namazından güneşin doğuşuna kadar olan vakit.⁷⁷⁷

Mana: “(Düşmanla) karşılaştığımız şafak vakti benim mi yoksa sizlerin mi daha hayırlı ve asil olduğunu insanlara sormuyor musunuz?”

İstişhâd Yönü: İzâfe edilmesi gereken sözcüklerden biri olan أَيِّ sözcüğünün izâfe şartı, - cümle içinde tekrar edilmediği sürece - tekil ve ma'rife olan kelimelere izâfe edilmemesidir. Şâhid beyitte bulunan أَبِي وَأَيْكُمْ örneğinde, أَيِّ sözcüğünün - iki defa tekrar edildiği için - tekil zamire izâfe edilmesi caiz görülmüştür. Bazı nahiv âlimlerine göre ise bu izâfe şekli ancak şiirde kullanılabilir.⁷⁷⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; Delîlu's-Sâlik.

⁷⁷⁷ el-Hamevî, **el-Misbâhu'l-munîr**, “غدو” mad.

⁷⁷⁸ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 126.

Beyit No: 115

Arapça Metin: وَإِنْسَانٌ عَيْنِي يَحْسِرُ الْمَاءُ تَارَةً فَيَبْدُو وَتَارَاتٍ يَجْمُ فَيَعْرِقُ

Şair: Ğaylân b. ‘Ukbe, **Zu’r-Rumme** (ö. 117/735)

Bahir: Tavîl

K. Matla’ı: ⁷⁷⁹ أَدَارًا بِحَزْوَى هَجْتِ لِلْعَيْنِ عَبْرَةً فَمَاءُ الْهَوَى يَرْفُضُ أَوْ يَتَرَفَّقُ

Lügat: حَسِرًا، يَحْسِرُ، حَسَرَ: Sıyırmak, açığa çıkmak, ortaya çıkmak. ⁷⁸⁰ الْجَمُّ: Çok, fazla. ⁷⁸¹ الْعَرَقُ: Suyun dibine batmak. ⁷⁸²

M. Rivayet: ⁷⁸³ وَإِنْسَانٌ عَيْنِي يَحْسِرُ الْمَاءَ مَرَّةً فَيَبْدُو وَتَارَاتٍ يَجْمُ فَيَعْرِقُ

Mana: “Bazen gözlerimden su (gözyaşı) çekiliyor ve gözbebeğimin insanı görünüyor. Çoğu defa ise su (gözyaşı) çoğalıyor ve o (göz bebeğimin insanı) boğuluyor.”

İstişhâd Yönü: Bu beyit, izâfe konusu ile alakalı değildir. Musannif bu şiiri *el-Elfiyye*’nin 407. beytini izah edebilmek için şâhid olarak kullanmıştır. Şöyleki *إن* (şart) edatı hafzedildiği zaman kendisinden sonra gelen fiil merfu‘ olur. Şâhid beyitte bulunan *وَأَنسَانٌ عَيْنِي يَحْسِرُ الْمَاءَ مَرَّةً فَيَبْدُو* cümlesi aslında *وَأَنسَانٌ عَيْنِي يَحْسِرُ الْمَاءَ مَرَّةً فَيَبْدُو* şeklindedir. *إن* edatı hafzedildiği için *يَحْسِرُ* fiili merfu‘ olmuştur. ⁷⁸⁴

⁷⁷⁹ Zû’r-Rumme, **a.g.e**, s,179.

⁷⁸⁰ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “حسر” mad.

⁷⁸¹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “جم” mad.

⁷⁸² Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e**, “غرق” mad.

⁷⁸³ el-Kurtubî, **a.g.e**, VI/355.

⁷⁸⁴ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 127.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmî'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit No: 116

Arapça Metin: صَرِيحٌ عَوَانٍ رَاقِفَةٌ وَرُقْنَةٌ لَدُنْ شَبِّ حَتَّى شَابَ سُودُ الدَّوَائِبِ

Şair: 'Umeyr b. Şuyeym, **el-Kutâmî** (ö. 101/719-20)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı: ⁷⁸⁵ وَأَمَّا حُبُّ لَيْلَى مِنْ فُؤَادِي بِدَاهِبٍ نَأْتُكَ بِلَيْلَى نِيَّةٌ لَمْ تُقَارِبِ

Lügat: عَوَانٍ: العَانِيَّةُ: Genç, evli bayan.⁷⁸⁶ رَاقِفَةٌ الشَّيْءِ: Hayran olmak, hoşuna gitmek.⁷⁸⁷ الدَّوَائِبُ: Kakül, perçem, kafada kakülün olduğu yer.⁷⁸⁸

Kıssa: Şair el-Kutâmî seferlerinin birinde Kays kabilesinin Muhârib (cimrilik ile meşhur olmuş bir kabile) koluna mensub bir bayanın konuğu olur. Kadına kimlerden olduğunu sorar.

Kadın: “Ben açlıktan dolayı kurutulmuş eti kızartanlardanım,” der.

el-Kutâmî: “Vay haline! Onlar (bahsettiğin) kimlerdir ?” diye sorar.

Kadın: “Muhârib kabilesindenim,” der ve el-Kutâmî'ye ikramda bulunmaz. Geceyi orada en kötü şekilde geçirmek zorunda kalan el-Kutamî, bu kasideyi inşâd ederek kendisine ikramda bulunmayan kadını hicveder.⁷⁸⁹

⁷⁸⁵ 'Umeyr et-Tağlibî, **a.g.e**, s, 43.

⁷⁸⁶ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e**, “غني” mad.

⁷⁸⁷ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “روق” mad.

⁷⁸⁸ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'ayn**, “ذاب” mad.

Ayrıca şair, mevzu bahis olan bu beyitte kullandığı صريع الغواني tabirinden dolayı Arap şairleri arasında “güzel kadın tutkunu” lakabını alan ilk şairdir.⁷⁹⁰

Mana: “O, güzel kadınların tutkunudur. O, gençliğinin ilk anlarından, siyah perçemleri aklanana kadar bayanlara hayran idi, bayanlar da ona hayran idi.”

İstişhâd Yönü: Hem lafız hem de mana açısından izâfe edilmesi gereken kelimelerden biri de لَدُن sözcüğüdür. Bu sözcük sadece müfred kelimelere izâfe edilir. Zikredilen beyit el-Mekkûdî tarafından şâhid olarak kullanılmamıştır. Aksine el-Mekkûdî, bu beyti *Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik* adlı eserinde لَدُن sözcüğünün cümleye de izâfe edilebileceğine delil gösteren el-Murâdî adlı âlime itiraz etmektedir. el-Mekkûdî, el-Murâdî'nin şâhid olarak kullandığı bu beytin لَدُنْ شَبَّ حَتَّى mısrasında, لَدُنْ sözcüğünden sonra أَنْ edatının mükadder olduğunu ve شَبَّ fiilin أَنْ edatı ile müevvel masdar kalıbında olup müfred olduğunu söylemektedir.⁷⁹¹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik; *Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik*.

Beyit No: 117

Arapça Metin: وَتَذَكُرُ نِعْمَاهُ لَدُنْ أَنْتَ يَا فَيْعُ إِلَى أَنْتَ دُو فَوَدَيْنِ أَبِيضَ كَالنَّسْرِ

Şair: Bilinmiyor

⁷⁸⁹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, VII/89.

⁷⁹⁰ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.** VII/87.

⁷⁹¹ el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 127.

Bahir: Tavîl

Lügat: الْفَوْدُ، أَفْوَادٌ⁷⁹²: Başın yan tarafı, kafada bulunan saçın kulaklar tarafındaki büyük bölümü.⁷⁹³ أَنْسَرٌ، نُسُورٌ⁷⁹³, النَّسْرُ: Keskin tırnakları olan pençesiz kuş, kartal.⁷⁹⁴

Mana: “Bülûğa erdiğin andan kartal misali beyaz şakaklara sahip olduğun ana kadar onun nimetlerinin çokluğunu hatırlarsın.”

İstişhâd Yönü: Bu beyit de bir önceki beyit gibi el-Mekkûdî'nin istişhâd için kullandığı beyitler arasında değildir. el-Mekkûdî bu beyit ile لَدُنْ sözcüğünün isim cümlesine izâfe edilebileceğine delil gösteren el-Murâdî'ye itiraz etmekte ve لَدُنْ sözcüğünden sonra gelen isim cümlesinin mahzûf bir mevsûfa (وقت) sıfat olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu beyit aslında لَدُنْ وَقْتِ أَنْتِ فِيهِ يَافِعٌ şeklinde ve dolayısıyla لَدُنْ sözcüğü bu beyitte de müfred bir kelimeye izâfe edilmiş olmaktadır.⁷⁹⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

⁷⁹² İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “يفع” mad.

⁷⁹³ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “فود” mad.

⁷⁹⁴ Abdullatîf 'Aşûr, Mevsu'atu't-tayr, “النسر” mad.

⁷⁹⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 128.

Beyit No: 118

Arapça Metin:

لُدُنْ عُدُوَّةً حَتَّى إِذَا امْتَدَّتِ الضُّحَى وَحَتَّى الْقَطِيبِ الشَّحْشَاحُ الْمُكَلَّفُ

Şair: Ğaylân b. ‘Ukbe, **Zu’r-Rumme** (ö. 117/735)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: ⁷⁹⁶ أَمِنْ أَجْلِ دَارٍ بِالرَّمَادَةِ قَدْ مَضَى لَهَا زَمَنْ ظَلَّتْ بِكَ الْأَرْضُ تَرْجُفُ

Lügat: العُدُوَّةُ: Sabah namazı ile güneşin doğması arasındaki vakit.⁷⁹⁷ الفُطَّانُ,

الشَّحْشَاحُ والشَّحْشَاحُ: Bir işte gayretli ve ciddi olan, teşvik edip çabuk yürütücü olan.⁷⁹⁹ القَطِيبُ: Köle cariye, evin sakinleri, bir yerde ikamet edenler.⁷⁹⁸

Mana: “Gayretli yürütücüler sabah erkenden kuşluk vakti boyuncaya kadar ikamet edenleri (hizmetçileri yolculuğa) teşvik etti.”

İstişhâd Yönü: Daha önceki beyitte de zikrettiğimiz üzere لُدُنْ sözcüğü lafzen ve ma‘nen izâfe edilmesi gereken kelimelerdendir. Dolayısıyla kendinden sonra gelen kelime muzâf ileyh olduğu için mecrur olmalıdır. Fakat nadiren de olsa عُدُوَّةً kelimesi لُدُنْ sözcüğünden sonra mansub olarak gelebilmektedir. Şâhid beyitte bulunan لُدُنْ عُدُوَّةً örneğinde olduğu gibi عُدُوَّةً sözcüğünün mansub gelmiş olması bu nadir kullanıma delil olmuştur.⁸⁰⁰

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî.

⁷⁹⁶ Zû’r-Rumme, **a.g.e**, s, 172.

⁷⁹⁷ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “غدا” mad.

⁷⁹⁸ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e**, “قطن” mad.

⁷⁹⁹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “شحح” mad.

⁸⁰⁰ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 128.

Beyit No: 119

Arapça Metin: فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الزُّلَالِ

Şair: Yezîd b. Sa'ık el-Kilâbî⁸⁰¹

Bahir: Vâfir

K. Matla'ı: ⁸⁰² وَعَاقِبَةُ الْمَلَامَةِ لِلْمَلِيمِ أَلَا أَلْبَغُ لَدَيْكَ أَبَا حُرَيْثٍ

Lügat: ⁸⁰³ الزُّلَالُ: Saf olan herşey. ⁸⁰⁴ مَاءٌ زُلَالٌ: Boğazdan hızlıca geçen su, soğuk su, tatlı su.

M. Rivayet: ⁸⁰⁵ فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الْحَمِيمِ

⁸⁰⁶ فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الْفُرَاتِ

⁸⁰⁷ فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَعْصُ بِنُقْطَةِ الْمَاءِ الْحَمِيمِ

⁸⁰⁸ فَسَاعَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا أَكَادُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الْفَرَّاحِ

⁸⁰¹ Cahiliye dönemi süvari şairlerdendir. Kaynaklarda kendisi ile ilgili birçok hadise zikredilir ve bunlardan bir tanesinin neticesinde topal kalmıştır. İsmi Yezid b. 'Amr olduğu halde kendisine İbn Sa'ık (yıldırım oğlu) denilmesinin nedeni şudur; Dedesi kavmi için Ukâz panayırında bir yemek tertip eder. Çıkan fırtınada hazırladığı yemeğe toz konmasından dolayı rüzgâra lanet eder ve ardından yırtdırım çarpması sonucu ölür. ez-Ziriklî, **a.g.e.**, VIII/185.

⁸⁰² Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, I/426.

⁸⁰³ İbrâhim Mustafa, **el-Mu'cemu'l-vasît**, "عص" mad.

⁸⁰⁴ İbn Sîde, **el-Muhkem**, "زلل" mad.

⁸⁰⁵ İbn 'Akîl, **a.g.e.**, III/73.

⁸⁰⁶ İbn Hişâm, **Şerhu Katri'n-nedâ**, s, 21.

⁸⁰⁷ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, I/426.

809 أَكَادُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الْحَمِيمِ فَسَاغَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَدِمًا

810 أَكَادُ أَعْصُ بِالْمَاءِ الْمَعِينِ فَسَاغَ لِي الشَّرَابُ وَكُنْتُ قَبْلًا

Kıssa: Gatafân kabilesinin yurdunda verimli bir arazi varmış. ‘Amr b. Sa‘sa kabilesi, o arazinin bir bölümünde hayvanlarını otlatıyormuş. Bunun üzerine Rabî‘ b. Ziyâd el-‘Absî (Gatafan kabilesini ‘Abs kolu) Yezîd b. Sa‘ik’a saldırır. Yezîd, kalabalık bir topluluğun içinde olduğu için ona ulaşamaz fakat Ca‘fer ve Vâhid isimli şahısların develerini ganimet olarak alır ve Yezîd hakkında bir beyit inşâd eder.

Bunu duyan Yezîd de intikam alıncaya kadar kadınlara yaklaşmayı ve güzel koku sürmeyi kendine haram kılar. Daha sonra çeşitli kabileleri bir araya getiren Yezîd, Gatafân kabilesine saldırır, onların develerini gasbeder ve bu beyitleri, Rabî‘ b. Ziyâd hakkında inşâd eder.⁸¹¹

Mana: “Ben (intikamımı almadan) daha evvel nerdeyse soğuk suyla dahi tikanıyorken (boğuluyorken), artık içecekler benim için kolay içilir oldu.”

İstişhâd Yönü: قبل ve بعد edatları - üç halde mu‘rab bir halde mebnî olur. İzafe edildikleri kelime (muzâfun ileyh) hafzedilir hem lafzı hem de manası murâd edilmez ise, قبل ve بعد edatları zarfiyet üzere mansûb veya من harfî ile mecrûr olarak mu‘rab olurlar. Şâhid beyitte bulunan وَكُنْتُ قَبْلًا örneğinde hafzedilen muzâfun ileyh lafzen ve ma‘nen kast edilmediği için قَبْلًا sözcüğü mu‘rab ve mansûb olup tenvinli bir halde gelmiştir.⁸¹²

⁸⁰⁸ Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, **ed-Durru‘l-masûn fi ‘ulûmi‘l-Kitâbi‘l-Meknûn**, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru‘l-Kalem, Dımaşk, bty, III/403.

⁸⁰⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu‘l ‘Arûs**, XXII/507.

⁸¹⁰ Ebû‘l-Hasan Ali b. Faddâl el-Kayrevânî, **en-Nuketu fi‘l-Kur‘ân**, thk. Abdullah Abdulkadir et-Tavîl, Dâru‘l-Kutubi‘l-İlmiyye, Beyrut 2007, s, 387.

⁸¹¹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, I/428.

⁸¹² el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 129.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ; el-Behcetu'l-Mardiyye.

Beyit No: 120

Arapça Metin: أَكُلَّ امْرِئٍ تَحْسِبِينَ امْرَأً وَنَارٍ تَوَقَّدُ بِاللَّيْلِ نَارًا

Şair: Cârîye b. el-Haccâc, **Ebû Du'âd el-İyâdî**⁸¹³

Bu beyit *el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-edeb* adlı eserde şair 'Adiy b. Zeyd el-İbâdî'ye isnâd edilmiştir.⁸¹⁴

Bahir: Mutekârib

K. Matla'ı:⁸¹⁵ وَدَارٍ يَقُولُ لَهَا الرَّائِدُونَ وَيُلُ أُمَّ دَارِ الْحُدَايِيِّ دَارًا

M. Rivayet:⁸¹⁶ أَكُلَّ امْرِئٍ تَحْسِبِينَ امْرَأً وَنَارًا تَحْرَقُ بِاللَّيْلِ نَارًا

Mana: “Sen her kişiyi adam ve gece tutuşan her ateşi de ateş mi sanıyorsun.”

İstîşhâd Yönü: Muzâfın hazfedildiği durumlarda muzâfun ileyhin mecrûr olarak kalması caiz değildir. Fakat hazfedilmiş olunan muzâf kendinden öncesine lafzen ve manen atıf edilmiş ise o vakit muzâf hazfedilirse de muzâfun ileyh mecrûr kalabilir. Şâhid beyitte bulunan وَنَارٍ ismi muzâfun ileyhidir ve kendisine izâfe edilen

kelime (كُلَّ) hazfedildiği halde mecrûr olmuştur. Bu kullanımın caiz görülme nedeni

⁸¹³ İsmi Cârîye b. el-Haccâc el-İyâdî olan şair daha çok Ebû Du'âd olarak bilinmektedir. Câhiliye dönemi şairlerinden olup atları vasfeden usta şairlerdendir. ez-Zirikî, **a.g.e**, II/106.

⁸¹⁴ el-Muberrid, **el-Kâmil fi'l-luğa**, III/75.

⁸¹⁵ el-Asma'î, **a.g.e**, s, 190.

⁸¹⁶ İbn Kuteybe ed-Dîneverî, **a.g.e**, I/233.

mahzûf olan كَلَّ sözcüğünün beytin başında bulunan mezkûr كَلَّ sözcüğüne lafzen ve ma‘nen atıf edilmesidir.⁸¹⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi‘; Hem‘u'l-Hevâmi‘; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik.

Beyit No: 121

Arapça Metin: يَا مَنْ رَأَى عَارِضًا يُسِرُّ بِهِ بَيْنَ ذِرَاعَيْ وَجْهَةِ الْأَسَدِ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm, **el-Ferazdak** (ö. 114/732)

Bahir: Munsarih

Lügat: العَارِضُ: Ufukta yayılan bulut.⁸¹⁸ ذِرَاعُ الْأَسَدِ: Ayın konakladığı parlak iki

yıldız.⁸¹⁹ وَجْهَةُ الْأَسَدِ: Dört yıldızdan oluşan ayın nüzul ettiği konak.⁸²⁰

M. Rivayet: ⁸²¹ يَا مَنْ رَأَى عَارِضًا أُسِرَّ بِهِ بَيْنَ ذِرَاعَيْ وَجْهَةِ الْأَسَدِ

⁸²² يَا مَنْ رَأَى عَارِضًا أَرِقَّتْ لَهَا بَيْنَ ذِرَاعَيْ وَجْهَةِ الْأَسَدِ

⁸¹⁷ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 130.

⁸¹⁸ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “عرض” mad.

⁸¹⁹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “ذراع” mad.

⁸²⁰ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-‘arûs**, “جبهه” mad.

⁸²¹ el-Eşmûnî, **a.g.e**, II/177.

يَا مَنْ رَأَى بَارِقًا أَكْفَكِفُهُ بَيْنَ ذِرَاعَيْ وَجْبَهَةِ الْأَسَدِ⁸²³

Beytin iyi anlaşılması için beyitte geçen burç ve ay menzillerine ait kavramları tarif etmek gerekir. **el-Esed: Aslan burcu:** Ekliptik üzerinde yer alan burçların beşincisi.⁸²⁴ **el-Zirâ‘** Ayın yedinci konağı, ikizlerin başında iki parlak yıldızdır.⁸²⁵ **el-Cebhe** Ayın onuncu konağı, hayvanın (aslanın) zikzak şeklinde sıralanmış dört parmak yıldızdır.⁸²⁶

Mana: “Ey ahali! Aslanın iki pençesi ve alını (ayın iki konağı) arasında sevinilen bulutu kim gördü (bana da haber verin).”

İstîshâd Yönü: İki tane aynı muzâfun ileyh olduğunda birinci muzâfun ileyh ikincinin varolmasından dolayı hazfedilir. Bu beyitte de iki muzâfun ileyh vardır. Bunlar zamir (◌) ve أسد kelimeleridir. İkincinin gelmesiyle ذِرَاعَيْ'den sonraki muzâfun ileyh hazf olmuş, ذِرَاعَيْ yine muzâf olarak kalmış ve ondan sonra gelen الْأَسَدِ kelimesi ona delalet etmektedir. Şayet ilk muzâfun ileyh hazf olmasaydı, beytin aslı بَيْنَ ذِرَاعَيْ وَجْبَهَتِهِ⁸²⁷ şeklinde olurdu.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 122

Arapça Metin: فَرَشَنِي بِحَيْرٍ لَا أَكُونَنَّ وَمَدَحْتِي كَنَاجَتِ يَوْمًا صَحْرَةَ بَعْسِيْلٍ

⁸²² İbn Sîde el-Batalyevsî, **a.g.e**, s, 113.

⁸²³ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e**, XV/481.

⁸²⁴ Yavuz Unat, **a.g.e**, s, 18.

⁸²⁵ Yavuz Unat, **a.g.e**, s, 64.

⁸²⁶ Yavuz Unat, **a.g.e**, s, 12.

⁸²⁷ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 131.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: الرَّيَاشُ, الرَّيْشُ: Maaş, mal, bolluk, bereket. رَاشٍ فُلَانًا: Onun durumunu düzeltilti, yaşamında ona yardımcı oldu.⁸²⁸ التَّحْتُ: Soymak, yontmak.⁸²⁹ Kur'ân-ı Kerimde وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ: “Bir de dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz,” ifadesi kullanılmaktadır.⁸³⁰ العَسِيلُ: Aktarın, kendisi ile esans taşıını süpürdüğü kıldan yapılmış süpürge.⁸³¹

Mana: Beni sadaka ile zenginleştir. (ta ki) ben (sana sunduğum) medhiyelerle birlikte günün birinde attar süpürgesi ile kaya yontan kişiye benzemeyeyim.”

İstişhâd Yönü: Cumhura göre muzâf ve muzâfun ileyh aynı şeyden ibaret oldukları için şiirin zarureti haricinde aralarında fasıl bir kelimenin girmesi caiz değildir. Fakat İbn Mâlik bunu zaruret ve zaruret dışı olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Şâhid beyitte bulunan كَنَاحَتِ يَوْمًا صَحْرَةَ بِعَسِيلٍ örneğinde muzâf olan نَاحَتِ ve muzâfun ileyh olan صَحْرَةَ sözcükleri arasında muzâfin ma'mûlu konumunda olan يَوْمًا zarfı fasıl olarak gelmiştir. İbn Mâlik bu kullanımı - şiirde olduğu gibi - şiir dışındaki cümlelerde de caiz görmektedir.⁸³²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi';

⁸²⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “ريش” mad.

⁸²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “تحت” mad.

⁸³⁰ eş-Şu'ara', 26/149

⁸³¹ İbn Sîde, *el-Muhassas*, III/269.

⁸³² el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 131.

Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye.

Beyit No: 123

Arapça Metin: لَأَنْتَ مُعْتَادٌ فِي الْهَيْجَا مُصَابِرَةٌ يَصَلَّى بِهَا كُلُّ مَنْ عَادَاكَ نَيْرَانًا

Şair. Bilinmiyor

Bahir: Basît

Lügat: الهَيْجَا، الهَيْجَا، الهَيْجَا، الهَيْجَا: Savaş, harb.⁸³³ الْمُصَابِرَةُ: Sabrın bir üst mertebesi.⁸³⁴ Ayet-i kerimede “اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا” “*Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun*” fiilleri geçmektedir.⁸³⁵

Mana: “Şüphesiz sen savaşta sabırlı davranmayı adet edinmişsin, sana düşmanca davranan herkes (sabrından dolayı, savaşın) ateşine girmektedir.”

İstîşhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan فِي الْهَيْجَا مُعْتَادٌ örneğinde فِي الْهَيْجَا car ve mecrûru muzaf (مُعْتَادٌ) ve muzâfun ileyh (مُصَابِرَةٌ) arasına fasıl olarak gelmiştir.

Bir önceki beyitte de zikrettiğimiz üzere İbn Malik'e göre şiirin haricinde de bu tür fasıl kullanılabilir.⁸³⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

⁸³³ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “هيج” mad.

⁸³⁴ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “صبر” mad.

⁸³⁵ Âli İmrân, 3/200

⁸³⁶ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 131.

Beyit No: 124

Arapça Metin: كَمَا حُطَّ الْكِتَابُ بِكَفِّ يَوْمًا يَهُودِيٍّ يُقَارِبُ أَوْ يُرِيئُ

Şair: Heysem b. Rebî' **Ebû Hayye en-Numeyri**⁸³⁷ (ö. 183/800)

Bahir: Vâfir

Lügat: الحُطُّ: Kitabet, hat, yazı.⁸³⁸ الكَفُّ: El, elin bilek kemiğine kadar olan kısmı, avuç içi.⁸³⁹

M. Rivayet:⁸⁴⁰ يَهُودِيٍّ يُقَارِبُ أَوْ يُرِيئُ كَمَا حُطَّ الْكِتَابُ بِكَفِّ يَوْمًا

⁸⁴¹ كَتَحْبِيرِ الْكِتَابِ بِكَفِّ يَوْمًا يَهُودِيٍّ يُقَارِبُ أَوْ يُرِيئُ

Mana: (sevgilinin metruk diyarı) “Günün birinde Yahudi birinin eliyle, kelimeleri birbirine yakın yahut uzak (dengeli, planlı) tutularak yazılmış kitap hattına benzemektedir.”

İstîşâd Yönü: Muzâf ile alakalı olmayan bir kelimenin muzâf ve muzâfun ileyh arasında vaki olması ancak şiirde ve şiirin zaruretinden dolayı caizdir. Şâhid beyitte bulunan يَهُودِيٍّ يَوْمًا بِكَفِّ örneğinde muzâf olan كَفِّ ve muzâfun ileyh olan

⁸³⁷ Basralı olan şair, Numeyr kabilesine mensuptur. Fasih ve usta bir recez şairidir. Emevî ve Abbasî devletleri dönemlerinde yaşamış ve döneminin halifelerini methetmiştir. Hakkında sakar, korkak, cimri ve yalancı olduğu söylenilmektedir. Şöyle dediği rivayet edilir: “Ceylanın birine ok attım. Attığım ok yaydan çıktığı anda (ceylan misali) bir sevgilimi anımsadım ve okun ardından koşup tüyünden yakaladım.” Ağaçtan hiçbir farkı olmayan bir kılıca sahip olan şair, kılıcına “ölüm oyuncağı” adını vermişti. Abbasî halifesi Mansur’un hilafetinin son dönemlerinde ölmüştür. İbn Kuteybe ed-Dîneverî, **a.g.e**, II/762; ez-Ziriklî, **a.g.e**, VIII/103.

⁸³⁸ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'ayn**, “حَطُّ” mad.

⁸³⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “كَفُّ” mad.

⁸⁴⁰ el-Ferâhîdî, **el-Cumel fi'n-nahv**, s, 105.

⁸⁴¹ Ebu'l-Hasen Alî b. Abdilazîz el-Kādî el-Cürcânî, **el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmilh**, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim-Ali Muhammed el-Bicâvî, Matba'atu İsâ el-Bâbî el-Halebî, bty, s, 464.

يَهُودِيٍّ sözcükleri arasına muzâfın ma‘mulu konumunda olmayan يَوْمًا zarfının gelmiş olması şiirin zaruretinden dolayı caiz görülmüştür.⁸⁴²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdâhu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsid ve’l-Mesâlik; el-Behcetü’l-Mardiyye; Delîlu’s-Sâlik.

Beyit No: 125

Arapça Metin: نَجْوَتْ وَقَدْ بَلَ الْمُرَادِي سَيْفَهُ مِنْ ابْنِ أَبِي شَيْخِ الْأَبَاطِحِ طَالِبِ

Şair: Hz. Mu‘âviye b. Ebî Sufyân⁸⁴³ (m. 603/680)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı:⁸⁴⁴ مَبِينَةٌ شَيْخٍ مِنْ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبٍ وَأَسْبَابُ الْأُمُورِ كَثِيرَةٌ

Lügat: البَلَلُ: Islaklık.⁸⁴⁵ أَبَاطِحُ، البَطْحَاءُ: İçinde ufak taşların olduğu geniş dere.

قُرَيْشُ الْبِطَاحِ: Mekke’de bulunan iki dağ arasında ikamet edenler.⁸⁴⁶

Kıssa: Bu kasidenin inşâdına sebep olan hadisenin İslam devletinin bütünüyle değişmesini sağladığını söylersek mübalağa etmemiş oluruz. Dolayısıyla

⁸⁴² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 132.

⁸⁴³ Şam’da Emevî devletinin kurucusu ve Arapların mümtaz dâhilerindedir. Hicretten yirmi yıl önce miladî 603 yılında Mekke’de dünyaya gelen Hz. Muaviye, Mekke’nin fethedildiği gün müslüman olmuştur. Hat ve hesap bilgisinden dolayı Peygamber (s.a.v.) onu vahiy kâtibi olarak tayin etmiştir. Aynı zamanda fasih, halim ve vakur bir kişiliğe sahip olan Muaviye, uzun boylu, yapılı ve beyaz tenli idi. Hilafeti döneminde birçok yeniliklere imza atmıştır. Peygamber’den (s.a.v.) yüz otuz hadis rivayet etmiştir. Miladî 680 yılında Dımaşk’ta vefat etmiştir. ez-Ziriklî, a.g.e, VII/261.

⁸⁴⁴ Suleyman b. Ahmed et-Taberânî, el-Mu‘cemu’l-kebîr, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, bty, I/97.

⁸⁴⁵ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “بلل” mad.

⁸⁴⁶ ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘arûs, “بطح” mad.

burada kasidenin inşâd sebebini ayrıntılı bir şekilde aktarmamız mümkün değildir. Kısaca değinecek olursak;

Abdurrahman b. Mulcem (ö. 40/660), Burek b. Abdillâh (ö. 40/660) ve ‘Amr b. Bekr (ö. 40/660) isimli Hâriciler Hz. Ali (m. 600/661), Hz. Muâviye (m. 603/680) ve ‘Amr b. Âs’ı (ö. 43/664) öldürmek üzere anlaşır. Kılıçlarına zehir sürerler ve aralarında herbirinin öldürmesi gereken kişinin bulunduğu şehirde Ramazan ayının 27. gecesinde hazır bulunup pusuda beklemeyi kararlaştırırlar.

İbn Mulcem Kufe’ye, Burek Dımaşk’a, ‘Amr b. Bekr de Mısır’a gider. Ramazan ayının 27. gecesinde Hz. Ali insanları sabah namazına uyandırmak için camiye giderken İbn Mulcem tarafından şehid edilir. Burek de aynı gece sabah namazı için dışarı çıkan Hz. Muaviye’ye saldırır ve onu kılıçla yaralar. Fakat Hz. Muaviye tedavi edilir ve iyileşir. ‘Amr b. Bekr ise pusuda ‘Amr b. Âs’ın dışarı çıkmasını beklerken tevâfuken şiddetli bir karın sancısına düşer kalan ‘Amr b. Âs, namaz kıldırmak için kendi yerine nâibi Hârice’yi gönderir. Çıkanın ‘Amr b. Âs olduğunu düşünen ‘Amr b. Bekr, Hârice’ye saldırır ve onu öldürür. Hz. Ali’nin şehadet haberini alan Hz. Muaviye bu kasideyi inşâd eder.⁸⁴⁷

Mana: “Murâd kabilesine mensub kişi (İbn Mulcem), kılıcını Mekke’nin reisi Ebû Talib’in oğlunun kanyla ıslatmışken ben (ölümden) kurtuldum.”

İstîshâd Yönü: Muzâf ve muzâfun ileyh arasında muzâfa ait bir sıfatın fasıl olarak gelmesi zaruret-i şî’riyye haricinde caiz değildir. Şâhid beyitte bulunan مِنْ ابْنِ

طَالِبِ شَيْخِ الْأَبَاطِحِ örneğinde muzâf olan أَبِي ve muzâfun ileyh olan طَالِبِ sözcükleri arasında muzâfin sıfatı olan شَيْخِ الْأَبَاطِحِ tamlamasının fasıl olarak gelmiş

olması şiiirin zaruretinden dolayı caiz görülmüştür. Beyit mensûr bir ibarede مِنْ ابْنِ أَبِي

طَالِبِ شَيْخِ الْأَبَاطِحِ şeklinde kullanılmalıdır.⁸⁴⁸

⁸⁴⁷ el-‘Aynî, a.g.e, II/581.

⁸⁴⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 132.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik.

Beyit No: 126

Arapça Metin: وَفَاقُ كَعْبٍ بُجَيْرٍ مُنْقَذٌ لَكَ مِنْ تَعْجِيلِ تَهْلُكَةِ وَالْخُلْدِ فِي سَفَرٍ

Şair: Buceyr b. Zuheyr el-Muzeni⁸⁴⁹ (ö. ?)

Bahir: Basît

Lügat: الْوَفَاقُ: Mavafakat, anlaşmak, yardımlaşmak.⁸⁵⁰ السَّلَامَةُ: Selamet, kurtuluş.⁸⁵¹ السَّفَرُ: Cehennem isimlerinden biri.⁸⁵²

Kıssa: Bu beytin kıssası müstakil olarak zikredilmemiştir. Fakat Buceyr'in İslam dinini benimsedikten sonra kardeşi Ka'b b. Zuheyr (ö. 26/645) ile yaşadıkları incelendiğinde beytin inşâd sebebi tahmin edilebilir. Şöyle ki, Buceyr'in İslamiyeti kabul ettiğini haber alan Ka'b, kendisini hicveden bir şiir yazar. Söylediği şiir Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'e ulaşınca Peygamber (s.a.v) sinirlenerek şöyle der: "Her kim Ka'b b. Zuheyr ile karşılaşırsa onu öldürsün." Buceyr, kardeşi Ka'b b. Zuheyr'e (ö. 26/645) kendisini kurtarmasını içeren bir mektup gönderir. Ardından Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in, yanına gelip şahadet getirenin şahadetini kabul

⁸⁴⁹ Kaynaklarda Buceyr b. Zuheyr hakkında yeterince malûmat bulunmamaktadır. Ebû 'Amr b. Abdilber'in zikrettiğine göre Buceyr ve kardeşi Ka'b (kaside-i burde'nin yazarı) iyi şairlerdir. Babaları (Zuheyr b. Ebî Sulma) ise Câhiliye döneminin önde gelen büyük şairlerindendir. Buceyr Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in huzuruna gelip Müslüman olmuştur. Mekke'nin Fethi ve daha sonra Müslüman olan kardeşi Ka'b hakkında inşâd etiği beyitler nakledilmektedir. Salâhuddîn es-Safedî, **a.g.e**, X/50.

⁸⁵⁰ el-Cevherî, **es-Sihâh**, "وفق" mad.

⁸⁵¹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, "نقذ" mad.

⁸⁵² Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, "سفر" mad.

ettiğini, daha önce yaptıklarını yok saydığını, gelip Müslüman olmasını tavsiye eden bir mektup daha gönderir.

Ka‘b b. Zuheyr Peygamber’in (s.a.v.) huzuruna gelir, İslamiyeti kabul eder ve Kaside-i Burde diye meşhur olan kasidesini inşâd eder.⁸⁵³

Şair Buceyr, kardeşine İslamı kabul etmesini tavsiye ederken “Ey Ka‘b kardeşin Buceyr’e -İslamı kabul etmekte- mutabık olman seni hemen (dünyada) helak olmaktan ve cehennemde ebedi kalmaktan kurtarır,” demiş olması kuvvetli muhtemeldir.

Mana: “Ey Ka‘b! (kardeşin) Buceyr’e (İslamı kabul etmekte) mutabık olman seni hemen (dünyada) helak olmaktan ve cehennemde ebedi kalmaktan kurtarır.”

İstişhâd Yönü: Münâdânın muzâf ve muzâfun ileyh arasına fasıl olması zarûret-i şî‘riyye haricinde caiz değildir. Şâhid beyitte bulunan **وَفَاقُ كَعْبُ بَجِيرٍ** örneğinde muzâf olan **وَفَاقُ** ve muzâfun ileyh olan **بَجِيرٍ** kelimeleri arasına münâdâ konumunda olan **كَعْبُ** isminin gelmiş olması şîirin zarûretinden dolayı caiz görülmüştür. Beytin mensûr hali **وَفَاقُ بَجِيرٍ يَا كَعْبُ** şeklinde olmalıdır.⁸⁵⁴

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik.

28. MÜTEKELLİM YÂ’SINA İZÂFE

Beyit No: 127

⁸⁵³ Ali b. Muhammed el-Cezerî İbnu’l-Esîr, **Usdu’l-gâbe fî ma‘rifeti’s-Sahâbe**, thk. Ali Muhammed Mu‘avvad-Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1994, IV/449.

⁸⁵⁴ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 132.

Arapça Metin: سَبَقُوا هَوَىٰ وَأَعْنَفُوا لِهَوَاهُمْ فَتُخْرِمُوا وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعٌ

Şair: Huveylid b. Hâlid, **Ebû Zueyb el-Huzelî**⁸⁵⁵ (ö. 27/648)

Bahir: Kâmil

K. Matla'ı: ⁸⁵⁶ وَالْدَّهْرُ لَيْسَ بِمُعْتَبٍ مَنْ يَجْرَعُ أَمِنَ الْمَنُونِ وَرَبِّهَا تَتَوَجَّعُ

Lügat: احْتَرَمَهُمُ الدَّهْرُ وَ ⁸⁵⁷ الأَهْوَاءُ: Nefsin irade ettiği şeyler, arzu, istek.

Ölüm: مَصَارِعُ الْقَوْمِ ⁸⁵⁸ "Zaman onların kökünü kuruttu, onları helak etti". ⁸⁵⁹ **تَخْرِمُهُمْ:** Ölüm anında düşme yeri.

M. Rivayet: ⁸⁶⁰ فَتَصْرَعُوا وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعٌ سَبَقُوا هَوَىٰ وَأَعْنَفُوا لِهَوَاهُمْ

⁸⁶¹ فَفَقَدْتُهُمْ وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعٌ سَبَقُوا هَوَىٰ وَأَعْنَفُوا لِهَوَاهُمْ

⁸⁶² فَتَفَرَّقُوا وَلِكُلِّ جَنْبٍ مَصْرَعٌ سَبَقُوا هَوَىٰ وَأَعْنَفُوا لِهَوَاهُمْ

Kıssa: Şair, Mısır'a göçüp orada ikamet eden ve aynı yıl içerisinde Taun vebasından dolayı ölen beş evladın ölümü üzerine bu mersiyeği inşâd etmiştir.

⁸⁵⁵ İsmi Huveylid b. Hâlid olan şair, daha çok Ebû Zueyb el-Huzelî künyesi ile tanınmıştır. Câhiliye ve İslam dönemlerinde yaşamış muhadram şairlerdendir. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in vefat ettiği gece huzura gelmiş ve Peygamber'i (s.a.v.) kefenlenmiş halde görmüştür. Medine'de ikamet etmiş, savaş ve fetihlere katılmıştır. Abdullah b. Sa'd komutasında savaşçı olarak Afrika'ya gitmiştir. Abdullah b. Zubejr ve bir grup sahabe ile fetih müjdecisi olarak Afrika'dan dönerken Mısır'da vefat etmiştir. Huzeyl kabilesinin tartışmasız en büyük şairidir. İnşâd ettiği şiirler arasında en meşhur olanı aynı yıl içerisinde taundan ölen beş evladı için yazmış olduğu mersiyesidir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, II/325.

⁸⁵⁶ Huveylid b. Hâlid, Ebû Zueyb el-Huzelî, **Divânu Ebî Zueyb el-Huzelî**, thk. Ahmed Halil eş-Şâlî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2014, s, 47.

⁸⁵⁷ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, "هوى" mad.

⁸⁵⁸ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, "خرم" mad.

⁸⁵⁹ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'ayn**, "صرع" mad.

⁸⁶⁰ İbn 'Atiyye el-Endulusî, **a.g.e**, II/370.

⁸⁶¹ Uşâme b. Munkız, **el-Menâzil ve'd-diyâr**, thk. Mustafa Hicâzî, Dâru Su'âd es-Sabâh, Kahire 1992, s, 421.

⁸⁶² Şemsuddîn ed-Dımaşkî, **a.g.e**, I/487.

Mana: “(Oğullarım) Benim arzularımın önüne geçip kendi arzuları için acele ettiler ve art arda öldüler, her canlının bir ölüm yeri vardır.”

İstîşhâd Yönü: Huzeyl kabilesi sonu maksûr olan kelimeleri Yâ-i mütekellime izâfe ettikleri vakit, maksûr kelimenin sonundaki elif harfini yâ harfine dönüştürüp her iki yâ harflerini birbirinde idğâm ederler. (diğer lügatların tümünde ise maksûr kelimenin sonundaki elif harfine dokunulmaz). Şâhid beyitte bulunan هَوَىَّ örneği Huzeyl kabilesinin lügatine göre gelmiştir. Meşhur kullanıma göre ise هَوَىَّ şeklidir.⁸⁶³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik; Delîlu's-Sâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ.

29. İSM-İ FÂİLİN AMEL ETMESİ

Beyit No: 128

Arapça Metin: كَنَاطِحٍ صَحْرَةً يَوْمًا لِيُوَهِنَهَا فَلَمْ يَضِرْهَا وَأَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعْلُ

Şair: Meymûn b. Kays, el-A'şâ (ö. 7/629)

Bahir: Basît

K. Matla'ı:⁸⁶⁴ وَهَلْ تُطِيقُ وَدَاعًا أَيُّهَا الرَّجُلُ وَدِعْ هُرَيْرَةً إِنَّ الرِّكْبَ مُرْتَحِلٌ

Lügat: الوعل، الوعل: Dağ tekesi, dağ Zayıflamak, yıpranmak.⁸⁶⁵ وَيَهِي، وَيَهِي، وَهِيًا:

keçisi.⁸⁶⁶ الصخر: Büyük taş parçası, büyük kaya.⁸⁶⁷

⁸⁶³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 133.

⁸⁶⁴ A'şâ el-Kebîr, a.g.e, s, 55.

M. Rivayet: ⁸⁶⁸ كَنَاطِحِ صَخْرَةً يَوْمًا لِيَقْلَعَهَا فَلَمْ يَضِرْهَا وَأَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعِلِ

⁸⁶⁹ كَنَاطِحِ صَخْرَةً يَوْمًا لِيَقْلَعَهَا فَلَمْ يَضِرْهَا وَأَوْهَى قَرْنَهُ الْوَعِلِ

Kıssa: Bu kasidenin kıssası 47 numaralı beyitte zikredilmiştir.

Mana: “(O adam) günün birinde yerinden sökmek için bir kayaya toslayan ve ona zarar veremeyip boynuzunu yıpratın dağ tekesi gibidir.”

İstîşhâd Yönü: İsm-i fâ‘ilin amel edebilmesi için kendinden önce geçen istifhâm, nidâ, nefiy edatlarından birine itimat etmesi veya bir mevsufa sıfat ya da müsned olması gerekir. Sıfat olan ism-i fâ‘ilin mevsûfu mezkûr veya mükadder olabilir. Şâhid beyitte bulunan كَنَاطِحِ صَخْرَةً örneğinde نَاطِحِ sözcüğü ism-i fâ‘il olup mükadder olan وَعِلِ mevsûfun sıfatı olduğu için kendinden sonra gelen صَخْرَةً kelimesini mef‘ulu olmak üzere nasb etmiştir. Aslı كَوَعِلِ نَاطِحِ صَخْرَةً şeklindedir.⁸⁷⁰

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Evdâhu’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb.

Beyit No: 129

Arapça Metin: إِذَا عَدِمُوا زَادًا فَإِنَّكَ عَاقِرٌ ضَرْبٌ بِنَصْلِ السَّيْفِ سَوْقٍ سِمَاهَا

⁸⁶⁵ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “وهي” mad.

⁸⁶⁶ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “وعل” mad.

⁸⁶⁷ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “صخر” mad.

⁸⁶⁸ A‘şâ el-Kebîr, **a.g.e**, s, 61.

⁸⁶⁹ Usâme b. Munkız, **el-Bedî‘ fî nakdi’s-şi‘r**, thk. Ahmed Ahmed Bedevî-Hâmîd Abdulmecîd, Vezâretu’s-Sekâfe ve’l-İrşâdi’l-Kavmî, el-Cumhuriyetu’l-‘Arabiyeti’l-Muttahide, bty, s, 54,

⁸⁷⁰ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 136.

Şair: Abdumenâf b. Abdilmuttalib, **Ebû Tâlib**⁸⁷¹ (m. 540/620)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı:⁸⁷² أَرَقْتُ وَدَمَعُ الْعَيْنِ فِي الْعَيْنِ غَائِرٌ وَجَادَتْ بِمَا فِيهَا الشُّؤُنُ الْأَعَاوِرُ

Lügat: النَّصْلُ: Kılıcın keskin ucu.⁸⁷³ سَوْقٌ, السَّاقُ: Ayak, bacak, sak.⁸⁷⁴ عَقَّرَ:

yaraladı. عَقَّرَ الْبَعِيرَ وَالْفَرَسَ بِالسَّيْفِ: Kılıçla deve veya atın ayaklarına vurdu.⁸⁷⁵

Kıssa: Ebû Tâlib (m. 540/620) bu mersiyede ticaret amacıyla Şam vilayetine giden ve Serv-i Suhaym denilen bölgede yaşamını yitiren eniştesi (‘Atike Bint Abdilmuttalib’in eşi) Ebû Umâme’ye ağıt yakmaktadır.⁸⁷⁶

Mana: “Onlar (Misafirler) azık bulamadıkları vakit, sen kılıcının keskin ucuyla semiz develerin ayaklarına çokça vurursun (kesersin) ve şüphesiz sen deve kesensin.”

İstişhâd Yönü: فَعَّالٌ, مَفْعَالٌ, فَعُولٌ, فَعِيلٌ, فَعِلٌ mübâlağa sigaları, ism-i fâ‘ilin

âmel etme şartları ile âmel edebilirler. Şâhid beyitte bulunan ضَرْوُبٌ بِنَصْلِ السَّيْفِ سَوْقٌ

سَمَانِحَا mısrasında bulunan ضَرْوُبٌ sigası mükadder olan mübtedaya haber (müsned)

⁸⁷¹ İsmi Abdulmenâf b. Abdilmuttalib’tir. Miladî 540 yılında Mekke’de dünyaya gelmiştir. Hz. Ali’nin babası, İslam Peygamber’i Hz. Muhammed’in (s.a.v.) de amcası, koruyucu ve mürebbisidir. Hâşım kabilesinin kahramanı, reisi ve hatibi idi. Peygamber (s.a.v.) onun evinde yetişmiş ve çocukluğunda onunla beraber Şam diyarına sefere çıkmıştır. Peygamber (s.a.v.) risâletini izhar edince kendisi öldürmeye çalışanlardan korumuş fakat Paygamberin İslam çağrısına cevap vermemiştir. Miladî 620 yılında yine Mekke’de yaşamını yitirmiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, IV/166.

⁸⁷² Abdumenâf b. Abdilmuttalib, Ebû Tâlib, **Divânu Ebî Tâlib**, thk. Muhammed et-Tûncî, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, Beyrut 1994, s, 45.

⁸⁷³ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l-‘ayn**, “نصل” mad.

⁸⁷⁴ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “سوق” mad.

⁸⁷⁵ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “عقر” mad.

⁸⁷⁶ Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, VIII/146.

olduğu için ism-i fâ'il gibi amel etmiştir. Zira içinde müstetir olan zamir mahallen merfu' olup faili ve سَوْقَ sözcüğü de lafzen mansûb olup mef'ulu konumundadır.⁸⁷⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Tevdîhu'Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 130

Arapça Metin: مَا لَيْسَ مُنْجِيَهُ مِنَ الْأَقْدَارِ حَذِرٌ أُمُورًا لَا تَضِيرُ وَأَمِنٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Kâmil

Lügat: الحَذِرُ: Korunmak, ihtiyatlı davranmak. رَجُلٌ حَذِرٌ: Dikkatli, sakınan,

korunan.⁸⁷⁸ ضَارَهُ الْأَمْرُ, يَضِيرُهُ, ضَيْرًا.⁸⁷⁹ Ona zarar, ziyan verdi.

M. Rivayet:⁸⁸⁰ مَا لَيْسَ مُنْجِيَهُ مِنَ الْأَقْدَارِ حَذِرٌ أُمُورًا لَا تَحْأَفُ وَأَمِنٌ

⁸⁸¹ مَا لَيْسَ مُنْجِيَهُ مِنَ الْأَقْدَارِ حَذِرٌ أُمُورًا لَا تَضِيرُ وَتَارِكٌ

Mana: “O, kendisine zarar vermeyecek şeylerden aşırı korunan ve kendisini kaderinden kurtaramayacak şeylerden de güven duyan biridir.”

⁸⁷⁷ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 136.

⁸⁷⁸ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru's-sihâh, “حذر” mad.

⁸⁷⁹ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “ضير” mad.

⁸⁸⁰ Sîbeveyhi, a.g.e, I/113.

⁸⁸¹ es-Serrâc, a.g.e, I/54.

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardığımız malumata binaen bu şâhid beyitte bulunan حَذِرٌ sigası haber (müsned) konumunda olduğu için ism-i fâ‘il gibi amel etmiştir. İçinde müstetir olan gizli zamir mahallen merfu‘ faili, kendisinden sonra gelen أُمُوراً sözcüğü de lafzen mansûb olup mef‘ûludur.⁸⁸²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nazım; Şerhu İbn ‘Akil; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu’Mekâsîd ve’l-Mesâlik.

30. MASDAR KALIPLARI

Beyit No: 131

Arapça Metin: بَاتَتْ تُنَزِّي دُلُوهَا تَنْزِيًّا كَمَا تُنَزِّي شَهْلَةَ صَبِيًّا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Lügat: التَّنَزِّي: Sıçramak, hızlı davranmak.⁸⁸³ الشَّهْلَةُ: Kocakarı.⁸⁸⁴

M. Rivayet: ⁸⁸⁵ بَاتَ يُنَزِّي دُلُوهُ تَنْزِيًّا كَمَا تُنَزِّي شَهْلَةَ صَبِيًّا

⁸⁸⁶ فَهِيَ تُنَزِّي دُلُوهَا تَنْزِيًّا كَمَا تُنَزِّي شَهْلَةَ صَبِيًّا

Mana: “O bayan, kovasını acûze bir bayanın bir bebeği (itina ve özenle) hareket ettirmesi gibi (kuyudan) çıkarıyor.”

⁸⁸² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 137.

⁸⁸³ el-Cevherî, es-Sihâh, “نَزَّى” mad.

⁸⁸⁴ el-Ferâhîdî, Kitâbu’l-‘ayn, “شهل” mad.

⁸⁸⁵ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e, VI/53.

⁸⁸⁶ İbn Hişâm, Evdahu’l-mesâlik, II/30.

İstîşhâd Yönü: Kıyâsa göre نَزِيَ fiilinin masdarı تَنْزِيَةً şeklinde - تَرْكِيَةً تَرْكِيَةً gibi - sonu ة ile gelmelidir. Buna muhalif olan masdarlar semâ'î masdarlardır. Şâhid

beyitte bulunan تَنْزِيًا تَنْزِيًا بَاتَتْ تَنْزِيًا دَلَوْهَا تَنْزِيًا mısrasında تَنْزِيًا fiilinin masdarı تَنْزِيَةً değil de تَنْزِيًا olarak gelmiş olması kıyâsa muhaliftir. Bu şekilde gelen masdarlar semâ'î olarak değerlendirilir.⁸⁸⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik; Tevdîhu'Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

31. İSM-İ FÂİLE BENZEYEN SIFAT

Beyit No: 132

Arapça Metin: فَعَجَ بِهَا قَبْلَ الْأَخْيَارِ مَنْزِلَةً وَالطَّيِّبِي كُلِّ مَا التَّائَتْ بِهِ الْأُرُزُّ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm el-Ferazdak (ö. 114/732)

Bahir: Basît

K. Matla'ı:⁸⁸⁸ زَارَتْ سُكَيْنَةُ أَطْلَاحًا أَنَاخَ بِهِمْ شَفَاعَةُ النَّوْمِ لِلْعَيْنَيْنِ وَالسَّهْرِ

Lügat: عَجَجَ بِالنَّاقَةِ: Deveye “عَاجِ عَاجِ” diyerek bir şeye doğru çevirdi, doğrulttu.⁸⁸⁹ الْأَلْتِيَاثُ: Karışmak, sarınmak, bürülmek.⁸⁹⁰ الْإِرَارُ, آزَرَةُ, أُرُزُّ: Peştamal, eteklik.⁸⁹¹

⁸⁸⁷ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 141.

⁸⁸⁸ el-Ferazdak, a.g.e, s, 164.

⁸⁸⁹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “عَجَجَ” mad.

⁸⁹⁰ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “لُوتُ” mad.

M. Rivayet: ⁸⁹² وَالطَّيِّبِي كُلِّ مَا التَّائْتُ بِهِ الْأَزْرُ فَعُجْتُهَا قَبْلَ الْأَحْيَارِ مَنْرِلَةً

Mana: “Deven ile konum olarak en hayırlı olanlara ve peştemalleri (avret mahalline) sarılı olan iffetlilere doğru yönel.”

İstîşhâd Yönü: Sıfat-1 müşebbehenin ma‘mûlu ya ال takısı alarak, ya izâfe edilerek, ya da mücerred olarak gelmelidir. Muzâf olan ma‘mul sekiz kısma ayrılmaktadır. Bunlardan biri sıfat-1 müşebbehenin ma‘mûlunun mevsule izafe edilmesidir. Şâhid beyitte bulunan وَالطَّيِّبِي كُلِّ مَا التَّائْتُ بِهِ الْأَزْرُ mısrasında sıfat-1 müşebbehe olan الطَّيِّبِي kelimesinin ma‘mûlu olan كُلِّ sözcüğü, mevsul olan مَا edatına izâfe edilmiştir.⁸⁹³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu’l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Tavdîhu’l-Mekâsîd Ve’l-Mesâlık; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh.

Beyit No: 133

Arapça Metin: أَسِيْلَاتُ أَبْدَانٍ دِقَاقٍ حُصُورُهَا وَثِيْرَاتُ مَا التَّمَّتْ عَلَيْهِ الْمَآزِرُ

Şair: ‘Umer b. Ebî Rabî‘a el-Kureşî⁸⁹⁴ (ö.93/712)

Bahir: Tavîl

⁸⁹¹ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “أزر” mad.

⁸⁹² el-‘Aynî, **a.g.e**, III/62.

⁸⁹³ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 147.

⁸⁹⁴ Milâdî 644 yılında Hz. Ömer’in vefat ettiği gecede dünyaya gelmiştir. Bu sebepten dolayı kendisine Ömer ismi verilmiştir. Kureyş kabilesinin Mahzûm koluna mensuptur. el-Ferazdak ve Cerir’in bulunduğu tabakadandır. Ayrıca Kureyş kabilesinin en büyük şairidir. Abdumelik b. Mervân’ın huzuruna gelir ve halifeden izzet ve ikram görürdü. Ömer b. Abdilaziz’e, şairin hacı eşlerine müdahale ettiği ve onlar hakkında aşk şiirleri söylediği iletilince Ömer b. Abdilaziz onu Dehlek’e (Kızıldeniz’in güneyinde bulunan adalar) sürmüştür. Daha sonra katıldığı bir deniz savaşında içinde bulunduğu geminin yanması sonucu miladî 712 yılında boğularak vefat etmiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, V/52.

Lügat: الحَصْرُ، حُصُورٌ⁸⁹⁵: İnsanın orta kısmı, bel, böğür.⁸⁹⁶ الأَسِيلُ من الخُدودِ: Uzun ve yumuşak yanak.⁸⁹⁷ امرأةٌ وَثِيرَةٌ: Kaba eti dolgun olan kadın.⁸⁹⁷

M. Rivayet:⁸⁹⁸ أَسِيْلَاتُ أَبْدَانٍ رِقَاقٍ حُصُورُهَا وَثِيْرَاتٌ مَا التَّقَتْ عَلَيْهِ الْمَآزِرُ

Mana: “O bayanların boyları uzun, belleri ince ve eteklerinin örttüğü yerleri (kaba etleri) de dolgundur.”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte zikrettiğimiz üzere sıfat-ı müşebbehenin ma‘mûlu ya ال takısı alarak, ya izâfe edilerek ya da mücerred olarak gelmelidir. Şâhid beytin ikinci mısrasında bulunan وَثِيْرَاتٌ مَا التَّقَتْ örneğinde sıfat-i müşebbehe olan وَثِيْرَاتٌ kelimesinin ma‘mulu olan مَا mevsûlu izâfe ve ال takısından mücerred bir halde gelmiştir.⁸⁹⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekûdî; Şerhu'l-Eşmûnî, Hâşiyetu's-Sabbân; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye.

Beyit No: 134

Arapça Metin: أُرُوْرُ امْرَأً جَمًّا نَوَالُ أَعَدَّهُ لِمَنْ أُمَّهُ مُسْتَكْفِيًّا أَزْمَةَ الدَّهْرِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

⁸⁹⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “أسل” mad.

⁸⁹⁶ Ebû Mansûr el-Herevî, *a.g.e*, “حصر” mad.

⁸⁹⁷ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, “وثر” mad.

⁸⁹⁸ Zeynuddîn el-Mısırî, *a.g.e*, I/698.

⁸⁹⁹ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 147.

Lügat: الجُمُّ: Çok fazla, bol.⁹⁰⁰ النَّوَالُ: Bahşiş, bağış, ihsan.⁹⁰¹ أَمٌّ, تَأْمِيمٌ: Kast etmek, niyet etmek.⁹⁰² أَزْمًا, يَأْزِمُ, وَالِدَهُرُ, يَأْزِمُ, أَزْمًا⁹⁰²: Şiddetli kıtlık yaşadılar. الأَوَازِمُ: Zor ve çetin yıllar.⁹⁰³

Mana: “Ben, kendisini kast edenlere, zamanın sıkıntısına yetecek kadar bol ihsan hazırlamış bir adamı ziyaret ediyorum.”

İstîşhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan نَوَالٌ أَعَدَّهُ جَمًّا örneğinde sıfat-ı müşebbehe olan جَمًّا kelimesinin ma‘mûlu olan نَوَالٌ sözcüğü, izâfe ve ال takısından tecerrüd edilmiş ve mevsuftur. Çünkü kendisinden sonra gelen أَعَدَّهُ cümlesi mahallen merfu‘ olup نَوَالٌ sözcüğünün sıfatıdır.⁹⁰⁴

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekûdî; Şerhu'l-Eşmûnî, Hâşiyetu's-Sabbân; Tavdîhu'l-Mekâsîd Ve'l-Mesâlık; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye.

Beyit No: 135

Arapça Metin: حَسَنُ الْوَجْهِ طَلَّقَهُ أَنْتَ فِي السِّدِّ مِ وَفِي الْحَرْبِ كَالْحِجِّ مُكْفَهْرٌ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Hafîf

⁹⁰⁰ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “جم” mad.

⁹⁰¹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “نول” mad.

⁹⁰² Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “أم” mad.

⁹⁰³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “أزم” mad.

⁹⁰⁴ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 147.

Lügat: طَلَّقُ الْوَجْهَ: Sevinçli, güler yüzlü.⁹⁰⁵ الكُلُوحُ: Somurturken dişlerin gözükmesi, somurtmak.⁹⁰⁶ “تَلْفُحُ وُجُوهُهُمْ النَّارَ وَهُمْ فِيهَا كَالْحِوْنِ” “Ateş yüzlerini yalar ve onlar orada sırttır kalırlar.” ifadesi kullanılmaktadır.⁹⁰⁷ الْمُكْفَهْرُ الْوَجْهَ: Asık suratlı somurtkan; sert, katı ve toprak renginde olan çehre.⁹⁰⁸

Mana: “Sen barışta güzel ve güleç yüzlü, savaşta ise asık suratlı ve somurtkansın.”

İstişhâd Yönü: Bu beyit nahiv kaynaklarında sıfat-i müşebbenin farklı kaidelerini delillendirmek için kullanılmıştır. el-Mekkûdî (ö. 807/1405) ise bu beyti sıfat-ı müşebbenin müttasıl zamirde amel ettiğini teyid etmek için zikretmiştir. Beyitte bulunan طَلَّقُهُ örneğinde sıfat-ı müşebbehe olan طَلَّقَ sözcüğü müttasıl olan “هـ” zamirinde amel etmiştir.⁹⁰⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekûdî; Şerhu'l-Eşmûnî, Hâşiyetu's-Sabbân; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye.

32. TA'ACCÜB FİİLLERİ

Beyit No: 136

Arapça Metin: جَزَى اللَّهُ عَنِّي وَالْجَزَاءُ بِفَضْلِهِ رَبِيعَةً خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا

Şair: Hz. Ali b. Ebî Tâlib⁹¹⁰(Kerremallâhu Vecheh) (600/661)

⁹⁰⁵ İbn Fâris, **Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa**, “طلق” mad.

⁹⁰⁶ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “كلح” mad.

⁹⁰⁷ el-Mu'minûn, 23/104.

⁹⁰⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “كفهر” mad.

⁹⁰⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 149.

⁹¹⁰ Milâdî 600 yılında Mekke'de doğmuştur. Peygamber'imizin (s.a.v.) Hücre-i saadetinde yetişmiş, eğitilmiş ve ömrü boyunca da Peygamber'den ayrılmamıştır. Hz. Hatice'den sonra ilk iman eden

Bu beyit nahiv kaynaklarının tümünde Hz. Ali'ye isnâd edilmiştir. Fakat Hz. Ali'ye nisbet edilen divanda zikredilen rivayet ile nahiv kitaplarında geçen rivayetler birbirinden çok farklıdır. Divanda geçen rivayet şu şekildedir:

جَزَى اللَّهُ قَوْمًا قَاتَلُوا فِي لِقَائِهِمْ لِدِي الْبَأْسِ خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا⁹¹¹

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:⁹¹² إِذَا قِيلَ قَدِمَهَا حَضِينُ تَقَدَّمَا لَنَا الرَّابِئَةُ الْحَمْرَاءُ يَخْفِقُ ظِلُّهَا

Lügat: اللِّطْفُ⁹¹³: İyilik veya kötülükle ona karşılık verdi. جَزَى: يجزي, جزاء

İyilik ve ödüllendirmek.⁹¹⁴ العِفَّةُ: Helal ve güzel olmayan şeylerden sakınmak, iffet.⁹¹⁵

M. Rivayet:⁹¹⁶ جَزَى اللَّهُ عَنِّي وَالْجَزَاءُ بِطُفْهِ رِبِيعَةَ خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا

جَزَى اللَّهُ عَنِّي وَالْجَزَاءُ بِكَفِّهِ رِبِيعَةَ خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا⁹¹⁷

جَزَى اللَّهُ عَنَّا وَالْجَزَاءُ بِفَضْلِهِ رِبِيعَةَ خَيْرًا مَا أَعَفَّ وَأَكْرَمًا⁹¹⁸

kişi olan Hz. Ali, Hulefa-i Raşidinin dördüncüsü ve cennet ile müjdelenen on sahabeden biridir. Aynı zamanda Peygamber (s.a.v.) Efendimiz'in amcasıoğlu ve damadıdır. İslamın hatiplerinden ve yiğit kahramanlarındandır. Seferlerin birçoğunda ordunun sancağı kendisine teslim edilmiştir. Hilafeti döneminde Cemel Vakası ve Sıffin savaşı yaşanmıştır. On biri erkek on yedisi kız olmak üzere toplamda yirmi sekiz çocuk babası olan Hz. Ali, 661 yılında İbn Mulcem tarafından suikaste uğrayarak şehid edilmiştir. ez-Ziriklî, a.g.e, IV/295-296.

⁹¹¹ Ali b. Ebî Tâlib, *Divânu'l-İmâm 'Ali*, thk. Na'im Zerzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, s, 171.

⁹¹² Ali b. Ebî Tâlib, a.g.e, s, 170.

⁹¹³ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, "جزى" mad.

⁹¹⁴ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e, "لطف" mad.

⁹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, "عفف" mad.

⁹¹⁶ İbn Sâiğ, a.g.e, I/512.

⁹¹⁷ İbn Abdîrabbih, *el-'İkdu'l-ferîd*, V/87.

⁹¹⁸ Şemsuddîn ed-Dîmaşkî, a.g.e, II/27.

Kıssa: Genç yaşına rağmen Sıffîn savaşında kırmızı sancağı ile ilerleyen Rebî'a kabilesinden Hudayn b. Munzir'i (ö. 97/715) gören Hz. Ali, onun ilerleyişine hayran kalır ve bu kasideyi inşâ eder.⁹¹⁹

Mana: “Allah (cc) Rebî'a kabilesini iyilikle mükâfatlandırsın. Mükâfat da onun lütfündendir. Onlar ne kadar iffetli! Ve ne kadar asaletliler!”

İstişhâd Yönü: Taaccüb fiillerinde (hayret ve şaşkınlık bildiren fiillerde) bazen müteaccebu minh hazfedilir. Şâhid beyitte bulunan مَا أَغْفَّ وَأَكْرَمًا örneğinde مَا أَفْعَلْ kalıbında gelen taaccüb fiilinde, müteaccebu minh konumunda olan ve kendinden önce zikredilen رَبِيعَةَ ismine dönen çoğul zamiri hazfedilmiştir. Cümlenin aslı مَا أَغْفَّ لَهُمْ وَأَكْرَمَهُمْ⁹²⁰ şeklindedir.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tavdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye.

Beyit No: 137

Arapça Metin: وَقَالَ نَبِيُّ الْمُسْلِمِينَ تَقَدَّمُوا وَأَحْبَبَ إِلَيْنَا أَنْ يَكُونَ الْمُتَدَمِّمًا

Şair: el-'Abbâs b. Mirdâs es-Sulemi⁹²¹ (ö. 18/639)

⁹¹⁹ Ali b. Ebî Tâlib, **a.g.e**, s, 170.

⁹²⁰ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 152.

⁹²¹ Ebu'l-Heysem lakabıyla anılan şair, Câhiliye ve İslam dönemlerinde yaşamış ve Mekke'nin fethinden hemen önce Müslüman olmuştur. Muellafetu'l-Kulûb sahabilerdendir. Câhiliye döneminde içkiyi kötüleyen ve nefesine haram kılanlardandı. Saf bedevî olan şair, Peygamber (s.a.v) ile katıldığı gazvelerden sonra Mekke ve Medine'de ikamet etmez hemen çöle, kavminin yanına dönerdi. Kavminin şairi, süvarisi ve önderi idi. Bindiği atın isminden dolayı “Fârisu'l-'Ubeyd” diye çağrılırdı. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde miladi 639 yılında vefat etmiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, III/267.

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: ⁹²²رَسُولَ الْإِلَهِ رَاشِدًا حَيْثُ يَمَّمَا مَنْ مَبْلُغُ الْأَقْوَامِ أَنَّ مُحَمَّدًا

M. Rivayet: ⁹²³وَحَبَّ إِلَيْنَا أَنْ نَكُونَ الْمُقَدَّمَا وَقَالَ نَبِيُّ الْمُؤْمِنِينَ تَقَدَّمُوا

Kıssa: Şair bu kasidesinde Mekke ve Huneyn fetihlerini zikretmektedir.

Mana: “(Savaş Meydanında) Müslümanların Paygamberi: ‘ilerleyin, diye emretti,’ onun (Peygamber’in) önde olması bizi acayip sevindirir.”

İstîşhâd Yönü: Taaccüb fiili ve ma‘mûlu arasında zarf veya car ve mecrûrun haricinde bir şeyin fasıl olarak gelmesi caiz değildir. Şâhid beyitte bulunan وَأَحْبَبَ إِلَيْنَا أَنْ يَكُونَ الْمُقَدَّمَا mısrasında taaccüb fiili olan أَحْبَبَ fiili ile ma‘mûlu olan أَنْ يَكُونَ الْمُقَدَّمَا masdar-ı müevveli arasına, إِلَيْنَا car ve mecrûrun fasıl olarak gelmesi uygun görülmüştür.⁹²⁴

Bu beyit taaccüb ve ma‘mulu arasında hiçbir fasıl gelemeyen diyenlere bir reddiye niteliğindedir.

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Şerhu Katri’n-Nedâ; el-Behcetü’l-Mardiyye; Delîlu’s-Sâlik.

⁹²² el-‘Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî, **Divânu’l-‘Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî**, thk. Yahya el-Cebûrî, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1991, s, 141.

⁹²³ İbn Mirdâs es-Sulemî, **a.g.e**, s, 142.

⁹²⁴ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 154.

Beyit No: 138

Arapça Metin: أَقِيمِ بَدَارِ الْحَزْمِ مَا دَامَ حَزْمُهَا وَأَخْرِ إِذَا حَالَتْ بِأَنْ أُنْحَوْلَا

Şair: Evs b. Hucr et-Temîmî⁹²⁵ (ö. m. 530/620)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: ⁹²⁶صَحَا قَلْبُهُ عَنِ سُكْرِهِ فَتَأَمَّلَا وَكَانَ بِذِكْرِي أُمَّ عَمْرٍو مُؤَكَّلَا

Lügat: الحَزْمُ: Bir işi ayarında ve güvenli bir şekilde yapmak.⁹²⁷ التَّحْرِي: söz ve Fiil ile bir şeyi özgülemeye kastetmek; en layık ve en öncelikli şeyi talep etmek.⁹²⁸

M. Rivayet: ⁹²⁹أَقِيمِ بَدَارِ الْحَرْبِ مَا دَامَ حَزْمُهَا وَأَخْرِ إِذَا حَالَتْ بِأَنْ أُنْحَوْلَا

Mana: “Herşeyin tertipli (ve düzenli) olduğu vatanda, düzen devam ettikçe ikamet edeceğim. O (memleket) değişirse ben de (oradan) ayrılmaya acayip istekliyim.”

Beytin muhtelif rivayeti kasidenin matla‘ beyti ile daha uyumlu olduğu için muhtelif rivayeti tercüme etmek gerekir.

“(Ummu ‘Amr) savaş diyarında ikamet ettiği müddetçe bende ikamet edeceğim. Ummu ‘Amr (oradan) ayrılırsa ben (zaten) ayrılmaya acayip istekliyim.”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte değindiğimiz gibi bu beyitte de taaccüb için kullanılan أَخْرَ fiili ile ma‘mûlu olan أَنْ أُنْحَوْلَا cümlesi arasında إِذَا حَالَتْ zarfı fasıl

⁹²⁵ Temîm kabilesinin Câhiliye dönemi şairlerindedir. Miladi 530 yılında doğmuştur. Çok fazla seyahatte bulunmuş ve genellikle Hîre Kralı ‘Amr b. Hind’in yanında ikamet etmiştir. Hikmet içeren şiirler yazmıştır. Uzunca bir ömür yaşamasına rağmen İslam dönemine yetişmeden 620 yılında ölmüştür. ez-Ziriklî, **a.g.e**, II/31.

⁹²⁶ Evs b. Hucr et-Temîmî, **Divânu Evs b. Hucr**, thk. Muhammed Yusuf Necm, Dâru Sâdır, Beyrut 1979, s, 82.

⁹²⁷ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-‘ayn**, “حزم” mad.

⁹²⁸ ez-Zebidi, **Tacu'l-‘arus**, “حري” mad.

⁹²⁹ es-Silmî, **a.g.e**, II/28.

olarak gelmiştir. Daha önce belirttiğimiz üzere zarf veya car ve mecrûrun taaccüb fiili ve ma‘ûlu arasında fasıl olması caiz görülmüştür.⁹³⁰

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nâzım; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'.

33. ÖVME VE YERME FİİLLERİ (نَعْمَ ve بئس)

Beyit No: 139

Arapça Metin: تَزَوَّدَ مِثْلَ زَادِ أَبِيكَ فِينَا فَنَعَمَ الرَّأْدُ زَادُ أَبِيكَ زَادَا

Şair: Cerîr b. 'Atiyye el-Hatafî (ö. 110/728)

Bahir: Vâfir

K. Matla'ı⁹³¹ أَبَتْ عَيْنَاكَ بِالْحَسَنِ الرَّقَادَا وَأَنْكَرْتَ الْأَصَادِقَ وَالْبِلَادَا

Mana: “Aramızda babanın yaşantısı gibi yaşa, babanın yaşantısı, yaşantı yönünden ne kadar da güzel bir yaşantıydı.”

İstişyad Yönü: Medh ve zem fiillerinde zahir fâ'il ile temyîzin birlikte gelmesi ihtilaflı bir mevzudur. Şâhid beytin زَادَا زَادُ أَبِيكَ زَادَا mısrasında fâ'il olan الرَّأْدُ sözcüğü ile te'kîd için zikredilen ve temyîz olan زَادَا sözcüğünün aynı cümlede gelmiş olması, zahir fâ'il ile temyîzin beraber gelebileceğini iddia edenlere delil olmuştur.⁹³²

⁹³⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 154.

⁹³¹ Cerîr el-Hatafî, a.g.e, , s.106.

⁹³² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 154.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmî; Şerhu İbn Tûlûn; Delîlu's-Sâlik.

Beyit No: 140

Arapça Metin: أَلَا حَبْدًا أَهْلُ الْمَلَأِ غَيْرَ أَنَّهُ إِذَا ذُكِرَتْ مَيِّ فَلَا حَبْدًا هِيَا

Şair: Ğaylân b. 'Ukbe **Zu'r-Rumme** (ö. 117/735)

Şâ'irâtu'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm adlı eserde şiirin Kenze el-Minkariyye'ye (ö. 100/718) ait olduğu ve Kenze'nin kendi şiirini şair Zu'r-Rumme (ö. 117/735) ve sevgilisi Meyye'nin arasını bozmak ve onları ayırmak için Zu'r-Rumme'ye atıf ettiği zikredilmektedir.⁹³³

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:⁹³⁴ أَلَا حَبْدًا أَهْلُ الْمَلَأِ غَيْرَ أَنَّهُ إِذَا ذُكِرَتْ مَيِّ فَلَا حَبْدًا هِيَا

Lügat: حَبْدًا الأَمْرُ: Nesne, güzel, hoş oldu.⁹³⁵ المَلَأُ: Cemaat, kavimlerin eşrafı, sözlerine tabi olunan reisler, önderler.⁹³⁶

M. Rivayet:⁹³⁷ أَلَا حَبْدًا أَهْلُ الْمَلَأِ غَيْرَ أَنَّهُ إِذَا ذُكِرَتْ هِنْدٌ فَلَا حَبْدًا هِيَا

Kıssa: Henüz Zu'r-Rumme (ö. 117/735) ile tanışmamış. Fakat kendisi için yazdığı şiirleri duyan Meyye, Zu'r-Rumme'yi göreceği gün bir deve kesme adağında bulunur. Zu'r-Rumme'yi (hayal ettiğinin aksine) kısa boylu ve siyah tenli biri olarak

⁹³³ Yemût, a.g.e, s, 162.

⁹³⁴ Zû'r-Rumme, a.g.e, s, 292.

⁹³⁵ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “حب” mad.

⁹³⁶ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “ملأ” mad.

⁹³⁷ Mustafa b. Muhammed Selîm el-Galâyîni, **Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye**, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1993, I/76.

görünce: “Vah! ne kötü bir şey, Vah ne kısa bir boy,” der. Zu’r-Rumme de kasidenin matla‘ı olan söz konusu beyit ile ona cevap verir.

أَلَا حَبْدًا أَهْلَ الْمَلَأِ غَيْرَ أَنَّهُ إِذَا ذُكِرَتْ مَيِّ فَلَا حَبْدًا هِيَا

“Doğrusu cemaatin tümü ne kadar da güzeldir. Fakat Meyye anlatılacaksa o çok çirkindir.”

Beyti duyan Meyye, yüzünü açar ve: “Yazıklar olsun sana, böyle bir güzellik hakkında bu şiir mi söylenir,” der.

Meyye’nin yüzünün güzelliğini gören Zu’r-Rumme hemen ikinci bir beyit okur.

عَلَى وَجْهِ مَيِّ مَسْحَةٌ مِنْ مَلَا حَةٍ وَتَحْتَ الثِّيَابِ الشُّبَيْنُ لَوْ كَانَ بَادِيَا

“Meyye’nin yüzünde güzellikten bir dokunuş var. Fakat eğer teşhir edilirse elbisesinin altı (vücudu) lekelidir.”

Bunun üzerine Meyye elbisesini çıkarır ve: “Anasız kalasın, leke görüyor musun?” der.

Zu’r-Rumme üçüncü beyti okur.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْمَاءَ يَجْتَبِثُ طَعْمُهُ وَلَوْ كَانَ لَوْنُ الْمَاءِ أَبْيَضَ صَافِيَا

“Görmedin mi? Suyun rengi ne kadar beyaz ve berrak olsa da (bazen) tadı iğrenç olabilir.”

Bu beyit üzerine Meyye: “Elbisenin altında ne olduğunu gördün ve vücudumun lekesiz olmadığını da bildin. Geriye sadece: ‘Hadi gel ve tadına bak’ demem kalıyor. Vallahi sen ebediyyen onun tadına bakamayacaksın,” der.⁹³⁸

⁹³⁸ eş-Şenkîfî, a.g.e, II/287.

Mana: “Doğrusu cemaatin tümü ne kadar da güzeldir. Fakat Meyye anlatılacaksa o çok çirkindir.”

İstişhâd Yönü: Medh fiilerinden sayılan ve mana olarak نَعَم manasında olan حَبَّدَا fiili, لا edatının eklenmesiyle zem fiiline dönüştürülür ve بُسْ anlamında kullanılır. Şâhid beyitte bulunan حَبَّدَا ve لا حَبَّدَا örnekleri, fiilin medh ve zem kullanımlarına delil olmuştur.⁹³⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'.

Beyit No: 141

Arapça Metin: وَقُبَّ بِهَا مَقْتُولَةً حِينَ تُقْتَلُ أَقْتُلُوهَا عَنْكُمْ بِمِزَاجِهَا

Şair: Giyâs b.Gavs, **el-Ahtal** (ö. 92/710-11)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:⁹⁴⁰ فَمُجْتَمِعُ الْحَزِينِ فَالصَّبْرُ أَجْمَلُ عَفَا وَاسِطٌ مِنْ آلِ رَضْوَى فَنَبْتَلُ

Lügat: مَزَجَ الشَّيْءَ: Karıştırmak. مِزَاجٌ, مِزْجٌ: Karıştırılmış iki maddenin her biri için kullanılan sözcük; içkiyle karıştırılan su.⁹⁴¹

M. Rivayet:⁹⁴² وَأَطِيبَ بِهَا مَقْتُولَةً حِينَ تُقْتَلُ أَقْتُلُوهَا عَنْكُمْ بِمِزَاجِهَا

⁹³⁹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 156.

⁹⁴⁰ Giyâs b.Gavs el-Ahtal, **Şi'ru'l-Ahtal**, thk. Fahrudin Kabâve, , Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1996, s, 20.

⁹⁴¹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “مزج” mad.

Mana: “Dedim ki: Onu (şarabı) (suyla) karıştırarak kendinize göre hafifletin ve o (şarap) (suyla) karıştırıldığı zaman ne kadar da güzeldir.”

İstışhâd Yönü: Medih fiillerinde biri olan حَبَّأ fiilinin fâ‘ili ذَا ismi olabildiği gibi farklı isimlerde olabilir. Fâ‘il olan isim merfû‘ veya cer harfi ile mecrûr olabilir. Son olarak ذَا isminin dışında farklı bir fâ‘il alan حَبَّ fiilinin ilk harfi meftûh okunduğu gibi madmûm da okunabilir. Şâhid beyitte bulunan وَحَبَّ بِهَا مَعْتُولَةً cümlesinde حَبَّ fiili ذَا ismi değil de هَا zamirini fâ‘il olarak aldığı için fail cer harfi ile kullanılmış ve fiilin ilk harfi de madmûm olmuştur.⁹⁴³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Tavdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlık; ed-Dureru’l-Levâmi‘.

34. İSM-İ TAFDÎL

Beyit No: 142

Arapça Metin: فَقَالَتْ لَنَا أَهْلًا وَسَهْلًا وَرَوَّدَتْ جَنَى النَّحْلِ بَلَّ مَا زَوَّدَتْ مِنْهُ أَطِيبُ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm, **el-Ferzadak** (ö. 114/732)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı:⁹⁴⁴ لَأُحْتِ بَنِي دُهْلٍ عَدَاةَ لَقِيئِهَا عَزِيْزَةٌ فَيِنَا مِنْكَ يَا مَيِّ أَرْعَبُ

⁹⁴² el-Ahtal, **a.g.e**, s, 23.

⁹⁴³ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s,157.

⁹⁴⁴ el-‘Aynî, **a.g.e**, III/107.

Lügat: الرَّوْدُ: Sefer ve sefer dışında ihtiyaç duyulan azığı tedarik etmek.⁹⁴⁵

الجَنَى، أَجْنَاءُ: Kesilmiş bal.⁹⁴⁶ نَحْلٌ، نَحْلَةٌ: Bal arısı.⁹⁴⁷

M. Rivayet:⁹⁴⁸ فَقَالَتْ لَنَا أَهْلًا وَسَهْلًا وَرَوَّدَتْ جَنَى النَّحْلِ بَانَ مَا زَوَّدَتْ مِنْهُ أَطِيبٌ

Kıssa: Bu kasidenin kıssası *Kitâbu'd-dîfân* adlı eserde şu şekilde aktarılmıştır: el-Ferazdak (ö. 114/732), Mu'allâ denilen mevkide Meyye ed-Dabbiyye adlı bayanın misafiri olur. Meyye, el-Ferazdak'ı ağırlamaz ve kendisine yol azığı vermez.

Ardından el-Ferazdak, Sa'lebe kabilesinin Zuhl koluna mensub Azîze isimli bir bayanın misafiri olur. Aksine Azîze kendisini iyi bir şekilde ağırlar, azıklandırır ve kendisini taşıyacak bir binek verir. Bunun üzerine el-Ferazak bu kasideyi inşâd eder.⁹⁴⁹

Mana: "O (bayan) bize :'Hoşgeldiniz, safalar getirdiniz,' dedi ve bizi bal ile azıklandırdı. Daha doğrusu (gösterdiği misafirperverlik) baldan daha lezzetliydi."

İstîshâd Yönü: İsm-i tafdîl ile kullanılan من harfinin mecrûru istifhâm ismi ise – istifhâm edatının sadâret istemesinden dolayı – من ve mecrûrunun ism-i tafdîlden önce gelmesi gerekir. Fakat من harfinin mecrûru istifhâm değilse o zaman من harfi genellikle ism-i tafdîlden sonra gelir. Şâhid beyitte bulunan بَانَ مَا زَوَّدَتْ مِنْهُ Şâhid beyitte bulunan بَانَ مَا زَوَّدَتْ مِنْهُ örneklerinde ism-i tafdîl ile kullanılan من harfinin -megrûru istifhâm olmadığı halde- ism-i tafdîlden önce gelmiş olması nadir kullanıma göredir. Bu zikrettiğimiz şâhid, İbn Mâlik'in görüşünü yansıtmaktadır. el-Mekkûdî buna itiraz etmekte ve bu

⁹⁴⁵ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e.**, "رود" mad.

⁹⁴⁶ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, "جنى" mad.

⁹⁴⁷ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-'ayn**, "نحل" mad.

⁹⁴⁸ el-Eşmûnî, **a.g.e.**, II/309.

⁹⁴⁹ el-'Aynî, **a.g.e.**, III/107.

Kıssa: Râciz, bu recez şiirinde bir kavme misafir olduğunu, gece vaktine kadar kendisine hiçbir şey ikram etmediklerini ve nihayetinde su ile karıştırıldığı için rengi, kurdun rengini andıran bulanık bir süt ikram ettiiklerini dile getirmektedir.⁹⁵⁵

Mana: “Ta ki karanlılığın çöküp (geceye) karıştığı ana kadar, (gören kişiye) ‘hiç kurt gördün mü?’ sözünü anımsatan su ile karıştırılmış bir süt getirdiler.”

İstîşâd Yönü: Taleb, başka bir ifade ile emir, nehiy, dua, istifhâm vb. cümlelerin sıfat olması caiz değildir. Bundan dolayı Arap keliminde taleb bildiren cümleler zahiren sıfat iseler onlardan önce قول sözcüğü takdir edilir. Şâhid beyitte bulunan مَذَّقٍ كَلِمَهِسِينِ cümlesi zahiren kendinden önce geçen مَذَّقٍ kelimesinin sıfatı gibi gözüke de hakikatte مَذَّقٍ sözcüğünün sıfatı, taleb cümlesinin evvelinde mükadder olan قول sözcüğüdür. Beyit takdirinde جَاؤَا بِمَذَّقٍ مَفْعُولٍ عِنْدَ رُؤْيَيْهِ هَلْ رَأَيْتَ cümlesi zahiren kendinden önce geçen مَذَّقٍ kelimesinin sıfatı gibi gözüke de hakikatte مَذَّقٍ sözcüğünün sıfatı, taleb cümlesinin evvelinde mükadder olan قول sözcüğüdür. Beyit takdirinde جَاؤَا بِمَذَّقٍ مَفْعُولٍ عِنْدَ رُؤْيَيْهِ هَلْ رَأَيْتَ şeklinde şeklindedir.⁹⁵⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmî; Hem'u'l-Hevâmî; Şerhu İbn Tûlûn; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh ‘Ale't-Tavdîh; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit No: 144

Arapça Metin: وَقَدْ كُنْتُ فِي الْحَرْبِ ذَا تُدْرٍا فَلَمْ أُعْطَ شَيْئًا وَلَمْ أُمْنَعِ

Şair: el-‘Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî (ö. 18/639)

Bahir: Mutakârib

⁹⁵⁵ el-‘Aynî, a.g.e, III/119.

⁹⁵⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 162.

K. Matla‘ı: ⁹⁵⁷ وَكَانَتْ نَهَابًا تَلَا فَيُنُّهَا بِكَرِّي عَلَى الْمُهْرِ فِي الْأَجْرَعِ

Lügat: التَّدَارُؤُ: Kendini koruyup düşmanı savmak. O، إِنَّهُ لَذُو تُدْرٍ فِي الْحَرْبِ، savaşta kendini koruyan ve düşmanına kuvvet uygulayan biridir.⁹⁵⁸

M. Rivayet: ⁹⁵⁹ وَقَدْ كُنْتُ فِي الْقَوْمِ ذَا تُدْرٍ فَلَمْ أُعْطَ شَيْئًا وَلَمْ أَمْنَعِ

⁹⁶⁰ وَقَدْ كُنْتُ فِي الْحَرْبِ ذَا قُدْرَةٍ فَلَمْ أُعْطَ شَيْئًا وَلَمْ أَمْنَعِ

Kıssa: Kaynaklarda beytin kıssası içerik bakımından farklı farklı detaylarla zikredilmiştir. Biz burada kıssanın kısa ve öz olan rivayetini aktaracağız.

Peygamber (s.a.v.) Huneyn gazvesi ganimetinden muellafetu'l-kulûb diye isimlendirilen Ebû Sufyân b. Harb (ö.18/639), Safvân b. Umeyye (ö. 41/661), ‘Uyeyne b. Hısn (ö. 30/650), el-Akra‘ b. Hâbis (ö. 33/653), ‘Alkame b. ‘Ulâse (ö. 20/640), Mâlık b. ‘Avf‘a (ö. 20/640), yüzer adet deve verir. el-‘Abbâs b. Mirdâs’a ise yüz deveden daha az verir. Bunun üzerine el-‘Abbâs b. Mirdâs Peygamber’e (s.a.v.) hitaben şu beyitleri inşâd eder:

أَجْعَلْ نَهْيِي وَنَهْبِ الْعُبِّيِّ دِ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَالْأَفْرَعِ

وَمَا كَانَ حِصْنٌ وَلَا حَابِسٌ يَفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي الْمَجْمَعِ

وَقَدْ كُنْتُ فِي الْحَرْبِ ذَا تُدْرٍ فَلَمْ أُعْطَ شَيْئًا وَلَمْ أَمْنَعِ

وَمَا كُنْتُ دُونَ امْرِئٍ مِنْهُمَا وَمَنْ تَضَعُ الْيَوْمَ لَا يُرْفَعِ

⁹⁵⁷ İbn Mirdâs es-Sulemî, **a.g.e.**, s, 111.

⁹⁵⁸ el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-‘ayn**, “درا” mad.

⁹⁵⁹ ‘Umer b. Şebbe en-Numeyrî, **Târîhu'l-Medîne li İbn Şebbe**, thk. Fehîm Muhammed Şeltût, nşr. es-Seyyid Habîb Mahmud Ahmed, Cidde1399, II/544.

⁹⁶⁰ Ali b. Muhammed el-Basrî el-Mâverdî, **el-Ahkâmu’s-sultâniyye**, Dâru'l-Hadîs, Kahire, bty, s, 204

“Sen, benim ve ‘Ubeyd’in (atının ismi) ganimetini ‘Uyeyne ve el-Akra‘ arasında mı bölüştürüyorsun?”

“Ne Hısn (‘Uyeyne’nin babası) ne de Hâbıs (el-Akra‘ın babası) toplantılarda Mirdâs’tan (şairin babası) daha üstün değillerdi.”

“Ben, şüphesiz savaşta (düşmana karşı koyacak) kuvvete sahiptim. Ve (bugün) ganimetten mahrum bırakılmadım fakat yeterli bir şey de alamadım”.

“Ben ikisinden (‘Uyeyne ve el-Akra‘) daha düşük biri değildim. Ve bugün küçük düşürdüğün kişi (ebediyyen) yücelmez.”

Peygamber (s.a.v.) Efendimiz’e bu şiir iletince el-Âbbâs b. Mirdâs’ın da develerini yüze tamamlar.⁹⁶¹

Mana: “Ben şüphesiz savaşta (düşmana karşı koyacak) kuvvete sahiptim ve (bugün) ganimetten mahrum bırakılmadım. Fakat yeterli bir ganimet de alamadım.”

İstişhâd Yönü: Muhatap tarafından bilindiği takdirde na‘t veya men‘ût bazen hafzedilebilir. Fakat bu hazf sıfatta az, mevsufta ise çok olur. Şâhid beyitte bulunan *فَلَمْ طَائِلًا* sıfatı hafzedilmiştir. Beytin aslı *فَلَمْ أُعْطَ شَيْئًا* örneğinde hazf bilindiği için *فَلَمْ أُعْطَ شَيْئًا طَائِلًا* yani “bana yeterli bir şey vermedi ve ben mahrum da bırakılmadım”şeklindedir. Şayet burada hafzedilmiş bir sıfat düşünülmezse beyit “Ben mahrum bırakılmadım ve bana bir şey verilmedi” tarzında çelişkili bir anlam ifade eder.⁹⁶²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; ed-Dureru’l-Levâmî‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; Tavdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘Alâ’t-Tavdîh; Evdâhu’l-Mesâlik.

⁹⁶¹ ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, II/347.

⁹⁶² el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 165.

36. TE'KÎD

Beyit No: 145

Arapça Metin: يَا لَيْتَنِي كُنْتُ صَبِيًّا مُرْضِعًا تَحْمِلُنِي الدَّلْفَاءُ حَوْلًا أَكْتَعَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Lügat: رَضَاعًا, يَرْضَعُهَا, رَضِعَ الصَّبِيُّ أُمَّهُ: Çocuk süt emdi. مُرْضِعٌ: Emzikli kadın; göğsünde süt olan kadın. مُرْضِعَةٌ: Çocuk emziren kadın; bilfiil süt veren kadın.⁹⁶³ أْتَى عَلَيْهِ حَوْلٌ كَتَبِعٌ: Eksiksiz, tam bir yıl.⁹⁶⁴

Kıssa: Bedevinin biri Zelfâ' isminde güzel bir bayan ve yanında ağlayan bir çocuk görür. Çocuk her ağladığında o güzel bayan çocuğu öpüyormuş. Bunun üzerine bedevî, bu beyitleri inşâd etmiştir.⁹⁶⁵

Mana: “Ey ahali! Keşke ben emzirilen bir çocuk olsaydım. (ve) Zelfâ' tam bir yıl boyunca beni (kucağında) taşıyaydı.”

İstîşhâd Yönü: Nekra ismin te'kîd edilmesinde üç görüş vardır. Basra ekolüne göre nekra mutlak olarak te'kîd edilemez. Kûfe ekolünün bir kısmına göre mutlak olarak nekra te'kîd edilebilir. Kufe ekolünün diğer kısmına göre ise nekra gün, ay, yıl gibi sınırlı bir süre ise te'kîd edilebilir. Şâhid beyitte bulunan حَوْلًا أَكْتَعَا terkinde nekra olan حَوْلًا (bir yıl) sözcüğü sınırlı bir süreyi ifade ettiği için أَكْتَعَا sözcüğü ile te'kîd edilmesi caiz görülmüştür.⁹⁶⁶

⁹⁶³ el-Cevherî, **es-Sihâh**, “رضع” mad.

⁹⁶⁴ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “كتب” mad.

⁹⁶⁵ İbn Abdîrabbih el-Endulusî, **Tebâ'i'ü'n-nisâ'** ve mâ câe fihâ mîn 'acâ'ibe ve garâ'ibe ve ahhârin ve esrâr, thk. Muhammed Selîm İbrahim, Mektebetu'l-Kur'ân, Kahire, bty, s, 88.

⁹⁶⁶ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 166.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Tavdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye.

Beyit No: 146

Arapça Metin: يَا لَيْتَ عِدَّةَ شَهْرٍ كُلِّهِ رَجَبٌ لَكِنَّهُ شَاقَّةٌ أَنْ قَبِيلَ ذَا رَجَبٍ

Şair: Muslim b. Cundeb el-Huzelî⁹⁶⁷ (ö. 106/724)

Bahir: Basît

K. Matla'ı: ⁹⁶⁸ يَا لَلرِّجَالِ لِيَوْمِ الأَرْبَعَاءِ أَمَا يَنْفَكُ يَخْدُثُ لِي بَعْدَ النُّهْيِ طَرَبًا

Lügat: الشَّوْقُ، أَشْوَاقٌ: Nefsin, özlemle bir şey için mücadele etmesi; heves ve arzunun hareketlenmesi; heyecanlanmak.⁹⁶⁹ أَنْفَعَدَ عِدَّةً كُتِبَ: Çok sayıda, bir çok kitab gönderdi.⁹⁷⁰

M. Rivayet: ⁹⁷¹ يَا لَيْتَ عِدَّةَ حَوْلِ كُلِّهِ رَجَبٌ لَكِنَّهُ شَاقَّةٌ أَنْ قَبِيلَ ذَا رَجَبٍ

⁹⁷² يَا لَيْتَ عِدَّةَ دَهْرِي كُلِّهِ رَجَبٌ لَكِنَّهُ شَاقَّةٌ أَنْ قَبِيلَ ذَا رَجَبٍ

⁹⁶⁷ İsmi Muslim b. Cundeb olan şair Ebû Abdillâh künyesi ile anılırdı. Tabiîn'den olup Zubeyr b. Avvâm, İbn Ömer ve Ebû Hureyre'den hadis rivayet etmiştir. İbn Hibbân, onu sika ravilerden saymış. İbn Sa'd ise Medine ehlinin ikinci tabakasından olduğunu söylemiştir. Ücret almadan kadılık görevini icra etmiştir. Ömer b. Abdilaziz'in muallimi idi. Ömer b. Abdilaziz onu ve onun fasih Kur'ân kıraatini överdi. Hişâm b. Abdilmelik'in hilafeti döneminde Medine'de vefat etmiştir. el-'Askalânî, **Tehzîbu't-tehzîb**, Matba'atu'l-Me'ârifî'n-Nizâmiyye, Hind, 1326 h, X/124.

⁹⁶⁸ Şihâbuddîn el-Hamevî, **Mu'cemu'l-buldân**, I/111.

⁹⁶⁹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, "شوق" mad.

⁹⁷⁰ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, "عدد" mad.

⁹⁷¹ el-Eşmûnî, **Şerhu'l-Eşmûnî**, II/341.

⁹⁷² Ramazân Abduttevvâb, **Buhûsun ve mekâlâtun fi'l-luğa**, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1995, s, 74.

لَكِنَّهُ سَاقَهُ أَنْ قِيلَ ذَا رَجَبٍ يَا لَيْتَ عِدَّةَ حَوْلِي كُلِّهِ رَجَبًا⁹⁷³

Mana: “Lakin ona bu ayın Receb ayı olduğu söylenmesi onu heyecanlandırdı. Ey ahali! ‘Keşke bir yılın bütünü Receb ayı olsaydı,’ dedi.”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte olduğu gibi bu şâhid beyitte de muvakkat nekra olan حَوْلٍ kelimesi kendinden sonra zikredilen كُـلِّـ سözcüğü ile te'kîd edilmiştir. Belirttiğimiz üzere bu kullanım, Kûfe ekolüne bağlı bir kısım ulemaya göre caiz görülmektedir.⁹⁷⁴

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ; Delîlu's-Sâlik.

Beyit No: 147

Arapça Metin: فَلَا وَاللَّهِ مَا يُلْقَى لِمَا بِي وَلَا لِلِمَا بِهِمْ أَبَدًا دَوَاءً

Şair: Muslim b. Ma'bed el-Vâlibî⁹⁷⁵ (ö. ?)

Bahir: Vâfir

K. Matla'ı: بَكَتْ إِيْلِي وَحَقَّ هَا الْبُكَاءُ وَفَرَّقَهَا الْمَظَالِمُ وَالْعَدَاءُ⁹⁷⁶

⁹⁷³ Şihâbuddîn el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân*, I/111.

⁹⁷⁴ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 166.

⁹⁷⁵ Kaynaklarda şairin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Sadece *el-A'lâm* adlı eserde şairin Emevî döneminde şöhret bulduğu zikredilmiştir. ez-Ziriklî, *a.g.e*, VII/223.

⁹⁷⁶ Abdulkadir el-Bağdâdî, *a.g.e*, II/308.

Lügat: أَلْفَاهُ كَاذِبًا: Onu yalancı buldu.⁹⁷⁷ Ayet-i kerimede الْبَابِ لَدَى سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ

الأَذْوِيَّةِ. ⁹⁷⁸ “Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar/buldular,” denmektedir.

الدَّوَاءِ: İlaç, çare.⁹⁷⁹

M. Rivayet: ⁹⁸⁰ فَلَا وَاللَّهِ لَا يُرْجَى لِمَا بِي وَلَا لِيَلِمَا بِهِمْ أَبَدًا دَوَاءً

⁹⁸¹ فَلَا وَأَيُّكَ لَا يُلْقَى لِمَا بِي وَلَا لِيَلِمَا بِهِمْ أَبَدًا شِفَاءً

Kıssa: *Dâlletu'l-edîb* adlı eserde kasidenin kıssası şu şekilde aktarılmıştır: “Muslim b. Ma‘bed seferde olduğundan dolayı zekât toplama görevlisine (Musaddık) develerinin sayısını veya yerini bildiren bir mektup yazar. Daha sonra amcasıoğlu Rukay‘ın zekât memurunu aldattığını düşünür ve bu kaside ile amcaoğlunu hicveder.”⁹⁸²

Mana: “Hayır! Yemin ediyorum ki bende ve onlarda (amcaoğulları) mevcut olanın (kinin) çaresi ebediyyen yoktur.”

İstîşhâd Yönü: Harflerin lafzi te’kîinde, lafza bitişen kelimenin de tekrar edilmesi gerekmektedir. Şâhid beyitte bulunan لِيَلِمَا بِهِمْ örneğinde ل harfinin kendisine müttasıl olan مَا edatından mücerred olarak tekrar edilmesi şiirin zaruretinden dolayı caiz görülmüştür. Aksi takdirde beytin لِيَلِمَا بِهِمْ şeklinde zikredilmesi gerekirdi.⁹⁸³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-

⁹⁷⁷ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “نفو” mad.

⁹⁷⁸ Yûsuf, 12/25.

⁹⁷⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru's-sihâh*, “دوى” mad.

⁹⁸⁰ Ahmed b. ‘Abdillâh Ebû'l-'Alâ' el-Ma‘arrî, *Risâletu'l-melâ'ike*, thk. Muhammed Selîm el-Cundî, Dâru Sâdir, Beyrut 1992, s, 192.

⁹⁸¹ Abdulkadir el-Bağdâdî, *a.g.e*, II/310.

⁹⁸² Abdulkadir el-Bağdâdî, *a.g.e*, II/308.

⁹⁸³ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 166.

Hevâmi‘; Tavdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Evdâhu’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh.

37. ‘ATF-I BEYÂN

Beyit No: 148

Arapça Metin: أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشْرٍ عَلَيْهِ الطَّيْرُ تَرْقُبُهُ وَفُوعًا

Şair: el-Merrâr b. Sa‘îd el-Fek‘asî⁹⁸⁴ (ö. ?)

Bahir: Vâfir

Lügat: رَقِبْنَا، رَقِبَةً، رَقِبْتُهُ، رَقِبَهُ: Beklemek, gözlemek, gözetlemek.⁹⁸⁵ Ayet-i

Kerimede: لم تَرْقُبْ قَوْلِي “*Ve sözümü beklemedin/gözetmedin.*” ifadesi geçmektedir.”⁹⁸⁶

M. Rivayet:... أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشْرٍ عَلَيْهِ الطَّيْرُ تَرْقُبُهُ عَكُوفًا⁹⁸⁷

أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشْرًا عَلَيْهِ الطَّيْرُ تَأْكُلُهُ وَفُوعًا⁹⁸⁸

Kıssa: Şair bu beyitte dedesi Hâlid b. Nadla’nın Eyyâmu’l-Arab’tan sayılan “Kulâb” gününde Bekr kabilesine mensup Bişr b. ‘Amr’ı (şair Tarafa’nın eniştesi, bacası Hırnık’ın eşi) öldürdüğünü iddia etmekte ve bununla övünmektedir. Oysa ki

⁹⁸⁴ Emevî devleti döneminin Müslüman şairi olan Merrâr, çok kısa ve cılız bir fiziğe sahipmiş. Çok fazla şiir yazdığı rivayet edilir. Ve bu anlamlı beytin şairidir. “Merrâr fakir olursa fakirliği kimse tarafından bilinmez, fakat zenginleşirse arkadaşı da zengin olur”. ez-Ziriklî, **a.g.e**, VII/199.

⁹⁸⁵ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “رقب” mad.

⁹⁸⁶ Tâhâ, 20/94.

⁹⁸⁷ İbn Serrâc en-Nahvî, **a.g.e**, I/135.

⁹⁸⁸ ez-Zebidî, **Tacu’l-‘arûs**, “وقع” mad.

Bişr'i öldüren kişi şairin dedesi Halid b. Nadla'nın komutasında bulunan Sab' b. Hashâs isimli bir askerdir.⁹⁸⁹

Mana: “Ben, Bekr (b. Vâil) kabilesine mensub olan Bişr'i, (yaralayıp) - üzerine konmak için kuşların (Akbaba) pusuda beklediği bir halde – terkeden adamın oğluyum.”

İstişhâd Yönü: ‘Atf-ı beyân olan kelime – iki durum hariç – bedel de olabilmektedir. Şâhid beytin أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشْرٍ mısrasında bulunan بِشْرٍ ismi kendinden önce geçen الْبَكْرِيِّ ismine atf-ı beyân olmaktadır. Burada بِشْرٍ kelimesinin bedel olması caiz görülmemiştir. Çünkü bedelde mübdelün minhde etki eden âmilin tekrarı söz konusudur. Şayet بِشْرٍ ismi, bedel olarak değerlendirilirse beytin takdiri âmilin tekrarıyla أَنَا ابْنُ التَّارِكِ الْبَكْرِيِّ بِشْرٍ şeklinde olur ve ال takısı almış bir kelimenin(التَّارِكِ), ال takısından mücerred bir kelimeye (بِشْرٍ) izafesi söz konusu olur ki bu da caiz değildir.⁹⁹⁰

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Evdâhu'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ; Delîlu's-Sâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Behcetü'l-Mardiyye; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'.

38. 'ATF-I NASAK

Beyit No: 149

Arapça Metin: وَالرَّادَ حَتَّى نَعْلَهُ أَلْقَاهَا أَلْقَى الصَّحِيفَةَ كَيْ يُخَفِّفَ رَحْلَهُ

⁹⁸⁹ Detaylı bilgi için bkz. Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e**, IV/ 287-288.

⁹⁹⁰ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 169.

Şair: Mervân b. Sa‘îd en-Nahvî **el-Muhellebî**⁹⁹¹ (ö. 190/805)

Beyit bazı kaynaklarda şair el-Mutelemmis’e (ö. m. 569) isnâd edilmiştir. *Mu‘cemu’l-Udebâ*’ adlı eserde ise beytin Mervân b. Sa‘îd en-Nahvî’ye (ö. 190/805) ait olduğu ifade edilmiştir. Son olarak bu beyti şâhid olarak kullanan Sîbeveyhi (ö. 180/796) ise beyti Ebû Mervân en-Nahvî’ye isnâd etmiştir.⁹⁹²

Bu şiir iki beyitten oluşmaktadır. Sonraki beyit:

وَمَضَى يَظُنُّ بَرِيدَ عَمْرٍو حَلْفُهُ حَوْفًا وَفَارَقَ أَرْضَهُ وَقَلَاهَا

“Ve ardında ‘Amr’ın (b. Hind) habercisi (ulak) var zannıyla korkarak uzaklaştı ve ‘Amr’ın toprağını terk edip ayrıldı.”

Her iki beyte bakıldığı zaman şairin iltifât sanatı kullanmaksızın bir bütün olarak gaib üslub kullanmış olması şiirin el-Mutelemmis’e ait olmadığı bilgisini vermektedir.

Bahir: Kâmil

Lügat: النَّعْلُ، النَّعْلَةُ: Ayağı yerden koruyan nesne, ayakkabı.⁹⁹⁴ Kitap, sayfa.⁹⁹³ الصَّحِيفَةُ، صُحُفٌ، صَحَائِفٌ

Kıssa: Beyit Mervân en-Nahvî tarafından el-Mutelemmis ve yeğeni Tarafa’nın başından geçen meşhur maceraya istinaden inşâd edilmiştir. Söz konusu kıssa 66 numaralı beyitte zikredilmiştir.

Mana: “O (şair el-Mutelemmis), yükünü hafifletmek için sayfasını, nevalesini hatta ayakkabısını da attı.”

⁹⁹¹ el-Muhellebî künyesine sahip olan şair Basralıdır. Halîl b. Ahmed’in arkadaşlarındandı. Nahiv ilminde engin bir bilgiye sahip olduğu zikredilir. ez-Ziriklî, el-A‘lâm, VII/208.

⁹⁹² Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, III/25.

⁹⁹³ el-Cevherî, es-Sihâh, “صحف” mad.

⁹⁹⁴ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “نعل” mad.

İstîşhâd Yönü: حَتَّى edatı ile ‘atf edilen kelimenin ma‘tûfu aleyhin bir parçası ve bölümü olması gerekir ve ma‘tûf kelime bazen açık bir şekilde bazen ise te’vîl edilerek ma‘tûfu aleyhin bir parçası olabilmektedir. Şâhid beyitte bulunan حَتَّى نَعْلُهُ örneğinde حَتَّى edatı ile نَعْلٌ sözcüğü ya الصَّحِيْمَةَ sözcüğüne (cümlelerin cümleye ‘atf) ya da الرَّادِّ sözcüğüne (müfredin müfrede ‘atf) ‘atf edilmiş ve نَعْلٌ sözcüğü zahiren ‘atf edildiği ma‘tûfu aleyhin bir parçası değildir. Fakat beyit اَلْقَى مَا يَتَّقِلُهُ حَتَّى نَعْلُهُ (ona ağırlık veren şeyleri hatta ayakkabısını attı) şeklinde te’vîl edilebildiği için bu ‘atf caiz görülmüştür.⁹⁹⁵

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Evdâhu’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Tavdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu Katri’n-Nedâ; el-Behcetü’l-Mardiyye; Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘.

Beyit No: 150

Arapça Metin: فَأَصْبَحْتُ فِيهِمْ آمِنًا لَا كَمَعَشِرٍ أَتَوْنِي وَقَالُوا مِنْ رَيْبَةٍ أَمْ مُضَرٍّ

Şair: İmrân b. Hittân es-Sedûsî⁹⁹⁶ (ö. 84/703)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı: نَزَّلْنَا بِحَمْدِ اللَّهِ فِي حَيْرٍ مَنَزِلٍ نُسَرُّ بِمَا فِيهِ مِنَ الْأَنْسِ وَالْحُفْرِ⁹⁹⁷

⁹⁹⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 171.

⁹⁹⁶ Haricî fırkasının Sufriyye koluna mensub olan şair, Haricîliğe intisab etmeden önce hadis bilgini ve ilim ehli idi. Aynı zamanda tabiinden sayılan İmrân b. Hittân bir grup sahabeden hadis rivayet etmiştir. el-Ferazdak onun insanların en şairi olduğunu söylemiş ve sözünü şöyle açıklamıştır: “O isterse söylediklerimizi söyleyebilir fakat biz istesek de onun söylediklerini söyleyemeyiz.” Haricilere iltihak ettikten sonra Haccâc’ın kendisini talep etmesi üzerine Şam’a kaçmış ve Şam’da da Abdulmelik b. Mervân’ın kendisini aramasından dolayı Ummân’a kaçmıştır. Haccâc’ın Ummân ehline İmrân’ı yakalamaları emri vermesi üzerine bu kez de Ezd kabilesine sığınmış ve orada ölmüştür. ez-Zehebî, **Siyeru a‘lami’n-nubalâ**, IV/214; ez-Ziriklî, a.g.e, V/70.

Lügat: الْمَعَاشِرُ، مَعْشَرٌ: İnsan topluluğu, cemaat. الْعَشِيرَةُ: Kabile, aşiret.⁹⁹⁸

M. Rivayet: ⁹⁹⁹ بِدُونِي وَقَالُوا مِنْ رَبِيعَةَ أَوْ مُضَرَ فَأَصْبَحْتُ فِيهِمْ أَمِنًا لَا كَمَعْشَرٍ

Kıssa: Bu kaside burada anlatılamayacak kadar uzun bir kıssaya sahiptir. En kısa şekilde anlatacak olursak; İmrân b. Hittân Hâricilerin reisi ve önemli şahsiyetlerinden olduğu için Irak'ta Haccâc b. Yusuf es-Sekâfî (ö. 95/714) tarafından aranır. Irak'ta saklanmasına imkân kalmayınca Şâm'a kaçar.

Şam'da bir süre Nuh b. Zinbâ'ın (ö. 84/703) yanında kaldıktan sonra oradan Zufer b. Hâris'in (ö. 75/695) yanına gider ve kendisini ona farklı bir isim ve farklı bir kabile ile tanıtır. Bir müddet sonra Zufer'in yanından da kaçmak zorunda kalır.

Böylece kaçarak nihayetinde Ummân vilayetinde bulunan Ezd kabilesine mensub bir gruba sığınır. Onların kendisine ait şiirleri inşâd ettiklerini, ona ve Ebû Hilâl el-Harûrî'ye ağıt yaktıkları görünce kendisini onlara tanıtır ve Haccâc ölünceye kadar onların yanında kalır. Bu kasideyi de Ezd kabilesi için inşâd eder.¹⁰⁰⁰

Mana: “Ben, bana gelip de ‘Rabi’a’ dan (kabile) mi yoksa Mudar’ dan (kabile) mısın?” diye soran topluluk (arasında) değil de onların (Ezd kabilesi) arasında güvende oldum.”

İstîşâd Yönü: ‘Atf harflerinden sayılan مٌ edatının eşitlik ifade eden hemze-i tesviyeden sonra gelmesi kendisi ile ‘atf yapılabilmesini sağlamaktadır. Fakat muhatap tarafından bilindiği zaman hemze-i tesviye hafzedilebilir. Şâhid beyitte bulunan مِنْ رَبِيعَةَ أَوْ مُضَرَ örneğinde bilindiği için مِنْ harfinden önce tesviye hemzesi

⁹⁹⁷ İhsan ‘Abbâs, **Şi’ru’l-Havâric**, Dâru’s-Sekâfe, Beyrut 1974, s, 164.

⁹⁹⁸ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “عشر” mad.

⁹⁹⁹ Ahmed b. Muhammed b. A’sem el-Kûfî, **el-Futûh li İbni’l-A’sem**, thk. Ali Şîrî, Dâru’l-Edvâ’, Beyrut 1991, VII/70.

¹⁰⁰⁰ Detaylı bilgi için bkz. İbnu’l-A’sem, **a.g.e**, VII/66-71.

hazfedilmiş ve kendisinden sonra gelen أمّ edatı ‘âtife olarak kullanılmıştır. Bunun aslı رَيْبَعَةٌ أَمُّ مُضَرٍّ¹⁰⁰¹ şeklindedir.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî.

Beyit No: 151

Arapça Metin: جَاءَ الْخِلَافَةَ أَوْ كَانَتْ لَهُ قَدْرًا كَمَا أَتَى رَبَّهُ مُوسَى عَلَى قَدْرِ

Şair: Cerîr b. ‘Atiyye el-Hatafî (ö. 110/728)

Bahir: Basît

K. Matla‘ı:¹⁰⁰² لَجَتْ أَمَامَهُ فِي لَوْمِي وَمَا عَلِمْتُ عَرَضَ السَّمَاءِ رَوْحَاتِي وَلَا بُكْرِي

Lügat: الخِلاَفَةُ: Bir kişinin, aciz, gaib veya ölen birinin yerine geçmesi. الخَلِيفَةُ:

En büyük sultan; hasımlar arasında hüküm veren, halife.¹⁰⁰³ الْقَدْرُ: Kader, yazgı. جَاءَ

عَلَى قَدْرِهِ: Bir şeyin bir şeye muvafakat etmesi, uygun olması.¹⁰⁰⁴

M. Rivayet:¹⁰⁰⁵ كَمَا أَتَى رَبَّهُ مُوسَى عَلَى قَدْرِ أَتَى الْخِلَافَةَ إِذْ كَانَتْ لَهُ قَدْرًا

¹⁰⁰⁶ زَانَ الْخِلَافَةَ إِذْ كَانَتْ لَهُ قَدْرًا كَمَا أَتَى رَبَّهُ مُوسَى عَلَى قَدْرِ

¹⁰⁰¹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 171.

¹⁰⁰² Cerîr el-Hatafî, a.g.e, s, 214.

¹⁰⁰³ Ebû'l-Bekâ' el-Hanefî, el-Kulliyât, s, 427.

¹⁰⁰⁴ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'ayn, “قدر” mad.

¹⁰⁰⁵ Muhammed b. Abdillâh Ebubekir b. ‘Arabî, Ahkâmu'l-Kur’ân, thk. Muhammed Abdulkadir ‘Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III/468.

¹⁰⁰⁶ Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân el-Bermekî, Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'i'z-zemân, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut 1990, I/433.

نَالَ الْخِلَافَةَ إِذْ كَانَتْ لَهُ قَدْرًا كَمَا أَتَى رَبَّهُ مُوسَى عَلَى قَدْرٍ¹⁰⁰⁷

إِنَّ الْخِلَافَةَ جَاءَتْهُ عَلَى قَدْرٍ كَمَا أَتَى رَبَّهُ مُوسَى عَلَى قَدْرٍ¹⁰⁰⁸

Kıssa: Ömer b. Abdilaziz (680/720) hilafet makamına oturunca şairler onun kapısına gelirler. Fakat Ömer b. Abdilaziz'e ulaşamazlar. Kapıda bekledikleri bir anda 'Avn b. Abdillâh (ö. 115/733) (ilk dönemin kurrâ ve abidlerinden) başında bir tarafı sarkıtılmış bir sarık olduğu halde halifenin ziyaretine gelir. İçeri girerken Cerîr (ö.110/728), 'Avn b. Abdillâh'a şöyle seslenir:

يَا أَيُّهَا الْقَارِيُّ الْمُرْخِي عِمَامَتَهُ هَذَا زَمَانُكَ إِنِّي قَدْ مَضَى زَمَنِي

أَبْلُغْ خَلِيفَتَنَا إِنْ كُنْتَ لَاقِيَهُ أَيُّ لَدَى الْبَابِ كَالْمَصْفُودِ فِي قَرْنٍ

“Ey sarığını sarkıtmış olan kâri’ (kiraat eden, abid)! benim zamanım geçti, şimdi senin zamanındır.”

“Eğer halifemize rastlarsan halifeye benim prangaya vurulmuş kişi misali kapıda beklediğimi ilet.”

'Avn b. Abdillâh, Ömer b. Abdilaziz'in huzuruna çıkar, Cerîr için müsaade ister ve Cerîr halifenin huzuruna çıkar. Daha önce halifenin huzurunda okumak için hazırladığı kasidesini değiştirip bu söz konusu kasideyi inşâd eder. Özetle Cerîr, Ömer b. Abdilaziz'den herhangi bir hediye alamadan dışarı çıkar ve kapıda bekleyen şairlere: “Ben şairlerden uzak duran ve fakirleri kendine yakın tutan bir adamın yanından geliyorum, buna rağmen ben ondan razıyım,” der.¹⁰⁰⁹

Mana: “Hz. Musa'nın takdir üzere rabbine gelmesi gibi o da (Ömer b. Abdilaziz) hilafete (o şekilde) geldi ve (zaten) halifelik onun yazgısıydı.”

¹⁰⁰⁷ Cerîr el-Hatafî, **a.g.e**, s, 215.

¹⁰⁰⁸ Şihâbuddin Muhammed b. Ahmed el-Ebşîhî, **el-Mustatraf fî kulli fennin mustazraf**, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrut 1419, s, 75.

¹⁰⁰⁹ Muhammed b. Hasan Bahâuddin el-Bağdâdî, **et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye**, Dâru Sâdır, Beyrut 1417, IX/235-236.

Lügat: الْأَزْهَرُ, زُهْرٌ: Saf, beyaz, parlak ve ışık saçan her renk; parlak ve berrak renge sahip olan bitki ve canlı.¹⁰¹¹ نَعَجٌ, نَعَجَةٌ: Dişi koyun, yaban sığırı.¹⁰¹² الْفَلَاةُ, الْفَلَاةُ: Çöl, sahra.¹⁰¹³ الرَّمْلُ: Hızlı koşmak.¹⁰¹⁴

M. Rivayet: قُلْتُ إِذْ أَقْبَلْتُ وَزُهْرٌ تَهَادَى كِنَعِجِ الْمَلَا تَعَسَّفَنَ رَمْلًا¹⁰¹⁵

Mana: “O (yâr) ve parlak yüzlü bayanlar, yoldan ayrılıp koşmaya başlayan yaban çöl sığırları gibi salınarak geldikleri zaman dedim ki:”

Bu şiir iki beyitten oluşmaktadır. Mevzu bahis beytin başında zikredilen قول sözcüğünün mekûlü ikinci beyit olduğu için ikinci beyti de aktarmak gerekmektedir.

قَدْ تَنَقَّبْنَ بِالْحَرِيرِ وَأَبْدِي
نَ عَيْوناً حُورَ الْمَدَامِعِ نُجْلًا¹⁰¹⁶

“O bayanlar yüzlerini ipek peçe ile örtmüşler. Fakat büyük ve kapkara gözlerini ise teşhir etmektedirler.”

İstîshâd Yönü: (Bir isim şayet) müttasıl (bariz veya müstetir) merfu‘ zamir üzerine atf edilecekse, ‘atf harfî ile ma‘tûfun aleyh arasında bir fasılın gelmesi gerekir. Fakat bazen âtf harfî ve ma‘tûfun aleyh arasında fasıl olmamasına rağmen isim, müttasıl merfu‘ zamire ‘atf edilebilir. Şâhid beyitte bulunan إِذْ أَقْبَلْتُ وَزُهْرٌ

¹⁰¹¹ İbrâhim Mustafa, *el-Mu‘cemu’l-vasît*, “زهر” mad.

¹⁰¹² el-Cevherî, *es-Sihâh*, “نعج” mad.

¹⁰¹³ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, “فلا” mad.

¹⁰¹⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Muthâru’s-sihâh*, “رمل” mad.

¹⁰¹⁵ İbn Ebî Rabî‘a, *Divânu ‘Umer b. Ebî Rabî‘a*, Dâru’l-Kalem, Beyrut, bty, s, 177.

¹⁰¹⁶ İbn Ebî Rabî‘a, *a.g.e*, s, 177.

örneğinde زُهرٌ sözcüğü herhangi bir fasıl olmaksızın ‘atf (و) harfi ile أَقْبَلْتُ fiilinde bulunan müstetir merfû‘ zamire (هي) ‘atf edilmiştir.¹⁰¹⁷

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Tavdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 153

Arapça Metin: وَرَجَا الْأَحْيَاطُ مِنْ سَفَاهَةٍ رَأَيْهِ مَا لَمْ يَكُنْ وَأَبُّ لَهُ لَيْنًا

Şair: Cerîr b. ‘Atiyye (ö. 110/728)

Bahir: Kâmil

K. Matla‘ı: ¹⁰¹⁸رَسْمًا تَحْمَلُ أَهْلُهُ فَأَحَالَهَا حَيَّ الْعَدَاةَ بِرَامَةِ الْأَطْلَالَا

Lügat: رَجَاءٌ, رَجَا, يَرْجُو, رَجَاءٌ: Ümitlenmek, ummak, dilemek.¹⁰¹⁹ سَفَاهَةٌ, سَفُهُ: Aklın az olması, sefih olmak, hafif olmak.¹⁰²⁰ نَالَ, نَيْلًا, نَيْلًا: Kazanmak, elde etmek.¹⁰²¹

Mana: “Ahtalcık (şair el-Ahtal), fasid düşüncesinden dolayı kendisinin ve babasının bile ulaşamayacağı şeylere (hayal ve arzulara) ulaşmayı ummaktadır.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte zikredildiği üzere bu beyitte de مَا لَمْ يَكُنْ هُوَ örneğinde أَبُّ ismi arasında hiçbir fasıl olmaksızın يَكُنْ fiilinde müstetir olan هُوَ

¹⁰¹⁷ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 173.

¹⁰¹⁸ Cerîr el-Hatafi, a.g.e, s, 364.

¹⁰¹⁹ el-Ferâhîdî, Kitâbu’l-‘ayn, “رجو” mad.

¹⁰²⁰ el-Hamevî, el-Misbâhu’l-munîr, “سفه” mad.

¹⁰²¹ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru’s-sihâh, “نيل”mad.

zimirine ‘atf edilmiştir. Bu ‘atf şekli şiirde yaygın olmasına rağmen mensûr yazılarda nadiren kullanılmaktadır.¹⁰²²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Evdâhu’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Delîlu’s-Sâlik.

Beyit No: 154

Arapça Metin: فَالْيَوْمَ قَرَّبْتَ تَهْجُونَا وَتَشْتِمُنَا فَادْهَبْ فَمَا بِكَ وَالْأَيَّامِ مِنْ عَجَبٍ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Lügat: الشِّتْمُ: Kötü söz, küfür.¹⁰²⁴ هَجَا، هَجْوًا: Şiirle küfür etmek, hiciv.¹⁰²³ عَجَبٌ: Taaccüp edilen, şaşılan, hayret edilen şey.¹⁰²⁵

عَجَبًا، يُعْجَبُ، عَجَبًا

M. Rivayet: فَالْيَوْمَ قَدْ بَتَّ تَهْجُونَا وَتَشْتِمُنَا فَادْهَبْ فَمَا بِكَ وَالْأَيَّامِ مِنْ عَجَبٍ¹⁰²⁶

أَلَا نَقَرَّبْتَ تَهْجُونَا وَتَشْتِمُنَا فَادْهَبْ فَمَا بِكَ وَالْأَيَّامِ مِنْ عَجَبٍ¹⁰²⁷

Mana: “Bugün bizi hicvetmeye ve bize küfretmeye başladın. Git, sana (yaptıklarından dolayı) ve günlere şaşılacak bir durum yoktur.”

İstîşhâd Yönü: Bir isim mecrûr zamire ‘atf edilecekse car edatının tekrar edilip edilmemesi Basra ve Kûfe ekolleri arasında ihtilaf konusudur. İbn Mâlik, Kûfe

¹⁰²² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 173.

¹⁰²³ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “هجا” mad.

¹⁰²⁴ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e, “شتيم” mad.

¹⁰²⁵ İbn Fâris, Mu‘cemu mekâyisi’l-luğa, “عجب” mad.

¹⁰²⁶ İbn ‘Atiyye el-Endulusî, a.g.e, II/4.

¹⁰²⁷ Sirâcuddîn ed-Dımaşkî, el-Lubâb, XVII/342.

ekolünün görüşünü benimsemiş ve car edatının tekrar edilmesinin gerekmediğini savunmuştur. Ayrıca bu kullanımın manzûm ve sahîh mensûr cümlelerde (Kur'ân-ı Kerîm) kullanıldığını ifade etmiştir. Şâhid beyitte bulunan **فَمَا بِكَ وَالْأَيَّامِ** örneğinde, **الْأَيَّامِ** sözcüğünün car edatı tekrar edilmeksizin **بِ** ile mecrûr olan **كَ** zamirine 'atf edilmiş olması buna delil olmuştur.¹⁰²⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Delîlu's-Sâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 155

Konu: 'Atf-i Nasak

Arapça Metin: **عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَمَاءً بَارِدًا حَتَّى شَتَّتْ هَمَّالَةً عَيْنَاهَا**

Bu beyti mef'ûlu meah konusunda aktarmıştık. Mef'ûlu meah konusunda zikrettiğimizden farklı ikinci bir istişhâd yönüne sahip olmasından dolayı 'atf-ı nasak konusunda da tekrar edilmiştir. Biz burada sadece konuyla ilgili istişhâdî yönünü ele alacağız. Şiirin detaylı içeriği için 74 no.lu beyte bakılabilir.

İstişhâd Yönü: 'Atf harfleri içinde sadece **و** harfi ile hazfedilmiş bir âmilin baki kalan ma'mûlu 'atf edilebilir. Şâhid beyitte bulunan **وَمَاءً** örneğinde **مَاءً** sözcüğü hazfedilmiş olan **سَقِيَّتَهَا** âmilinin ma'mûlu konumundadır ve âmili hazfedildiği halde

¹⁰²⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 174.

ma'mûl (ve hazfedilmiş amili), و edatı ile beytin evvelinde geçen عَلَفْتُهَا تَبْنًا cümlesine 'atf edilmiştir.¹⁰²⁹

39. BEDEL

Beyit No: 156

Arapça Metin: أُوْعِدَنِي بِالسِّجْنِ وَالْأَدَاهِمِ رَجُلِي فَرَجُلِي شَتْنَةُ الْمَنَاسِمِ

Şair: el-'Udeyl b. Furh el-'İclî¹⁰³⁰ (ö. 100/718)

Bahir: Recez

Lügat: شَتْنًا, شَتُونَةً¹⁰³¹: Bukağı, kapan, tahtadan yapılmış pranga. أَدَاهِمُ, أَدَاهِمُ

شَتْنَتُ كَفُّهُ وَقَدَمُهُ¹⁰³²: Adamın eli ayağı kalın ve kısa oldu. الْمُنْسِمُ¹⁰³³: Deve tabanı.

M. Rivayet:¹⁰³⁴ أُوْعِدَنِي بِالسِّجْنِ وَالْأَدَاهِمِ رَجُلِي وَرَجُلِي شَتْنَةُ الْمَنَاسِمِ

Mana: “O, benim ayağımı hapse (koymak) ve tahta prangaya vurmakla tehdit etti. Ne var ki ayağımın tabanı kalındır.”

Yukarıdaki mana beytin istişhâd yönüne bakılarak ifade edilmiştir. Aksi takdirde beyit, şu şekilde tercüme edilebilir:

¹⁰²⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 174.

¹⁰³⁰ el-'Abbâb lakabına sahip olan şair, Mervânî devleti döneminde meşhur olmuştur. Haccâc b. Yusuf es-Sakafî'yi hicvettiğinden dolayı Rum diyarına kaçmış ve Rum Kayser'ine sığınmıştır. Haccâc'ın, Rum Kayser'ine: “Ya onu gönderirsin ya da seninle savaşmak üzere başı senin yanında olup sonu benim yanımda olan bir orduyu teçhiz ederim,” demesi üzerine Kayser, el-'Udeyl'i geri gönderir. Haccâc'ın huzuruna gelen şair Haccâc'ı öven bir kaside inşâd eder ve Haccâc tarafından affedilip serbest bırakılır. ez-Ziriklî, **a.g.e**, IV/222.

¹⁰³¹ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “دهم” mad.

¹⁰³² İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “شتن” mad.

¹⁰³³ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “نسم” mad.

¹⁰³⁴ Ebû'l-Bekâ' Abdullah b. Huseyn el-'Ubkerî, **el-Lubâb fî 'ileli'l-binâi ve'l-'i'râb**, thk. Abdülilâh en-Nebhân, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1995, I/413.

“O, beni hapse koymak ve ayağıma pranga vurmakla tehdit etti. Oysaki ayağımanın tabanı kalındır.”

Şairin bu beyitte mecâz-i mursel veya müşâkele sanatını icra ettiği söylenebilir.

İstîşhâd Yönü: Zahir isim ancak bedelu'l-ba'd veya bedelu'l-iştîmâl olarak hazır zamire bedel olabilmektedir. Şâhid beyitte bulunan رَجُلِي sözcüğü beytin başında bulunan أُوَعَدَ fiiline müttasıl olan mütekellim zamirine bedel (بدل البعض من الكل) olmuştur.¹⁰³⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 157

Arapça Metin: دَرَبِي إِنْ أَمْرِكَ لَنْ يُطَاعَا وَمَا أَلْفَيْتَنِي حِلْمِي مُضَاعَا

Şair: 'Adîy b. Zeyd el-İbâdî et-Temîmî¹⁰³⁶ (ö. m. 590)

Bahir: Vâfir

K. Matla'ı:¹⁰³⁷ دَرَبِي إِنْ أَمْرِكَ لَنْ يُطَاعَا وَمَا أَلْفَيْتَنِي حِلْمِي مُضَاعَا

¹⁰³⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 176.

¹⁰³⁶ Cahiliye döneminin şair ve dâhilerindedir. Hîreli bir köylü olan şair Arapça ve Farsça dillerini iyi bir şekilde bilmekteydi ve aynı zamanda usta bir okçu idi. Kısra'nın sarayında ilk Arapça kâtiplik yapan 'Adiy, Kısra ve Araplar arasında tercümanlık görevinde bulunmuştur. Kısra'nın ölümünden sonra oğlu Hürmüz, 'Adiy'nin konumunu daha da yüceltip onu Rum Kralına elçi olarak göndermiştir. Nu'mân b. Munzir'in kızı Hind ile evlenmiş daha sonra ise düşmanlarının onu Kralın huzurunda gammazlamaları üzerine Kral tarafından hapse atılmış ve hapiste öldürülmüştür. ez-Ziriklî, a.g.e, IV/220.

Lügat: الْحِلْمُ¹⁰³⁸: Nesneyi bulmak, tesadüf etmek, rastlamak. أَلْفَيْتُ الشَّيْءَ, إِفْعَاءٌ:

Sabır, hilm, vakar.¹⁰³⁹ ضَيَّعًا, ضَيِّعًا, يَضِيعُ, ضَاعَ: Kaybolmak, zayi olmak, ihmal edilmek.¹⁰⁴⁰

M. Rivayet: دَعَيْتَنِي إِذْ أَمَرْتُكَ لَنْ يُطَاعَا وَمَا أَلْفَيْتَنِي حِلْمِي مُضَاعَا¹⁰⁴¹

Mana: “Beni terk et (uzak dur), şüphesiz senin emrine asla itaat edilmeyecek ve sen beni hilmimi ve sabrımı yitirmiş bulamazsın.”

Şair burada kendisini azarlayan, paylayan eşine hitap etmekte ve ona uymayacağını, insanların övgüsünü almak için malını harcamaktan vazgeçmeyeceğini söylemektedir.¹⁰⁴² Bu bilgiler doğrultusunda sahîh rivayetin دَرَبِي ile başlayan rivayet olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ذر sözcüğü دَعُ sözcüğü gibi bırakma, terketme anlamlarını barındırdığı gibi farklı olarak ta muhatabı yermeyi içermektedir.¹⁰⁴³

Bu sebepten dolayı şair kendisini azarlayan eşini yermekte ve bu sözleri terketmesini istemektedir.

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte de aktardığımız gibi zahir isim ancak bedelu’l-ba‘d veya bedelu’l-iştîmâl olarak hazır zamire bedel olabilmektedir. Şâhid

¹⁰³⁷ ‘Adiy b. Zeyd el-‘İbâdî, *Divânu ‘Adîy b. Zeyd el-‘İbâdî*, thk. Muhammed Cevvâd el-Mu‘aybid, Dâru’l-Cumhuriyye, Bağdat 1965, s. 35.

¹⁰³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “لعا” mad.

¹⁰³⁹ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, “حلم” mad.

¹⁰⁴⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “ضيع” mad.

¹⁰⁴¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Serî ez-Zeccâc, *Me‘âni’l-‘Qur’ân ve i’râbu*, ‘Alema’l-Kutub, Beyrut 1988, IV/360.

¹⁰⁴² Ahmed eş-Şenkîfî, *a.g.e*, II/405.

¹⁰⁴³ ez-Zebîdî, *Tacu’l-‘arûs*, “ودع” mad.

beyitte bulunan حَلْمِي sözcüğü bedelü'l-iştimâl olduğu için أَلْفَيْنِي fiiline müttasıl olan mütekellim zamirine bedel olmuştur.¹⁰⁴⁴

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 158

Arapça Metin: مَتَى تَأْتِنَا تُلْمِمُ بِنَا فِي دِيَارِنَا نَجِدُ حَطَبًا جَزَلًا وَنَارًا تَأْجَجَا

Şair: 'Ubeydullâh b. el-Hur el-Cu'fi¹⁰⁴⁵ (ö. 68/687)

Bahir: Tavîl

Lügat: مَا يَزُورُنَا إِلَّا لِمَامًا: Arasıra ziyaret etti. أَلَمَّ بِهِ: İkamet etmek, ziyaret etmek.

الْجَزَلُ: Kuru ve kocaman odun. أَعْجَلَ لَهُ مِنَ الْعَطَاءِ: Ona çok bağış verdi.¹⁰⁴⁶

تَبَّحَّجُ النَّارِ، تَبَّحَّجُ: Ateş alevinin sesinin duyulması. الأَجِيجُ: Ateşin alevlenmesi, ateşin sesi.¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁴ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 176.

¹⁰⁴⁵ Emevî devleti döneminde yaşamış olan şair, şeref ve salah bakımından kavminin seçkinlerindendi. Hz. Osman'ın dostu olan şair, Hz. Osman'ın şehadetinden sonra Hz. Muaviye'nin saffına katılmıştır. Hz. Muaviye ile beraber Siffin savaşına iştirak etmiş ve Hz. Ali şehid edilene kadar Hz. Muaviye'nin yanında kalmıştır. Daha sonra Kûfe'ye yerleşmiştir. Hz. Huseyin'in faciası yaşandığı vakit ortadan kaybolmuş ve o hadiseye katılmamıştır. Bundan dolayı da Kûfe emiri İbn Ziyâd kendisini Hz. Huseyin tarafında savaşmakla itham etmiştir. Hayat hikâyesi savaşlarla dolu olan şair, nihayetinde etrafındaki savaşçıların ayrılmasından dolayı esir düşmemek için kendini Fırat nehrine atmış ve boğularak ölmüştür. ez-Zirikî, **a.g.e**, IV/192.

¹⁰⁴⁶ ez-Zebîdî, **Tacu'l-'arûs**, “لم” mad.

¹⁰⁴⁷ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru's-sihâh**, “جزل” mad.

¹⁰⁴⁸ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “أجج” mad.

M. Rivayet: ¹⁰⁴⁹ مَتَى تَأْتِنَا تُلْمِمُ بِنَا فِي دِيَارِنَا بَجْدِ حَطْبًا جَزَلًا وَنَارًا تَضْرَمًا

Mana: “Bizim yurdumuzda yanımıza ne zaman gelersen, (misafirler için) alev sesi duyulan bir ateş, kuru ve kocaman odun bulursun.”

İstîshâd Yönü: İsmi isme bedel olması gibi fiilin fiile bedel olması da caiz görülmüştür. Şâhid beyitte bulunan تَلْمِمُ fiili kendinden önce geçen تَأْتِنَا fililine bedel (بدل الكل من الكل) ¹⁰⁵⁰ olmaktadır.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Hem'û'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu Katri'n-Nedâ.

40. NİDÂ'

Beyit No: 159

Arapça Metin: إِذَا هَمَلْتُ عَيْنِي لَهَا قَالَ صَاحِبِي بِمِثْلِكَ هَذَا لَوْعَةٌ وَعَرَامٌ

Şair: Ğaylân b. 'Ukbe **Zu'r-Rumme** (ö. 117/735)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı: ¹⁰⁵¹ عَلَيَّ مَا مَضَى مِنْ عَهْدِكُنَّ سَلَامٌ عَالِيكُمْ يَا أَطْلَالَ مَيِّ بِشَارِعٍ

¹⁰⁴⁹ Sirâcuddîn ed-Dımaşkî, a.g.e, XIX/10.

¹⁰⁵⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 176.

¹⁰⁵¹ Zu'r-Rumme, a.g.e, s, 252.

Lügat: الْإِتَاعُ فُؤَادُهُ¹⁰⁵²: Özlemden Gözyaşı taşı, aktı. هَمَلَتْ عَيْنُهُ، تَهْمَلُ، هَمَلًا، هَمَلَانًا: dolayı gönlü yanmak. لَوْعَةُ الْحُبِّ: Aşk ateşi.¹⁰⁵³ الْعَرَامُ: Aşk, sevda, devam eden azap, kurtulması mümkün olunmayan şey.¹⁰⁵⁴

M. Rivayet: إِذَا هَمَلْتُ عَيْنِي لَهَا قَالَ صَاحِبِي بِمِثْلِكَ هَذَا فِتْنَةٌ وَعَرَامٌ¹⁰⁵⁵

Mana: “Gözlerim onun (sevgili) için gözyaşı döktüğü vakit, dostum bana: ‘Ey bu (kişi), sende aşk ateşi ve kara sevda mevcuttur.’ dedi.”

İstişâd Yönü: Münâdâ olan kelimedede nidâ’ edatının hazfedilip hazfedilmemesi üç kısımda değerlendirilmiştir. Birincisi; münâdâ mendûb, müstegâs veya zamir ise nidâ’ harfinin hazfedilmesi caiz değildir. İkincisi; münâdâ cism veya işaret ismi ise nidâ’ harfi nadiren hazfedilebilir. Üçüncüsü; bu iki kısmın dışında kalan sair münâdâ kelimelerde nidâ’ harfinin hazf edilmesi caiz görülmüştür. Şâhid beyitte bulunan هَذَا لَوْعَةٌ örneğinde işaret ismi olan هَذَا sözcüğü münâdâ konumundadır ve nidâ’ harfi hazfedilmiştir. Basra ekolüne göre ise cins ve işaret isimlerinde nidâ’ edatının hazf caiz değildir.¹⁰⁵⁶

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘.

Beyit No: 160

Arapça Metin: سَلَامٌ اللَّهُ يَا مَطَرٌ عَلَيْهَا وَلَيْسَ عَلَيْكَ يَا مَطَرُ السَّلَامُ

¹⁰⁵² el-Cevherî, **es-Sihâh**, “همل” mad.

¹⁰⁵³ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “لوع” mad.

¹⁰⁵⁴ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, “عرام” mad.

¹⁰⁵⁵ Zu’r-Rumme, **a.g.e**, s, 252.

¹⁰⁵⁶ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 177.

Şair: Abdullah el-Ahvas el-Ensârî¹⁰⁵⁷ (ö. 105/723)

Bahir: Vâfir

K. Matla'ı:¹⁰⁵⁸ أُنْ نَادَى هَدِيلاً ذَاتَ فَلَجٍ مَعَ الْإِشْرَاقِ فِي فَنَنِ حَمَامٍ

Kıssa: Şair el-Ahvas (ö. 105/723), Basra'ya gelir. Temîm kabilesinden bir adamın kızına talip olur ve adama kendi nesebini zikreder. Temîmli adam: “Eğer bana Hamiyu'd-Debr¹⁰⁵⁹ (arı sürüsünün koruduğu) adlı kişinin evladı olduğuna şahitlik eden birilerini getirirsen kızımı sana veririm,” der. el-Ahvas buna şahitlik eden kişileri getirir ve Temimli, kızını el-Ahvas ile evlendirir.

Kız, el-Ahvas'e kendisini ailesinden herhangi birisine karşı engellememesini şart koşar, el-Ahvas'da eşinin şartını kabul eder.

Medine'ye doğru yola çıkarlar. el-Ahvas'ın baldızı yol güzergâhlarına yakın Temîmli bir adamın eşi imiş. el-Ahvas'ın eşi: “Bacımın yanına gidelim,” der ve giderler. el-Ahvas'ın baldızı onlara yemek hazırlar ve ikramda bulunur. Baldızın eşi develerini otlatıyormuş. Eşi, el-Ahvas'a: “Eniştem gelene kadar burada bekleyelim,” der. Akşam vakti baldızın eşi çobanıyla birlikte eve gelir ve misafirleri görünce çok sevinir.

el-Ahvas bacanağını çirkin ve kısa boylu biri olarak görünce onu küçümser ve hor görür. el-Ahvas'ın eşi: “Kalk bacanağına selam ver,” der. Bacanağın ismi Matar

¹⁰⁵⁷ Emevî devleti döneminde yaşamış hiciv şairidir. Gözlerinin arka kısmı dar olduğu için kendisine el-Ahvas (çekik gözlü) denilmiştir. Cemîl b. Ma'mer ve Nusayb'ın bulunduğu tabakadan sayılmaktadır. Emevî döneminin en şöhretli şairlerinden olan Cerîr ve el-Ferzadak ile aynı zamanda yaşamıştır. Medine'de ikamet eden şair, Abdumelik b. Mervân'ın huzuruna çıkmak için Şam'a gitmiş ve ilk başta halifeden ikram görmüştür. Daha sonra el-Ahvas'ın kötü yaşantısından haberdar olan Abdumelik onu Medine'ye sürgün etmiş. Oradan da Emevîlerin kızdıklarını gönderdikleri Yemen ve Habeşistan bölgeleri arasında bulunan Dehlek'e sürgün edilmiştir. Ömer b. Abdillaziz'in vefatına kadar Dehlek'te kalmak zorunda kalan şair Yezîd b. Abdilmelik tarafından serbest bırakılmış ve Dımaşk'a yerleşip orada ölmüştür. ez-Ziriklî, **a.g.e**, IV/116.

¹⁰⁵⁸ Abdullah b. Muhammed el-Ahvas el-Ensârî, **Şi'ru'l-Ahvasi'l-Ensârî**, thk. Muhammed Suleyman Cemal, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1990, s, 236.

¹⁰⁵⁹ Hamiyu'd-Debr: 'Asım b. Sâbit isimli sahabidir. Kendisine bu ismin verilme nedeni Hicretin dördüncü yılında vuku' bulan Recî' vakasına dayanmaktadır. Kısaca değinecek olursak müşrikler şehid ettikleri 'Asım b. Sâbit'in kafasını Uhud savaşında iki oğlunu öldürdüğü Sulâfe bint Sa'd'a satmak içi koparmak isterler. Fakat bir arı sürüsü Hz. 'Asım'ın bedenini kaplar ve müşriklerin yaklaşmalarını engeller. Bkz. 'İzzuddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî, İbnu'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-tarîh**, thk. 'Umer 'Abdusselâm Tedmurî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1997, II/56.

imiş. el-Ahvas ayağa kalkar ve parmağıyla baldızına işaret ederek bu kasideyi okur. Söz konusu beyte gelince de parmağıyla Matar'a işaret ederek şöyle der:

“Ey Matar! Allah’ın selamı (esenlik) onun (eşinin) üzerine olsun ve ey Matar! Selam (esenlik) senin üzerine olmasın.”

Matar ve evlatları el-Ahvas’ın üzerine saldırırlar, durum kötüleşmeden aralarına girerler.¹⁰⁶⁰

Mana: “Ey Matar! Allah’ın selamı (esenlik) onun (eşinin) üzerine olsun ve ey Matar! Selam (esenlik) senin üzerine olmasın.”

İstişhâd Yönü: Damme üzere mebnî olarak gelmesi gereken münâdâ (‘alem ve nekra-i maksûde), şiirin zaruretinden dolayı tenvin almış ise o zaman madmûm ve mansûb gelebilir. Şâhid beyitte bulunan يَا مَطْرٌ örneğinde مَطْرٌ sözcüğü kafiye düzeni için tenvin aldığından dolayı beyitte madmûm olarak gelmiştir.¹⁰⁶¹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Evdâhu’l-Mesâlik; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; el-Behcetü’l-Mardiyye; Delîlu’s-Sâlik.

Beyit No: 161

Arapça Metin: ضَرَبْتُ صَدْرَهَا إِلَيَّ وَقَالَتْ يَا عَدِيًّا لَقَدْ وَقَّتَكَ الْأَوَاقِي

Şair: ‘Adiy b. Rabî‘a, **el-Muhelhil**¹⁰⁶² (ö. m. 525)

¹⁰⁶⁰ el-Ahvas el-Ensârî, **a.g.e**, s, 236.

¹⁰⁶¹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 178.

¹⁰⁶² Cahiliye döneminin yüksek tabaka şairlerinden ve Arap kahramanlarındandır. İsmi ‘Adiy b. Rabî‘a olmakla beraber zarif şiirleri inşâd eden ilk kişi olduğu için daha çok el-Muhelhil olarak tanınmıştır. Mu‘allaka sahibi meşhur şair İmru’ulkays’ın dayısıdır. Güzel bir yüze ve fasih bir dile sahipti. Gençliğinde kadın ve eğlenceye düşkün olduğu için kardeşi tarafından Zîru’n-nisa’

Furhatu'l-edib adlı eserde (s.138) bu kasidenin 'Adiy b. Rabi'a'ya ait olduğu ve kardeşi el-Muhelhil'in öldürülmesine ağıt yaktığı ifade edilmiştir. *el-Mekasidu'n-Nahviyye* adlı eserde (III/219) ise kasidenin el-Muhelhil b. Rabi'a'ya ait olduğu ve el-Muhelhil'in ismi de İmru'ulkays olarak zikredilmiştir. *el-A'lâm* adlı eserde (IV/220) ise el-Muhelhil, 'Adiy b. Rabi'a olarak takdim edilmiştir.

Bahir: Hafif

K. Matla'ı: ¹⁰⁶³ طِفْلَةٌ مَا ابْنَةُ الْمُجَلَّلِ بَيْضًا ءِ لَعُوبٌ لَدِيدَةٌ فِي الْعِنَاقِ

Lügat: وَقَاهُ, يَقِيهِ, وَقِيًا, وَقِيَةً, 1064 Korumak, muhafaza etmek, himaye etmek.

1065 وَقِيَةً, الْأَوْاقِي: Koruyan, himaye eden.

M. Rivayet: ¹⁰⁶⁶ ضَرَبْتُ نَحْرَهَا إِلَيَّ وَقَالَتْ يَا عَدِيًّا لَقَدْ وَقَنْتَكَ الْأَوْاقِي

¹⁰⁶⁷ رَفَعْتُ رَأْسَهَا إِلَيَّ وَقَالَتْ يَا عَدِيًّا لَقَدْ وَقَنْتَكَ الْأَوْاقِي

¹⁰⁶⁸ ضَرَبْتُ صَدْرَهَا إِلَيَّ وَقَالَتْ يَا امْرَأَ الْقَيْسِ حَانَ وَقْتُ الْفِرَاقِ

¹⁰⁶⁹ ضَرَبْتُ صَدْرَهَا إِلَيَّ وَقَالَتْ يَا عَدِيًّا لَقَلْبُكَ الْمُشْتَقِ

Kıssa: 'Amr b. Malik, şair el-Muhelhil'i (ö. m. 525) esir alır. el-Muhelhil'in annesi ve teyzesi 'Amr'dan el-Muhelhil'i bırakmasını talep ederler. 'Amr onların

(kadınlarla oturan) olarak isimlendirilmiştir. Cessâs b. Murre'nin, kardeşi Kuleyb'i öldürmesi üzerine içki ve eğlenceden uzak durup intikam yemini etmiştir. Bekr ve Tağlib kabileleri arasında kırk yıl süren savaşlar başlamıştır. Ve 'Adiy b. Rabi'a'nın bu savaşlarda gösterdiği destansı kahramanlıklar rivayet edilmiştir. ez-Zirikî, **a.g.e**, IV/220.

¹⁰⁶³ Muhelhil b. Rabi'a, **Divânu Muhelhil b. Rabi'a**, thk. Talâl Harb, Dâru'l-'Alemiyye, bty, s, 58.

¹⁰⁶⁴ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, “وقى” mad.

¹⁰⁶⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, “وقى” mad.

¹⁰⁶⁶ Şeyho, **a.g.e**, II/177.

¹⁰⁶⁷ el-Muberrid, **el-Muktedab**, IV/214.

¹⁰⁶⁸ Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdil'aziz el-Bekrî, **Simtu'l-le'âlî fi şerhi Emâli'l-Kâlî**, thk. 'Abdul'aziz el-Meymenî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, bty, I/111.

¹⁰⁶⁹ Ebû Muhammed el-A'râbî, **a.g.e**, s, 138.

isteklerini yerine getirir ve el-Muhelhil'i serbest bırakır. el-Muhelhil bu kaside ile (kendisini tutsak eden 'Amr'ın eşi) el-Mucellil'in kızıyla yaşadığı aşkı itiraf etmektedir.¹⁰⁷⁰

Mana: “Sevgilim (beni görünce sevinçten, elini) göğsüne vurdu. Ve: ‘Ey ‘Adiy! Şüphesiz koruyucular seni korumuştur,’ dedi.”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte de aktardığımız gibi damme üzere mebnî olarak gelmesi gereken münâdâ (‘alem ve nekra-i maksûde), şiirin zarûretinden dolayı tenvin almış ise o zaman madmûm ve mansûb gelebilir. Bu şâhid beyitte bulunan **عَدِيَّ** örneğinde **يَا عَدِيَّ** ismi, zaruretten dolayı tenvin aldığı için mansûb olarak gelmiştir.¹⁰⁷¹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

Beyit No: 162

Arapça Metin: مِنْ أَجْلِكَ يَا الَّتِي تَيَّمْتِ قَلْبِي وَأَنْتِ بَحِيلَةٌ بِالْوَدِّ عَنِّي

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Vâfir

Lügat: تَيَّمْتِ قَلْبِي veya تَيَّمْتِ الْمَرْأَةَ: Kadın onu kul, köle yaptı. التَّيِّمُ: Kul,

köle, bende.¹⁰⁷² وَوَدِدْتُ الرَّجُلَ، وَوُدًّا: Sevmek, sevgi, muhabbet.¹⁰⁷³

¹⁰⁷⁰ el-'Aynî, a.g.e, III/219.

¹⁰⁷¹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 178.

¹⁰⁷² ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “تيم” mad.

¹⁰⁷³ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru's-sihâh, “ودد” mad.

M. Rivayet: ¹⁰⁷⁴ وَأَنْتِ بَحِيلَةٌ بِالْوَصْلِ عَنِّي مِنْ أَجْلِكَ يَا الَّتِي تَيَّمْتِ قَلْبِي

¹⁰⁷⁵ فَدَيْتُكَ يَا الَّتِي تَيَّمْتِ قَلْبِي وَأَنْتِ بَحِيلَةٌ بِالْوَدِّ عَنِّي

Mana: “Ey kalbimi esir alan sevgili (başıma gelen belalar) senden dolaydır. Hâlbuki sen, beni sevmekte cimri davranmaktasın.”

İstişhâd Yönü: Nidâ’ harfi ile ال takısının beraber gelmesi ancak zarûrat-i şi‘riyye gibi durumlarda caiz görülmüştür. Şâhid beyitte bulunan يَا الَّتِي örneğinde ال takısı almış mevsûlun nidâ’ edatı olan يَا harfi ile gelmiş olması şiirin zarûretinden dolaydır.¹⁰⁷⁶

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî.

Beyit No: 163

Arapça Metin: فَيَا الْعُلَامَانَ اللَّذَانَ فَرَّأَ إِيَّاكُمَا أَنْ تُكْسِبَانَا شَرًّا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Lügat: فَرَّ فُلَانٌ, يَفِرُّ, فِرَارًا¹⁰⁷⁷: Firar etmek, kaçmak.¹⁰⁷⁸ شَرٌّ, يَشُرُّ, شَرًّا, شَرَارَةٌ¹⁰⁷⁹: Bela, kötülük, şer.

¹⁰⁷⁴ İbn Mâlik et-Tâî, a.g.e, III/1308.

¹⁰⁷⁵ Kemaluddin el-Enbârî, **Esrâru’l-‘Arabiyye**, Dâru’l-Erkâm b. Ebî’l-Erkâm, 1999, s, 175.

¹⁰⁷⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 179.

¹⁰⁷⁷ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “غلم” mad.

¹⁰⁷⁸ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e, “فر” mad.

M. Rivayet: ¹⁰⁸⁰ فَيَا الْعُلَامَانَ اللَّذَانَ فَرَّآ
إِيَّاكُمَا أَنْ تُكْسِبَانِي شَرًّا

¹⁰⁸¹ فَيَا الْعُلَامَانَ اللَّذَانَ فَرَّآ
إِيَّاكُمَا أَنْ تَعُقْبَانَا شَرًّا

Mana: “Ey firar eden iki köle! Bize kötülük kazandırmaktan sakının.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte olduğu gibi bu beyitte de şiirin zaruretinden dolayı beyitte geçen فَيَا الْعُلَامَانَ örneğinde nidâ’ edatı ile ال takısı birlikte zikredilmiştir.¹⁰⁸²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Şerhu İbn Tûlûn; Tavdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlık; el-Behcetü’l-Mardiyye; Delîlu’s-Sâlik.

Beyit No: 164

Arapça Metin: إِيَّاكُمَا أَنْ تَعُقْبَانَا شَرًّا
إِنِّي إِذَا مَا حَدَّثْتُ أَلَمَّا

Şair: Umeyye b. Ebi’s-Salt (ö. 9/631)

Bahir: Recez

Lügat: حَدَّثْتُ، أَحَدَاتٌ، الإِلْمَامُ، أَلَمْتُ: Nazil olmak, vuku‘

bulmak, yakın olmak.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁷⁹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, “شَرِّ” mad.

¹⁰⁸⁰ Kemâluddîn el-Enbârî, *el-İnsâf*, I/274.

¹⁰⁸¹ İbn ‘Akîl, *a.g.e*, III/264.

¹⁰⁸² el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 179.

¹⁰⁸³ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “حَدَّثْتُ” mad.

¹⁰⁸⁴ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru’s-sihâh*, “لَمْتُ” mad.

M. Rivayet: ¹⁰⁸⁵ أَقُولُ يَا اللَّهُمَّ يَا اللَّهُمَّ يَا اللَّهُمَّ إِنِّي إِذَا مَا مَطَعْتُ أَلَمَّا

¹⁰⁸⁶ أَقُولُ يَا اللَّهُمَّ يَا اللَّهُمَّ يَا اللَّهُمَّ إِنِّي إِذَا مَا مَعْظَمْتُ أَلَمَّا

¹⁰⁸⁷ دَعَوْتُ يَا اللَّهُمَّ يَا اللَّهُمَّ يَا اللَّهُمَّ إِنِّي إِذَا مَا حَدَثْتُ أَلَمَّا

Mana: “Başıma bir hadise geldiği zaman şüpesiz: ‘Ey Allah’ım! Ey Allah’ım! Sana sığındım,’ derim.”

İstişhâd Yönü: Önceki iki beyitte nidâ’ edatı ve ال takısının zaruret hali dışında beraber kullanılmayacağını ifade etmiştik. Fakat اللهُ lafzı ve mahkî cümle (ال takısı ile başlayan isim cümlesinden nakledilmiş ‘alem) bu kaidenin dışında tutulmuştur. Çünkü Lafzatullah’ta bulunan ال takısı ism-i şeriften sayıldığı için nidâ’ harfi ile cem‘ olmasında sakınca görülmemiştir. Ayrıca اللهُ lafzının nidâ’ konusunda farklı ve daha yaygın bir kullanımı da vardır. Şöyle ki; nidâ’ edatının hazfedilip bedelinde Lafzatullah’a şeddeli ve meftûh bir ميم harfinin ilave edilmesi ve اللهُ şeklinde okunmasıdır. ‘İvaz olan ميم harfi ile mu‘avvaz olan mahzûf nidâ’ edatının birlikte gelmesi ise ancak şiirin zarûret durumlarından dolayı câiz görülmektedir. Şâhid beyitte tekrar edilen يَا اللَّهُمَّ يَا اللَّهُمَّ örneklerinde يا edatı ve Lafzatullah’a bitişik olan ميم harfinin beraber gelmiş olması şâzdır ve şiirin zarûrettinden dolayı câiz görülmüştür.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁵ Ebû Mansûr el-Herevî, **a.g.e.**, VI/225.

¹⁰⁸⁶ Ebû Bekr el-Enbârî, **ez-Zâhir**, I/51.

¹⁰⁸⁷ el-Muberrid, **el-Muktedab**, IV/242.

¹⁰⁸⁸ el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 179.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tavdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; el-Behcetü'l-Mardiyye; Delîlu's-Sâlik; Evdâhu'l-Mesâlik.

41. MÜNÂDAYA TABİ KELİMELER

Beyit No: 165

Arapça Metin: فَقَدْ جَاوَزْتُمَا حَمَرَ الطَّرِيقِ أَلَا يَا زَيْدُ وَالضَّحَّاكَ سِيرَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Vâfir

Lügat: التَّحْمِيرُ: Örtmek.¹⁰⁸⁹

M. Rivayet: ¹⁰⁹⁰ فَقَدْ جَاوَزْتُمَا حَمَرَ الطَّرِيقِ أَلَا يَا عَمْرُو وَالضَّحَّاكَ سِيرَا

¹⁰⁹¹ فَقَدْ جَاوَزْتُمَا حَمَرَ الطَّرِيقِ أَلَا يَا قَيْسُ وَالضَّحَّاكَ سِيرَا

Mana: “Dikkat! Ey Zeyd! Ve ey Dahhâk! Hareket edin. Çünkü sizler, sizi gizleyen yolu geçmişsiniz.”

İstîşhâd Yönü: Münâda'ya, 'atf-i nasak ('atf edatları ile kelime veya cümleleri aynı hükme bağlamak) olarak 'atf edilen kelime eğer ال takısı ile gelmiş ise çoğunluğu merf'u' olmak üzere mansûb olarakta atfedilebilir. Şâhid beyitte bulunan

¹⁰⁸⁹ İbn Fâris, **Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa**, “خمر” mad.

¹⁰⁹⁰ Muhammed b. Cerîr Ebû Ca'fer et-Taberî, **Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2000, XX/358.

¹⁰⁹¹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yusûf Esîruddîn el-Endulusî, **el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr**, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1420 h, I/101.

أَلَا يَا زَيْدُ وَالضَّحَّاكُ örneğinde ‘atf-1 nasak olan الضَّحَّاكُ ismi ال takısı aldığı için hem merfû‘ hem de mansûb olarak rivayet edilmiştir.¹⁰⁹²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu Katri'n-Nedâ; Hem'û'l-Hevâmi'.

Beyit No: 166

Arapça Metin: أَيْهَدَانِ كَلَا زَادَيْكُمَا وَدَعَانِي وَاغِلًا فِيمَنْ وَعَلَّ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Remel

Lügat: وَعَلَّ, يَغْلُ, وَغَلًا: Davet edimeksizn bir kavmin arasına katılıp onlarla beraber içmek; davetsiz oturan kişinin içtiği meşrubat.¹⁰⁹³

M. Rivayet:¹⁰⁹⁴ أَيْهَدَانِ كَلَا زَادَيْكُمَا وَدَعَانِي وَاغِلًا فِيمَنْ يَغَلَّ

¹⁰⁹⁵ أَيْهَدَانِ كَلَا زَادَكُمَا وَدَعَانِي وَاغِلًا فِيمَنْ وَعَلَّ

Mana: “Ey ikiniz! Azıklarınızı yiyiniz ve beni, kavmin arasına davetsizce oturup yiyip içenlerle (Tufeyli) beraber, davetsiz bir halde bırakın.”

İstîşhâd Yönü: Nekra-i maksûdeden biri sayılan أَيُّ sözcüğü münâdâ konumunda ise ya ال takısı almış isim, ya da ال takısı almış mevsûl veya ism-i işaret ile vasıflandırılması gerekmektedir. أَيُّ kelimesine sıfat olan ism-i işaret tekil ve ikil

¹⁰⁹² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 180.

¹⁰⁹³ el-Cevherî, es-Sihâh, “وعل” mad.

¹⁰⁹⁴ el-‘Aynî, a.g.e, III/238.

¹⁰⁹⁵ el-Eşmûnî, a.g.e, III/ 37.

olarak gelebilir. Şâhid beyitte bulunan أَيُّهُدَانِ örneğinde ikil olan هَدَانِ ism-i işareti, nidâ' edatı hazfedilmiş olan أَيُّ ism-i işaretinin sıfatı olmuştur.¹⁰⁹⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Şerhu Şuzûri'z-Zehab; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 167

Arapça Metin: يَا تَيْمَ تَيْمَ عَدِيٍّ لَا أَبَا لَكُمْ لَا يُلْقِيَنَّكُمْ فِي سَوَاءٍ عُمُرٍ

Şair: Cerîr b. 'Atiyye (ö. 110/728)

Bahir: Basît

K. Matla'ı:¹⁰⁹⁷ هَاجَ الْهَوَى وَضَمِيرَ الْحَاجَةِ الذِّكْرُ وَاسْتَعَجَمَ الْيَوْمَ مِنْ سَلْوَةِ الْخَيْرِ

Lügat: الْقَى الشَّيْءِ، الْإِقَاءُ: Koymak, atmak.¹⁰⁹⁸ السَّوَاءُ: Yüz kızartıcı olan her iş ve

her durum, açığa çıkınca utanılacak söz ve eylem.¹⁰⁹⁹

M. Rivayet:¹¹⁰⁰ لَا يُلْقِيَنَّكُمْ فِي سَوَاءٍ عُمُرٍ يَا تَيْمَ تَيْمَ عَدِيٍّ لَا أَبَا لَكُمْ

¹¹⁰¹ لَا يَفْدِفَنَّكُمْ فِي سَوَاءٍ عُمُرٍ يَا تَيْمَ تَيْمَ عَدِيٍّ لَا أَبَا لَكُمْ

¹⁰⁹⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 180.

¹⁰⁹⁷ Cerîr el-Hatafî, a.g.e, s, 322.

¹⁰⁹⁸ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, "لقي" mad.

¹⁰⁹⁹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, "سواء" mad.

¹¹⁰⁰ el-'Aynî, a.g.e, III/239.

¹¹⁰¹ Sa'îd el-Afgânî, Esvâku'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1974, s, 431.

Kıssa: Cerîr (ö. 110/728) bu kasidesiyi kendisini hicveden şair Ömer b. Lece' (ö. 105/724) ve kavmini hicvetmek için inşâd etmiştir. Kasidesinde Teym kabilesine hitap ederek Ömer b. Lece'in hicivlerine engel olmalarını istemektedir.

Aksi takdirde Ömer'in hicivleriyle Teym kabilesini kötü bir duruma sokacağını, Cerîr'in hicivlerine maruz kalacaklarını ifade etmektedir. Bu kaside üzerine Teym kabilesi Ömer'i bağlı bir şekilde Cerîr'in yanına getirirler ve Cerîr de onları hicvetmekten uzak durur.¹¹⁰²

Mana: “Ey Teym! ‘Adiy (kabilesinin) Teym (kolu)! Babasız kalasıcalar. Sakın (şair) Ömer (b. Lece’) sizi kötü bir duruma koymasın.”

İstihad Yönü: Damma üzere mebnî olan münâdâ izâfe ve tekrar edildiği zaman, tekrar edilen ikinci sözcüğün mansûb olması vaciptir. Birinci sözcük ise hem merfû‘ hem de mansûb olabilir. Şâhid beyitte bulunan **يَا تَيْمُ تَيْمُ عَدِيٍّ** örneğinde tekrar ve izâfe edilen ikinci sıradaki **تَيْمُ** sözcüğü mansûb olarak gelmiştir. Nidâ‘ edatından sonra zikredilmiş olan **تَيْمُ** sözcüğünde ise muhtelif rivayette de görüldüğü gibi hem merfû‘ hem de mansûb olarak rivayet edilmiştir.¹¹⁰³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu’l-Eşmûnî; Tavdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn; Evdâhu’l-Mesâlik.

42. MÜTEKELLİM YÂ’SINA İZÂFE EDİLEN MÜNÂDÂ

Beyit No: 168

Arapça Metin: **أَيَا أَبْتِي لَا زِلْتِ فِينَا فِيمَا لَنَا أَمَلٌ فِي الْعَيْشِ مَا دُمْتُ أَمَلًا**

¹¹⁰² el-‘Aynî, a.g.e, III/239.

¹¹⁰³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 181.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Tavîl

Lügat: العَيْشُ: Hayat, yaşam, yaşantı.¹¹⁰⁴ تَأْمِيلاً, أَمَلَهُ ve أَمَلًا, يَا أُمَّهُ, أُمَّهُ: Ummak, dilemek, umit etmek. الأَمَلُ, آمِلٌ: Yardım eden yardımcı.¹¹⁰⁵

M. Rivayet:¹¹⁰⁶ أَيَا أَبِي لَا زِلْتَ فِينَا فَإِنَّمَا لَنَا أَمَلٌ فِي الْعَيْشِ مَا دُمْتَ عَائِشَنَا

Mana: “Ey babacığım! Daima aramızda ol. Çünkü sen bize yardımcı olduğun müddetçe bizler de ümitvarız.”

İstîşhâd Yönü: Yâ-i mütekellime izâfe edilen münâdâ da caiz görülen lügatlardan biri de mütekellim zamirinin hazfedilip yerine ت harfinin 'ivaz edilmesidir. Zarûrât-i şî'riyyenin dışında hazfedilen zamir ile onun yerine 'ivaz olan harfin beraber kullanılması -'ivaz ve mu'avvazın bir kelimedede cem' olmaması adına-caiz görülmemiştir. Şâhid beyitte bulunan أَيَا أَبِي örneğinde münâdanın izâfe edildiği mütekellim zamiri ve zamire 'ivaz olan harfin bereber gelmesi şiirin zarûretinden dolaydır.¹¹⁰⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Tavdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh.

43. MÜNÂDÂ OLARAK KULANILAN İSİMLER

Beyit No: 169

¹¹⁰⁴ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, “عَيْش” mad.

¹¹⁰⁵ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “أَمَل” mad.

¹¹⁰⁶ el-Murâdî, *a.g.e*, II/1092.

¹¹⁰⁷ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 182.

Arapça Metin: تَدَافَعِ الشَّيْبِ وَمَ تَقْتَلِ فِي لِحَّةِ أَمْسِكَ فَلَانًا عَنْ فُلٍ

Şair: el-Fadl b. Kudâme, **Ebu'n-Necm el-İclî**¹¹⁰⁸ (ö. 130/747)

Bahir: Recez

K. Matla'ı:¹¹⁰⁹ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَجَلِّ الْوَاهِبِ الْفَضْلِ الْوَهُوبِ الْمُجَزَّلِ

Lügat: تَدَافَعِ الْقَوْمِ: Kendini koruyup düşmanı savmak, itişmek, izdiham.¹¹¹⁰

المشيبُ: İhtiyarlık, المشيبُ: Saçın ağarması. المشيبُ: Ağarmak, yaşlılık. المشيبُ: yaşlılık.¹¹¹¹ جَجَّ الْقَوْمُ: Kavmin sesleri birbirine karıştı. اللَّجَّةُ: Patırtı, gürültü, yaygara

1112

M. Rivayet:¹¹¹³ تَضَلُّ مِنْهُ إِلَيَّ بِالْهَوَجَلِ فِي لِحَّةِ أَمْسِكَ فَلَانًا عَنْ فُلٍ

Kıssa: Ebu'n-Necm (ö. 130/747), şairler ile beraber Hişâm b. Abdilmelik'in (ö. 125/743) huzuruna çıkar. Hişâm, şairlerden deve tasvirinde bulunmalarını ister ve şöyle der: "Develeri katar haline getirin, suya götürün ve geri çevirin, öyleki onlara bakıyor gibi olayım."

Şairler, Hişâm'a şiirlerini söylerler. Ardından Ebu'n-Necm de bu recez şiirini inşâd eder. Kasidesinde güneşi zikreden beyte gelince, beyti وَهِيَ عَلَى الْأَفْقِ كَعَيْنِ

¹¹⁰⁸ Daha çok Ebû'n-Necm el-İclî olarak bilinen şair Bekr kabilesindendir. Emevî devleti döneminde temayüz etmiştir. Abdumelik b. Mervân ve oğlu Hişâm'ın meclislerinde bulunmuştur. Kûfe'nin iç bölgelerinde ikamet ederd. Recez tarzında şiir inşâd edenlerin en büyüklerinden olan şair aynı zamanda şiiri en güzel söyleyen kişilerden de sayılmaktadır. Meşhur râcız el-'Accâc'tan daha derin ifadeye sahip olduğu söylenir. ez-Ziriklî, a.g.e, V/151.

¹¹⁰⁹ el-Fadl b. Kudâme Ebu'n-Necm el-İclî, **Divânu Ebi'n-Necm el-İclî**, thk. Muhammed Edîb Abdulvâhid Cemrân, Metbû'âtu Mecme'i'l-Luğati'l-'Arabiyye, Dimaşk 2006, s, 337.

¹¹¹⁰ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "دفع" mad.

¹¹¹¹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, "شيب" mad.

¹¹¹² ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, "لجج" mad.

¹¹¹³ İbn 'Akîl, a.g.e, III/278.

الأَحْوَالِ (Güneş, ufukta şaşu gözünü anımsatmaktadır) şeklinde söylemek istediği anda Hişâm'ın şaşılığı aklına gelir. Beyti tamamlamaz. Sarsılır ve ne diyeceğini bilemez.

Hişâm'ın kendisinden beyti tamamlamasını istemesi üzerine beytin sonunda söylemek istediği الأَحْوَالِ sözcüğünü الأَحْوَالِ olarak değiştirir ve beyti tamamlar.

Olayın farkına varan Hişâm, Ebu'n-Necm'in ensesine vurulmasını (ta'zîr) ve Rusâfe'den (Suriye'nin Rakka ilinde, Esed Gölü'nün güneydoğusunda bulunan eski yerleşim merkezi) çıkarılmasını emreder.¹¹¹⁴

Mana: “(o develer) İtişip kakışan fakat dövüşmeyen ihtiyarların, yaygaraları arasında: ‘falanı falandan kuru’ seslerine benzer bir şekilde (suya geliyorlardı).”

İstişhâd Yönü: Sürekli münâdâ olarak kullanılan isimler semâ‘i, kıyâsî ve yaygın, gayr-i kıyâsî olmak üzere üç kısma ayrılmaktadırlar. Fakat semâ‘î sayılan فُلٌ sözcüğünün bazen –şiiir zaruretinden dolayı- mecrûr geldiği de görölmektedir. Şâhid beyitte bulunan فُلٌ عَنْ فُلٍ örneğinde فُلٌ sözcüğünün münâdâ dışında kullanılmış olması şiiirin zaruretinden dolayı caiz görölmüştür.¹¹¹⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi‘; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; Hem‘u'l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik.

44. İSTİĞÂSE

Beyit No: 170

Arapça Metin: يَا لَقَوْمِي وَيَا لَأَمْثَالِ قَوْمِي لِأَنَّا سِ عَتُّوهُمْ فِي أَرْدِيَادِ

Şair: Bilinmiyor

¹¹¹⁴ Ebu'n-Necm el-‘İclî, a.g.e, s, 337.

¹¹¹⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 182.

Bahir: Hafif

Lügat: عَتَا، يَعْتُو، عَتُوًّا، عَتِيًّا: Büyükleme, kibirlenme, haddi aşmak.¹¹¹⁶

Mana: “Ey kavmim! Ve ey (güç ve kuvvette) kavmimin emsâlleri! Zulümleri gittikçe ziyadeleşen insanları benden uzak tutun.”

İstişâd Yönü: Müsteğâs olan münâdâyâ lâm-i cer dâhil olduğu vakit müsteğâs mecrûr, lâm ise meftûh bir şekilde gelir. Müsteğâs üzerine ‘atf edilen kelimedede ise nidâ’ edatı tekrar edilmişse lâm harfi yine meftûh olur. Eğer tekrar edilmemiş ise lâm harfi meksûr olur. Şâhid beyitte bulunan يَا لَقَوْمِي وَيَا لَأَمْثَالِ قَوْمِي örneğinde يَا لَقَوْمِي وَيَا لَأَمْثَالِ cümlesi kendinden önce geçen ve müsteğâs olan يَا لَقَوْمِي cümlesine ‘atf edilmiştir ve ‘atf edilirken de nidâ’ edatı tekrar edildiği için lâm harfi –müsteğâsta olduğu gibi- meftûh olmuştur.¹¹¹⁷

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; ed-Dureru’l-Levâmî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu Katri’n-Nedâ; Şerhu İbn Tûlûn; el-Behcetü’l-Mardıyye.

Beyit No: 171

Arapça Metin: يَا لَلْكَهُولِ وَلِلشُّبَّانِ لِلْعَجَبِ يَا لَقَوْمِي نَاءٍ بَعِيدُ الدَّارِ مُعْتَرِبٌ

Şair: Bilinmiyor

İdâhu şevâhidi’l-idâh adlı eserde beytin Ebu’l-Esved ed-Duelî’ye (ö. 69/688) ait olduğu vurgulanmış ve Ebû Zubeyd et-Tâî’ye (ö. 62/682) de nisbet edildiği zikredilmiştir. Aynı kitabın tahkik bölümünde ise zikredilen her iki divâna bakıldığı

¹¹¹⁶ İbn Manzûr, **Tâcu’l-‘arûs**, “عتا” mad.

¹¹¹⁷ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 183.

halde mevzu bahis beytin bulunmadığı, ilaveten kaynak kitapların hiçbirinde de bu beytin herhangi bir şaire isnâd edilmediği ifade edilmiştir.¹¹¹⁸

Bahir: Basît

Lügat: الإِعْتَرَابُ¹¹¹⁹: Uzak olan. النَّائِي: Uzaklık, uzaklaşmak. نَائِي, يُنَائِي, نَائِيًا: Uzaklık, uzaklaşmak. الكَهْلُ¹¹²⁰: Otuz üç yaşını aşmış ve saç, sakalı kısmen ağarmış kişi, ihtiyar. الشَّبَابُ, شَبَابٌ, شُبَّانٌ¹¹²¹: Onaltı yaşından otuz iki yaşına kadar olan kişi, genç, delikanlı.¹¹²²

Mana: “Senin ölümüne evinden uzak olan garipler ağlıyor, (mirasçıların ise seviniyorlar) Ey yaşlılar ve gençler! Bu hayret verici duruma bakınız.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte aktardıklarımıza binaen bu şâhid beyitte müsteğâs konumunda olan münâdâyâ âtf edilen وَلِلشَّبَابِ sözcüğünde nidâ’ edatı olan يَا harfi tekrar edilmediği için lâm-i cer meksûr olarak gelmiştir.¹¹²³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; ed-Dureru’l-Levâmî; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsid ve’l-Mesâlik; Şerhu Katri’n-Nedâ; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 172

Arapça Metin: يَا عَجَبًا هَذِهِ الْقَلِيْقَةُ هَلْ تُذْهَبَنَّ الْقُوْبَاءَ الرِّيْقَةُ

¹¹¹⁸ Hasan el-Kaysî, a.g.e, I/268.

¹¹¹⁹ Muhammed el-Ezdî, Cemheretu’l-luğâ, “نَائِي” mad.

¹¹²⁰ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru’s-sihâh, “غرب” mad.

¹¹²¹ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “كهل” mad.

¹¹²² ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘arûs, “كهل” mad.

¹¹²³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 183.

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Lügat: الْقَلِيئَةُ, Şaşılacak, acaip durum.¹¹²⁴ الْقُوْبَاءُ, قُوبٌ: Derinin soyulmasına sebep olan ve tükürükle tedavi edilen hastalık, egzama.¹¹²⁵ الرِّيْقُ: Tükürük.¹¹²⁶

M. Rivayet: ¹¹²⁷ هَلْ يَنْفَعَنَّ الْقُوْبَاءَ الرِّيْقَةَ يَا عَجَبًا لِهَذِهِ الْقَلِيئَةَ

¹¹²⁸ هَلْ تَغْلِبَنَّ الْقُوْبَاءَ الرِّيْقَةَ يَا عَجَبًا لِهَذِهِ الْقَلِيئَةَ

¹¹²⁹ وَهَلْ تُدَاوِي الْقُوْبَاءَ بِالرِّيْقَةِ يَا عَجَبًا لِهَذِهِ الْقَلِيئَةَ

¹¹³⁰ هَلْ تَغْلِبَنَّ الْقُوْبَاءَ الرِّيْقَةَ يَا عَجَبِي لِهَذِهِ الْقَلِيئَةَ

Kıssa: Bedevînin biri egzama hastalığına yakalanmış. Kendisine sabah vaktinde egzamalı bölgeye tükürüğünü sürmesiyle iyileşeceği söylenmiş. Buna çok şaşırان bedevî de bu şiiri inşâd etmiştir.¹¹³¹

Mana: “Tükürük egzamayı iyileştirir mi? Bu acayip durum (tespit) ne kadar da şaşırtıcıdır.”

İstîşâd Yönü: Araplarda teaccüb olarak bilinen isimler, hüküm bakımından müsteğâs isim gibidir. Münâdâ olan teaccüb ismine de meftûh lâm dâhil olabilir veya sonunda elif ziyade edilebilir. Şâhid beyitte bulunan يَا عَجَبًا örneğinde teaccüb ismi

¹¹²⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “فلقى” mad.

¹¹²⁵ el-Cevherî, *es-Sihâh*, “قوب” mad.

¹¹²⁶ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, “ريق” mad.

¹¹²⁷ Ebû Mansûr el-Herevî, *a.g.e*, IX/262.

¹¹²⁸ el-'Askerî, *Cemheretu'l-emsâl*, II/425.

¹¹²⁹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, V/228.

¹¹³⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “فلقى” mad.

¹¹³¹ es-Silmî, *a.g.e*, II/145.

olarak bilinen عَجَبًا sözcüğü münâdâ olarak gelmiş ve sonunda elif harfi ziyâde edilmiştir.¹¹³²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh.

45. TERHÎM

Beyit No: 173

Arapça Metin: وَأِنْ كُنْتِ قَدْ أَرْمَعْتِ صَرْمِي فَأَجْمَلِي أَفَاطِمُ مَهْلاً بَعْضَ هَذَا التَّدَلُّلِ

Şair: Hunduc b. Hucr, İmru'ulkays (ö. m. 545)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:¹¹³³ بِسِطِّ اللَّوَى بَيْنَ الدَّحُولِ فَحَوْمَلِ قَفَا نَبِكِ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلِ

Lügat: المَهْلُ: Ağır olmak, acele etmemek, sükûnet, şefkat göstermek.¹¹³⁴ تَدَلُّلُهَا

دَلُّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا: Kadının naz ve cilve ile beraber kocasına cesaret göstermesi; kadının kendisini kocasına muhalefet etmediği halde muhalefet ediyor gibi göstermesi.¹¹³⁵ أَرْمَعُ عَلَى الْأَمْرِ: Bir şeyi yapmaya azmetmek, karar vermek.¹¹³⁶ صَرْمًا,

صَرْمْتُ الرَّجُلَ: Adamla konuşmayı kesmek.¹¹³⁷

¹¹³² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 183.

¹¹³³ İmru'ulkays, a.g.e, s, 164.

¹¹³⁴ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'ayn, "مهل" mad.

¹¹³⁵ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, "دل" mad.

¹¹³⁶ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru's-sihâh, "رمع" mad.

¹¹³⁷ el-Cevherî, es-Sihâh, "صرم" mad.

M. Rivayet: ¹¹³⁸ وَأِنْ كُنْتِ قَدْ أَرْفَعْتِ صَرْمِي فَأَجْمَلِي أَفَاطِمُ مَهْلًا بَعْضَ هَذَا التَّدْلِيلِ

Kıssa: Kasidenin matla‘ beyti 184 numaralı beyitte şâhid olarak kullanıldığı için kasidenin kıssası da orada zikredilmiştir.

Mana: “Ey Fatima! (eğer benimle beraber olmak istiyorsan) bu cesaret ve nazlanmayı terk et, eğer benden ayrılmaya karar vermişsen onu da güzellikle yap.”

İstîşhâd Yönü: Münâda, tâ ile müennes olmuş bir isim (ister ‘alem ister nekra isim) ise hiçbir şart koşulmaksızın tarhîm (münâdânın son harfinin hazfedilmesi) edilebilir. Şâhid beyitte bulunan أَفَاطِمُ örneğinde فَاطِمُ ismi tâ ile te'nîs kesbettiği için herhangi bir şart gözetilmeksizin sonundaki harf hazfedilmiştir. İsim aslında فَاطِمَةٌ şeklindedir.¹¹³⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmî‘; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; Hem‘u'l-Hevâmi‘; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 174

Arapça Metin: جَارِي لَا تَسْتَنْكِرِي عَذِيرِي سَيْرِي وَإِشْفَاقِي عَلَى بَعِيرِي

Şair: Abdullah b. Ru'be el-‘Accâc (ö. 90/708)

Bahir: Recez

K. Matla‘ı: ¹¹⁴⁰ جَارِي لَا تَسْتَنْكِرِي عَذِيرِي سَيْرِي وَإِشْفَاقِي عَلَى بَعِيرِي

¹¹³⁸ Abdulmelik b. Muhammed es-Se‘âlibî, **Fikhu'l-luğa ve sirru'l-‘Arabiyye**, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-‘Arabiyye, Beyrut 2002, s, 237.

¹¹³⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 185.

¹¹⁴⁰ el-‘Accâc, **a.g.e**, thk. Abdulhafız es-Satlî, I/332.

Lügat: العُدْرُ، العُدْرُ: Kişinin içinde bulunduğu durum, çabaladığı iş.¹¹⁴¹ الشَّقَّةُ

الشَّقْفُ: Korkuya sebebiyet veren nasihat ve sevgi ile karışık nezaket, şefkat, korku.¹¹⁴²

M. Rivayet: 1143 جَارِي لَا تَسْتَنْكِرِي عَذِيرِي سَعِي وَإِشْقَائِي عَلَى بَعِيرِي

Kıssa: Kasidenin kıssası 73 numaralı beyitte izah edilmiştir.

Mana: “Ey Cariye! Benim çabamı; seyahatimi ve deveme gösterdiğim şefkatimi kınama.”

İstişâd Yönü: Münâda, tâ ile müennes olmuş bir isim (ister ‘alem ister nekra isim) ise hiçbir şart koşulmaksızın tarhîm (münâdânın son harfinin hazfedilmesi) edilebilir. Şâhid beyitte tâ ile te’nîs elde etmiş olan nekra isim (جَارِي) münâdâ olarak gelmiş ve sonundaki harf terhîmden dolayı hazfedilmiştir. İsmi aslı جارِيَة şeklindedir.¹¹⁴⁴

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Nazım; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik.

46. TAHZİR VE İĞRÂ’

Beyit No: 175

Arapça Metin: كَسَاعٍ إِلَى الْهَيْجَا بَعِيرٍ سِلَاحٍ أَخَاكَ أَخَاكَ إِنَّ مَنْ لَا أَخَا لَهُ

¹¹⁴¹ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “عذر” mad.

¹¹⁴² İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “شقق” mad.

¹¹⁴³ Ebû Mansûr el-Herevî, a.g.e II/185.

¹¹⁴⁴ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 185.

Şair: Rabî‘a b. ‘Amir, Miskînu’ d-Dârimî¹¹⁴⁵ (ö. 89/708)

Bu beyit *el-Hamasetu’l-Basriyye* adlı eserde Kays b. ‘Asım el-Minkarî’ye (ö. 20/640) isnâd edilmiştir. Aynı eserde beytin Miskîn ed-Dârimî’ye (ö. 89/708) de isnâd edildiği zikredilmiştir.¹¹⁴⁶

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı:¹¹⁴⁷ أَحَاكْ أَحَاكْ إِنَّ مَنْ لَأَ أَحَاكْهُ كَسَاعٍ إِلَى الْهَيْجَا بَعِيرٍ سِلَاحٍ

Lügat: سَعَى الرَّجُلُ, يَسْعَى, سَعِيًّا: Kastetmek, çalışmak, hızlı yürümek, koşmak.¹¹⁴⁸ الْهَيْجَا, الْهَيْجَاءُ: Harb, savaş.¹¹⁴⁹

Kıssa: Miskîn ed-Dârimî (ö. 89/708), Hz. Muaviye’nin (602/680) huzuruna gelir ve kendisine bir ödeneğin tahsis edilmesini talep eder. Hz. Muaviye, Miskîn’in bu talebini reddeder. Bunun üzerine Hz. Muaviye’nin huzurundan ayrılan Miskîn ed-Dârimî bu beyitleri terennüm eder.¹¹⁵⁰

Mana: “Kardeşine bağlan, Kardeşini koru. Şüphesiz kardeşi olmayan kişi, savaşa silahsız giden kişi gibidir.”

İstihad Yönü: Muğrâ bih kelime hüküm bakımından muhazzar kelimenin hükümlerini içermektedir. muğrâ bih tekrar veya ‘atf edilmesi halinde mükadder bir fiille mansûb olması vaciptir. Şâhid beyitte bulunan أَحَاكْ أَحَاكْ örneğinde أَحَاكْ

¹¹⁴⁵ İsmi Rabî‘a b. ‘Amir olan şair Emevî devleti döneminde yaşamış ve Temîm kabilesine mensuptur. İnşâd ettiği şiirlerinde kullandığı Miskîn lafzından dolayı daha çok Miskîn ed-Dârimî olarak bilinmektedir. Kaynaklarda Hz. Muaviye ile yaşadığı hadiseleri zikredilmektedir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, III/16.

¹¹⁴⁶ Ali b. Ebî'l-Ferec el-Basrî, **a.g.e**, II/61.

¹¹⁴⁷ Miskîn ed-Dârimî, **Divânu şî‘ri Miskîni’ d-Dârimî**, thk. Kârîn Sâdır, Dâru Sâdır, Beyrut 2000, s. 33.

¹¹⁴⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “سعي” mad.

¹¹⁴⁹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “هيج” mad.

¹¹⁵⁰ el-‘Aynî, **a.g.e**, III/286.

kelimesi tekrar edildiği için mükadder olan *حافظ*, *ألم* vb. fiillerle zorunlu olarak mansûb olmuştur.¹¹⁵¹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu Katri'n-Nedâ; Şerhu İbn Tûlûn; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb.

47. TE'KÎD NUNLARI

Beyit No: 176

Arapça Metin: يَحْسَبُهُ الْجَاهِلُ مَا لَمْ يَعْلَمَا شَيْخاً عَلَى كُرْسِيِّهِ مُعَمَّمَا

Şair: Abdullah b. Ru'be el-'Accâc (ö. 90/708)

Bu beyit, şu ana kadar zikrettiğimiz beyitler arasında şairi hakkında ihtilaf edilen beyitlerin en başında gelmektedir. *Hizânetu'l-edeb* adlı eserde beytin aidiyeti hakkında şu tespitler yapılmıştır; “İbn Seyyid ve el-Lağmi bu şiiri Musâvir el-'Absî'ye (ö. 75/695) nisbet etmişler. Bir kesimin (*el-Cumel fi'n-nahv*, I/256) ise şiirin el-'Accâc'a (ö. 90/708) ait olduğunu söylediklerini ifade etmişlerdir.” el-'Aynî (ö. 855/1451) ise İbn Hişâm'dan (ö. 761/1360) naklederek şiirin Ebû Hayyân el-Fak'asî'ye ait olduğu zikretmiştir. es-Seyrâfî (ö. 368/979), şairin ed-Debîrî olduğunu söylerken, es-Sâğânî (ö. 650/1252) ise şiiri 'Abdubenî'abs'e isnâd etmiştir.¹¹⁵²

Bahir: Recez

K. Matla'ı: ¹¹⁵³ وَعَلَّمَ تَعَجْمَ عَرَفَطاً مَعْجَمَا عَبَسِيَّةً لَمْ تَرَعْ قُفْماً أَدْرَمَا

¹¹⁵¹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 189.

¹¹⁵² Abdulkadir el-Bağdâdî, a.g.e, XI/418.

¹¹⁵³ Abdulkadir el-Bağdâdî, a.g.e, XI/410.

Lügat: الشَّيْخُ, شَيْوُخٌ: Yaşı açığa çıkmış ve saçları ağarmış kişi; elli bir yaşından ömrünün sonuna kadar herhangi bir yaşta olan kişi.¹¹⁵⁴ المَعَمَّمُ: Sarıklı, kavmin işlerinde taklit ettiği ve avamın da iltica ettiği kişi.¹¹⁵⁵

M. Rivayet: ¹¹⁵⁶ شَيْخاً عَلَى كُرْسِيِّهٖ مُعَمَّمًا مَا كَانَ عَمًا

Mana: “Bilmeyen kişi öğrenmediği müddetçe onu (köpüren sütü), koltuğu üzerine oturmuş sarıklı bir ihtiyar zanneder.”

İstişhâd Yönü: Te’kîd nunlarının mâ-i zâide, nâfiye olan lem ve lâ edatları ve immâ haricindeki şart edatlarından sonra gelen muzârî‘ fiiline bitişmesi nadirdir. Şâhid beyitte bulunan يَعْلمَا مَ örneğinde lem edatından sonra gelen muzari‘ fiiline, elife tabdîl edilmiş nun-i hafifenin bitişmiş olması bu nadir kurala delil olmaktadır. Beyit aslında يَعْلمَن مَ şeklinde olup nun harfi vakıftan dolayı elif harfine dönüşmüştür.¹¹⁵⁷

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 177

Arapça Metin: وَمَهْمَا تَشَأْ مِنْهُ فَرَازَةٌ تَمْنَعَا فَمَهْمَا تَشَأْ مِنْهُ فَرَازَةٌ تُعْطِيكُمْ

¹¹⁵⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “شَيْخٌ” mad.

¹¹⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “عمم” mad.

¹¹⁵⁶ Abdurrahman b. İshâk Ebû’l-Kâsım ez-Zeccâcî, *el-Emâlî*, thk. Abdusselâm Hârûn, Dâru’l-Cil, Beyrut 1987, s, 189.

¹¹⁵⁷ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 193.

Şair: Kumeyt b. Zeyd el-Esedî (ö. 126/744)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı: ¹¹⁵⁸ مَنْ مُبْلَغٌ عَلِيًّا مُعَدٍ وَطَيْبًا وَكِنْدَةَ مَنْ أَصْعَى لَهَا وَتَسَمَّعَا

Mana: “Fezâre (kabilesi) onu size vermeyi istediği zaman verir ve istediği zaman da onu sizden esirger.”

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte de değindiğimiz üzere te'kîd nunlarının mâ-i zâide, nâfiye olan lem ve lâ edatları ve immâ haricindeki şart edatlarından sonra gelen muzârî' fiiline bitişmesi nadirdir. Şâhid beyitte bulunan مَهْمَا şart edatından sonra gelen تَمْنَعَا fiiline, elife tabdîl edilmiş nun-i hafifenin bitişmiş olması bu nadir kurala delil olmaktadır. تَمْنَعَا fiili aslında تَمْنَعُنْ şeklinde olup nun harfi vakıftan dolayı elif harfine dönüşmüştür.¹¹⁵⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmî'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 178

Arapça Metin: لَا تُهَيِّنَ الْفَقِيرَ عَالِكَ أَنْ تَرْكَعَ يَوْمًا وَالذَّهْرُ قَدْ رَفَعَهُ

Şair: Edbat b. Kuray' es-Sa'dî¹¹⁶⁰ (ö. ?)

Bahir: Munsarih

¹¹⁵⁸ Kumeyt el-Esedî, **a.g.e**, s, 412.

¹¹⁵⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 193.

¹¹⁶⁰ Sa'd kabilesine mensub olan şair, kadim dönem Câhiliye şairlerindedir. Kavminin kendisine göstermiş olduğu kötü muameleden dolayı başka kavimlerin yanına gitmiştir. Onlardan da aynı kötülüğü görmesi üzerine meşhur “Her vadide Sa'd kabilesi vardır,” sözünü söylemiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, I/334.

K. Matla'ı: ¹¹⁶¹ وَالْمُسْنِي وَالصُّبْحُ لَا فَلَاحَ مَعَهُ

Lügat: الإِهَانَةُ: Tahkir etmek, aşağılamak, küçümsemek.¹¹⁶² رَكَعَ الرَّجُلُ (mecaz)

Zenginlikten sonra fakir olmak.¹¹⁶³

M. Rivayet: ¹¹⁶⁴ تَرَكَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹¹⁶⁵ لَا تَحْقِرَنَّ الضَّعِيفَ عَلَّكَ أَنْ تَرَكَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹¹⁶⁶ وَلَا تُعَادِ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَرَكَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹¹⁶⁷ وَلَا تُهَيِّنِ الْكَرِيمَ عَلَّكَ أَنْ تَرَكَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹¹⁶⁸ لَا تَحْقِرَنَّ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَرَكَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹¹⁶⁹ فَلَا تُهَيِّنِ الْكَرِيمَ عَلَّكَ أَنْ تَرَكَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹¹⁷⁰ لَا تُهَيِّنِ الْفَقِيرَ عَلَّكَ أَنْ تَخْشَعَ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹¹⁷¹ لَا تَحْقِرَنَّ الْوَضِيعَ عَلَّكَ أَنْ تَلْقَاهُ يَوْمًا وَالِدَهُرُ قَدْ رَفَعَهُ

¹¹⁶¹ el-Câhız, **el-Beyân ve't-tebyîn**, III/223.

¹¹⁶² İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "هون" mad.

¹¹⁶³ ez-Zebîdî, **Tâcu'l-'arûs**, "ركع" mad.

¹¹⁶⁴ Şemsuddîn el-Kurtubî, **a.g.e**, I/344.

¹¹⁶⁵ Muhammed b. Muhammed Ebu's-Su'ûd el-'Îmâdî, **Tefsîru Ebî's-Su'ûd (İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm)**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, bty, I/97.

¹¹⁶⁶ İbn Sa'îd el-Endulusî, **a.g.e**, I/440.

¹¹⁶⁷ İbn Cinnî el-Mevsilî, **el-Luma' fi'l-'Arabiyye**, thk. Fâiz Fâris, Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt, bty, s, 202.

¹¹⁶⁸ Bahâuddin el-Bağdâdî, **a.g.e**, I/266.

¹¹⁶⁹ Ali el-Basrî, **a.g.e**, II/3.

¹¹⁷⁰ İbn Kuteybe, **a.g.e**, I/371.

Kıssa: *Hizânetu'l-edeb* adlı eserde *el-Eğâni*'den nakledilerek kasidenin kıssası şu şekilde zikredilmiştir: Edbad'ın teyze çocukları Ben-i Sa'd (Edbad'ın kabilesi) kabilesine savaş açmışlar.

Edbat, kavminin kendi yanında ve karşısında olmak üzere iki gruba ayrılmalarından çekindiği için teyze çocuklarına yardım ettiğini açıklamamıştır. Fakat gizliden onlara at ve silah gönderiyormuş ve onlara fikirler veriyormuş. Teyze çocukları da Edbad'ın yanında kabul ettikleri fikirleri daha sonra iptal edip muhalefet ediyorlarmış ve buna rağmen Edbad'a onun verdiği fikirler üzerine olduklarını söylüyorlarmış. Bunun üzerine Edbat, bu kasideyi inşâd etmiştir.¹¹⁷²

Mana: “Fakiri hor görme, umulur ki zaman onu yüceltmişken, sen günün birinde fakir duruma düşersin.”

İstîshâd Yönü: Muzâri' fiiline lâhik olan ve te'kîd bildiren nun-i hafîfe kendisi gibi sakin bir harfe rastladığı vakit hazfedilir. Şâhid beyitte bulunan لَا تُهَيِّنَ örneği, aslında لَا تُهَيِّنَنَّ الْفَقِيرَ şeklinde. Fiilin sonunda bulunan sâkin nun kendisinden sonra gelen الْفَقِيرَ sözcüğünün başında bulunan sâkin harfle karşılaştığı için hazfedilmiştir.¹¹⁷³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi'; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Behcetü'l-Mardiyye.

¹¹⁷¹ Ebû Alî el-Muhassin b. Alî et-Tenûhî, *el-Ferec ba'de's-şidde li't-Tenûhî*, thk. Abbûd eş-Şâlecî, Dâru Sâdır, Beyrut 1978, V/10.

¹¹⁷² 'Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e*, XI/454-455.

¹¹⁷³ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 194.

48. GAYR-I MUNSARİF

Beyit No: 179

Arapça Metin: دَعْدٌ وَلَمْ تُسَقِّ دَعْدٌ فِي الْعُلْبِ لَمْ تَتَلَفَّعْ بِفَضْلِ مِئْزَرِهَا

Şair: Cerîr b. ‘Atiyye et-Temîmî (ö. 110/728)

Bu beyit Cerîr’e (ö. 110/728) isnâd edildiği gibi ‘Ubeydullah b. Kays er-Rukiyyât (ö. 85/704) adlı şaire de isnâd edilmiştir. Beyit her iki şairin divanında da bulunmaktadır.

Bahir: Munsarih

K. Matla‘ı: ¹¹⁷⁴ يَأْتِي تِلَاعَ الْعَقِيقِ فَالْكُتْبِ يَا دَارُ أَقْوَتِ بِجَانِبِ اللَّبِّ

Lügat: اللِّفَاعُ: Kadının başını ve göğsünü örttüğü yemeni, başörtüsü.¹¹⁷⁵ المِئْزَرَةُ

المِئْزَرُ: İzâr, peştamal, eteklik.¹¹⁷⁶ الْعُلْبُ: Deve derisinden yapılmış iri çanak, kap.¹¹⁷⁷

M. Rivayet: ¹¹⁷⁸ دَعْدٌ وَلَمْ تُعَدَّ دَعْدٌ فِي الْعُلْبِ لَمْ تَتَلَفَّعْ بِفَضْلِ مِئْزَرِهَا

¹¹⁷⁹ دَعْدٌ وَلَمْ تُسَقِّ دَعْدٌ بِالْعُلْبِ لَمْ تَتَلَفَّعْ بِفَضْلِ مِئْزَرِهَا

Mana: “Da‘d (bayan ismi) etekliğinin arta kalanıyla örtünmez ve Da‘d’a deriden yapılmış kapdan da (su/süt) içirtilmemiştir.”

¹¹⁷⁴ Cerîr el-Hatafî, a.g.e, s, 67.

¹¹⁷⁵ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-‘ayn, “لفع” mad.

¹¹⁷⁶ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “أزر” mad.

¹¹⁷⁷ ez-Zebîdî, Tacu'l-‘arûs, “علب” mad.

¹¹⁷⁸ Sîbeveyhi, a.g.e, III/241.

¹¹⁷⁹ Cerîr el-Hatafî, a.g.e, s, 67.

İstişhâd Yönü: Üç harfli olup orta harfi sakin olan isimler ‘ucmet ve müzekkerlikten müennesliğe geçişten yoksun ise, munsarîf veya gayr-ı munsarîf olarak okunabilir. Fakat evlâ olan gayr-ı munsarîf olarak kullanılmasıdır. Şâhid beytin **دَعْدُ** وَ**لَمْ تُسَقِّ دَعْدُ فِي الْعَلْبِ** mısrasında şair, (دَعْدُ) ismini, mısranın başında munsarîf ortasında ise gayr-ı munsarîf olarak kullanmıştır.¹¹⁸⁰

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katrin'n-Nedâ.

Beyit no: 180

Arapça Metin: **يُفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي جَمْعٍ** **فَمَا كَانَ فَيْسٌ وَلَا حَابِسٌ**

Şair: el-‘Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî (ö. 18/639)

Bahir: Mutekârib

K. Matla‘ı:¹¹⁸¹ **بِكْرِى عَلَى الْمُهْرِ فِي الْأَجْرِ** **وَكَاثَتْ هَابًا تَلَا فَيْسُهَا**

Lügat: **فَاقَ الرَّجُلُ أَصْحَابَهُ يُفُوقُهُمْ**: Şeref bakımından akranlarından üstün olmak.¹¹⁸² **الْمَجْمَعُ**: Topluluk, toplanılan yer.¹¹⁸³

M. Rivayet:¹¹⁸⁴ **يُفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي جَمْعٍ** **وَمَا كَانَ حِصْنٌ وَلَا حَابِسٌ**

¹¹⁸⁵ **يُفُوقَانِ مِرْدَاسَ فِي جَمْعٍ** **وَمَا كَانَ بَدْرٌ وَلَا حَابِسٌ**

¹¹⁸⁰ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 199.

¹¹⁸¹ İbn Mirdâs es-Sulemî, **a.g.e**, s, 111.

¹¹⁸² el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-‘ayn**, “فوق” mad.

¹¹⁸³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-‘Arab**, “جمع” mad.

¹¹⁸⁴ İbn Mirdâs es-Sulemî, **a.g.e**, s, 112.

Kıssa: Bu beyit ve 142. beyit aynı kasidenin beyitleridirler. Dolayısıyla 142. beyitte zikredilen kıssa bu beyti de kapsamaktadır.

Mana: “Ne Kays (‘Uyeyne’nin babası) ne de Hâbıs (el-Akra’nın babası), topluluk içinde Mırdas’tan (şairin babası) daha üstün değillerdi.”

İstîşhâd Yönü: Kûfe ekolüne göre bazen munsarîf isimler gayr-ı munsarîf olarak kullanılabilir. Şâhit beyitte bulunan مِرْدَاسٍ isminin, munsarîf olduğu halde tenvin almamış olması Kûfelilerin görüşünü teyîd etmektedir.¹¹⁸⁶

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

49. FİİLİN İ‘RÂBİ

Beyit No: 181

Arapça Metin: أَنْ تَقْرَأَ عَلَى أَسْمَاءَ وَيُحْكَمَا مِئِي السَّلَامَ وَأَنْ لَا تُشْعِرَا أَحَدًا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

K. Matla‘ı:¹¹⁸⁷ يَا صَاحِبِي فَدَتْ نَفْسِي نُفُوسَكُمَا وَحَيْثُمَا كُنْتُمَا لَا فَيْتُمَا رَشَدًا

Lügat: وَيُحْكَمَا: Bela sahibi kişi için kullanılan acıma sözcüğü. وَيُحْكَمَا: Yazıktır

Zeyd’e.¹¹⁸⁸ الإِشْعَارُ: Bildirim, bildirmek.¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁵ Ebû Bekr İbn ‘Arabî, a.g.e, III/584.

¹¹⁸⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 202.

¹¹⁸⁷ el-‘Aynî, a.g.e, III/345.

M. Rivayet: ¹¹⁹⁰ أَنْ تَقْرَأَ عَلَى أَسْمَاءَ وَيُحْكَمَا مِثِّي السَّلَامَ وَأَلَّا تُعْلِمَا أَحَدًا

¹¹⁹¹ إِنْ تَقْرَأَ مَنْزِلَ الْأَحْبَابِ وَيُحْكَمَا مِثِّي السَّلَامَ وَأَلَّا تُشْعِرَا أَحَدًا

¹¹⁹² أَنْ تَقْرَأَ عَلَى أَسْمَاءَ وَيُحْكَمَا مِثِّي السَّلَامَ وَأَنْ لَا تُخْبِرَا أَحَدًا

Mana: “(Sizden talebim) ve hiç kimseye sezdirmeden, selamımı Esmâ’ya iletmeniz. Vay ikinize, nedir bu başınıza gelenler.”

İstîşhâd Yönü: Bazı Araplar (Basra ekolünün görüşü) muhaffefe dönüşmemiş olan أَنْ edatının -masdariyye ما'sına hamledilip- amelinin ihmâl edilmesini caiz görmektedirler. Şâhid beyitte bulunan أَنْ örneğinde أَنْ edatı kendisinden sonra gelen muzari fiilinde amel etmemiştir ve aynı beytin son mısrasında bulunan لَا تُخْبِرَا örneğinde ise amel etmiştir.¹¹⁹³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn.

Beyit No: 182

Arapça Metin: يَا نَائِي سِيرِي عَنَّا فَسِيحَا إِلَى سُلَيْمَانَ فَنَسْتَرِيحَا

¹¹⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “ويح” mad.

¹¹⁸⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “شعر” mad.

¹¹⁹⁰ İbn Sîde, *el-Muhkem*, X/476.

¹¹⁹¹ Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtu'l-udebâ' ve muhâverâtu's-şu'arâ' ve'l-bulegâ'*, Şirketu Dâr'l-Erkam b. Ebî'l-Arkam, Beyrut 1420, II/118.

¹¹⁹² Ali b. Ebî'l-Ferec el-Basrî, *a.g.e*, II/140.

¹¹⁹³ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 203.

Şair: el-Fadl b. Kudâme, **Ebû'n-Necm el-İclî** (ö. 130/747)

Bahir: Recez

K. Matla'ı: ¹¹⁹⁴ يَا نَاقُ سِيرِي عَنَّا فَسِيحًا إِلَى سُلَيْمَانَ فَسْتَرِيحًا

Lügat: فَسَحٌ، يَفْسَحُ، فَسْحًا، فُسُوحًا ¹¹⁹⁵: Devenin hızlı bir yürüyüş şekli. الْعَنَقُ:

Geniş, adımlarının arası geniş olmak. ¹¹⁹⁶

Mana: “Ey dişi deve! Hızlı ve geniş adımlarla Süleyman’a (b. Abdilmelik) doğru yol al ki istirahat edelim.”

İstîşhâd Yönü: Nâsibe أن edatı, taleb fiiline (emir, nehiy, dua, istifhâm, ‘arz, tahdîd ve temenni) cevap olmuş ف harfinden sonra gelen muzâri‘ fiilini, mükadder olarak vucûben nasb etmektedir. Şâhid beyitte bulunan فَسْتَرِيحًا örneğinde نَسْتَرِيحُ fiili, emir fiiline (سِيرِي) cevap olan ف harfinden sonra geldiği için mükadder olan أن edatı ile mansup olmuştur. ¹¹⁹⁷

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi‘; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; Hem‘u'l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu İbn Tûlûn; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ.

¹¹⁹⁴ Ebû'n-Necm el-İclî, a.g.e, s, 123.

¹¹⁹⁵ Ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “عنق” mad.

¹¹⁹⁶ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “فسح” mad.

¹¹⁹⁷ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 205.

Beyit No: 183

Arapça Metin: رَبِّ وَوَقْفَنِي فَلَا أَعْدِلَ عَنْ سَنَنِ السَّاعِينَ فِي حَيْرِ سَنَنِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Remel

Lügat: السَّنُّ: Allah'ın hayrı ilham etmesi, başarılı kılması.¹¹⁹⁸ وَوَقْفَهُ اللَّهُ, تَوْفِيئًا:

Yol, yön.¹¹⁹⁹

Mana: “Ey Rabbim! Beni muvaffak kıl ki, (muvaffakiyetinle) yolların en hayırlısında yürüyenlerin yolundan asla ayrılmayayım.”

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte de ifade ettiğimiz üzere; Nâsibe أن edatı, taleb fiiline (emir, nehiy, dua, istifhâm, ‘arz, tahdîd ve temenni) cevap olmuş ف harfinden sonra gelen muzârî‘ fiilini, mükadder olarak vucûben nasb etmektedir. Şâhid beyitte bulunan فَلَا أَعْدِلَ örneğinde dua fiiline (وَقْفَنِي) cevap olan ف harfinden sonra gelen أَعْدِلَ fiili mükadder أن edatı ile mansûb olmuştur.¹²⁰⁰

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmi‘; Şerhu't-Tasrîh ‘ale't-Tavdîh; Hem‘u'l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu İbn Tûlûn; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 184

¹¹⁹⁸ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “وقف” mad.

¹¹⁹⁹ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “سنن” mad.

¹²⁰⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 205.

Arapça Metin: هَلْ تَعْرِفُونَ لُبَانَاتِي فَأَرْجُو أَنْ تُقْضَى فَيَرْتَدَّ بَعْضُ الرُّوحِ فِي الْجَسَدِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Lügat: اللُّبَانَةُ، لُبَانٌ: Fakirlik dışında kişinin ihtiyacı, gereksinim.¹²⁰¹

M. Rivayet: هَلْ تَعْرِفُونَ لُبَانَاتِي فَأَرْجُو أَنْ تُقْضَى فَيَرْتَدَّ بَعْضُ الرُّوحِ لِلْجَسَدِ¹²⁰²

Mana: “Benim ihtiyaçlarımı biliyor musunuz? Ki ümit ediyorum yerine getirilir ve (yerine getirirse) ruhun bir kısmı bedene geri döner.”

İstişhâd Yönü: Önceki beyitlerde izâh ettiğimiz gibi bu şâhid beyitte de أَرْجُو fiili, istifhâma (هَلْ تَعْرِفُونَ) cevap olan ف harfinden sonra geldiği için mükadder أن edatı ile mansûb olmuştur.¹²⁰³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; el-Behcetü'l-Mardiyye; Şerhu Katri'n-Nedâ.

Beyit No: 185

Arapça Metin: يَا ابْنَ الْكِرَامِ أَلَا تَدْنُو فَتُبْصِرَ مَا قَدْ حَدَّثُوكَ فَمَا رَأَى كَمَنْ سَعَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

¹²⁰¹ İbn Sîde, **el-Muhkem**, “لُبَانٌ” mad.

¹²⁰² es-Sabbân, **a.g.e**, II/429.

¹²⁰³ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 205.

Mana: “Ey asillerin evladı! Yaklaşmaz mısın ki, onların sana bahsettikleri şeyleri (gözlerinle) göresin. Çünkü gören işiten gibi değildir.”

İstîşhâd Yönü: Bu şâhid beyitte de -öncekilerde olduğu gibi- ثُبَّصِرَ fiili ‘arz ifade eden تَدْتُوْ cümlesinin cevabı olan ف harfinden sonra geldiği için mükadder أن edatı ile mansûb olmuştur.¹²⁰⁴

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu Katri’n-Nedâ.

Beyit no: 186

Arapça Metin: قَفَا نَبْكَ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ بِسْفَطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ

Şair: Hunduc b. Hucr, İmru’ulkays (ö. 545)

Bahir: Tavîl

K. Matla‘ı:¹²⁰⁵ قَفَا نَبْكَ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ بِسْفَطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ

Beytin başında bulunan fiilin (قَفَا) şeklinde tesniye olarak kullanılması üzerine dört görüş zikredilmiştir. I. Lügat ehlinin çoğunluğuna göre burada hitap bir kişiyedir. Çünkü kasidenin bir bölümünde geçen تَرَى بَرَقًا ifadesi, açıkça bir kişiye hitap edildiğini göstermektedir. Yarenliğin en az üç kişi ile oluşmasından dolayı bir kişiye ikil siğası ile hitap edilmiştir. II. el-Muberrid’e göre tesniye siğası,

¹²⁰⁴ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 205.

¹²⁰⁵ İmru’ulkays, a.g.e, s, 164.

fiili te'kîd etmek için kullanılmıştır. قَفَا sözcüğü aslında قَفَّ قَفَّ şeklinde ve fiilin tesniye edilmesi mümkün olmadığı için fiilin zamiri ikil olarak getirilmiştir. III. ez-Zeccâc'a göre ise fiil gerçek anlamındadır ve şair burada iki dostuna hitap etmektedir. IV. قَفَا fiili aslında قَفَّ şeklinde olup te'kîd için kullanılan nun-i hafîfe almıştır. Vakfın yerine vaslı icrâ etmek adına sâkin nun elif harfine tebdîl edilmiştir.¹²⁰⁶

Kıssa: İmru'ulkays (ö. m. 545) ergenlik çağına geldiği halde henüz hiç şiir söylememiştir. Babası Hucr: “Bu benim oğlum değildir. Şayet oğlum olsaydı (şimdiye kadar) şiir söylerdi,” demiş. Ardından adamlarından iki kişiye: “Bunu alın falan yere götürüp öldürün,” diye emretmiş.

O şahıslar İmru'ulkays'ı yanlarına alıp malum mekâna götürmüşler. Tam İmru'ulkays'ı öldürecekleri vakit, İmru'ulkays ağlamış ve şu beyti inşâd etmiştir.

“Durun! Ki cananın ve onun ed-Dahûl ile Havmel arasındaki Sıktu'l Livâ'da bulunan yurdunun anısına ağlayalım”

Adamlar İmru'ulkays'ı babasının yanına geri getirmişler ve babasına: “Bu yeryüzünün en büyük şairidir. (zira) Durdu, durdurdu, ağladı, ağlattı, yâre ve yârin yurduna feryat figan etti ve tüm bunlar yarım beyitte yaptı,” demişler. Bunun üzerine babası ayağa kalkmış, oğlunu kucaklamış ve: “Sen hakkikaten benim oğlumsun,” demiştir.¹²⁰⁷

Mana: “Dur, dur ki, cananın ve onun ed-Dahûl ile Havmel arasındaki Sıktu'l Livâ'da bulunan yurdunun anısına ağlayalım”

İstîshâd Yönü: Talep ifade eden kelimelerin cevabında gelen ف harfi, hazfedilip cezâ' kastedilirse kendisinden sonra gelen fiil meczûm olur. Şâhid beyitte bulunan قَفَا örneği aslında قَفَا فَتَبْكِي şeklindedir. Emir fiilinin cevabında gelen ف

¹²⁰⁶ Abdulkadir el-Bağdâdî, a.g.e, XI/17-18.

¹²⁰⁷ Zeynuddîn Muhammed Abdurra'ûf el-Munâvî, Feydu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, Mısır 1356, h, II/186.

harfinin hazfedilip cezânın (نَبِكَ) kasedilmiş olmasından dolayı ف harfinden sonra gelen نَبِكَ fiili, sonundaki illet harfinin hazfedilmesi üzerine meczûm olmuştur.¹²⁰⁸

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; ed-Dureru'l-Levâmî; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmî; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit No: 187

Arapça Metin: وَقَوْلِي كُلَّمَا جَشَّاتُ وَجَاشَتْ مَكَانَكَ مُحَمَّدِي أَوْ تَسْتَرْجِي

Şair: 'Amr b. İtnâbe el-Ensârî¹²⁰⁹

Bahir: Vâfir

K. Matla'ı:¹²¹⁰ وَأَخَذِي الْحَمْدَ بِالْتَّمَنِ الرِّيحِ أَبْتُ لِي عَمِّي وَأَبِي بِلَائِي

Lügat: جَشَّاتُ نَفْسِي: Korku veya hüzünden dolayı nefsin çarpması, hoptlaması. جَاشَتْ: Yürek bulantısı.¹²¹¹

M. Rivayet:¹²¹² رُوِيْدَكَ مُحَمَّدِي أَوْ تَسْتَرْجِي وَقَوْلِي كُلَّمَا جَشَّاتُ وَجَاشَتْ

¹²⁰⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 206.

¹²⁰⁹ Cahiliye döneminin şair ve süvarilerindendir. İsmi 'Amr b. 'Amir olmakla beraber daha çok annesine nisbetle 'Amr b. İtnâbe olarak tanınmıştır. Medine'de ikamet etmiştir. Kendisini, Cahiliye dönemi Arap krallarından sayan rivayetler de mevcuttur. Hazrec kabilesinin reisi olan şair, Hazrec ve Evs kabileleri arasında cereyan eden bir savaşta Hazrec kabilesinin komutanlığını yapmıştır. Hz. Muâviye, Siffin savaşında kendisini firar etmekten 'Amr b. İtnâbe'nin bu mevzu bahis şiirinin alikoyduğunu söylemiştir. ez-Zirikî, a.g.e, V/80.

¹²¹⁰ İbn Abdirabbih, el-'İkdu'l-ferîd, I/96.

¹²¹¹ İbn Fâris, Mu'cemu mekâyisi'l-luğa, "جشأ" mad.

¹²¹² Muhammed el-Ezdî, Cemheretu'l-luğa, II/1905.

1213 أَقُولُ لَهَا إِذَا جَشَأَتْ وَجَاشَتْ مَكَانَكَ مُحَمَّدِي أَوْ تَسْتَرِيحِي

1214 وَقَوْلِي كُلَّمَا جَشَأَتْ لِنَفْسِي مَكَانَكَ مُحَمَّدِي أَوْ تَسْتَرِيحِي

Mana: “(savaş meydanında) Nefsimin her çarpıntı ve bulantısında ona (nefsime) söyleyim: Yerde sabit dur, (ya cesaretinden dolayı) insanlar tarafından övüleceksin ya da (ölerek) rahata kavuşacaksın.”

İstishâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan *مَكَانَكَ مُحَمَّدِي* örneğinde *مُحَمَّدِي* fiilinin talep ifade eden ism-i fiilden (*مَكَانِكَ*) sonra gelmiş olması ve evvelinde bulunan *فَ* harfinin hazfedilip *cezâ'* anlamının kasedilmesinden dolayı muzâri fiil, sonundaki *nun* harfinin hazfedilmesiyle meczûm olmuştur.¹²¹⁵

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Şerhu Katri'n-Nedâ; Evdâhu'l-Mesâlik.

Beyit no: 188

Arapça Metin: وَأُبْسُ عَبَاءَةً وَتَفَرَّ عَيْنِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ لُبْسِ الشُّفُوفِ

Şair: Meysûn bnt. Bahdel el-Kelbî¹²¹⁶

Bahir: Vâfir

¹²¹³ E Mahmûd b. 'Umer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1407, I/409.

¹²¹⁴ Ebû Mansûr el-Herevî, *Tehzîbu'l-luğa*, “جشأ” mad.

¹²¹⁵ el-Mekkûdî, *a.g.e.*, s, 206.

¹²¹⁶ Kelb kabilesinden olan şaire, Hz. Muâviye'nin eşi, Yezîd'in ise annesidir. Şam'da Hz. Muâviye ile evlenince göçebe yaşantısının özlemiyle bu söz konusu kasideyi inşâd etmiştir. Bunun üzerine Hz. Muaviye onu boşamış ve ailesinin yanına göndermiştir. ez-Ziriklî, *a.g.e.*, VII/339.

K. Matla‘ı: ¹²¹⁷ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ قَصْرِ مُنَيِّفٍ لَبِيَّتُ تَخْفِقُ الْأَزْوَاحَ فِيهِ

Lügat: الْعَبَايَةُ، أَعْيِيَّةُ: Büyük, siyah çizgileri olan geniş bir elbise türü, aba.

الْعَبَاءَةُ: Aynı manada kullanılan farkı bir lügat. ¹²¹⁸ الشَّفُّ، الشُّفُّ، شُفُوفٌ: İnce, şeffaf giysi; yünden yapılmış, kırmızı renkli, ince şeffaf giysi. ¹²¹⁹

M. Rivayet: ¹²²⁰ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ لُبْسِ الشُّفُوفِ لَلْبُسِّ عِبَاءَةً وَتَقَرَّرَ عَيْنِي

Kıssa: Kaside, Hz. Muaviye'nin eşine aittir. İnşâd sebebi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Esas aldığımız rivayete göre, Meysûn bedevî idi. Hz. Muaviye onun üzerine teserrî akdi (cariye olarak elde edilen birini eş olarak almak ve onunla birlikte olmaya karar vermek) gerçekleştirdiği için canı sıkılır.

Hz. Muaviye, Meysûn'a daha önce aba içinde olduğunu, bugün sahip olduğu bu muhteşem saltanatın kıymetini bilmediğini söyler ve onu kınar.

Bunun üzerine Meysûn da bu kasideyi terennüm eder. Hz. Muaviye şiiri duyunca: “Ey Bahdel'in kızı! Sen benden razı olmadın, hatta beni kaba ve semiz biri yaptın,” der. Meysûn'u boşar ve ailesine gönderir. Bu olay cereyan ederken Meysûn'un Yezîd'e hamile olduğu daha sonra onu çölde doğurduğu ve bundan dolayı da Yezîd'in fasih olduğu rivayet edilmiştir. ¹²²¹

Mana: “Aba giyinmek ve gözlerimin aydın olması bana şeffaf elbiselerin giyilmesinden daha sevimlidir.”

İstîshâd Yönü: Muzârî‘ fiil, hâlis bir isim üzerine ‘atf edilirse -mükadder veya mezkûr- أن edatı ile mansûb olur. Şâhid beyitte bulunan وَتَقَرَّرَ عَيْنِي örneğinde

¹²¹⁷ el-‘Aynî, a.g.e, III/361.

¹²¹⁸ ez-Zebîdî, Tâcu'l-‘arûs, “عي” mad.

¹²¹⁹ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “شفف” mad.

¹²²⁰ el-‘Aynî, a.g.e, III/361.

¹²²¹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, VIII/505-506.

muzâri‘ fiil (تَفَرَّ), mısranın başında geçen masdar (لُبْسٌ) ismin üzerine و harfi ile ‘atf edilmiş ve cevâzen mükadder olan أن edatı ile mansûb olmuştur.¹²²²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Şerhu Katri’n-Nedâ.

Beyit no: 189

Arapça Metin: مَا كُنْتُ أُوتِرُ أَتْرَابًا عَلَى تَرِبٍ لَوْلَا تَوَقُّعُ مُعْتَرٍّ فَأَرْضِيهِ

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Basît

Lügat: الْمُعْتَرُّ: dilenmeye kasteden fakat dilenmeyen kişi.¹²²³ أَتْرَبَ الرَّجُلُ: adam fakir oldu, adam zengin oldu. التَّرِبُ: fakir. الْمُتْرَبُ: zengin. أَتْرَابٌ، التَّرِبُ، التَّرِبُ: akran, yaşıtlı.¹²²⁴

M. Rivayet:¹²²⁵ مَا كُنْتُ أُوتِرُ أَتْرَابًا عَلَى تَرِبِي لَوْلَا تَوَقُّعُ مُعْتَرٍّ فَأَعْطِيهِ

Mana: “Kendisini razı etmem gereken biçarenin beklentisi olmasaydı, hiçbir zenginliği fakirliğime tercih etmezdim.”

Beyitte bulunan أَتْرَابًا kelimesi zenginlik anlamına geldiği gibi akran anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla beyit şu şekilde de tercüme edilebilir:

¹²²² el-Mekkûdî, a.g.e, s, 207.

¹²²³ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “عرر” mad.

¹²²⁴ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “ترب” mad.

¹²²⁵ Ebû Ali el-Hasen b. Mes’ûd el-Yûsî, **Zehru’l-ekem fi’l-emsâl ve’l-hikem**, thk. Muhammed. Haccî-Muhammed el-Ahdar, Dâru’s-Sekâfe, Mağrib 1981, I/335.

“Kendisini razı etmem gereken biçarenin beklentisi olmasaydı, hiçbir akranı kendi akranlarıma tercih etmezdim.

İstîşhâd Yönü: Bir önceki beyitte de değindiğimiz üzere, Muzâri‘ fiil hâlis bir isme ‘atf edilirse –mükadder veya mezkûr- أن edatı ile mansûb olur. Şâhid beyitte bulunan فَأَرْضِيهِ örneğinde muzâri‘ fiil (أَرْضِي), kendinden önce geçen masdar (تَوَقَّع) ismin üzerine ف harfi ile ‘atf edilmiş ve cevâzen mükadder olan أن edatı ile mansûb olmuştur.¹²²⁶

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsidu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Behcetü’l-Mardiyye.

Beyit no: 190

Arapça Metin: إِنِّي وَقْتَلِي سُلَيْكًا ثُمَّ أَعْقَلُهُ كَالثَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتِ الْبَقْرُ

Şair: Enes b. Mudrike el-Has‘amî¹²²⁷ (ö. 35/655)

Bahir: Basît

Lügat: عَيْفًا, عَيْفَةً¹²²⁸ العُقْلُ: Diyet. عَقَلْتُ الْقَتِيلَ: Maktûlün diyetini vermek.

عَافَ الشَّيْءَ, يَعَافُهُ: Yiyecek veya içeceği yememek, tiksirmek. عَافَ الْمَاءَ: Susuz olduğu

¹²²⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 207.

¹²²⁷ Mu‘ammerûn şairlerden sayılan Enes b. Mudrik aynı zamanda muhadrem şairlerden de sayılmaktadır. Cahiliye döneminde Has‘am kabilesinin reisi ve kahramanı idi. Daha sonra İslam dönemine ulaşıp Müslüman oldu ve Kûfe’de ikamet etti. Hz. Ali’nin tarafını tutan Enes, o dönemde cereyan eden savaşların birinde şehid edilmiştir. 145 yıl yaşadığı rivayet edilir. ez-Ziriklî, a.g.e, II/25.

¹²²⁸ el-Cevherî, es-Sihâh, “عقل” mad.

halde su içmemek. “Araplar süt veren ineklerin sudan tikslenme anlarında sütlerine zarar gelmemesi ve korkup su içmeleri için öküzleri vururlarmış.”¹²²⁹

M. Rivayet:¹²³⁰ كَالثَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتِ الْبَقْرُ إِئِيَّ وَقَتْلِي سُلَيْكًا يَوْمَ أَعْقَلُهُ

¹²³¹ كَالثَّوْرِ يُضْرَبُ لَمَّا عَافَتِ الْبَقْرُ إِئِيَّ وَقَتْلِي كُلِّيًّا ثُمَّ أَعْقَلُهُ

Kıssa: es-Suleyk b. Suleke (ö. m. 605) (Arab haydutlarından biri), saldırılarının birinden dönerken Has‘am kabilesine mensub ahali evde olmayan bir haneye uğrar. Genç ve güzel bir bayan görür. Bayanla ilişkiye girer (tecavüz eder) ve yoluna devam eder.

Genç bayan (kendisine yapılanı) kabileye haber verir. Enes b. Mudrike atına binip, es-Suleyk’in peşine düşer ve es-Suleyk’i öldürür. Enes’ten, es-Suleyk’in diyetini telep etmeleri üzerine, Enes: “Vallahi ben ona bir deve yavrusu dahi vermem,” der ve bu şiiri inşâ eder.¹²³²

Mana: “Şüphesiz ben ve benim es-Suleyk’i öldürüp daha sonra diyetini vermem, sudan tiksinen ineğin yerine dövülen öküze benzer.”

İstîşâd Yönü: Önceki beyitlerde ifade edildiği gibi muzâri‘ fiil hâlis bir isme ‘atf edilirse -mükadder veya mezkûr- أن edatı ile mansûb olur. Şâhid beyitte bulunan ثُمَّ أَعْقَلُهُ örneğinde muzari‘ fiil (أَعْقَلَ) kendinden önce geçen masdar (قَتَلَ) ismin üzerine ثُمَّ harfi ile 'atf edilmiş ve cevâzen mükadder olan أن edatı ile mansûb olmuştur.¹²³³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsidu’n-Nahviyye;

¹²²⁹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “عيف” mad.

¹²³⁰ Cevâd Ali, **a.g.e**, XVIII/214.

¹²³¹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “عيف” mad.

¹²³² İbn Kuteybe, **a.g.e**, I/356.

¹²³³ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 207.

Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Evdâhu'l-Mesâlik; el-Behcetu'l-Mardiyye.

Beyit No: 191

Arapça Metin: فَلَمْ أَرِ مِثْلَهَا حُبَّاسَةً وَاحِدٍ وَنَهْنَهْتُ نَفْسِي بَعْدَ مَا كِدْتُ أَفْعَلَهُ

Şair: ‘Amir b. Cuveyn et-Tâî (ö. ?)

Bu beyit ‘Amir b. Cuveyn’e nisbet edildiği gibi bazı kaynaklarda İmru’ulkays’a (ö. m. 545) da nisbet edilmektedir.

Bahir: Tavîl

K. Matla’ı: ¹²³⁴ لِتُحْزِنِي أُمَّ حُلِّي مُتَدَلِّهِ أَأَظْعَانُ هِنْدٍ تَلِكُمْ الْمُتَحَمِّلَهُ

Lügat: الحُبَّاسَةُ: Ganimet, yağma.¹²³⁵ نَهْنَهْتُ عَنِ الْأَمْرِ: Menetmek, engellemek,

yasaklamak.¹²³⁶ كَادَ يَفْعَلُ كَذَا, كَيْدًا¹²³⁶: Fiili yapmaya yaklaştı. كِدْتُ أَفْعَلُ: Fiili yapmaya

yaklaştı fakat fiili yapmadı. مَا كِدْتُ أَفْعَلُ: Fiili gecikerek yapmak.¹²³⁷

M. Rivayet: ¹²³⁸ وَنَهْنَهْتُ نَفْسِي بَعْدَ مَا كِدْتُ أَفْعَلَهُ وَمَ أَرِ شَرَوَاهَا حُبَّاسَةً وَاحِدٍ

¹²³⁹ أَرَدْتُ بِهَا فَتْكًا فَلَمْ أَرْتَضِ لَهُ وَنَهْنَهْتُ نَفْسِي بَعْدَ مَا كِدْتُ أَفْعَلَهُ

¹²³⁴ Ebû Muhammed el-A‘râbî, a.g.e, s, 82.

¹²³⁵ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “خيس” mad.

¹²³⁶ ez-Zebîdî, Tâcu'l-‘arûs, “نهنه” mad.

¹²³⁷ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “كيد” mad.

¹²³⁸ İbn Sîde, el-Muhassas, IV/476.

¹²³⁹ Huseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, Şerhu'l-mu‘allakâti's-sab‘, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-‘Arabî, Beyrut 2002, I/29.

Kıssa: İmru'ulkays (ö. m. 545), 'Alkame'nin (ö. m. 603) şiirlerini kendi şiirlerinden üstün tutan eşi Ummu Cundeb'i¹²⁴⁰ boşadıktan sonra Tay kabilesinin yurdunu terkeder ve 'Amir b. Cuveyn'in yanına yerleşir. Ve 'Amir'in yanında kendine develer edinir.

'Amir ise ahlaksız ve katil biri idi. Kavmi, işlediği suçlardan dolayı ondan beri olmuştu.-

İmru'ulkays, 'Amir'in yanında bir müddet kalır ve 'Amir'in şu beyti okuduğunu duyar:

أَرَدْتُ بِهَا فِتْنًا فَلَمْ أَرْتَضِ لَهُ وَنَهْنَهْتُ نَفْسِي بَعْدَ مَا كِدْتُ أَفْعَلُهُ

“Ona (Hind bnt. İmru'ulkays) tecavüz etmeyi düşündüm fakat buna razı olmadım. Tam o fiili yapmak üzereyken nefsim engel oldum.”

Bunun üzerine İmru'ulkays, 'Amir'in kızına ve malına zarar vereceğini idrâk eder. Daha sonra 'Amir'in gafil olduğu bir anda oradan ayrılır ve Su'al kabilesinin yanına sığınır.¹²⁴¹

Mana: “Ben onun (Hind bnt. İmru'ulkays) gibi bulunan ganimet görmedim. O fiili neredeyse yapıyordum ki nefsim engel oldum.”

İstişhâd Yönü: Muzâri fiil, bazen mansûb olması gereken yerlerin dışında da şâz olarak mansûb gelebilmektedir. Şâhid beyitte bulunan أَفْعَلُ örneğinde أَفْعَلُ sözcüğünün mansûb olmasını gerektiren mezkûr nedenlerden hiçbirinin olmamasına rağmen mansûb olmuştur. Bu kullanım şâz ve şiire özel bir kullanımdır.¹²⁴²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik;

¹²⁴⁰ İmru'ulkays, Ummu Cundeb ve 'Alkame arasında cereyan eden kıssa için bkz. Ahmed Sakar, **Şerhu Divâni 'Alkame b. 'Abade**, Matba'atu'l-Mahmûdiyye, Kahire 1935, s. 2-3.

¹²⁴¹ ez-Zevzenî, **Şerhu'l-mu'allakâti's-sab'**, I/29.

¹²⁴² el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s.207.

Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Şerhu Şuzûri'z-Zeheb; Evdâhu'l-Mesâlik.

50. CEZM EDATLARI

Beyit No: 192

Arapça Metin: وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِيٍّ مِنْ خَلِيقَةٍ وَإِنْ خَالَهَا تَخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعَلِّمُ

Şair: Zuheyr b. Ebî Sulmâ¹²⁴³ (ö. m. 609)

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı:¹²⁴⁴ بِحَوْمَانَةِ الدَّرَاجِ فَالْمُتَنَلِّمِ أَمِنْ أُمَّ أَوْفَى دِمْنَةَ لَمْ تَكَلِّمِ

Lügat: Zannetmek.¹²⁴⁶ حَالَ الشَّيْءِ يَحَالُ، حَيْلًا¹²⁴⁵. Tabiat, huy. الحَلِيقَةُ، الحَالَائِقُ

M. Rivayet:¹²⁴⁷ وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِيٍّ مِنْ خَلِيقَةٍ وَلَوْ خَالَهَا تَخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعَلِّمُ

Kıssa: Şair Zuheyr, bu meşhur kasidesinde 'Abs ile Zubyân kabileleri arasında çıkan ve kırk yıl kadar sürerek çok sayıda insanın ölümüne sebep olan Dâhis

¹²⁴³ Câhiliye döneminin en meşhur üç şairinden (İmru'ulkays, en-Nâbiga) biri olan Zuheyr b. Ebî Sulma, mu'allaka sahibi ve Câhiliye dönemi şairlerinin bilgesidir. Edebiyat dünyasında Zuheyr'i bütün Arap şairlerinden üstün tutanlar vardır. Babası, dayısı, iki oğlu ve iki kızının şair olmasından dolayı İbn A'râbî, onu şiir alanında hiç kimsede olmayan ayrıcalıklara sahip biri olarak tanıtmıştır. Zuheyr'in bir ayda, bir kaside yazdığı ve o kasideyi bir yıl gözden geçirip düzenlediği rivayet edilir. ez-Ziriklî, a.g.e, III/52; ez-Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-sab', I/121.

¹²⁴⁴ Zuheyr b. Ebî Sulmâ, Divânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ, thk. Ali Hasan Fâ'ûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 102.

¹²⁴⁵ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'ayn, "حلق" mad.

¹²⁴⁶ İbn Sîde, el-Muhkem, "حیل" mad.

¹²⁴⁷ Şemsuddîn ed-Dımaşkî, a.g.e, II/233.

ve Gabrâ savaşını, üç bin deve kan bedeli ödemek suretiyle barışla sona erdiren Benî Murre'nin reislerinden Herim b. Sinân ile yeğeni Hâris b. Avf'ı methetmektedir.¹²⁴⁸

Mana: “Ne olursa olsun, her kim (kendinde bulunan) karakterinin insanlara gizli kalacağını zannetse de o karakter (insanlar tarafından) bilinecektir.”

İstişhâd Yönü: Cezm edatları bir fiili ve iki fiili cezmedenler olarak iki kısma ayrılmaktadır. İki fiili cezm eden edatlar، أَيْنَ إِذْمَا، أَيَّانَ، مَعَى، أَيُّ، مَاهَا، أَيُّ، مَنْ، مَا، مَهْمَا، أَيُّ، مَعَى، أَيَّانَ، أَيْنَ إِذْمَا، fiilleri şart ve cezâ' kendinden sonra zikredilen تَكَرَّرٌ ve beytin sonunda bulunan تُعَلِّمُ fiillerini şart ve cezâ' fiilleri olarak cezmetmiştir. تُعَلِّمُ fiilinin sonundaki kesre kafiye düzeni için ilave edilmiştir.¹²⁴⁹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Hem'u'l-Hevâmi'; Hâşiyetu's-Sabbân.

Beyit No:193

Arapça Metin: مَتَى تَأْتِنَا تُلْمِمُ بِنَا فِي دِيَارِنَا جَدَّ حَطْبًا جَزْلًا وَنَارًا تَأْجَجَا

Bu beyti bedel konusunda (156. beyit) aktardığımızdan dolayı burada sadece beytin farklı olan istişhâd yönünü ele alacağız.

¹²⁴⁸ Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e**, III/5; Muhammed Ahmed Câdulmevlâ Beg-Muhammed Ebulfadl İbrâhim-Ali Muhammed el-Becâvî, **Eyyâmu'l-'Arab fi'l-Câhiliyye**, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, Mısır 1946, s, 246-277; Süleyman Tülücü, “ZÜHEYR b. EBÛ SÛLMA”, DİA, Ankara 2013, XXXXIV/541.

¹²⁴⁹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 208.

İstîşhâd Yönü: Şâhid beyitte bulunan مَتَى sözcüğü kendinden sonra gelen تَأْتِ

ve يَكْدِي fiillerini şart ve cezâ' fiilleri olarak cezm etmiştir.¹²⁵⁰

Beyit No: 194

Arapça Metin: مَنْ يَكْدِي بِسَيْبِي كُنْتُ مِنْهُ كَالشَّجَا بَيْنَ حَلْقِهِ وَالْوَرِيدِ

Şair: Harmele b. Munzir Ebû Zubeyd et-Tâî¹²⁵¹ (ö. 62/682)

Bahir: Hafîf

K. Matla'ı: ¹²⁵² إِنَّ طُولَ الْحَيَاةِ غَيْرُ سَعُودٍ وَضَلَالٌ تَأْمِيلٌ نَيْلِ الْخُلُودِ

Lugat: الشَّجَا: Boğaza saplanan kemik vb. maddeler.¹²⁵³ الوَرِيدُ, أُورِدَةٌ, وُرُودٌ: Dilin

altında bulunan damar, şah damarı. الوَرِيدَانِ: Köprücük kemiklerinin altında bulunan iki büyük damarın altındaki damarlar.¹²⁵⁴

M. Rivayet: ¹²⁵⁵ مَنْ يُرْدِي بِسَيْبِي كُنْتُ مِنْهُ كَالشَّجَا بَيْنَ حَلْقِهِ وَالْوَرِيدِ

¹²⁵⁰ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 208.

¹²⁵¹ Hristiyan inancına sahip olan Harmele b. Munzir, daha çok Ebû Zubeyd künyesi ile bilinmektedir. 150 yıl yaşadığı rivayet edildiğinden dolayı, hem muammerûn hem de muhadramûn şairlerden sayılmaktadır. Kralları -özellikle de Acem krallarını- çokça ziyaret ederdi. İslam dönemine ulaştığı halde Müslüman olmamıştır. Buna rağmen Hz. Ömer onu kavminin sadakasını toplamakla görevlendirmiştir. Hz. Osman'ın meclisinde birçok defa bulunan şair, Hz. Muaviye dönemine kadar yaşamış ve Hz. Ali'nin şehadeti münasebetiyle şiir inşâd etmiştir. Salâhuddîn es-Safedî, a.g.e, XI/258.

¹²⁵² Ebû Zubeyd et-Tâî, Şi'ru Ebî Zubeyd et-Tâî, thk. Nûrî Hamûdî el-Kaysî, Matba'atu'l-Me'ârif, Bağdat 1967, s, 42.

¹²⁵³ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru's-sihâh, "شجَا" mad.

¹²⁵⁴ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, "ورد" mad.

¹²⁵⁵ Ebû Zubeyd et-Tâî, a.g.e, s, 52.

Kıssa: Şair Ebû Zubeyd et-Tâî (ö. 62/682), bu meşhur mersiyesinde Mekke yolunda susuzluktan ölen, çok sevdiği yeğeni Leclâc'ın ölümüne ağıt yakmaktadır.¹²⁵⁶

Mana: “Kim bir kötülükle beni aldatırsa, sen (yeğenim), onun boğazı ve şahdamarı arasına tıkanan nesne gibi olursun.”

İstîşâd Yönü: Zikrettiğimiz cezm edâtlarının şart ve cezâ' fiilleri dört halette gelebilir. **I.** Şart ve cezâ' fiillerinin mazi olarak gelmesi. **II.** Şart ve cezâ' fiillerinin muzâri olarak gelmesi. **III.** Şart fiilinin mazi, cezâ' fiilinin muzâri olarak gelmesi. **IV.** Şart fiilinin muzâri, cezâ' fiilinin mazi olarak gelmesidir. Şâhid beyitte bulunan مَنْ edatının şart fiili (يَكِدُ) muzâri, cezâ' fiili (كُنْتُ) ise mazi olarak gelmiştir.¹²⁵⁷ (maziden kasıt lafzı mazi olup manası müstakbel olandır)

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; el-Mekâsidu'n-Nahviyye.

Beyit No: 195

Arapça Metin: وَإِنْ أَنَا خَلِيلٌ يَوْمَ مَسْأَلَةٍ يَفُوقُ لَا غَائِبٌ مَالِي وَلَا حَرْمٌ

Şair: Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. m. 609)

Bahir: Basît

K. Matla'ı:¹²⁵⁸ قَفْ بِالْدِّيَارِ الَّتِي لَمْ يَعْفُهَا الْقَدَمُ بَلَى وَعَوَّيْرَهَا الْأَرْوَاحُ وَالْدِّيمُ

Lügat: الحَلِيلُ: Sıkıntıdan dolayı malını kaybetmiş fakir.¹²⁵⁹ الحَرْمُ: Mahrumiyet, mahrum bırakmak, men edilmek.¹²⁶⁰

¹²⁵⁶ Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e**, IX/76; Ebû Zubeyd et-Tâî, **a.g.e**, s, 42.

¹²⁵⁷ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 209.

¹²⁵⁸ Zuheyr b. Ebî Sulmâ, **a.g.e**, s, 113.

M. Rivayet: ¹²⁶¹ وَإِنْ أَتَاهُ خَلِيلٌ يَوْمَ مَسْعَبَةٍ يَقُولُ لَا غَائِبٌ مَالِي وَلَا حَرَمٌ

Mana: “Eğer dilenme gününde bir fakir onun (Herim b. Sinân) yanına gelirse: Benim hazır olmayan ve yasaklanmış malım yoktur, der.”

İstîshâd Yönü: Cezm edatından sonra gelen şart fiili mazi ise cevap fiilinin merfû‘ olarak gelmesi caiz görülmüştür ve Arap keliminde da örneği fazlaca görülmektedir. Şâhid beyitte cezm edatından sonra gelen şart fiili (أتى) mazi olduğu için cevap konumunda olan يُقُولُ fiili merfû‘ olarak gelmiştir.¹²⁶²

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb; Evdâhu’l-Mesâlik.

Beyit No: 196

Arapça Metin: يَا أَفْرَعُ بْنُ حَابِسٍ يَا أَفْرَعُ إِنَّكَ إِنْ يُصْرَعُ أَحْوَكُ تُصْرَعُ

Şair: ‘Amr b. Husârim el-Becelî¹²⁶³ (ö. ?)

el-Kitâb adlı eserde (III/67) şiir, Cerîr b. Abdillâh el-Becelî’ye (ö. 51/671) isnâd edilmiştir. Fakat şiirin kıssasının aktarıldığı eserlerde ise Cerîr b. Abdillâh şiirin kahramanı olarak gösterilmiş ve şiir ‘Amr b. Husârim’e isnâd edilmiştir.

Bahir: Recez

¹²⁵⁹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, “خل” mad.

¹²⁶⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “حرم” mad.

¹²⁶¹ Şemsuddîn ed-Dımaşkî, *a.g.e*, II/236.

¹²⁶² el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 209.

¹²⁶³ Yapılan araştırmada şair ‘Amr b. Husârim hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır. Yalnızca *Hizânetu’l-edeb* (VIII/24) adlı eserde şairin Câhiliye döneminde yaşadığı zikredilmektedir.

K. Matla‘ı: ¹²⁶⁴ يَا أَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ يَا أَقْرَعُ إِنِّي أَحْوَكُ فَأَنْظُرُنْ مَا تَصْنَعُ

Lügat: الصَّرْعُ: Yere çalmak, yere yıkmak.¹²⁶⁵

M. Rivayet: ¹²⁶⁶ يَا أَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ يَا أَقْرَعُ إِنَّكَ إِذَا تَصْرَعْتَ أَحَاكَ تُصْرَعُ

Kıssa: Cerîr b. Abdillâh el-Becelî (ö. 51/671) ve Hâlid b. Ertâ el-Kelbî, - zamanında Arapların en bilgisi olan- el-‘Akra‘ b. Hâbis’in (ö. 33/653) hakemliğinde birbirine münâferette (hasep ve nesep bakımından birbiriyle övünüşmek) bulunurlar.

el-‘Akra‘, Halid b. Ertâ’ya: “(övünecek) Neyin var?” der.

Hâlid: “Bizler ovada ikamet eder, mızraklarla yaralarız (savaşırız), ve bizler çığlığın çocuklarıyız,” der.

el-‘Akra‘, Cerîr’e döner ve: “Senin yanında ne var?” diye sorar.

Cerîr: “Bizler sarı altın ve aspur ile boyanmış kırmızı (kumaş) ehliyiz. Korkuturuz, korkmayız. Yediririz, yemek talep etmeyiz. İtaatsiz bir kabileyiz. Rüzgâr estiği müddetçe it‘âmda bulunuruz ve bir ay oruç tutarız,” diye cevap verir.

el-‘Akra‘: “Lât ve ‘Uzzâ’ya yemin olsun ki eğer sen Rum Kralı Kayser, Fars diyarının büyüğü Kısra ve Arap Kralı Nu‘mân ile münâferet etmiş olsaydın onlara da galip gelirdin,” demiş.

Şair ‘Amr b. Husârim el-Becelî, recez şirini bu münâferet hakkında inşâd etmiştir.¹²⁶⁷

Muhtemelen şair bu kasideyi el-‘Akra‘ın, kendi kabilesinden olan Cerîr lehinde karar vermesi için söylemiştir.

¹²⁶⁴ Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e**, VIII/20.

¹²⁶⁵ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “صرع” mad.

¹²⁶⁶ el-‘Askalânî, **el-İsâbe**, I/253.

¹²⁶⁷ Abdulkadir el-Bağdâdî, **a.g.e**, VIII/20-21.

Mana: “Ey Akra’! Ey Hâbis’in oğlu Akra’! Şüphesiz kardeşinin sırtı yere gelirse senin de sırtın yere gelir.”

İstîşhâd Yönü: Cezm edatından sonra gelen şart fiili müzari ise cevap fiilinin merfû‘ olarak gelmesi nadirdir. Şâhid beyitte bulunan *إِنْ يُصْرَعُ أَحْوَكُ تُصْرَعُ* örneğinde şart fiili müzari (*يُصْرَعُ*) geldiği halde cevap fiilinin (*تُصْرَعُ*) meczûm değilde merfû‘ olarak gelmiş olması şiirden dolayı caiz görülmüş ve bu zayıf bir kullanımdır.¹²⁶⁸

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân.

Beyit No: 197

Arapça Metin: فَإِنْ يَهْلِكُ أَبُو قَابُوسَ يَهْلِكُ رِبِيعُ النَّاسِ وَالْبَلَدُ الْحَرَامُ

وَتَأْخُذُ بَعْدَهُ بِدُنَابٍ عَيْشٍ أَجَبَتِ الظُّهْرَ لَيْسَ لَهُ سَنَامٌ

Şair: Ziyâd b. Mu‘âviye **en-Nâbiğa** ez-Zubyânî (ö. m. 604)

Bahir: Vâfir

K. Matla‘ı: ¹²⁶⁹ أَلَمْ أَقْسِمَ عَلَيْكَ لِتُحَرِّبَنِي أَتَحْمُولُ عَلَى النَّعْشِ الْهُمَامُ

Lügat: الجَبَبُ ¹²⁷⁰: Deve الدَّنَابُ, الدَّنَبُ: Bir şeyin sonu ve arka tarafı, kuyruk.

hörgücünün kesik olması; hörgücün büyümesinin palan ve semer tarafından

¹²⁶⁸ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 209.

¹²⁶⁹ en-Nâbiğa, **a.g.e**, s, 105.

¹²⁷⁰ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “ذنب” mad.

engellenmesi. الجُبُّ: Hörgücün kökten olmaması.¹²⁷¹ السَّنامُ، أسنمة: Erkek veya dişi deve hörgücü.¹²⁷²

M. Rivayet:¹²⁷³ وَأَمْسِكْ بَعْدَهُ بِذِنَابِ عَيْشٍ أَجَبَ الظَّهْرَ لَيْسَ لَهُ سَنَامٌ

¹²⁷⁴ فَإِنْ يَهْلِكُ أَبُو قَابُوسَ يَهْلِكُ رِبِيعُ النَّاسِ وَالشَّهْرُ الْحَرَامُ

¹²⁷⁵ وَتَأْخُذُ بَعْدَهُ بِذِنَابِ عَيْقٍ أَجَبَ الظَّهْرَ لَيْسَ لَهُ سَنَامٌ

Kıssa: en-Nabiğa (ö. m. 604), Arab Kralı Nu‘mân (Ebû Kâbus)’ın (ö. m. 595) kıymetlisi ve has nudemâsındandı. en-Nâbiğa’yı çekemeyenler onu yapmadığı bir şeyle itham etmişlerdi. Nu‘mân’da buna sinirlenmiş ve onu öldürmek istemişti. Nu‘mân’ın hacibi ‘Îsâm b. Şehîr, en-Nâbiğa’ya kaçmasını söylemiş ve en-Nâbiğa’da Gassân Krallarına sığınmış ve onları methetmeye başlamıştı. (43 no.lu beyitte en-Nabiğa’nın kaçmasına sebep olan hadise zikredilmiştir).

Daha sonra Nu‘man’ın ölümcül bir hastalığa mübtela olduğu haberi en-Nabiğa’ya ulaşınca en-Nâbiğa, Nu‘mân’ın ziyaretine gelir. Nu‘mân’ın iki adam tarafından Gamr ve Hire’de bulunan köşkleri arasında taşındığını görür ve Nu‘mân’ın hacibi ‘Îsâm’a hitaben bu kasideyi inşâd eder. Daha sonra Nu‘mân hastalığından şifa bulup en-Nâbiğa’yı affeder.¹²⁷⁶

Mana: “Eğer Ebû Kâbûs (Nu‘mân b. Munzir) ölürse insanların baharı ve Harâm belde (Mekke) yok olur. Ondan sonra hörgücü kesik bir yaşamın kuyruğundan tutarız.”

¹²⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, “جيب” mad.

¹²⁷² ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “سنم” mad.

¹²⁷³ el-‘Askerî, *Cemheretu’l-emsâl*, II/255.

¹²⁷⁴ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e*, IX/365.

¹²⁷⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, “جيب” mad.

¹²⁷⁶ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e*, IX/365-366.

İstîşhâd Yönü: Cevap fiilinden sonra bir müzâri fiil gelir ve o fiilin üzerine de ف veya و harfleri dâhil olursa fiil, merfû‘, mansûb veya mecrûr olarak okunabilir. Şâhid beyitte bulunan وَيَتَّخِذُ وَيَتَّخِذُ örneğinde ikinci يَهْلِكُ fiili meczûmdur ve şart edâtının cevabıdır. Kendisinden sonra gelen وَيَتَّخِذُ fiili de müzâri olup و harfî ile kullanıldığından dolayı يَتَّخِذُ fiilinin, isti’nâf cümlesi olarak merfû‘, أن edâtı mükadder edilerek mansûb veya cevap cümlesine ‘atf edilerek mecrûr olarak okunması caizdir.¹²⁷⁷

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân.

Beyit No: 198

Arapça Metin: فَطَلَّقَهَا فَلَسْتُ لَهَا بِكُفٍّ وَإِلَّا يَغْلُ مَفْرَقَكِ الْحُسَامُ

Şair: Abdullah elAhvas el-Ensârî (ö. 105/723)

Bahir: Vâfir

K. Matla‘ı: ¹²⁷⁸ أُنْ نَادَى هَدِيلاً ذَاتَ فَلَجٍ مَعَ الْإِشْرَاقِ فِي فَنَنِ حَمَامٍ

Lügat: الكُفُّ: Eş, benzer, misil. الكَفَاءَةُ فِي النِّكَاحِ: Erkeğin hasep, nesep, din ve aile bakımından eşine eşit olması.¹²⁷⁹ الْمَفْرَقُ: Başın ortası, saçın ayırım yeri¹²⁸⁰. الْحُسَامُ: keskin kılıç.¹²⁸¹

¹²⁷⁷ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 210.

¹²⁷⁸ el-Ahvas el-Ensârî, a.g.e, s, 236.

¹²⁷⁹ İbn Manzûr, Lisanu’l-‘Arab, “سحنا” mad.

¹²⁸⁰ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru’s-sihâh, “فوق” mad.

M. Rivayet: ¹²⁸² وَإِلَّا شَقَّ مَفْرَقَكَ الْحُسَامُ فَطَلَّقَهَا فَلَسْتَ لَهَا بِأَهْلٍ

¹²⁸³ وَإِلَّا يَعْجُلُ مَفْرَقَكَ الْحُسَامُ فَطَلَّقَهَا فَلَسْتَ لَهَا بِبَدٍّ

¹²⁸⁴ وَإِلَّا عَضَّ مَفْرَقَكَ الْحُسَامُ فَطَلَّقَهَا فَلَسْتَ لَهَا بِأَهْلٍ

Kıssa: Bu kasidenin inşâd sebebi 158 numaralı beyitte zikredilmiştir.

Mana: “Onu (eşini) boşa, sen onun dengi değilsin, Eğer onu boşamazsan keskin kılıç, saçımın ayırım yerinde yükselir.”

İstîshâd Yönü: Şart veya cevap fiillerinin hazfine delalet eden bir karinenin var olduğu yerlerde cevap fiili ve nadiren de şart fiili hazfedilebilir. Şâhid beyitte bulunan *وَإِلَّا يُعْلَى* örneği, takdirinde *وَإِلَّا تُطَلَّقُهَا يَعْجَلُ* olup beytin başında bulunan *فَطَلَّقَهَا* karinesinden dolayı şart fiili hazfedilmiştir.¹²⁸⁵

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik; el-Behcetü’l-Mardiyye; Şerhu Şuzûri’z-Zeheb.

Beyit No: 199

Arapça Metin: لَعْنُ مُنِيَّتِ بِنَا فِي يَوْمٍ مَعْرَكَةٍ لَا تُلْفِنَا عَنْ دِمَاءِ الْقَوْمِ نَنْقَتِلُ

Şair: Meymûn b. Kays, **el-A‘şâ** (ö. 7/629)

¹²⁸¹ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “حسم” mad.

¹²⁸² el-Ahvas el-Ensârî, **a.g.e**, s, 238.

¹²⁸³ Kemâluddîn el-Enbârî, **el-İnsâf**, I/61.

¹²⁸⁴ Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, **Tabakâtu fuhûli’s-Şu‘arâ**, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Dâru’l-Medenî, Cidde, bty, II/668.

¹²⁸⁵ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 211.

Bahir: Basît

K. Matla‘ı: ¹²⁸⁶ وَهَلْ تُطِيقُ وَدَاعًا أَيُّهَا الرَّجُلُ

Lügat: الْمَعْرَكَةُ: Savaş meydanı.¹²⁸⁷ مُنِيْتُ بِكَذَا وَكَذَا: Sınanmak, muhtela olmak.¹²⁸⁸ أَلْفَيْتُ الشَّيْءَ، الْفَاءُ: Bulmak, tesadüf etmek, raslamak.¹²⁸⁹ ائْتَفَلُ مِنَ الشَّيْءِ: Beri olmak, uzak durmak.¹²⁹⁰

M. Rivayet: ¹²⁹¹ لَعْنُ مُنِيَّتِ بِنَا عَنْ غِبِّ مَعْرَكَةٍ لَا تُلْفِنَا عَنْ دِمَاءِ الْقَوْمِ نَنْفِتِلُ

¹²⁹² لَعْنُ مُنِيَّتِ بِنَا عَنْ جِدِّ مَعْرَكَةٍ لَا تُلْفِنَا عَنْ دِمَاءِ الْقَوْمِ نَنْفِتِلُ

Kıssa: Bu kasidenin kıssası 47 no.lu beyitte zikredilmiştir.

Mana: “(Vallahi) eğer bir savaş gününde bizimle sınanırsan, kavmimizin intikamını almaktan yüz çevirdiğimizi göremezsin.”

İstishâd Yönü: Şart ve kase aynı cümlede beraber gelirse başta gelenin cevabıyla iktifa edilir, sonra gelenin cevabı hafzedilir. Eğer şart ve kaseden önce haber isteyen bir kelime (mübtedâ veya aslı mübtedâ olanlar) geçerse mutlak olarak şartın cevabı sabit kalır ve kasemin cevabı hafzedilir. Bazen ise cümlenin başında haber isteyen kelime geçmediği halde kaseden sonra gelen şartın cevabı sabit kalır ve kasemin cevabı hafzedilir. Şâhid beyitte bulunan لَعْنُ مُنِيَّتِ .. لَا تُلْفِنَا aslında لَعْنُ مُنِيَّتِ وَاللَّهِ لَعْنُ مُنِيَّتِ ... لَا تُلْفِنَا şeklindedir. Görüldüğü üzere cümlenin başında haber isteyen bir kelime geçmemiştir. Kase sözçüğü başta geldiği halde kaseden sonra

¹²⁸⁶ el-‘A‘şâ el-Kebîr, a.g.e, s, 55.

¹²⁸⁷ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “مني” mad.

¹²⁸⁸ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru’s-sihâh, “عرك” mad.

¹²⁸⁹ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “لفا” mad.

¹²⁹⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “نفل” mad.

¹²⁹¹ el-‘Aşâ el-Kebîr, a.g.e, s, 63.

¹²⁹² el-Cevherî, es-Sihâh, V/1833.

gelen şartın cevabı olarak لَا تُلْفِنَا لَا zikredilmiştir. لَا تُلْفِنَا fiilinde ي harfinin düşmüş olması onun şartın cevabı olduğunu göstermektedir. Kasem sözcüğünün cevabı olsaydı لَا تُلْفِينَا şeklinde gelmesi gerekirdi.¹²⁹³

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân.

51. KONUSU

Beyit No: 200

Arapça Metin: لَوْ يَسْمَعُونَ كَمَا سَمِعْتُ كَلَامَهَا خَرُّوا لِعِزَّةٍ رَكْعَةً وَسُجُودًا

Şair: Kuseyyir el-Huzâ'i, **Kuseyyir 'Azze** (ö. 105/728)

Bahir: Kâmil

K. Matla'ı:¹²⁹⁴ وَلَقَدْ لَقِيتُ عَلَى الدُّرَيْجَةِ لَيْلَةً كَانَتْ عَلَيْكَ أَيَّامًا وَسُجُودًا

Lügat: الخُرُّ: Yukarıdan aşağıya düşmek, ses duyulan düşüş.¹²⁹⁵ خَرَّ لَهِ اللهُ سَاجِدًا، يَخْرُ، خُرُورًا: Düşmek, yere kapanmak.

M. Rivayet:¹²⁹⁶ لَوْ يَسْمَعُونَ كَمَا سَمِعْتُ حَدِيثَهَا خَرُّوا لِعِزَّةٍ رَكْعَةً وَسُجُودًا

¹²⁹⁷ خَرُّوا لِعِزَّةٍ حَاشِعِينَ سُجُودًا لَوْ يَسْمَعُونَ كَمَا سَمِعْتُ كَلَامَهَا

¹²⁹³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 211.

¹²⁹⁴ Kuseyyir el-Huzâ'i, a.g.e, s, 441.

¹²⁹⁵ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, "خر" mad.

¹²⁹⁶ Muhammed b. Huseyn Bahâuddîn el-'Amilî, el-Keşkûl, thk. Muhammed Abdulkerîm en-Nemrî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, II/45.

Mana: “Eğer onlar (rahipler) ‘Azze’nin sözlerini benim duyduğum gibi duysalardı, ‘Azze için rukû‘ ve secde ederek yere kapaklanırlardı.”

İstîşhâd Yönü: لَوْ (الْإِمْتِنَاعِيَّة) edâtı kendinden sonra gelen muzâri fiilini mâziye çevirir. Şâhid beyitte bulunan لَوْ يَسْمَعُونَ örneğinde يَسْمَعُونَ fiili lafzen müzari olsa da manen, mâzi (سَمِعُوا) hükmündedir. Çünkü imtinâ‘iyye olan لَوْ edatından sonra ya lafzen ve manen mazi veyat -burada olduğu gibi- manen mazi olan fiiller gelmelidir.¹²⁹⁸

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik.

52. أما، ولولا، ولوما KONUSU

Beyit No: 201

Arapça Metin: فَأَمَّا الْقِتَالُ لَا قِتَالَ لَدَيْكُمْ وَلَكِنَّ سَيْرًا فِي عِرَاضِ الْمَوَاكِبِ

Şair: el-Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî¹²⁹⁹ (ö. 80/700)

İdâhu şevâhidi idâh adlı eserde (I/129) beytin Velîd b. Nuheyk’e ait olduğu ifade edilmiş ve aynı beytin Kumeyt b. Zeyd’e (ö. 126/744) de nisbet edildiği ilave edilmiştir.

Bahir: Tavîl

¹²⁹⁷ Ebû Ali el-Kâlî, **el-Emâlî**, II/75.

¹²⁹⁸ el-Mekkûdî, **a.g.e.**, s, 212.

¹²⁹⁹ Emevî dönemi Kureys’in Mahzûm kabilesi şairlerindedir. Kabilesinin önde gelen simalarından olan el-Hâris, Hz. Aişe’den de hadis rivayet etmiştir. Şiir, lügat ve ahbâr ilimlerinde önemli bir konuma sahipti. Kabilesi Hz. Zubeyr taraftarı iken kendisi Mervânîler tarafında idi. Yezîd b. Muaviye ve Abdîmelik b. Mervân dönemlerinde Mekke valisi olarak görev yapmıştır. Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî, **Şi’ru’l-Haris b. Hâlid el-Mahzûmî**, thk. Yahyâ el-Cubûrî, Matba‘atu’n-Nu‘mân, Nefes 1972, s, 10-11; ez-Ziriklî, **a.g.e.**, II/154.

K. Matla‘ı: ¹³⁰⁰ قُمْدُونَ سُودَانٌ عِظَامُ الْمَنَاكِبِ فَصَحْتُمْ قُرَيْشًا بِالْفِرَارِ وَأَنْتُمْ

Lügat: المَمَوَكِبُ، المَمَوَكِبُ: Yaya veya süvari insan topluluğu, kabile; gezinti ve şenlik konvoyu.¹³⁰¹ En, yan, kenar. ¹³⁰² العَرَضُ، أَعْرَاضٌ، عِرَاضٌ: En, yan, kenar. ¹³⁰¹ المَمَوَكِبُ، المَمَوَكِبُ: Yaya veya süvari insan topluluğu, kabile; gezinti ve şenlik konvoyu.¹³⁰²

Mana: “Karşılıklı savaşmaksa, sizlerin nezdinde karşılıklı savaşmak yoktur. Sizler ancak kabilelerin eninde seyahat edersiniz.”

İstîshâd Yönü: أَمَّا edatının cevabında gelen فَ harfi, mensûr yazılarda nadiren, şiirlerde ise çoğunlukla hafzedilebilir. Şâhit beyitte bulunan أَمَّا şartının cevabı olan لَا قِتَالَ cümlesinin başında فَ harfi hafzedilmiştir. Cevap cümlesi aslında فَلَا قِتَالَ şeklindedir.¹³⁰³

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn ‘Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru’l-Levâmi‘; Tevdîhu’l-Mekâsîd ve’l-Mesâlik; Şerhu’t-Tasrîh ‘ale’t-Tavdîh; Hem‘u’l-Hevâmi‘; el-Mekâsîdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; Evdâhu’l-Mesâlik.

Beyit No: 202

Arapça Metin: أَلَا رَجُلًا جَزَاهُ اللَّهُ خَيْرًا يَدُلُّ عَلَى مُحْصَلَةٍ تَبِيْتُ

Şair: ‘Amr b. Ki‘âs el-Murâdî¹³⁰⁴

¹³⁰⁰ Hâris el-Mahzûmî, a.g.e, s, 44.

¹³⁰¹ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, “عرض” mad.

¹³⁰² ez-Zebîdî, Tâcu’l-‘arûs, “وكب” mad.

¹³⁰³ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 213.

¹³⁰⁴ Kaynaklarda şairin hayatı ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Sadece Mu‘cemu’ş-şu‘arâ adlı eserde Câhiliye döneminde yaşamış şairlerden olduğu zikredilmiştir. el-Merzubânî, Mu‘cemu’ş-şu‘arâ, I/236.

Bahir: Vâfir

K. Matla‘ı: ¹³⁰⁵ أَلَا يَا بَيْتُ بِالْعَلْيَاءِ بَيْتٌ وَلَوْلَا حُبُّ أَهْلِكَ مَا أَتَيْتُ

Lügat: الْمُحْصِلَةُ: Madenlerin toprağını temizleyen kadın; altını gümüşten ayıran kadın. ¹³⁰⁶

M. Rivayet: ¹³⁰⁷ يَدُلُّ عَلَى مُحْصِلَةٍ تُبَيِّتُ أَلَا رَجُلًا جَزَاهُ اللَّهُ حَيْرًا

Mana: “Hey! Bana, altını tortudan ayıran (kıymetimi bilen) ve (yanımda) yatacak bir bayana yönlendirebilen bir adam gösterin. Allah (cc) ondan razı olsun.”

İstişhâd Yönü: ألا، هلا، لوما، لولا edatları tahdîd anlamı barındırdıklarında fiile (mâzî veya muzârî‘) has olur. Fakat bazen bu harfler iki vecihle ismin üzerine de dâhil olabilmekteler. **I.** Dâhil oldukları isim mükadder bir fiilin mef‘ûlu olur ve mükadder fiil ismin ardından gelen fiil ile tefsir edilir -ki o iştiğâl konusu olur. Veya cümle mükadder fiili tefsir eder. **II.** Bu harfler, dâhil oldukları isimlerden sonra gelen fiilin ma‘mûlu olurlar. Şâhid beyitte bulunan أَلَا رَجُلًا örneğinde tahdîd harfinin ardından gelen isimden önce mükadder bir fiil vardır ve isimden sonra gelen cümle o fiili tefsir etmektedir. Örneğimiz aslında ألا تروني رجلا ¹³⁰⁸ şeklindedir.

Kaynaklar: Şerhu‘l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu‘l-Eşmûnî; Tevdîhu‘l-Mekâsıd ve‘l-Mesâlik; el-Mekâsıdu‘n-Nahviyye; Hâşiyetu‘s-Sabbân.

¹³⁰⁵ Abdulkâdir el-Bağdâdî, a.g.e, III/52.

¹³⁰⁶ İbn Manzûr, Lisânu‘l-‘Arab, “حصل” mad.

¹³⁰⁷ İbn Manzûr, Lisânu‘l-‘Arab, “حصل” mad.

¹³⁰⁸ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 213.

53. HİKÂYE

Beyit No: 203

Arapça Metin: أَتَوْا نَارِي فَقُلْتُ مَنْوَنَ أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِرُّ قُلْتُ عِمُوا ظَلَامًا

Şair: Şumeyr b. Hâris ed-Dabbî¹³⁰⁹

Bu beyit iki farklı kafiye ile rivayet edilmiştir. Birinci rivayet (şâhid beytimiz), Şumeyr İbn Hâris ed-Dabbî ile Teebbata Şerran (ö. m. 540) adlı şairlere nisbet edilmiştir.

el-Mekkûdî üslubunun dışına çıkararak (normalde el-Mekkûdî şiirleri isnâdsız olarak zikreder) şiirin Teebbata Şerran'e ait olduğunu ifade etmiştir. Bu yanılığa düşmesinin sebebi Teebbata Şerran'ın biyografisinin şiirde zikredilen maceraya uygun olması düşünülebilir.

Ayrıca burada şiiri nisbet ettiğimiz Şumeyr isminin zabtında da ihtilaflar mevcuttur. Bir kısım kaynaklarda (*el-Mekâsîdu'n-nahviyye*, III/461) şairin ismi Şemir olarak geçmektedir. *Hizânetu'l-edeb* (V/182) adlı eserde ise şairin isminin Sumeyr veya Şumeyr olduğu ve Câhiliye dönemi şairlerden olduğu zikredilmiştir. İkinci rivayetin şairi ise ittifakla Ciz' b. Sinân el-Gassânî'dir ve rivayet şu şekildedir.

¹³¹⁰ أَتَوْا نَارِي فَقُلْتُ مَنْوَنَ أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِرُّ قُلْتُ عِمُوا صَبَاحًا

“Ateşime geldiler, onlara: ‘Siz kimsiniz?’ diye sordum. (bizler) cinlerdeniz dediler. (onlara) hayırlı sabahlar dedim.”

Bahir: Vâfir

K. Matla‘ı: ¹³¹¹ وَنَارٍ قَدْ حَضَّاتُ بُعَيْدَ وَهْنٍ بِدَارٍ مَا أَرَدْتُ بِهَا مُقَامًا

¹³⁰⁹ Kaynaklarda şairin hayatı ile ilgili herhangi bir malûmata ulaşamamıştır. Sadece *Hizânetu'l-edeb* adlı eserde Câhiliye dönemi şairlerinden olduğu zikredilmiştir. Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e.**, V/182.

¹³¹⁰ el-‘Aynî, **a.g.e.**, III/462.

Lügat: عِمَّ صَبَاحاً, عِمَّ مَسَاءً, عِمَّ ظَلَاماً: Selamlama sözcüğü, “günaydın, hayırlı alşamlar, hayırlı geceler.”¹³¹²

M. Rivayet: ¹³¹³ أَتَوْا دَارِي فَقُلْتُ مَنْوَنَ أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِرُّ قُلْتُ عِمُّوَا ظَلَاماً

¹³¹⁴ عَشْنَا نَارِي فَقُلْتُ مَنْوَنَ أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِرُّ قُلْتُ عِمُّوَا ظَلَاماً

¹³¹⁵ أَتَوْا نَارِي فَقُلْتُ مَنْوَنَ قَالُوا سُرَاهُ الْجِرِّ قُلْتُ عِمُّوَا ظَلَاماً

Mana: “Ateşime geldiler, onlara: ‘Siz kimsiniz?’ diye sordum. ‘(bizler) cinlerdeniz,’ dediler. (onlara) ‘hayırlı geceler,’ dedim.”

İstîşâd Yönü: مَنْ edâtı ile yapılan müzekker çoğul hikâyesi, vakf durumunda raf'a halinde مَنْوَنٌ, nasbe halinde ise مَنِينٌ olarak gelmektedir. Vasl durumunda ise değişmeksizin مَنْ gelmektedir. Şâhid beyitte bulunan مَنْوَنَ أَنْتُمْ örneğinde müzekker çoğul hikâyesinin -vasl haletinde olmasına rağmen- مَنْوَنٌ şeklinde gelmiş olması nadirdir ve ancak şiir zarûretinden dolayı caiz görülmüştür. Kıyâsa göre مَنْوَنَ أَنْتُمْ olarak gelmeliydi.¹³¹⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsidu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik.

¹³¹¹ el-'Aynî, a.g.e, III/461.

¹³¹² ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “وعم” mad.

¹³¹³ Hasan b. Muhammed b. Mahmûd el-'Attâr, Hâşiyetu'l-'Attâr 'alâ Şerhi'l-Mahallî 'alâ Cem'i'l-cevâmi', Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, bty, I/460.

¹³¹⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkîllânî, 'Î'câzu'l-Kur'ân lî'l-Bâkîllânî, thk. Ahmed Sakr, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1997, I/40.

¹³¹⁵ İbn Sîde, el-Muhkem, “سري” mad.

¹³¹⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 222.

54. MAKSÛR VE MEMDÛD İSİMLER

Beyit No: 204

Arapça Metin: لَيْلَى وَمَا لَيْلَى وَلَمْ أَرْ مِثْلَهَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ذَاتَ عِقَاصٍ

Şair: Umeyye b. Ebî ‘Âiz el-Huzelî¹³¹⁷ (ö. 75/695)

Bahir: Kâmil

K. Matla‘ı: ¹³¹⁸ لَمَنِ الدِّيَارُ بَعْلِي فَأَلْحِرَاصِ فَالسُّودَيْنِ فَمَجْمَعِ الأَبْوَابِ

Lügat: ¹³¹⁹ العَقِيصَةُ, عَقَصٌ, عِقَاصٌ: Örgü, saç örgüsü.

Mana: “Leyla! Kimdir Leyla? Ben, yeryüzü ve gökyüzü arasında onun gibi örgülü saça sahip birini görmedim.”

İstîşhâd Yönü: Nahivciler, şiir zaruretinden dolayı memdûd isimlerin kasr ile okunmasında ittifak etmişlerdir. Fakat maksûr ismin uzatılmasında ihtilafa düşmüşlerdir. Basra ekolü buna karşı çıkarken Kûfelilere göre zarûret halinde maksûr isim de uzatılabilir. Şâhid beyitte bulunan السَّمَاءِ sözcüğü aslında السَّمَاءِ olup memdûd bir isimdir. Şiirin zarûretinden dolayı hezme harfi düşmüş ve kasr edilmiştir.¹³²⁰

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Tûlûn.

¹³¹⁷ Cahiliye ve İslam dönemlerinde yaşamış muhadram şairlerindendir. el-Eğânî adlı eserde Emevî devleti şairi olduğu ve Emevîleri öven şairlerden biri olduğu zikredilmiştir. Mısır’da Abdulmelik b. Mervan’ın huzuruna çıkmıştır. Abdulmelik’in onunla ünsiyet bulmasından dolayı epey bir müddet orada ikamet etmiş ve Abdulmelik b. Mervan tarafından güzel bağışlarla mükâfatlandırılmıştır. Ailesine ve çöle özlem duyan şair, saraydan ayrılıp tekrar vatanına dönmüştür. Abdulmelik b. Mervân ve Abdulaziz hakkında kasideleri mevcuttur. Abdulkâdir el-Bağdâdî, **a.g.e**, II/435-436; ez-Ziriklî, **a.g.e**, II/22.

¹³¹⁸ Hasan es-Sukkerî, **a.g.e**, II/487.

¹³¹⁹ Zeynuddîn er-Râzî, **Muhtâru’s-sihâh**, “عقص” mad.

¹³²⁰ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 226.

Beyit No: 205

Arapça Metin: وَالْمَرْءُ يُبْلِيهِ بِلَاءَ السَّرْبَالِ تَعَاقِبُ الْإِهْلَالَ بَعْدَ الْإِهْلَالِ

Şair: Abdullah b. Ru'be el-'Accâc (ö. 90/708)

Bahir: Recez

K. Matla'ı: ¹³²¹ يَا صَاحَ مَا شَاقَكَ مِنْ رَسْمِ حَالٍ وَدِمْنَةٍ تَعْرِفُهَا وَأَطْلَالَ

Bu beyit, 'Azze Hasan'nın tahkik ettiği divanda geçmemektedir. Abdulhafız es-Satî'nin tahkik ettiği divanın "Mulhakâtun Müstakille" başlıklı bölümünde geçmektedir.

Lügat: الْإِهْلَالُ، أَهْلَةٌ ¹³²²: يَبْلِي الثَّوْبُ، يَبْلِي، بِلَى: Yıpranmak, eskimek, çürümek.

Aybaşında görülen ayın ilk hali; ayın ilk iki ve yirmi altı ile yirmi yedinci gecesin de görülen ay, hilal. ¹³²³

M. Rivayet: ¹³²⁴ الْمَرْءُ يُبْلِيهِ بِلَاءَ السَّرْبَالِ مَرُّ اللَّيَالِي وَانْتِقَالُ الْأَحْوَالِ

¹³²⁵ وَالْمَرْءُ يُبْلِيهِ بِلَاءَ السَّرْبَالِ كَرُّ اللَّيَالِي وَاخْتِلَاطُ الْأَحْوَالِ

Mana: "Ayların birbirini takip etmesi, kişiyi -gömleğin yıpranması gibi- yıpratır."

¹³²¹ el-Accâc, **a.g.e**, thk. Abdulhafız es-Satî, II/316.

¹³²² el-Cevherî, **es-Sihâh**, "بلا" mad.

¹³²³ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, "هل" mad.

¹³²⁴ Hasen el-Kaysî, **a.g.e**, II/602.

¹³²⁵ Ebû İbrahim İshak b. İbrahim el-Fârâbî, **Mu'cemu divâni'l-edeb**, thk. Ahmed Muhtâr Ömer, Muessesetu Dâri'ş-Şa'b, Kahire 2003, IV/46.

İstişhâd Yönü: Bir önceki beyitte ifade ettiklerimize binaen bu şâhid beyitte geçen بلاء sözcüğü aslında بلى şeklinde olup maksûr bir isimdir. Şiir zaruretinden dolayı sonuna hemze eklenmiş ve memdûd bir isim haline getirilmiştir.¹³²⁶

Şayet بلاء sözcüğündeki ب harfi üstün yapıлып بلا şeklinde okunursa -ki o da بلى kelimesinin farklı bir lügatıdır- aslî memdûd isimlerden olur ve istişhâda mahal kalmaz.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik.

Beyit No: 206

Arapça Metin: عَلَّ صُرُوفَ الدَّهْرِ أَوْ دَوْلَاتِهَا يُدِلُّنَا اللَّمَّةَ مِنْ لَمَاتِهَا

فَتَسْتَرِيحُ النَّفْسُ مِنْ زَفْرَاتِهَا

Şair: Bilinmiyor

Bahir: Recez

Lügat: الدُّوْلَةُ: Elden ele geçme, dönüşüm. الدَّوْلَةُ: Galip olmak, üstün olmak.¹³²⁷ اللَّمَّةُ: Şiddet, sıkıntı.¹³²⁸ زَفْرَاتُ: Nefesini içeri çektikten sonra dışarı vermek, teneffüs.¹³²⁹

¹³²⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 226.

¹³²⁷ Zeynuddîn er-Râzî, Muhtâru's-sihâh, “دول” mad.

¹³²⁸ ez-Zebîdî, Tâcu'l-'arûs, “لم” mad.

M. Rivayet: ¹³³⁰ عَلَّ صَرُوفِ الدَّهْرِ أَوْ دَوْلَاتِهَا تُدِيلُنَا اللَّمَّةَ مِنْ لَمَاتِهَا

Mana: “Umulur ki zamanın tasarrufu veya elden ele geçmesi (dönüşüm) bizi zamanın sıkıntılarına galip kılar ve nefis, iç çekmelerinden rahata erer (kurtulur).”

İstîşhâd Yönü: İbn Malik, memdûd ve maksûr isimlerin tesniye ve cemi‘ şartlarının tümünü zikrettikten sonra faslın sonunda: “*Söylediklerime muhâlif olan isimler ya nadir kullanıma sahip veya zarûretten dolayı kullanılan isimlerdir,*” demiştir. Konunun tümünü özetlememiz mümkün olmadığı için sadece şâhid isim üzerinde değerlendirmede bulunacağız. Şâhid beyitte geçen زُفْرَاتِ sözcüğü zikredilen şartları barındırdığı için sâkin olan ‘aynu’l-ismin (ف), fâu’l-isme (ز) tabi‘ olarak زُفْرَاتِ şeklinde meftûh olarak gelmesi gerekirdi. Kıyâsa aykırı olarak gelmiş olması şiirin kafiye zarûretinden dolayı caiz görülmüştür.¹³³¹

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik; el-Mekâsıdu’n-Nahviyye; Hâşiyetu’s-Sabbân; el-Behcetü’l-Mardiyye.

Beyit No: 207

Arapça Metin: أَحْوُ بَيضَاتٍ رَائِحٍ مُتَأَوِّبٌ رَفِيقٌ بِمَسْحِ الْمُنْكَبَيْنِ سُبُوخٌ

Şair: Huzeyl kabilesine mensub bir şair

Bahir: Tavîl

¹³²⁹ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “زفر” mad.

¹³³⁰ İbn Manzûr, **Lisânu’l-‘Arab**, “لم” mad.

¹³³¹ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 230.

Lügat: الرَّوَّاحُ: Öğle vaktinden gece vaktine kadar olan zaman. رُحْنَا رَوَّاحاً: Gece vakti seyahat etmek, çalışmak.¹³³² الأَوْبُ: Gece suya gitmek. مُتَأَوِّبٌ, مُتَأَوِّبٌ: Gecenin ilk vaktinde dönen.¹³³³ سَبَّحَ الفَرَسُ: Atın koşması.¹³³⁴

M. Rivayet: ¹³³⁵ رَبِيقٌ بِمَسْحِ الْمَنَكِينِ سُبُوحٌ أَبُو بَيْضَاتٍ رَائِحٌ مُتَأَوِّبٌ

Mana: “O (Devekuşu), yumurtalar sahibidir. Gece giden, sabah erken gelendir. Kanatlarını iyi kullanabilen ve güzel koşandır.”

Bakılan çoğu kaynakta şairin, devesini -beyitte zikredilen vasıflara sahip- bir devekuşuna benzettiği ifade edilmiştir. Fakat beytin evvelinin ve âhîrinin mevcut olmamasından dolayı, şairin burada bir devekuşunu vafsettiğini söylemek daha makul görünmektedir.

İstişhâd Yönü: Mütellu'l-‘ayn olan isimler çoğul yapıldığı zaman cumhura göre illet harfi sâkin kalır. Fakat Huzeyl kabilesi mütellu'l-‘ayn olan isimlerin çoğulunda illet harfine üstün harekesi verirler. Şâhid beyitte bulunan بَيْضَاتٍ sözcüğünde illet harfinin üstün hareke almış olması Huzeyl kabilesinin lügatına göredir ve dolayısıyla nadir bir kullanımdır. Kıyâs ise بَيْضَاتٍ şeklinde illet harfinin sâkin olarak gelmesiydi.¹³³⁶

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru'l-Levâmi'; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; Hem'u'l-Hevâmi'; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik.

¹³³² el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘ayn*, “روح” mad.

¹³³³ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs*, “أوب” mad.

¹³³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, “سبح” mad.

¹³³⁵ İbn Cinnî el-Mevsilî, *el-Munsif li İbn Cinnî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Kadîm, 1954, s, 343.

¹³³⁶ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 230.

55. NESEB

Beyit No: 208

Arapça Metin: فَكَيْفَ لَنَا بِالشُّرْبِ إِنْ لَمْ تَكُنْ لَنَا دَرَاهِمٌ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَقْدٌ

Şair: Ebû Firâs Hemmâm, **el-Ferazdak** (ö. 114/732)

Beyit, *el-Mekâsîdu'n-nahviyye* adlı eserde (III/498) el-Ferazdak'a isnâd edilmiştir. Fakat kaside el-Ferazdak'ın divanında bulunmamaktadır. Bilakis Zu'r-Rumme (s, 69) ve İbn Mukbil (thk. 'Azze Hasan, Dâru'ş-Şarki'l-'Arabî, Beyrut 1995, s, 254) adlı şairlerin divanında geçmektedir.

Bahir: Tavîl

K. Matla'ı: ¹³³⁷ فَكَيْفَ لَنَا بِالشُّرْبِ إِنْ لَمْ تَكُنْ لَنَا دَرَاهِمٌ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَقْدٌ

Lügat: الحَانَوِيُّ, الحَانِيّ: Meyhaneci, bakkal.¹³³⁸ النَّقْدُ: Peşin para, parayı ayıklamak, sahte olanı ayırmak.¹³³⁹

M. Rivayet: ¹³⁴⁰ فَكَيْفَ لَنَا بِالشُّرْبِ إِنْ لَمْ تَكُنْ لَنَا دَرَاهِمٌ عِنْدَ الحَانَوِيِّ وَلَا نَقْدٌ

Mana: “Eğer meyhanecinin yanında (ödeyeceğimiz) altın ve gümüşümüz yoksa (içki) içmekten nasıl lezzet alabiliriz.”

İstîşhâd Yönü: Yâ-i mankûsenin (ismin sonunda bulunan ve bir önceki harfi meksur olan yâ) dördüncü sırada geldiği isimler, nisbet edildiklerinde yâ harfinin hazfedilmesi (ki hazfi daha uygundur) veya vav harfine kalb edilmesi caizdir. Şâhid

¹³³⁷ Zû'r-Rumme, a.g.e, s, 69.

¹³³⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “حنو” mad.

¹³³⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, “نقد”

¹³⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “حنا”.

beyitte bulunan الحَانَوِيّ sözcüğü حَانِيَّة kelimesinin ism-i mensûbudur. Görüldüğü üzere حَانِيَّة sözcüğünde dördüncü sırada bulunan ve bir önceki harfi meksûr olan mankûs yâ, ismin nisbet edilmesi durumunda vav harfine kalb edilmiştir.¹³⁴¹

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; Tevdîhu'l-Mekâsîd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsîdu'n-Nahviyye.

56. VAKF

Beyit No: 209

Arapça Metin: يَا رَبِّ يَوْمَ لِي لَا أُظَلُّهُ أَرْمَضُ مِنْ تَحْتِ وَأُضْحَى مِنْ عَلَهُ

Şair: Ebû Servân¹³⁴²

Bahir: Recez

Lügat: الرَّمَضُ: Güneş şiddetinden ısınan taşın sıcaklığı. رَمَضَ الانسان: Kızgın taşlarını üzerinde yürümek.¹³⁴³ ضَحِيًّا, يَضْحَى, ضَحِيًّا: Güneşin sıcaklığına maruz kalmak.¹³⁴⁴

Mana: “Ey ahali! Gölgelemediğim nice günlerim oldu. Alttan – kızgın taşlardan- ayak tabanım yanıyordu ve üstten de güneşe maruz kalıyordum.”

İstîşâd Yönü: Vakfın özelliklerinden biri de hâ-i sektenin gelmesidir. Hâ-i sekte daima mebnî olan kelimelerin harekesine bitişebilir ve bitişmesi müstahsen görülmüştür. Mu‘rab veya ‘arizi mebnî olan kelimelerin harekesine bitişmez. Şâhid

¹³⁴¹ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 247.

¹³⁴² Bakılan kaynaklarda şairin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹³⁴³ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-‘ayn, “رمض” mad.

¹³⁴⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-‘Arab, “ضحاً” mad.

beyitte bulunan ve sürekli mebnî olmayan عَلٌ sözcüğüne hâ-i sektenin bitişmesi şâzdr. Çünkü عَلٌ sözcüğü فوق anlamında olup قبل ve بعد gibi bazen mu‘rab bazen de mebnî olan bir sözcüktür.¹³⁴⁵

Kaynaklar: Şerhu‘l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu‘l-Eşmûnî; Şerhu İbn Tûlûn; ed-Dureru‘l-Levâmi‘; Tevdîhu‘l-Mekâsıd ve‘l-Mesâlik; Şerhu‘t-Tasrîh ‘ale‘t-Tavdîh; Hem‘u‘l-Hevâmi‘; el-Mekâsıdu‘n-Nahviyye; Hâşiyetu‘s-Sabbân; Evdâhu‘l-Mesâlik.

Beyit No: 210

Arapça Metin: أَتَوَا نَارِي فَقُلْتُ مَنْونَ أَنْتُمْ فَقَالُوا الْجِنَّ قُلْتُ عَمُوا ظَلَامًا

Bu beyit ile ilgili değerlendirmeler 201 no.lu beyitte zikredildiği için burada sadece beytin farklı olan istişhâd yönünü ele alacağız.

İstişhâd Yönü: Bazı durumlarda vasl haletine vakf hükmü verilmektedir. Bu, nesir türünde nadir, şiirde ise çok kullanılmaktadır. Şâhid beyitte bulunan مَنْونٌ sözcüğü, çoğul halindeyken vakf edilirse مَنْونٌ şeklinde gelir. Vasl durumunda ise مَنْونٌ olarak gelmelidir. Beyitte مَنْونٌ sözcüğü vasl durumunda olduğu halde vakf hükmü ile gelmiştir.¹³⁴⁶

Beyit No: 211

Arapça Metin: تَمَّتْ جِنَّتِي حَيَّةً أَصَمًّا صَحْمٌ يُحِبُّ الخُلُقَ الأَصْحَمًا

¹³⁴⁵ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 256.

¹³⁴⁶ el-Mekkûdî, a.g.e, s, 256.

Şair: Ru'be b.el-'Accâc et-Temîmî (ö. 145/762)

Bahir: Recez

K. Matla'ı: ¹³⁴⁷ وَصَلْتُ مِنْ حَنْظَلَةَ الْأَسْطُمَا وَالْعَدَدَ الْعُطَامِطَ الْغِطْمَا

Lügat: الصَّمَمُ: Kulak tıkanması ve işitme duyusunun ağır olması. صُمَّانٌ: صُمٌّ،

صُمٌّ. أَضْحَمَ مِنْهُ: Pek iri، الضَّحْمُ: Kaba ve iri olan her şey. ¹³⁴⁸ رَجُلٌ أَصَمٌّ: Sağır, duymayan kişi.

¹³⁴⁹ dev.

M. Rivayet: ¹³⁵⁰ تَمَّتْ جِئْتُ حَيَّةً أَصَمًّا أَرْقَمَ يَسْتَقِي مَنْ يُعَادِي السُّمَّا

¹³⁵¹ تَمَّتْ جِئْتُ حَيَّةً أَصَمًّا ضَحْمًا يُحِبُّ الْخُلُقَ الْأَضْحَمَّا

Mana: “Daha sonra kocaman ve en büyük karakter (sahiplerini) seven sağır bir yılanın yanına geldim.”

Beytin mühtelif rivayeti daha derli toplu bir mana ifade ettiği için mühtelif rivayeti de tercüme etmekte fayda vardır.

“Daha sonra kızdıklarına zehir sunan sağır, erkek bir yılanın yanına geldim.”

İstişhâd Yönü: Sondan bir önceki harfi harekeli olan kelimelerde, vakf yapıldığı zaman, sondaki harf (vakf yapılmadan önce harfin harekeli olduğunu belirtmek adına) şedde ile kullanılır. Vasl yapıldığı zaman ise şedde kaldırılır ve harf normal harekesini alır. Fakat -yaygın olarak- şiirlerde vasl yapılması gereken yerlerde vasl niyetiyle vakf yapılmaktadır. Şâhid beyitte bulunan الْأَضْحَمَّا sözcüğü

¹³⁴⁷ el-Birusî, a.g.e, s, 183.

¹³⁴⁸ İbn Manzûr, Lisânu'l-'Arab, “صمم” mad.

¹³⁴⁹ el-Cevherî, es-Sihâh, “صحم” mad.

¹³⁵⁰ el-Ferâhîdî, Kitâbu'l 'ayn, “صم” mad.

¹³⁵¹ el-Birusî, a.g.e, s, 183.

vasıl edildiği halde (الأَضْحَمَّ sözcüğü “elîf-i itlâk”a vasl edilmiş) م harfi vakf durumundaki gibi şedde ile kullanılmıştır.¹³⁵²

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî.

57. İ'LÂL

Beyit No: 212

Arapça Metin: حَتَّى تَذَكَّرَ بَيِّضَاتٍ وَهَيَّجَهُ يَوْمٌ رَدَّادٌ عَلَيْهِ الدَّجْنُ مَعْيُومٌ

Şair: ‘Alkame b. ‘Abade et-Temîmî¹³⁵³ (ö. m. 603)

Bahir: Basît

K. Matla‘ı:¹³⁵⁴ هَلْ مَا عَلِمْتَ وَمَا اسْتُودِعْتَ مَكْتُومٌ أَمْ حَبْلُهَا إِذْ نَأْتِكَ الْيَوْمَ مَصْرُومٌ

Lügat: هَاجَ الشَّيْءُ, يَهِيحُ, هَيَّجًا, هَيَّجَانًا: Endişe ve sıkıntıdan dolayı heyecanlanmak, harekete geçmek.¹³⁵⁵ الرَّدَّادُ: Zayıf yağmur. يَوْمٌ مُرْدٌ: Yağmur çiseleyen gün.¹³⁵⁶ الدَّجْنُ: Bulut gölgesi, karartı.¹³⁵⁷ الْعَيْمُ, عُيُومٌ, غَيْامٌ: Bulut, bulut karartısından güneşi görememek.¹³⁵⁸

¹³⁵² el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 256.

¹³⁵³ Cahiliye döneminin birinci tabaka şairlerindedir. Meşhur mu‘allaka sahibi İmru‘ulkays’ın çağdaşdır. Kaynak eserlerde İmru‘ulkays ile yaşadığı tartışmalar zikredilmektedir. Kardeşi Şe’s’i esir alan Hârîs b. Şemr hakkında medhiye yazmış ve kardeşi için şefaât dilemiştir. ez-Ziriklî, **a.g.e**, VI/247.

¹³⁵⁴ A‘lem eş-Şentemerî, **Şerhu Divâni ‘Alkame b. Abade**, thk. Hannâ Nasr el-Hittî, Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabî, Beyrut 1993, s, 33.

¹³⁵⁵ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “هيج” mad.

¹³⁵⁶ İbn Fâris, **Mu‘cemu mekâyisi’l-luġa**, “رد” mad.

¹³⁵⁷ el-Ferâhîdî, **Kitâbu’l-‘ayn**, “دجن” mad.

¹³⁵⁸ ez-Zebîdî, **Tâcu’l-‘arûs**, “غيم” mad.

M. Rivayet: ¹³⁵⁹ حَتَّى تَذَكَّرَ بَيضَاتٍ وَهَيَّجَهُ يَوْمَ الرَّدَادِ عَلَيْهِ الدَّجْنُ مَعْيُومٌ

Mana: (Devekuşu, muğaylan ağacının yapraklarını yiyordu) “Ta ki yumurtaları hatırlayana kadar. Ve onu (devekuşu) çiseleyen, kararan, bulutlu bir gün harekete geçirdi.”

İstişhâd Yönü: ‘Aynu’l-fi‘li vav veya yâ olan üç harfli mutel fiillerin İsm-i mef’ûlu, nakl ve hazf yapılmaksızın مفعول vezninde gelebilir. Kimine göre ise bu Temîm kabilesinin lügatıdır. Temîmli şairin şâhid beytinde bulunan مَعْيُومٌ örneği buna delil gösterilmiştir. Kıyâsa göre ise مَغِيمٌ şeklinde gelmelidir.¹³⁶⁰

Kaynaklar: Şerhu’l-Mekkûdî; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu’l-Eşmûnî; Tevdîhu’l-Mekâsıd ve’l-Mesâlik.

Beyit No: 213

Arapça Metin: أَلَا طَرَفْتَنَا مِيَّةً بِنْتُ مُنْدِرٍ فَمَا أَرْقَ النِّيَامَ إِلَّا كَلَامُهَا

Şair: Ğaylân b. Ukbe **Zu’r-Rumme** (ö. 117/735)

Bahir Tavîl

K. Matla‘ı: ¹³⁶¹ مَرَرْنَا عَلَى دَارٍ لِمِيَّةٍ مَرَّةً وَجَارَاتِهَا قَدْ كَادَ يَعْفُو مَقَامُهَا

¹³⁵⁹ Mufaddal ed-Dabî, **a.g.e**, s, 399.

¹³⁶⁰ el-Mekkûdî, **a.g.e**, s, 279.

¹³⁶¹ Zû’r-Rumme, **a.g.e**, s, 279.

Lügat: الطَّرَقُ: Vurmak, kapı çalmak, demire vurmak, bastonla yün çırpmaq.

Kapıyı çalması gerektiği için gece evine gelen kişiye “طَارِقٌ” denilmektedir.¹³⁶² الأَرَقُ:

Gece vakti uykunun kaçması.¹³⁶³ نَائِمٌ, نِيَامٌ, نَوْمٌ, نَيْمٌ, نَيْمٌ, نَوْمٌ, نُؤَامٌ, نُؤَامٌ: Uyuyan, yatan.¹³⁶⁴

M. Rivayet:¹³⁶⁵ أَلَا حَيَّلْتُ مَيِّ وَوَقَدْتُ نَامَ صُحْبَتِي فَمَا نَعَرَ التَّهْوِيمَ إِلَّا سَلَامُهَا

¹³⁶⁶ أَلَا طَرَفْتَنَا مَيَّةُ ابْنَةُ مُنْذِرٍ فَمَا أَرَقَ النَّيَامَ إِلَّا سَلَامُهَا

¹³⁶⁷ أَلَا طَرَفْتَنَا مَيَّةُ ابْنَةُ مُنْذِرٍ فَمَا أَرَقَ النَّيَامَ إِلَّا سَلَامُهَا

Mana: “Munzir’in kızı Meyye geceleyin kapımızı çalmaz mı? Çünkü uyuyanları ancak onun sözleri uyandırır.”

İstişhâd Yönü: (aynu’l-fi’li vav olan) فَعَالٌ vezninin çoğulu olan فُعَالٌ sözcüğünün نُؤَمٌ şeklinde asıl üzerine gelmesi veya نَيْمٌ şeklinde i’lâl olunması caiz

görölmüştür. Fakat فُعَالٌ vezninde gelen çoğul sözcüğün asıl üzerine gelmesi gerekir.

İ’lâl edilmesi şâzdir ve üzerine kıyâs edilmez. Şâhid beyitte bulunan النَّيَامُ

sözcüğünün i’lâl ile gelmiş olması bu şâz kullanıma örnektir. Kıyâsa göre ise نُؤَامٌ

olarak gelmeliydi.¹³⁶⁸

¹³⁶² ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “طرق” mad.

¹³⁶³ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, “أرق” mad.

¹³⁶⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arûs*, “نوم” mad.

¹³⁶⁵ Zû’r-Rumme, *a.g.e*, s, 280.

¹³⁶⁶ el-Murâdî, *a.g.e*, III/1617.

¹³⁶⁷ İbn Sîde, *el-Muhkem*, “نوم” mad.

¹³⁶⁸ el-Mekkûdî, *a.g.e*, s, 280.

Kaynaklar: Şerhu'l-Mekkûdî; Şerhu İbn 'Akîl; Şerhu İbn Nâzım; Şerhu'l-Eşmûnî; Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik; Şerhu't-Tasrîh 'ale't-Tavdîh; el-Mekâsıdu'n-Nahviyye; Hâşiyetu's-Sabbân; Evdâhu'l-Mesâlik.

SONUÇ

Nahiv âlimleri nahiv kurallarını tespit ederken onların doğruluğunu ispatlamak için yaygın olarak Kur'ân-ı Kerîm, Arap şiiri ve nesrinden sözler getirerek istişhâdda bulunmuşlardır. İlk dönemden itibaren nahve dair yazılmış eserlerde istişhâd için getirilen sözlerin arasında Arap şiirinin ciddi bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Eserlerinde bu yöntemi benimseyen âlimlerden biri de yaşamına ilk ve sonları sığdırmış ve yaşadığı döneme adını kaydetmiş olan Faslı âlim Ebû Zeyd Abdurrahman el-Mekkûdî'dir.

el-Mekkûdî, ilim adına büyük hizmetlerde bulunmuş bir aileye mensuptur. Yaşadığı dönemin en meşhur medreseleri olan Medresetu's-Sihrîc ve Medresetu'l-'Attârin isimli medreselerde müderrislik yapmıştır. Mağrib bölgesinde Sîbeveyhi'nin *el-Kitab* adlı eserini ders veren son âlim olduğu gibi İbn Mâlik'in *el-Elfiyye* adlı eserini Fas'ta ilk şerh eden ve okutan âlimdir. Aynı zamanda büyük bir şair olan el-Mekkûdî'nin sarf ve belağat alanlarında yazmış olduğu manzûm eserler de büyük rağbet görmüştür.

Bu çalışmamızda yaşadığı dönemin nahiv üstadı olmakla birlikte büyük bir şair olan el-Mekkûdî'nin İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'si üzerine yazmış olduğu *Şerhu'l-Mekkûdî* adlı eserinde kullandığı şâhid beyitleri inceledik. *Şerhu'l-Mekkûdî*'de istişhâd için getirilen sözler, nadir tekrarlarla beraber 78 sureden 248 ayet, 13 hadis, recez ve kaside olmak üzere 213 beyit ve 10 darb-ı meseldir. Bu, el-Mekkûdî'nin nahiv öncülerinin aksine istişhâdda ayetlere öncelik verdiğini göstermektedir.

Şerhu'l-Mekkûdî'deki şâhid beyitler tekrar edilenlerle beraber toplamda 213 tanedir. İstişhâd için getirilen beyitlerin ait olduğu şairlerin isimleri nadiren zikredilmiştir. Yaptığımız çalışmada bu beyitlerden 52 tanesinin söyleyenin meçhul olduğunu gördük. Geriye kalan beyitlerden 43 tanesinin Câhiliye dönemi şairlere ait olduğunu, 23 tanesinin muhadram şairler tarafından söylendiğini, 26 tanesinin İslam, 53 tanesinin de Emevî dönemindeki şairlere isnat edildiğini tespit ettik. Beş şairin ismini bulduğumuz halde yaşadıkları dönem hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. İstişhâd ettiği beyitlerde genellikle el-Ferzadak, Ru'be, el-A'sâ, el-'Accâc, İmru'ulkays, en-Nâbiğa, Zu'r-Rumme, Kuseyyir el-'Abbâs b. Mirdâs, Umeyye b. Ebi's-Salt isimlerinin ön plana çıktığını tespit ettik.

el-Mekkûdî şairlerin ismini zikretmediği gibi istişhâd için kullandığı beyitlerin bahrinden de hiç bahsetmemiştir. İncelememiz neticesinde beyitlerin tavîl, basît, vâfir, kâmil, haff, mutekârib, munsarih ve remel bahrinde söylenmiş olduğunu ve 36 beytin de recez türü beyitler olduğunu gördük. Beyitlere baktığımızda ise genellikle beyitleri tam olarak zikretmiştir. Fakat dediğimiz gibi beyitlerin isnâdında herhangi bir yöntem kullanmamıştır. Neredeyse her beyit için farklı bir ifade kullanmıştır. Nadiren قول التابغة, قول عنتره, كقول زهير gibi ifadelerle şairin ismini zikretmiştir. Hatta ismini zikrettiği bir şairin ikinci şiirinde كقول الشاعر veya نحو كقول الشاعر kullanmıştır. Şairin ismini zikretmediği şiirlerde ise genellikle şiiri zikretmeden önce قول بعضهم, كقول الشاعر, قوله, مثاله, نحو vb. farklı sözcükler kullanmıştır. Meysûn ve 'Atike isimli bayanlara ait şiirleri de كقوله diyerek nakletmiştir. Hz. Ali'ye ait olan bir şiirde Hz. Ali'nin ismini zikretmiş ve ﷺ ifadesini kullanmıştır. Hz. Muaviye'nin şiirini ise كقول الشاعر sözüyle zikretmiştir. el-Mekkûdî'nin, kitabında şâhid olarak kullandığı şiirleri sunmakta titiz davranmadığı izlenimi görülmektedir.

Bu teferruatlı ve yorucu incelemenin neticesinde çalışmamızın bu alanda özgün bir çalışma olduğu ve önemli bir boşluğu kapatacağı kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

ABBÂS, İhsan, **Şi'ru'l-Havâric**, Dâru's-Sekâfe, Beyrut 1974.

el-'ABSÎ, 'Antere b. Şeddâd, **Şerhu Divâni 'Antere**, şrh. el-Hatîb et-Tebrîzî, thk. Mecîd Terrâd, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1996.

ABDUTTEVVÂB Ramazân, **Buhûsun ve mekâlâtun fî'l-luğa**, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1995.

el-'ACCÂC, Abdullah b. Ru'be et-Temîmî, **Divânu'l-'Accâc**, thk. Azze Hasan, Dâru's-Şarkî'l-'Arabî, Beyrut 1995.

_____, Abdullah b. Ru'be et-Temîmî, **Divânu'l-'Accâc**, thk. Abdulhâfiz es-Satlî, Mektebetu Atlas, Dimaşk 1971.

el-A'CEM, Ziyâd b. Suleyman, **Şi'ru Ziyâd el-A'cem**, thk. Yusuf Hüseyin Bekkâr, Dâru'l-Mesîre, Beyrut 1983.

el-AHFEŞ, Ebû'l-Hasan el-Mucâşi'î, **Ma'âni'l-Kur'an li'l-Ahfeş**, thk. Hudâ Mahmûd Karâ'a, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1990.

el-AHTAL, Giyâs b. Gavs İbn Salt, **Şi'ru'l-Ahtel**, thk. Fahrudin Kabâve, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1996.

el-AHVAS, Abdullah b. Muhammed el-Ensârî, **Şi'ru'l-Ahvasi'l-Ensârî**, thk. Muhammed Süleyman Cemal, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1990.

ALÎ, Cevâd, **el-Mufassal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm**, Dâru's-Sâkî, Medine 2001.

el-ALÛSÎ, Şihâbuddin Mahmûd b. Abdillâh, **Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ani'l-
'azîm ve's-Sab'i'l-mesânî**, thk. Ali Abdalbârî 'Atiyye, Dâru'l-Kutubi'l-
İlmiyye, Beyrut, 1415 h.

el-ALÛSÎ, Mahmûd Şukrî, **İthâfu'l-emcâd fî mâ yesihhu bihi'l-istişhâd**, thk. Adnân
Abdurrahman ed-Durî, Matba'atu'l-İrşâd, Bağdad 1982.

'AMÂRE, es-Seyyid Ahmed, **Dirâsetun fî nusûsi'l-'asri'l-Câhilî**, , Mektebetu'l-
Mutenebbî, bty.

el-'AMİLÎ, Muhammed b. Huseyn Bahâuddin, **el-Keşkül**, thk. Muhammed
Abdulkerîm en-Nemrî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

el-ÂMİRÎ, Lebîd b. Ebî Rabî'a, **Divânu Lebîd b. Rebî'a el-'Amirî**, Dâru Sâdır,
Beyrut, bty.

el-ASFEHÂNÎ, Ebû'l-Ferec **el-Eğânî**, Ahmed eş-Şenkîtî, Matba'atu't-Tekaddum,
Mısır, bty.

el-ASMA'Î, Abdulmelik b. Kureyb, **el-Asma'ıyyât ihtiyâru'l-Asma'î**, thk. Ahmed
Muhammed Şâkır- Abdusselam Hârûn, Beyrut, bty.

el-'ASKALÂNÎ, Ahmed b. 'Ali b. Hacer, **Fethu'l-bârî şerhu Sahihi'l-Buhârî**, thk.
Muhibbuddîn el-Hatîb, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.

_____, Ahmed b. Ali b. Hacer, **Tehzîbu't-Tehzîb**, Matba'atu'l-Me'ârifî'n-
Nizâmiyye, Hind, 1326 h.

_____, Ahmed b. Ali b. Hacer, **el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe**, thk. 'Adıl
Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Ma'ûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,
Beyrut 1945.

el-'ASKERÎ, Ebû Hilâl, **Cemheretu'l-emsâl**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, bty.

_____, Ebû Hilâl, **Kitâbu's-sinâ'ateyn**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî-
Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut
1952.

_____, Ebû Hilâl, **Divânu'l-me'ânî**, thk. Ahmed Hasan Besc, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

'AŞÛR, 'Abdullatîf, **Mevsu'atu't-tayrı ve'l-hayevân mîn hadîsi'n-Nebevî**, Kahire, bty.

el-'ATTÂR, Hasan b. Muhammed b. Mahmûd, **Hâşiyetu'l-'Attâr 'alâ Şerhi'l-Mahallî 'alâ Cem'il cevâmi'**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, bty.

el-'AYNÎ, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, **el-Mekâsîdu'n-nahviyye**, thk. Muhammed Bâsıl 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

el-BAĞDÂDÎ, Muhammed b. Hasan Bahâuddin, **et-Tezkiretu'l-Hamdûniyye**, Dâru Sâdır, Beyrut 1417 h.

el-BAĞDÂDÎ, Abdulkâdir b. 'Umer, **Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab**, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1997.

el-BÂHİLÎ, 'Amr b. Ahmer, **Şi'ru 'Amr b. Ahmer el-Bâhîli**, thk. Huseyn 'Atvân, Mecme'u'l-Lüğati'l-'Arabiyye, Dımaşk, bty.

el-BÂKILLÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib, **'Î'câzu'l-Kur'ân lî'l-Bâkullânî**, thk. Ahmed Sakr, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1997.

el-BASRÎ, Ali b. Ebî'l-Ferec, **el-Hamâsetu'l-Basriyye**, thk. Muhtâruddin Ahmed, 'Alemlu'l-Kutub, Beyrut, bty.

el-BATALYEVSÎ, Abdullah b. Muhammed b. Sîde, **el-Hulel fî şerhi ebyâtî'l-Cumel**, thk. Yahya Murâd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

el-BEKRÎ, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdil'aziz, **Simtu'l-le'âlî fî şerhi Emâli'l-Ķâlî**, thk. 'Abdul'aziz el-Meymenî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, bty.

el-BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya, **Cumel min ensâbi'l-eşrâf**, thk. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Ziriklî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.

el-BİRÛSÎ, Velîm b. el-Verd, **Mecmû‘u eş‘âri’l ‘Arab ve huve muştemilu’n ‘alâ divâni Ru’be b. el‘Accâc**, Dâru İbn Kuteybe, Kuveyt, bty.

el-BUSTÎ, Ahmed b. Muhammed b. el-Hattâb, **Garîbu’l-hadîs**, thk. Abdülkerîm İbrahim, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1982.

CÂDULMEVLÂ BEG, Muhammed Ahmed -Muhammed Ebulfadl İbrâhim-Ali Muhammed el-Becâvî, **Eyyâmu’l-‘Arab fi’l-Câhiliyye**, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Mısır 1946.

el-CÂHİZ, Ebû Osmân ‘Amr b. Bahr, **el-Hayevân**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1424 h.

_____, Ebû Osmân ‘Amr b. Bahr, **el-Beyân ve’t-tebyîn**, Dâru Mektebeti’l-Hilâl, Beyrut 1423.

el-CEVCERÎ, Muhammed b. ‘Abdulmun‘îm, **Şerhu Şuzûri’z-zeheb fi ma‘rifeti kelâmi’l-‘Arab**, thk. Nevvâf b. Cezâ’ el-Hârisî, ‘Umâdetu’l-Bahsi’l-İlmî, el-Memleketu’l-‘Arabiyye’-s-Su‘udiyye 2004.

el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, **es-Sihâh tâcu’l-luga ve sihâhu’l-‘Arabiyye**, thk. Ahmed ‘Abdulgafûr ‘Attâr, Dâru’l-İlim li’l-Melâyîn, Beyrut 1987.

el-CEVZİYYE Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyim, **Tuhfetu’l mevdûd bi-ahkâmi’l mevlûd**, thk. ‘Abdulkâdir el-Arnâûd, Mektebetu Dâru’l-Beyân, Dımaşk 1971.

el-CUMAÛÎ, Muhammed b. Sellâm, **Tabakâtu fuhûli’ş-Şu‘arâ’**, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Dâru’l-Medenî, Cidde, bty.

el-CURCÂNÎ, Ebu’l-Hasen Alî b. Abdilazîz el-Kâdî, **el-Vesâta beyne’l-Mütenebbî ve husûmih**, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrâhim-Ali Muhammed el-Bicâvî, Matba‘atu İsâ el-Bâbî el-Halebî, bty.

ÇELEBÎ, İlyas, “İyâfe”, DİA. Ankara 2001.

ed-DABÎ Mufaddal b. Muhammed, **el-Mufaddaliyyât**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Me‘ârîf Kahire, bty.

ed-DAKÎKÎ, Takiyyuddîn Süleyman b. Benîn, **İttifâku'l-mebânî ve iftirâku'l-me'ânî**, thk. Yahya Abdurraûf Cebr, Dâru Ammâr, Ammân 1985.

DAMAR, Adnan, **el-Behcetü'l-Mardiyye'de Kullanılan Şahid Beyitlerin incelenmesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2013.

ed-DÂMIN, Hâtım Sâlih, **'Aşeretü şu'ara' mukillûn**, Vezâretü't-Ta'limi'l-'Alî, Câmi'atu Bağdad 1990.

ed-DÂRİMÎ, Miskîn, **Divânu şî'ri Miskîni'd-Dârimî**, thk. Kârîn Sâdır, Dâru Sâdır, Beyrut 2000.

DAYF, Şevki, **Târîhu'l-edebi'l-'Arabî el-'asru'l-İslâmî**, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır, bty.

ed-DEMÎRÎ, Muhammed b. Musa, **Hayâtu'l-hayevân el-kubrâ**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1424 h.

ed-DIMAŞKÎ, Şemsuddîn Muhammed b. 'Ali, **Şerhu İbn Tûlûn 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Abdulhamîd Câsım Muhammed el-Kebîsî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrut 2002.

ed-DIMAŞKÎ, Sirâcuddîn 'Umer b. Ali, **el-Lubâb fî 'ulûmu'l-kitâb**, thk. 'Adıl Ahmed 'Abdulmevcûd-'Ali Muhammed Ma'ûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

ed-DÎNEVERÎ, Abdullah b. Muslim b. Kuteybe, **eş-Şi'r ve's-su'arâ'**, Dâru'l-Hadîs, Kahire. 1423 h.

el-EBŞÎHÎ, Şihâbuddin Muhammed b. Ahmed, **el-Mustatraf fî kulli fennin mustazraf**, 'Alemu'l-Kutub, Beyrut 1419.

EBÛ'L-BEKÂ', Eyûb b. Musa el-Hanefî, **el-Kulliyât**, thk. Adnan Dervîş-Muhammed el-Mısırî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, bty.

EBÛ HABÎB, Sa'dî, **el-Kâmûsu'l-fikhî luğaten ve istilâhen**, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1988.

EBU'S-SU'ÛD, Muhammed b. Muhammed el-‘Îmâdî, **Tefsîru Ebi's-Su'ûd (Îrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm)**, Dâru İhyâ't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, bty.

EBÛ TÂLIB, Abdumenâf b. Abdilmuttalib, **Divânu Ebî Tâlib**, thk. Muhammed et-Tûncî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1994.

el-EFGÂNÎ, Sa'îd, **Esvâku'l-'Arab fî'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1974.

_____, Sa'îd, **el-Mucez fî kavâ'idi'l-lugati'l-'Arabiyye**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2003.

_____, Sa'îd, **fî Usûli'n-nahv**, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1987.

el-ENBÂRÎ, Muhammed Ebû Bekir, **ez-Zâhir fî me'anî kelimâti'n-nâs**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1992.

el-ENBÂRÎ, Abdurrahman b. Muhammed Kemâluddîn, **el-İnsâf fî mesâili'l-hilâfi beyne'n-Nahviyyîn**, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2003.

_____, Abdurrahman b. Muhammed Kemaluddin, **Esrâru'l-'Arabiyye**, Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, 1999.

el-ENDULUSÎ, Ebû Hayyân Muhammed b. Yusûf Esîruddîn, **el-Bahru'l-muhît fî't-tefsîr**, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1420 h.

el-ENDULUSÎ, İbn Sa'îd, **Neşvetu't-tarab fî târihi Câhiliyyeti'l-'Arab**, thk. Nusret Abdurrahman, Mektebetu'l-Aksa, Amman, bty.

el-ENDULUSÎ, Abdulhak b. Gâlib b. 'Atiyye, **el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, thk. Abdusselam Abduşşafî Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1422.

el-ENDULUSÎ, İbn. Abdirabbih, **el-'İkdu'l-ferîd**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1404.

_____, İbn Abdirabbih, **Tebâ'i'û'n-nisâ' ve mâ câe fihâ mîn 'acâ'ibe ve garâ'ibe ve ahbârin ve esrâr**, thk. Muhammed Selîm İbrahim, Mektebetu'l-Kur'ân, Kahire, bty.

ER, Rahmi, "Ru'be b. 'Accâc" DİA, Ankara 2008.

el-E'RÂBÎ, Ebû Muhammed, **Furhatu'l-edîb**, thk. Muhammed Ali Sultânî, Mektebetu'l-Gundicânî, bty.

ERDOĞDU, Mehmet, "Mesh", DİA. Ankara 2004.

el-ESEDÎ, Kumeyt b. Zeyd, **Divânu'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî**, thk. Muhammed Nebîl Tarîfi, Dâru Sâdır, Beyrut 2000.

eş-EŞMÛNÎ, Ali b. Muhammed, **Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlık**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

el-EVSÎ, Kays b. el-Hatîm, **Divânu Kays b. Hatîm**, thk. Nâsiruddin el-Esed, Dâru Sâdır, Beyrut, bty.

el-EZDÎ, Muhammed b. Hasan, **Cemheretu'l-luğa**, thk. Remzî Munîr Ba'lebakkî, Dâru'l-İlim Li'l-Melâyîn, Beyrut 1987.

el-FÂRÂBÎ, Ebû İbrahim İshak b. İbrahim, **Mu'cemu divâni'l-edeb**, thk. Ahmed Muhtâr Ömer, Muessesetu Dâri'ş-Şa'b, Kahire 2003.

el-FERÂHÎDÎ, Halîl b. Ahmed, **el-Cumel fi'n-nahv**, thk. Fahriddîn Kabâve, byy, 1995.

_____, Halîl b. Ahmed, **Kitâbu'l 'ayn**, thk. Mehdî el-Mağzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî, Dâru Mektebeti'l Hilâl, bty.

el-FERAZDAK, Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib, **Divanu'l-Ferzadak**, thk. Ali Fâ'ûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb, **el-Kâmûsu'l-muhît**, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2005.

- el-FÛZÂN, Abdullâh b. Sâlih, **Delîlu's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-Muslim, bty.
- el-GALÂYÎNÎ, Mustafa, **Ricâlu'l-mu'allakâti'l-'aşr**, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1998.
- _____, Mustafa, **Câmi'û'd-durûsi'l-'Arabiyye**, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1993.
- el-HALEBÎ, Ali b. İbrahim, **es-Sîretu'l-Halebiyye**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1427 h.
- el-HALEBÎ, Mehâsin b. İsmail, **Şerhu şî'ri's-Şenferâ el-Ezdî**, thk. Halid Abdurraûf el-Cebr, Dâru'l-Yenâbi', Amman 2004.
- el-HALEBÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn, **ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn**, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, bty.
- el-HÂLİDÎ, Muhammed b. Hâşim, Sa'id b. Hâşim el-Hâlidî, **Hamâsetu'l-Hâlidiyeyn**, thk. Muhammed Ali Dıkka, Vezâretu's-Sekâfe, el-Memleketu'l-'Arabiyye's-Sûriyye, 1995.
- el-HAMEVÎ, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed, **el-Misbâhu'l-munîr fî garîbi's-Şerhi'l-kebîr**, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, bty.
- el-HAMEVÎ, Muhîbbuddîn, **Hâdi'l-ez'ânî'n-Necdiyye ilâ diyâri'l-Misriyye**, thk. Muhammed 'Adnân el-Begît, 'Umâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, Câmi'atu'l-Mu'te 1993.
- el-HAMEVÎ, Yâkût b. Abdillâh, **Mu'cemu'l-buldân**, Dâru Sâdir, Beyrut 1995.
- el-HARBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk, **Garîbu'l-hadîs**, thk. Suleyman İbrahim Muhammed el-'Âyid, Câmi'atu Ummi'l-Kurâ, Mekke 1405.
- el-HÂŞİMÎ, Ahmed b. İbrahim, **Cevâhiru'l-edeb fî edebiyâti ve inşâi luğati'l-'Arab**, Dâru'l-Me'arif, Beyrut, bty.

el-HATAFÎ, Cerîr b. ‘Atiyye et-Temîmî, **Divânu Cerîr**, Dâru Sâdır, Beyrut, bty.

HEKİMOĞLU, Muhammet, **Şerhu İbn ‘Akîl’deki Şahid Beyitlerin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale-1998.

el-HEMDÂNÎ, Abdullah b. ‘Akîl, **Şerhu İbn ‘Akîl ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru’t-Turâs, Kahire 1980.

el-HEREVÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed **Tehzîbu’l-luğa**, thk. Muhammed ‘Avd Mur‘ib, Dâru İhyâr’t-Turâsi’l-‘Arabi, Beyrut 2001.

el-HUDARÎ, Muhammed, **Hâşiyetu’l-Hudarî**, Dâru’l-Fikr, Beyrut, bty.

el-HUZÂ‘Î, Kuseyyir b. Ebî Cum‘a, **Divânu Kuseyyir ‘Azze**, thk. İhsân ‘Abbâs, Dâru’s-Sekâfe, Beyrut 1971.

el-HUZELÎ, Huveylid b. Hâlid, Ebû Zueyb, **Divânu Ebî Zueyb el-Huzelî**, thk. Ahmed Halil eş-Şâlî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2014.

el-‘İBÂDÎ, ‘Adiy b. Zeyd, **Divânu ‘Adiy b. Zeyd el-‘İbâdî**, thk. Muhammed Cevvâd el-Mu‘aybid, Dâru’l-Cumhuriyye, Bağdat 1965.

İBN ‘ABD, TARAFE, **Divânu Tarafa b. el-‘Abd**, thk. Mehdî Muhammed Nâsiruddîn, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2002.

İBN ‘ARABÎ, Muhammed b. Abdillâh Ebubekir, **Ahkâmu’l-Kur‘ân**, thk. Muhammed Abdulkadir ‘Atâ, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İBN ‘ASÂKİR, Ali b. el-Hasan, **Târîhu Dimaşk**, thk. ‘Amr b. Gurâme el-‘Amrevî, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1995.

İBN A‘SEM, Ahmed b. Muhammed el-Kûfî, **el-Fûtûh li İbn A‘sem**, thk. ‘Ali Şîrî, Dâru’l-Edvâ’, Beyrut 1991.

İBN CİNNÎ, Osmân el-Mevsilî, **Sırru sinâ‘âti’l-i‘rab**, thk. Hasan Hanadavî, byy, bty.

_____, Osman el-Mevsilî, **el-Luma' fî'l-'Arabiyye**, thk. Fâiz Fâris, Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt, bty.

_____, Osman el-Mevsilî, **el-Munsif li İbn Cinnî**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Kadîm, 1954.

İBN. EBÎ RABÎ'A, 'Umer, **Divânu 'Umer b. Ebî Rabi'a**, Dâru'l-Kalem, Beyrut, bty.

İBN. EBÎ SULMÂ, Zuheyr, **Divânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ**, thk. Ali Hasan Fâ'ûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

İBNU'L ESÎR, 'İzzuddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî, **el-Kâmil fi't-tarih**, thk. 'Umer 'Abdusselâm Tedmurî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1997.

_____, 'İzzuddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî, **Usdu'l-gâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe**, thk. Ali Muhammed Mu'avvad-Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

İBNU'L ESÎR, Mecduddîn Ebû's-Sa'âdât el-Cezerî, **en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser**, thk. Tâhîr Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut 1979.

İBN GÂZÎ, Muhammed, el-Miknâsî, **Fihris İbn Gâzî**, thk. Muhammed ez-Zâhî, Dâru Buslâme, Tunus, bty.

_____, Muhammed, el-Miknâsî, **er-Ravdu'l-hetûn fi ahbâri Miknâseti'z-Zeytûn**, byy, 1952.

İBN HALLİKÂN, Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî, **Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân**, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut 1990.

İBN HİŞÂM, Abdullah el-Ensârî, **Şerhu Şuzûri'z-zeheb**, , Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2013.

_____, Abdullah el-Ensârî, **Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2008.

_____, Abdullah el-Ensârî, **Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire 1383.

İBN KESÎR, İsmail b. 'Umer, el-Basrî, **Tefsiru'l-Kur'âni'l-'azîm (İbn Kesîr)**, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1419.

_____, İsmail b. 'Umer el-Basrî, **es-Sîretu'n-Nebeviyye**, thk. Mustafa 'Abdulvâhid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1976.

_____, İsmail b. 'Umer el-Basrî, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1986.

el-İCLÎ, Fadl b. Kudâme Ebû'n-Necm, **Divânu Ebî'n-Necm el-İclî**, thk. Muhammed Edîb Abdulvâhid Cemrân, Metbû'âtu Mecme'i'l-Luğati'l-'Arabiyye, Dimaşk 2006.

'ÎD, Muhammed, **el-İstişhâdu ve'l-ihticâcu bi'l-luğa**, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1988.

el-İFRÎKÎ, Muhammed b. Ahmed Ebu'l-Arab, **el-Mihan**, thk. 'Umer Suleymân el-'Ukaylî, Dâru'l-'Ulûm, Riyad 1984.

el-İSFAHÂNÎ, Huseyn b. Muhammed, Râgıb, **Muhâdarâtu'l-udebâ' ve muhâverâtu's-şu'arâ' ve'l-bulegâ'**, Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Arkam, Beyrut 1420 h.

_____, Huseyn b. Muhammed, Râgıb, **el-Mufredât**, Dâru Kahramân, İstanbul 1986.

el-KÂLÎ, İsmail b. Kasım Ebû Ali, **el-Emâlî**, thk. Muhammed Abdulcevvâd el-Asma'î, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire 1926.

el-KARAFÎ, Bedruddîn Muhammed, **Tevşihu'd-Dîbâc ve helvetu'l-ibtihâc**, thk. Ali 'Umer, Mektebetu's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 2004.

el-KAYREVÂNÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Faddâl, **en-Nuketü fi'l-Kur'ân**, thk. Abdullah Abdulkadir et-Tavîl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.

el-KAYSÎ, Hasan b. Abdillâh, **Îdâhu şevâhidi Îdâh**, thk. Muhammed b. Hamûd ed-De‘cânî, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî. Beyrut 1987.

el-KAZVÎNÎ, Ahmed b. Fâris, **Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa**, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1979.

_____, Ahmed b. Fâris, **Mucmelu’l-luğa**, thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultân, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1986.

KENNÛN, Abdullah, **en-Nubûğu’l-Mağribî fi’l-edebi’l-‘Arabî**, byy, bty.

el-KETTÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed, **Selvetu’l-enfâs ve muhâdesetu’l-ekyâs**, thk. Abdullah el-Kâmil el-Kettânî vd., Dâru’s-Sekâfe, Beyrut 2004.

KILIÇ, Hulusi, “İbn Âcurrûm”, DİA. Ankara 1999, XIX.

KÖSE, Saffet, “İbn Marzûk el-Hafîd” DİA, Ankara 1999, XX

el-KURTUBÎ, Yusuf b. Abdillâh, **el-İsti‘âb fi ma‘rifeti’l-Ashâb**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru’l-Cîl, Beyrut 1992.

el-KURTUBÎ, Muhammed Ahmed Şemsuddîn, **el-Câmi‘ li ahkâmi’l-Kur’an**, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrahim Atfîş, Dâru’l-Kutubi’l-Misriyye, Kahire 1964.

el-KUTÂMÎ, ‘Umeyr b. Şuyeym et-Tağlibî, **Divânu’l-Kutâmî**, thk. İbrahim es-Sâmerrâî, Ahmed Matlûb, Dâru’s-Sekafe, Beyrut 1960.

el-KUŞEYRÎ, es-Simme b. ‘Abdillâh, **es-Simme b. ‘Abdillâh el-Kuşeyrî hayâtuhu ve şî‘ruh**, thk. Hâlid Abdurraûf el-Cebr, Dâru’l-Menâhic, Amman 2003.

el-LEBÂBÎDÎ Ahmed b. Mustafa, **el-Letâif fi’l-luğa, (Mu‘cemu esmâ’i’l-eşya’)**, Dâru’l-Fadîle, Kahire, bty.

el-MA‘ARRÎ, Ahmed b. ‘Abdillâh Ebû’l-‘Alâ’, **Risâletu’l-melâ’ike**, thk. Muhammed Selîm el-Cundî, Dâru Sâdır, Beyrut 1992.

MAHLÛF, Muhammed b. Muhammed, **Şeceretu’n-nuri’z-zekiyye fi tabakâti’l-Mâlikiyye**, thk. Abdulmecid Hayâlî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2003.

el-MAHZÛMÎ, Hâris b. Hâlid, **Şi'ru'l-Hâris b. Hâldi'l-Mahzûmî**, thk. Yahyâ el-Cubûrî, Matba'atu'n-Nu'mân, Necef 1972.

el-MÂVERDÎ, Ali b. Muhammed, **en-Nuketu ve'l-'uyûn**, thk. es-Seyyid b. 'Abdulgaksûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, bty.

_____, Ali b. Muhammed el-Basrî, **el-Ahkâmu's-sultâniyye**, Dâru'l-Hadîs, Kahire, bty.

el-MEKKÛDÎ, Ebû Zeyd 'Abdurrahmân, **Şerhu'l-Mekkûdî**, thk. Ahmed 'Avd Ebû's-şebâb, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2002.

_____, Ebû Zeyd, **Şerhu'l-Mekkûdî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Fatıma er-Râcihî, Câmi'atu'l-Kuveyt, 1993.

el-MELEVÎ, Ahmed b. Abdulfettâh, **Şerhu'l-Mekkûdî ve me'ahu Hâşiyetu'l-'allâme Ahmed b. Abdulfettâh el-Melevî**, thk. Ahmed 'Avd Ebû's-Şebâb, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2002.

el-MERÂĞÎ, Ahmed Mustafa, **'Ulûmu'l-belâğa**, byy, bty.

el-MERVEZÎ, Mansûr b. Muhammed b. Ahmed, **Tefsîru'l-Kur'an**, thk. Yasir b. İbrahim-Ganîm b. Abbas b. Ganîm, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1997.

el-MERZÛKÎ, Ahmed b. Muhammed b. Hasan, **el-Ezmine ve'l-emkine**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1417.

el-MERZUBÂNÎ, Muhammed b. İmrân, **Mu'cemu's-şu'arâ**, thk. F. Kirinko, İkinci Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1982.

el-MISRÎ, Zeynuddîn Hâlid b. Abdillâh, **Şerhu't-tasrîh 'ale't-Tavdîh**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

el-MİKNÂSÎ, Ahmed b. Kâdî, **Cezvetu'l-iktibâs**, Dâru'l-Mansûr, Ribâd 1973.

el-MUBERRÎD, Muhammed b. Yezîd, **el-Muktedab**, thk. Muhammed 'Abdilhâlık 'Azîme, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut. bty.

_____, Muhammed b. Yezîd, **el-Kâmil fi'l-luġa ve'l-edeb**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1997.

eI-MUNÂVÎ, Zeynuddîn Muhammed Abdurra'ûf, **Feydu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-saġîr**, el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, Mısır 1356.

eI-MURÂDÎ, Hasan b. Kâsım el-Mısırî, **Tevdîhu'l-Mekâsıd ve'l-Mesâlik bi şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Abdurrahman Ali Süleyman, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 2008.

eI-MURSÎ, Ali b. İsmail b. Sîde, **el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-'a'zam**, thk. Abdulhamid Hendâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

_____, Ali b. İsmail b. Sîde, **el-Muhassas**, thk. Hâlıl İbrahim Cifâl, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1996.

eI-MUTARRİZÎ, Ebu'l-Feth Burhânuddîn Nasır, **el-Muġrib**, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, bty.

eI-MUTELEMMÎS, Cerîr b. Abdilmesîh, **Divânu şî'ri'l-Mutelemmis ed-Duba'î**, thk. Hasan Kâmil es-Sayrafî, Cami'atu'd-Duveli'l-'Arabi 1970.

en-NÂBİGA, Ziyâd b. Mu'âviye, **Divânu'n-Nâbiga ez-Zubyânî**, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, bty.

en-NAHHÂS, Ahmed b. Muhammed en-Nahvî, **İ'rabu'l-Kur'an**, thk. Abdulmun'im Halil İbrahim, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1421 h.

en-NECCÂR, Muhammed Abdulaziz, **Diyâu's-sâlik ilâ Evdahi'l-mesâlik**, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2001.

en-NESEFÎ, Ebû Hafs 'Umer Necmuddîn, **Tilbetu't-talebe**, el-Matba'atu'l-'Amire, Bağdat 1311.

eI-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ, **Tahrîru elfâzi't-Tenbîh**, thk. Abdulġanî ed-Dakr, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1408.

en-NİHÂVENDÎ, Abdurrahman b. İshâk, **el-Lâmât**, thk. Mâzin el-Mubârek, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1985.

en-NÎSÂBÛRÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, **Mecme'u'l-emsâl**, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, bty.

en-NUMEYRÎ, 'Umer b. Şebbe, **Târîhu'l-Medîne lî İbn Şebbe**, thk. Fehîm Muhammed Şeltût, nşr. es-Seyyid Habîb Mahmud Ahmed, Cidde1399.

en-NUMEYRÎ, 'Amir b. Hâris, **Divanu Cirâni'l-'Avd en-Numeyrî**, thk. Nûrî Hamûdî el-Kaysî, Dâru'r-Reşîd, Bağdat 1982.

ÖZKAN, Halit, "Zeydu'l-Hayr" DİA, Ankara 2013

er-RÂZÎ, Zeynuddîn Muhammed b. Ebî Bekr, **Muhtâru's-sihâh**, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Mektebetu'l'Asriyye, Beyrut 1999.

er-RUKİYYÂT, 'Ubeydullâh b. Kays, **Divânu 'Ubeydillâh b. Kays**, thk. Azîze Fevâl Bâbetî, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1995.

es-SABBÂN, Muhammed b. Ali, **Hâşiyetu's-Sabbân 'ale'l-Eşmûnî lî Elfiyyeti İbn Mâlik**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

es-SADEFÎ, Halil b. Aybek, **eş-Şu'ûr bi'l-'ur**, thk. Abdurrezzak Huseyn, Dâru 'Îmâr, Amman 1988.

es-SAFEDÎ, Salâhuddîn Halil b. Aybek, **el-Vâfi bi'l-vefeyât**, thk. Ahmed el-Arnaûtî, Turkî Mustafa, Dâru İhyai't-Turâs, Beyrut 2000.

es-SAĞÂNÎ, Hasan b. Muhammed, **el-'Ubâbu'z-zâhir (Harfu's-Sin)**, thk. Muhammed Hasan âli Yâsîn, Dâru's-Şu'ûni's-Sekâfeti'l-'Âmme, Bağdat 1987.

es-SAHÂVÎ, Şemsuddîn b. Muhmammed, **ed-Dav'u'l-lâmi' lî ehli'l-karni't-tâsi'**, Dâru'l-Cîl, Beyrut, bty.

- es-SE‘ÂLİBÎ, Abdulmelik b. Muhammed, **Fikhu’l-luġa ve sirru’l-‘Arabiyye**, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, İhyâu’t-Turâsi’l-‘Arabiyye, 2002.
- es-SEKAFÎ, Umeyye b. Ebi’s-Salt, **Divânu Umeyye b. Ebî’s-Salt**, thk. Seci‘ Cemil el-Cubeylî, Dâru Sâdır, Beyrut 1998.
- es-SEM‘ÂNÎ, Abdulkerim b. Muhammed, **el-Ensâb**, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî, Haydar Âbâd 1962.
- es-SERRÂC, Muhammed Ali, **el-Lubâb fî kavâ‘idi’l-luġa**, thk. Hayruddin Şemsî Bâşâ, Dâru’l-Fikr, Dimaşk 1983.
- es-SILMÎ, Ahmed b. Muhammed, **el-Fethu’l-vedûd ‘ale’l-Mekkûdî**, thk. Muhammed es-Seyyid Osman, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2014.
- es-SUKKERÎ, Hasan b. Huseyn, **Şerhu Eş‘âri’l-Huzeliyyîn**, thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc-Mahmud Muhammed Şâkir, Mektebetu Dâri’l-‘Urûbe, Kahire, bty.
- es-SULEMÎ, ‘Abbâs b. Mirdâs, **Divânu’l-‘Abbâs b. Mirdâs es-Sulemî**, thk. Yahya el-Cebûrî, Muessesetu’r-Risale, Beyrut 1991.
- es-SUYÛTÎ, Celâluddin Abdurrahman, **Hem‘u’l-hevâmi‘ fî şerhi Cem‘i’l-cevâmi‘**, thk. Abdulhamîd Hendâvî, el-Mektebetu’t-Tevkifiyye, Mısır, bty.
- _____, Celâluddîn Abdurrahman, **el-İktirâh fî usûli’n-nahv**, thk, Abdulhakîm ‘Atiyye, byy, Dâru’l-Beyrûtî, Dimaşk 2006.
- _____, Celâluddîn Abdurrahman, **el-Muzhir fî ‘ulûmi’l-luġa ve envâ‘ihâ**, thk, Muhammed Ahmed Câdu’l-Mevlâ Beg-Ahmed Ebû’l-Fadl İbrâhîm-Ali Muhammed el-Becâvî, Menşûrâtu’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Beyrut 1986.
- _____, Celâluddîn Abdurrahman, **Buġyetu’l-vu‘ât fî tabakâti’l-luġaviyyîn ve’n-nuhât**, thk, Muhammed İbrahim Fadl, nşr, İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1965.
- _____, Celâluddîn ‘Abdurrahmân, **Şerhu şevâhidi’l-Muġnî**, thk. Muhammed Mahmûd eş-Şenkîtî, Lecnetu’t-Turâsi’l ‘Arabî, bty.

_____, Celâluddin Abdurrahman, **el-Behcetü'l-Mardiyye el-musemmâ bi Suyûtî**, nşr. Mehmet Nurî Nâs, Midyat, bty.

eş-ŞENKÎTÎ, Ahmed b. el-Emîn, **ed-Dureru'l-levami'**, thk. Muhammed Bâsıl 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

eş-ŞENTEMERÎ, A'lem, **Şerhu divâni 'Alkame b. Abade**, thk. Hannâ Nasr el-Hittî, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrut 1993.

et-TABERÂNÎ, Suleyman b. Ahmed, **el-Mu'cemu'l-kebîr**, thk. Hamdî İbn Abdilmecîd es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, bty.

et-TABERÎ, Muhammed b. Cerîr Ebû Ca'fer, **Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2000.

et-TÂÎ, Ebû Zubeyd, **Şi'ru Ebî Zubeyd et-Tâî**, thk. Nûrî Hamûdî el-Kaysî, Matba'atu'l-Me'ârif, Bağdat 1967.

et-TÂÎ, Hâtım b. Abdillâh, **Divânu Hâtım et-Tâî**, şrh. Yahya b. Mudrik et-Tâî, thk. Hanna Nasr el-Hittî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1994.

et-TÂÎ, Zeyd b. Muhelhil, **Şi'ru Zeydi'l-Hayli't-Tâî**, thk. Ahmed Muhtâr el-Bereze, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Beyrut 1988.

et-TEMÎMÎ, Evs b. Hucr, **Divânu Evs b. Hucr**, thk. Muhammed Yusuf Necm, Dâru Sâdır, Beyrut 1979.

et-TENÛHÎ, Ebû Alî el-Muhassin b. Alî, **el-Ferec ba'de's-şidde li't-Tenûhî**, thk. Abbûd eş-Şâlecî, Dâru Sâdır, Beyrut 1978.

et-TEVHÎDÎ, Ebû Hayyân, **el-Besâir ve'z-zehâir**, thk. Vedâd el-Kâdî, Dâru Sâdır, Beyrut 1988.

_____, Ebû Hayyân, **el-İmtâ' ve'l-mu'ânese**, thk. Heysem Halife et-Tu'aymî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2011.

et-TIRIMMÂH, el-Hakem b. Hakîm et-Tâî, **Divanu't-Tırrimmâh**, thk. 'Azze Hasan, Dâru's-Şarki'l-'Arabî, Beyrut 1994.

et-TİNBUKTÎ, Ahmed Bâbâ, **Neylu'l-ibtihâc bi-tatrîzi'd-Dîbâc**, thk, Abdulhamîd Abdullah, Kulliyetu'd-Dacveti'l-İslâmiyye, Trablus 1989.

TURAN, Abdulkakî, "el-Elfiyye" DİA, Ankara 1995.

TÜLÜCÜ, Süleyman, "Şenferâ", DİA, Ankara 2010.

_____, Süleyman, "Teebeta Şerran", DİA, Ankara 2011.

_____, Süleyman, "Lebîd b. Rebîa", DİA. Ankara 2003.

_____, Süleyman, "ZÜHEYR b. EBÛ SÛLMA", DİA, Ankara 2013.

el-'UZRÎ, Hudbe b. Haşrem, **Şi'ru Hudbe b. el-Haşrem el-'Uzrî**, thk. Yahya el-Cubûrî, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1986.

el-'UZRÎ, Cemîl b. Ma' mer, **Divânu Cemîlu Buseyne**, Dâru Sadır, Beyrut, bty.

el-'UKAYLÎ, Kuhayf b. Humeyr, **Şi'ru'l-Kuhayfi'l-'Ukaylî**, thk. Hâtım Sâlih ed-Dâmin, Mecelletu'l-Macma'î'l-'İlmî el-İrâkî, Mucelled 37, Eylül, 1986.

el-'UBKERÎ, Ebû'l-Bekâ' Abdullah b. Huseyn, **el-Lubâb fî 'ileli'l-binâî ve'l-'i'râb**, thk. Abdulilâh en-Nebhân, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1995.

el-VÂİLÎ, Meymûn b. Kays, **Divânu'l-'A'sâ el-Kebîr**, thk. Muhammed Huseyn, Mektebetu'l-Adâb, Kahire, bty.

el-VATVÂT, Muhammed b. İbrahim, **Gureru'l-hasâ'isi'l-vâdiha ve 'ureru'n-nekâ'idi'l-fâdiha**, thk. İbrahim Şemsuddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.

YAVUZ, Mehmet, , "Mekkûdî", DİA, Ankara 2003.

el-YEMENÎ, İbn Haydere, **Keşfu'l-muşkil fî'n-nahv**, byy, bty.

- el-YÛSÎ, Ebû Ali el-Hasen b. Mes'ûd, **Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem**, thk. Muhammed. Haccî-Muhammed el-Ahdar, Dâru's-Sekâfe, Mağrib 1981.
- ez-ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza, **Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs**, Dâru'l-Hidâye, Kahire, bty.
- ez-ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhîm b. Serî, **Me'âni'l-Ḳur'ân ve i'râbuh**, Alemu'l-Kutub, Beyrut 1988.
- ez-ZECCÂCÎ, Abdurrahman b. İshâk Ebû'l-Kâsım, **el-Emâlî**, thk. Abdusselâm Hârûn, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1987.
- _____, Abdurrahman b. İshâk, **Mecâlisu'l-'ulemâ**, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1983.
- ez-ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed b. Kâymâz, **Târîhu'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîri ve'l-a'lâm**, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Mısır, bty.
- _____, Muhammed b. Ahmed b. Kâymâz, **Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'**, thk. Şuayb el-Arnâût, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985.
- ez-ZEMAHŞERÎ, Mahmûd b. 'Umer, **Esâsu'l-belâge**, thk. Mahmûd Bâsil 'Uyûnu's-Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- _____, Mahmûd b. 'Umer, **el-Mustaksâ fî emsâli'l-'Arab**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- _____, Mahmûd b. 'Umer, **el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidi't-Tenzîl**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1407 h.
- ez-ZEVZENÎ, Huseyn b. Ahmed, **Şerhu'l-mu'allakâti'l-aşr**, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrut 1983.
- _____, Huseyn b. Ahmed, **Şerhu'l-mu'allakâti's-sab'**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 2002.

ez-ZİRİKLÎ, Hayruddîn b. Mahmûd, **el-A'lâm**, Dâru'l-'Îlm li'l-Melâyîn, Beyrut
2002.

قضية الاحتجاج في النحو العربي, <http://www.dhifaaf.com/vb/showthread.php?t=13771>,
09.07.2016.

